

BIBLIOTHECA INDICA
A COLLECTION OF ORIENTAL WORKS

THE
TÁ'RÍKH-I-BANGÁLA-I-MAHÁBATJANGÍ
(AN EYE-WITNESS ACCOUNT OF NAWAB ALIVARDI KHAN OF
BENGAL AND HIS TIMES)
OF
YÚSUF 'ALÍ KHÁN

PERSIAN TEXT
EDITED WITH NOTES AND INTRODUCTION BY
ABDUS SUBHAN, M. A., D. PHIL.
Department of Persian, Maulana Azad College, Calcutta.

With a Foreword by
Prof. A. J. ARBERRY
*Sir Thomas Adams's Professor of Arabic,
University of Cambridge.*

Work Number
291

Issue Number
1590

THE ASIATIC SOCIETY
CALCUTTA

THE
TĀ'RĪKH-I-BANGĀLA-I-MAHĀBATJANGĪ
OF
YŪSUF 'ALĪ KHĀN

(PERSIAN TEXT)

EDITED WITH NOTES AND INTRODUCTION

Published by the Asiatic Society
Calcutta

September 1969

Price Rs. 25/-

CORRIGENDA

INTRODUCTION

<u>Incorrect</u>	<u>Correct</u>		<u>Page</u>	<u>Line</u>
Muẓḥḥarnámah	Muẓaffarnámah	...	4	10
Zainu'l-Din	Zainu'l-Dín	...	6	7.
Purtray	Portray	...	8	8
Interness	Internees	...	8	13
Sakriigali	Sakrigali	...	8	22
Rúdaki	Rúdakí	...	28	10
Nazírí	Nazírí	...	28	13
Shujá u'l-Dawlah	Shujá' u'l-Dawlah	...	46	20
Shujá u'l-Dawlah	Shujá' u'l-Dawlah	...	46	23
Muqtadír	Muqtadir	46	29
Shujá u'l-Dawlah	Shujá' u'l-Dawlah	...	46	34
Shujá u'l-Dawlah	Shujá' u'l-Dawlah	...	46	36

SYSTEM OF TRANSLITERATION

ا	a	ض	ḍ
آ	á	ط	ṭ
ب	b	ظ	ẓ
پ	p	ع	‘
ت	t	غ	gh
ث	th	ف	f
ج	j	ق	q
چ	ch	ك	k
ح	ḥ	ل	l
خ	kh	م	m
د	d	ن	n
ذ	dh	و	u, ú, v
ر	r	ه	h
ز	z	و	’
ژ	zh	ی	í, y
س	s	حی	á
ش	sh	و	u
ص	ṣ	ـ	i

CONTENTS

	Page
Foreword 	xiii
Preface 	xv-xvi
Introduction 	1-47
Indices 	۲۰۲ - ۱۲۳
Persian Text 	۱۲۰ - ۱

FOREWORD

The modern scholar interested in investigating the history of India, more especially during the Moghul period, cannot complain of any paucity of source materials. From the last quarter of the eighteenth century onwards, successive researchers have been active in evaluating and making available the manuscript accounts of the rise, apogee, and decline of the Moghul Empire. The Royal Asiatic Society of Bengal has performed invaluable services to scholarship in providing the means for publication of these sources.

The work here published for the first time is of fundamental importance for our understanding of events in Bengal during the eighteenth century. Its author was a close spectator of those events, a fact which imparts to his writings an unusual authenticity. The *Tā'rikh-i-Bangāla-i-Mahābatjāngi* was already known to, and utilized by, Jonathan Scott in his *Ferishṭa's History* (published at Shrewsbury in 1794). Sir Jadunath Sarkar and Arthur Hughes also exploited Yūsuf 'Alī's work. It has remained for Dr. Abdus Subhan to expose the shortcomings of what has already been attempted. In producing this careful and critical edition, based upon a collation of six main copies, he has earned an honoured place amongst those devoted scholars who have striven to recreate the rich and fascinating history of Moghul India.

Pembroke College,
Cambridge.
January 20, 1969.

A. J. ARBERRY.

PREFACE

Contemporary records in Persian throw illuminating light on the history of Bengal, particularly in the later Moghul period, when Persian was used as the court language of the province along with the rest of the country. Numerous such documents are preserved in different archives of the country, but their critical editions have been a desideratum for the scholars working in the field. As far as the mid-eighteenth century history of Bengal is concerned, historians are unanimous that Nawab Alivardi Khan's rule (1740-1756) constitutes an epoch-making period in the history of Eastern India in general and of Bengal in particular. The *Tá'rikh-i-Bangála-i-Mahábatjangí* of Yúsunf 'Alí Khán is a historical chronicle of exclusive importance for the reconstruction of the history of the Bengal Subah under Alivardi. Naturally, therefore, several historians drew on this source for their study of the era, but unfortunately, in the absence of a complete critical edition of the text, only partial utilization of the work could have been possible. Incomplete English renderings of some of the single copies of the text could not serve any useful purpose, as they were not based on any collated text.

The text presented here is the result of collation of six different manuscripts which comprise almost all the extant copies of the work known so far. The text is not based on any particular manuscript, and I have adopted, where the copies differed, the readings that appeared to my judgment most appropriate. The variants have, however, been given in the footnotes, along with the names of the manuscript to which they belong, in order that the reader may be free to verify the accepted readings and form his own opinion.

I shall be failing in my duty if I do not thankfully mention the help and patronage I received from the Asiatic Society, Calcutta, where I was initiated in original research work some twelve years ago when I had been appointed the R. G. Casey Research Fellow for Islamic Studies. It was in this premier research institute that I had the privilege of undertaking the present critical edition which I completed in five years time. I am beholden to the Council of the Asiatic Society for providing me every assistance that I needed during the progress of the work. In this connection, I would particularly record my sincere thankfulness to Prof. S. K. Saraswaty, the then General Secretary of the Society, who took a keen interest in the publication of the edition as soon as it was completed. I am indebted to the late Prof. K. M. Maitra, Cataloguer of the Society, for offering me numerous useful suggestions for the improvement of the text. I am deeply obliged to Prof. Hasan Askari of Patna for his most ungrudging help he extended to me whenever I turned

to him for information regarding some historical points connected with the topic. My grateful thanks are also due to Dr. S. K. Mitra, the present General Secretary of the Society, for his sincere efforts in expediting the work of publication that has been unusually delayed due to some unavoidable reasons. Mr. Moquitul Hasan of the National Library also deserves my thanks for giving me every facility for consulting books and manuscripts belonging to the Arabic and Persian Division (Buhar Collection) of the Library.

Prof. A. J. Arberry, the doyen of the contemporary Orientalists, has placed me under a profound debt of gratitude for writing a Foreword to this edition.

I have added to the text an Introduction which includes a detailed dossier on the work and its author. Together with its English translation (to be published separately in the *Bibliotheca Indica Series of the Asiatic Society*), the present edition later earned me the degree of Doctor of Philosophy of the University of Calcutta.

While I have taken all precaution to avoid printing mistakes, I would crave the indulgence of the readers to disregard minor and unimportant ones that might have gone unnoticed.

Calcutta,
August 11, 1969.

ABDUS SUBHAN

INTRODUCTION

The middle of the eighteenth century in Bengal constitutes a significant period in the history of the province, nay, in the annals of the whole country. "It witnessed," says Dr. K. K. Datta, "great political changes, pregnant with many significant issues for the future. With the accession of 'Alivardī to the *masnad* of Bengal in 1740 began the rule of the really independent Nawābs of Bengal, as the Imperial authority at Delhi had by that time been practically reduced to insignificance." As an anonymous writer of a short history of Bengal puts it. "the history of Bengal during the eighteenth century is the history of changes of dynasties. This period is the most attractive in the history of the world... A correct history of Bengal during the 18th century is more interesting than that of any other country during the corresponding period. The reader will find that Bengal produced heroes who might be compared with Napoleon and Alexander, and brave soldiers like these who accompanied Hannibal from Carthage to Rome." Rightly does Dr. Datta conclude, "'Alivardī's regime of sixteen years forms, indeed, an important period in the history of the Bengal Subah."

The mid-eighteenth century saw the province of Bengal in the throes of a revolution that had gripped the dwindling Mughal Empire. "The same disruptive forces, as had been then distracting the other parts of India, exercised their influence on Bengal also,"¹ and destroyed all hopes of a peaceful and prosperous government, raised by the emergence of a truly efficient ruler in the person of Nawāb 'Alivardī Khān. In the opinion of Dr. Datta, "the Bengal revolution of 1739-40 was a significant episode in the history of the province, and also of the Mughal Empire, which was going through a more disastrous revolution at the same time."²

The process of dissolution that began with the death of Emperor Aurangzib, the last of the Great Mughals, was speeding to completion. The history of the Mughal India virtually became confined to the administration and achievements of provincial governors or *ṣūbahdārs*, who in their individual ability and power excelled even those under

¹ *Studies in the History of the Bengal Subah*, Vol. I, Calcutta, 1936, p. 1.

² *Some Incidents in Bengal during the 18th Century and After*, Dacca, 1906, pp. 3, 6.

³ Dr. K. K. Datta, *'Alivardī and his Times*, Calcutta, 1939, p. 261.

⁴ *Ibid.*, p. 261.

⁵ *Ibid.*, p. 41.

whom they governed. The centre of gravity and authority was removed from Delhi and got split into several rival centres.¹ The viceroys of Oudh, Hyderabad and Bengal achieved greater independence, till they came to wield absolute authority. In the absence of a strong central command, the provincial governors began to consolidate their positions and even attempted at making them hereditary. Some of them attained their ranks by benefiting from the ineffectiveness of the Delhi Emperor, while others employed their own abilities to achieve the purpose. In a way, here was an era of the survival of the fittest and whoever was the successful adventurer, whether the Nizámu'l-Mulk or Sa'adat 'Alí Khán or 'Alívardí Khán, it was all due to his sheer ability and fitness.

With the Mughal supremacy after Aurangzib fast running to rack and ruin, the internal challenge in the shape of Maratha inroads and the external one of increasing influence of the European traders, particularly the English, in Eastern India, were too formidable to meet. The menace of the Marhattas in the wake of the decline of the Mughal power assumed such a devastating complexion that in a negligible span of time they overran many territories from the South to the North of the country. The fertile and the opulent Bengal was the only province that had paid no *chauth* to the Marathas till then. The hit-and-run tactics of the Maratha warfare, that fetched them rich dividends wherever they went, met with a stiff opposition in Bengal. Countering the enormous Maratha menace demanded the best of the military genius, and this was very ably supplied by Nawáb 'Alívardí Khán. Throughout his sixteen-year rule, the Nawáb had to remain continually engaged with the Deccani freebooters on different fronts. By his tactical and strategic moves, he stemmed effectively the tide of the Maratha onslaughts on Bengal. It can be imagined as to what might have been the lot of Bengal had there been a weaker person than 'Alívardí at the helm of affairs in the province. Undoubtedly, the territory would have fallen an easy victim to their inroads. In the results that followed we find a sort of a historical justification of the act of usurpation that 'Alívardí committed in dislodging Nawáb Sarfaráz Khán, the then ruling Nawáb, whose outward show of pomp, power and piety was underlined by an inherent lack of ability in the art of government. By his frequent dealings with the numerous rebels and refractory Rajahs during his tenure of office under Shujá'u'l-Dawlah, 'Alívardí had become well-trained in the art of fighting an enemy, however formidable. Had that weakling (Sarfaráz) been allowed

¹ Cf. Sir Jadunath Sarkar, *Fall of the Moghul Empire*, Vol. I, 2nd ed., Calcutta, 1949, p. v.

to go his way, the province of Bengal would before long have become a Maratha tributary. Guilty though he was of an unfair treatment to his master, 'Alivardí cannot but be commended on what he did once he came to hold the supreme power. He usurped power, no doubt ; but he utilized it to stave off what then appeared to be a sure enslavement of the Fertile East to the advancing Marathas. His subsequent achievements as a ruler more than justified his usurpation.' The chaotic political situation climaxed by the impending Maratha threats and the gradual encroachment by the foreign traders demanded an administrator, capable of ensuring the safety and prosperity of the province. And who can deny that 'Alivardí was the fittest man at the time to fulfil the task ?

With the life and achievements of this eminent personage deals the present work, *Ta'rikh-i-Bangála-i-Mahábatjungi*, written by Yúsunf 'Alí Khán.'

IMPORTANCE OF THE WORK

It can be argued with justification that no account is more authentic than the eye-witness. It is not unusual that some periods of history in general do not have first-hand reports. It is by connecting various links in the chain of the events furnished by several documentary evidences and sources and by assessing their value that a picture of history can be formed with reasonable clarity. But when there exist contemporary records based on personal observations of the witnesses, the burden of the students of history is considerably lightened. As regards the history of Nawáb 'Alivardí Khán, there are some contemporary works, but the present work is the most important of them all. All that Yúsunf 'Alí wrote about the Nawáb was the result of his own personal knowledge. Rarely was he indebted to sources other than his own observations for the writing of the history.

In the words of Dr. Datta, "this work stands unique as a store-house of valuable historical details, gathered by the author from personal observation and experience."² "The work," adds Dr. Datta, "gives a very valuable and detailed description of the history of the Bengal Subah during the mid-eighteenth century, especially of the administration of 'Alivardí. The author, an eye-witness of the political events of Bengal since the time of Sarfaráz, gives us many new facts and dates, which are not found in any other contemporary work."³

"The value of this history lies in its authenticity," says Sir Jadunath

¹ Cf. my articles on the present work in *Islamic Culture*, Hyderabad,, Vol. XL, Nos. 3 and 4.

² 'Alivardí and his Times, preface, p. xi.

³ *Ibid.*, p. 277.

Sarkar while commenting on the work in his *Bengal Nawabs*.¹ The accurate and authentic descriptions of various events of 'Alivardí's times, such as the Bengal revolution of 1739-40 which established 'Alivardí's regime after Giria, the initial set-backs to the Nawáb's authority from Mirzá Báqir and others, the protracted and arduous encounters which 'Alivardí had to wage against the Maratha intruders and the treacherous insurrection of the Afghans are not matched by any contemporary narrative of the same events, and as such Yúsuf 'Alí's accounts are the only reliable sources of information for the history of the period. Neither the *Tá'rikh-i-Bangála* of Salímulláh nor the *Muzfarnámah* of Karam 'Alí nor the *Riyádu'l-Saláfin* of Ghulám Husain Salím provide even half the materials given by Yúsuf 'Alí. Ghulám Husain Tabátabá'í, the author of the famous general history, *Siyar-u'l-Muta'akh-khirin*, dwells on the history of the time, but he is largely dependent on Yúsuf 'Alí's work. He must have consulted the *Tá'rikh-i-Bangála-i-Mahábatjangí* at every step while writing his own account of 'Alivardí. This is evident from the fact that the *Siyar's* accounts, particularly of the Maratha attacks and the Afghan uprising, are strikingly similar to those of the present work. On many occasions, Ghulám Husain has copied the work word for word. Rightly has Dr. Datta opined that "this work seems to have been the principal authority of Ghulám Husain for his account of the Maratha invasions and also of the Afghan rebellions."² Examples of similar passages from the two works showing Ghulám Husain's indebtedness to Yúsuf 'Alí will be found quoted elsewhere in these pages.

While stressing the authenticity of Yúsuf 'Alí's account, we must take into consideration the background of the author's relationship with the ruling family of Bengal and with Nawáb 'Alivardí Khán in particular. The author was the son-in-law of Nawáb Sarfaráz Khán 'Alá'u'l-Dawlah and his father was a trusted and loyal companion of 'Alivardí. In the context of such intimate connections with the rulers whose chronicles he was to write, his accounts deserve greater credibility. It may well be imagined as to how difficult it must have been for Yúsuf 'Alí to adjust himself to the reversed situation consequent upon the defeat and death of his master and father-in-law. Notwithstanding the vicissitudes in the fortune of the latter, the author never proved false to his conscience by nursing his grievances against, or becoming a blind adherent of, his new master 'Alivardí. Even in the case of Sarfaráz, he was bold enough to point out his short-comings and some black spots in his character. Likewise, he does not shrink from describing the misdeeds of some members of 'Alivardí's household such as Hájí Ahmad. It is thus clear

¹ *Idem*, p. 80.

² *'Alivardí and his Times*, p. 278

that Yūsuf 'Alī has fulfilled the responsibilities of a historian with ingenious impartiality. He never hesitates to state the bare facts of history. That is why the author of the present work excels all other chroniclers of the age in the accuracy of account, acuteness of vision and impartiality of judgment. Though sometimes, as is usual in rhetorical description, he lapses into mild exaggeration, facts of history are hardly found affected by that.

The significance of the present work lies also in the fact that it gives us new facts and dates which no contemporary work of its kind does. This helps us to form a better estimate of 'Alīvardī's character which is held in contempt by some contemporary historians. Writers like Salīmullāh, Holwell and Scrafton, depending mostly on 'scandalous gossips' current at the time, state that 'Alīvardī and his brother Hājī Aḥmad rose to prominence by ignoble means. But Yūsuf 'Alī's verdict that success and elevation of the two brothers were due only to their innate merit and skilful management of the affairs entrusted to them by their patron Shujā'u'l-Dawlah, gives the lie to the unreliable and biassed evidences of others. It is true that Hājī Aḥmad had little regard for moral values in his general conduct, but he was never guilty of sacrificing the honour of many women, including those of his own family, at the altar of his master's lust for the promotion of his own interest, as alleged by the above-noted writers.¹

Further, it is generally held that it was 'Alīvardī alone who was responsible for bringing about the disastrous consequences of the battle of Giria and that he behaved with his master in a very ungrateful and ruthless manner. But if Yūsuf 'Alī's words are to be relied upon, 'Alīvardī's character would appear in a different light. The historian's categorical and frank statement:²

در حقیقت نواب معلى القاب مطلقاً قصد خلاف و نزاع نداشت

sufficiently sets at nought opinions held by some about 'Alīvardī's conduct and responsibility regarding the tragic misfortunes that befell Sarfarāz at Giria. According to him, 'Alīvardī was driven into action which he disliked and regretted afterwards. He quotes in support of his statement 'Alīvardī's own words, as he heard him utter:³

راقم بلا واسطه از آنجناب شنید که در عظیم آباد کمال فراغ خاطر و اسباب جمعیت و تنعم حاضر داشتم. محض بترغیب و تحریص حاجی احمد و سعید احمد خان خود را باین ورطه خطرناک انداخته ملوم خلاق و معاتب خالق شدم.

¹ 'Alīvardī and his Times, p. 6.

² The text, p. 12.

³ Ibid.

The diabolical role that Hájí Aḥmad played in bringing about a critical situation and precipitating a rupture between 'Alívardí and Sarfaráz is clearly laid bare by these words uttered by his own brother. It is further borne out by, and quite in keeping with, the unscrupulous way in which he acted on various occasions once he came to wield some power. Yúsuḥ 'Alí hardly hesitates in referring to his nefarious conduct. The harm that the people suffered at the hands of Zainu'l-Din and Siráju'l-Dawlah was immense, and the doom they both met at the end were nothing but the consequences of their own moral turpitude. Yúsuḥ 'Alí further asserts:²

مصدق قول آنجناب آنكه درین عرض مدت حكومت هفده سال بیان واقع
ایذا و اضرائكه بعامه خلق الله از اولاد زین الدین احمد خان رسید دال بود بر
شقاوت و سوء نیات آنها .

The advisers of Sarfaráz Khán were no less responsible for throwing him into the ditch of destruction. The enmity they bore to Hájí Aḥmad and his brother did not allow them to be conciliatory and peaceful in their attitude. They began by poisoning Sarfaráz's mind against Hájí Aḥmad by constantly pouring into his ears baseless reports about the latter. These intransigent counsellors finally goaded Sarfaráz to march out in spite of the heavy odds against him. Moreover, Sarfaráz himself was not prudent enough to visualize the advantages of negotiated settlement. Acceptance of 'Alívardí's overtures might have been an act of diplomatic expedience on the part of Sarfaráz, but this understanding was sadly lacking in him. The former's suggestion to Sarfaráz to dissociate himself from his instigators and send them instead to fight him ('Alívardí) in the open was also not heeded. No alternative was, therefore, left for 'Alívardí to defend himself and his honour and that of his family on the field of battle. All that he did subsequently was the duty of a warrior in action. His dignified treatment, as contrasted with that of others of his party, of the family of the fallen Sarfaráz testifies to his sincerity of purpose.

Hence in the light of Yúsuḥ 'Alí's judgment, the charge of being ungrateful and treacherous to his master cannot be justified in 'Alívardí's case.

Moreover, Yúsuḥ 'Alí's graphic description of the sufferings of 'Alívardí's army in that torturous Bardwan-to-Katwa journey is the only account of the event available. All later historians who wrote about this particular episode are indebted to Yúsuḥ 'Alí for their own accounts. Again, the author gives us new information about the various responsible

¹ The text, p. 12.

works performed by his own father, Ghulám 'Alí Khán, who was a boon companion of 'Alivardí. In connection with 'Alivardí's expeditions against Muṣṭafá Khán who had taken shelter, on being chased out of Bihar, in the fort of Chunar, belonging to Nawáb Šafdarjang of Oudh, we know it from Yúsuḥ 'Alí for the first time that 'Alivardí planned to attack Banaras, then held by Šafdarjang, to avenge the latter's hostile treatment meted out to him at Patna in 1743. But he could not execute his plan, because of the advance of Emperor Muḥammad Sháh and Šafdarjang as far as the village of Bankarah in order to repel 'Alí Muḥammad Rúhíla. Of Zainu'l-Dín Aḥmad's treacherous desire to seize the *masnad* of Bengal by removing his aged uncle by force and his subsequent actions in pursuance thereof, Yúsuḥ 'Alí gives a very vivid and refreshingly first-hand account. He says that he heard it from Mahdí Nithár Khán, the Paymaster of Haibatjang's army, that Zainu'l-Dín Aḥmad wanted to act towards his uncle similarly as the latter had treated his master Sarfaráz Khán. The author writes:¹

بلکہ راقم از مہدی نثار خان مرحوم کہ بخشی فوج ہیبتجنگ بود بلا واسطہ
شنیدہ کہ ہیبتجنگ جزماً داعیہ آن داشت کہ سلوکی [کہ] عمویش بمشورت پدرش
حاجی احمد با آقای خود نواب علاؤالدولہ مرحوم مساوک داشتہ باعتبار
حلالزادگی بمثل مشہور از آن پرنہر بی ہنر چون بود با عمو ی بزرگوار خود
بتقدیم رساند .

The new facts like those mentioned above are only a few of the many given by Yúsuḥ 'Alí. Over and above this, most of these events are supplied with accurate dates. But the difficulties which the author had to encounter following 'Alivardí's death had much to do with certain imperfections in respect of the chronological sequence of later events. He, however, does not feel hesitant to admit those minor inaccuracies and presents his apology to the readers for the same.

The inclusion in the present work of several references to contemporary political life of India makes it all the more important. The history of the Maratha affairs itself is the history of a significant episode in the political life of the country. References to Nizámu'l-Mulk and Šafdarjang are frequently found in the book.

What lends an added significance to the work is its concluding portion which deals with the history of Nawáb Siráju'l-Dawlah, the last independent ruler of Bengal. This part of the work is unique in so far as it is found included in only one copy—the British Museum copy. Though there is perhaps no dearth of materials for the history of the short-lived rule of Siráju'l-Dawlah, the portion provides as with

¹ The text, pp. 94-95.

some new information regarding his career and achievements. Moreover, it helps us to broaden our estimate of the Nawáb's character.

It has been customary with the historians, especially European historians, to paint Siráj's character in a dark colour. Wayward and wanton, the young Nawáb certainly was; yet there was something chivalrous about his disposition. He was indeed more unlucky than wicked. The so-called Black Hole incident has been played up by biassed historians and writers to portray Siráj as nothing but a cruel ruler. Yúsunf 'Alí describes the death of the two hundred Englishmen as a mere accident. What Siráj really did was that he confined the captured Englishmen in a small but spacious room, and then entrusted the management of the captured headquarters to some of his officers. It was only by accident that the interness got suffocated and died. The author writes:¹

از قضا در هجره كه فرنگان رفته بود تمامی آنها مخنوق گشته رو بودی
عدم آورد.

Besides, Yúsunf 'Alí makes interesting references to the terms of agreement reached between Siráj and Mír Ja'far. The latter joined Siráj on condition that he would have to be relieved of his service as soon as the conflict ended, that the dues in arrears would have to be paid to him and that he would finally be allowed to go away from Sakriigali.

The author's account of Siráju'l-Dawlah is as intimate and first-hand as that of Nawáb 'Alívardí Khán in the preceding pages of the work. He depicts the events as he witnessed them. His statement regarding Siráj's spending of nearly forty lakhs for payment of arrears and for general distribution, was received directly from 'Abdul Hádí Khán, the Commander-in-Chief of Siráj's army. This new fact, as it reveals the authenticity of the author's account, reflects the magnanimity of Siráju'l-Dawlah's heart too.

We know it from this unique account of Siráj that Yúsunf 'Alí intends to include in the book a short history of Mír Muḥammad Qásim Khán just after describing events connected with Mír Ja'far Khán. But it is not known whether this was ever written or if it was, it does not appear to be extant.²

Despite its many excellencies, the *Tá'rikh-i-Bangála-i-Mahábatjangi* is not free from certain short-comings. The work unfortunately has no preface by the author. All the copies of the work known so far begin abruptly. Moreover, the book was left by the author in an incomplete

¹ The text, p. 158.

² The text, p. 169.

form. This is evident by its equally abrupt end. The history of 'Alívardí has not been brought to the close of his rule. In every manuscript copy the account of 'Alívardí stops in A.D. 1168/A.H. 1755, *i.e.*, one year before his death. Even the British Museum copy, which is the most complete among the copies known so far, has that link missing. Besides, the author does not appear to have cared for including an account of the antecedents of 'Alívardí. He hardly writes anything about the Nawáb's family connections, the dawn of his fortune in Orissa and his achievements as deputy-governor of Bihar. As a biographer, Yúsuḥ 'Alí should have dealt with the genealogy of 'Alívardí and his career prior to his becoming the Subahdar of Bengal. However, this deficiency of the work will be partly made up by a brief but reliable account of 'Alívardí's early career included in Karam 'Alí's *Muzaffarnáma*.

THE MANUSCRIPTS OF THE WORK

The *Tárikh-i-Bangála-i-Mahábatjangí*, which was completed in Allahabad in A.D. 1763-4/A.H. 1177, has several manuscript copies preserved in both the indigenous and foreign libraries. The six main copies that have been used for collation belong to the British Museum, London, the Edinburgh University, the Patna University, the Reza Library, Rampur, the Salarjang Museum, Hyderabad, and the Asiatic Society, Calcutta. The present edited text has been based on these copies. Each of them is described as follows:

The British Museum copy:

The British Museum copy, the photostat of which has been used for collation, is the most complete among the copies of the work known so far. But what distinguishes it most from the other copies is the account of 'Alívardí's grandson and successor, Nawáb Siráju'l-Dawlah, which incidentally constitutes a unique portion of the work. Though it begins in the same abrupt manner as the other copies do, it contains, before commencing Siráj's account, a few more pages beyond the point where all the extant copies end, *i.e.*, the death of Raja Janaki Ram and the appointment of Raja Ram Narayan as his successor. The manuscript, in those few additional lines, deals with some events, such as, the marriage of Shukru'l-Láh and the death of Ikrámu'l-Dawlah, the quarrel between Siráju'l-Dawlah and Ḥusain Qulí Khán and the disgrace of Khwája 'Abdul Hádí. The account breaks off in A.H. 1168, about a year before 'Alívardí's death and the history of his successor Siráju'l-Dawlah begins on fol. 89a. The narrative ends with the accession of Mír Muḥammad Ja'far Khán to the *nizámat* of Bengal and the subsequent capture and death of Siráju'l-Dawlah.

The British Museum copy consists of 102 folios and in size, it is 9 by 6½ inches. It has fifteen lines to a page, each line about four inches long. The first and the last page have nine and eleven lines respectively. It is written in cursive and elongated *nasta'liq*, not very bold and clear. Though not precisely dated, it was, as Dr. Forbes suggests, apparently written about the close of the 18th century.¹ Like all others, this copy contains no mention of the author's name, but unlike them, it does have a definite title, i.e., '*Tá'ríkh-i-Bangála* (should be '*Bangála-i*') *Mahábatjangi*'.

The British Museum also possesses two other copies of the work. One of them is entitled in the subscription as '*Tá'ríkh-i-Iláh Vardí Khán Mahábatjang Náẓim-i-Šība-i-Bangála*'. It tallies with the main copy of the British Museum from folio 1a to 86a and with all others collated so far. It has 67 folios, having fifteen lines to a page. Written in *nasta'liq*, it is dated Ramaḍán, A.H. 1198 (A.D. 1788). The other additional copy exactly corresponds to the preceding one, but extends over 118 folios, with thirteen lines to a page. But a miscellaneous volume (Add 6945), compiled by Rev. John Hindley, an early 19th century scholar, contains what is considered to be a note of immense importance in so far as the authorship of the work is concerned. Folio 18 of the 469-folio miscellaneous volume includes the beginnings of various sections of the work and a notice running as follows:

تاریخ الہ وردی خان یک جلد by Eusoph Alee Khaun, son of Ghulaum Ali Khaun, an intimate friend of Mahabut Jung. He married a daughter of Alaud Dawlah Surferauz Khaun.

Though the authorship of this account of 'Alívardí and Siráju'l-Dawlah by Yúsuf 'Alí Khán is an established fact, confirmed and proved by various sources, Rev. Hindley's note is nevertheless the basis of the formal attribution, as no other extant manuscript of the work is known to mention Yúsuf 'Alí's name directly.

Marginal writings, necessitated by omissions in the main body of the text, are numerous. Sometimes the entire headings are left out and instead put in the margin. Emendations may be observed in between lines of the text too. These additional writings indicate that the copy was first transcribed in much haste, and then it was revised but not with sufficient care. They, however, lend credence to the belief held by some that it was the author's working, though not his autograph, copy which was left unfinished when he stopped writing further on the subject.² That the copy was made from the author's own manuscript

¹ See Charles Rieu, *Catalogue of the Persian Manuscripts in the British Museum*, Vol. I, London, 1879, p. 312.

² Cf. *Bengal: Past and Present*, Vol. LXXVII, part I, 1958, p. 7.

is not beyond the range of possibility. Taken by and large, the copyist's work cannot be called praiseworthy. The usual preface and the colophon are lacking and also omitted is the scribe's name. Some of the common mistakes in the calligraphy certainly redound to the discredit of the copyist, but fortunately enough they do not seem to affect the sense of the text at any time. A welcome feature of the MS. is that it supplies most of the sections with proper headings, which are written in slightly bold characters.

In the original, the folios bear numbers in English, obviously added by a later hand. There is a serious dislocation of leaves in the manuscript. The portion of the text from fol. 77a, line 3 to fol. 78b, line 2 should be extracted and read after fol. 87a, line 3. Curiously enough, words written on the margin appear to be brighter and more distinct than those in the main body. Words are written very closely, and this sometimes gives rise to confusion in reading, and taxes the average intelligence. Some of the catchwords do not tally. On the top of fol. 62a, there appears the words **شاه نامه**, the presence of which could not be accounted for. A gross blunder is noticed on fol. 3a where the copyist writes **تفصیل حالات خان مشار الید** for **تفصیل خانم مشار الید** with obvious reference to Nawáb 'Alívardí Khán. By the misleading word **خانم** the reader is thrown into sudden confusion regarding the person whose account the historian is going to give. This absurdity points to the scribe's carelessness. Of other notable orthographical peculiarities, the most intolerable is the fault frequently committed by the scribe in the use of diacritical marks, especially of dots, omissions of which occur more than their misuse. Dots are usually not very distinct and proper care has not been taken in their placings above or under the relevant letters. Sometimes, a new paragraph begins on the same line where the preceding one ends, the change being denoted by a small gap in between. *Madd* (مد) has also not been supplied in every relevant case. The Hindi form **त** has not been converted into Persian **ت**. Thus we find that **کڑی** is written in place of Persian **کاری**, and **جوڑی** in place of the Persianized form **کت-جوری**. Absurdities like **طلاطم** (for **تلاطم**) come very near to impair the merit of the calligraphist. Arabic expressions do not appear in the *naskh* characters, as in some other copies. The unique portion at the end of the manuscript similarly contains serious omissions, making the text corrupt at several places.

As stated above, the concluding portion of the MS. that deals with the history of Nawáb Siráju'l-Dawlah is unique, in so far as it is not included in any other known copy of the work. A photostat of the portion covering fourteen folios has been reproduced by Arthur Hughes along with an English translation. But as explained elsewhere in these

pages, the translation is very incorrect and can never be relied upon for any serious study, for it is based on a text which the translator has not cared to edit. This part of the manuscript, as contrasted with the preceding one, contains many textual blunders and lacunae that often come in the way of the smooth reading of the passages. Omissions of expressions make the text corrupt and eventually confuse the meanings. Hence the need for the establishment of an edited text before its translation is attempted. Mistakes in the said translation have been pointed out in the relevant foot-notes of the English translation of the present text, to be published separately.

The Edinburgh University copy:

Another copy of the work is preserved in the Edinburgh University Library. The original copy, obtained on loan from Edinburgh University, has been used for collation. In size, this copy which does not reach the extent of the preceding one is $9 \times 5\frac{3}{4}$ inches. It comprises 144 folios,¹ folios 1a and 76b being left blank. Generally it has 11 lines (each $2\frac{3}{4}$ in. long) in a page. Folio 76a, however, has only two lines. It is written on thin yellowish paper and bound in original leather, with monograms embossed in golden colour. No date is mentioned in the copy. The scribe, who does not give his name, writes in the colophon:

در تحقیقات صحت اخبار این نسخه تاریخ معی بلیغ و کوشش وافر نموده
بسلك تقرير و سمت تحرير آورد مأمول از همه ارباب فهم و دانش و اصحاب
ذکا و بینش آنکه اگر صحوی (سهوی) و خطائی درین واقعات رو دهد بمقتضای
الانسان مرکب مع الصحو (السهو) والنسیان معذور دارند
هر که خواند دعا طمع دارم زانکه من بنده گنه گارم

He writes to say that he has taken much pains in ascertaining the authenticity of readings. He craves the forgiveness of the readers for any mistake that he might have committed in copying the text.

The scribe's colophon gives rise to some reflections on the correctness of the text. He states that he has undertaken considerable research in verifying various portions of the text. Now this is by no means a very happy or a desirable action on the part of a scribe. This is an extremely delicate matter, especially when the copyist is not particularly conscious of the gravity of the risk involved as he sets to investigate historical facts contained in the work he is copying.

¹ David Anderson, in his description of the manuscript (*A descriptive Catalogue of the Arabic and Persian MSS. in Edinburgh University Library* Hertford, 1925, p. 105) has wrongly given the total number of the folios to be 138,

Extreme caution and a strong sense of integrity and responsibility are the pre-requisites of a copyist of historical works. In the present case, the scribe has hardly come out with a flawless achievement. He has committed many glaring blunders in copying certain words and expressions. Numerous mistakes in spelling and curious diacritical marks seem to spoil the credit of the copyist. That the scribe was not qualified enough to ascertain orthographical correctness is clearly evidenced by his spelling the word سهو wrongly in the colophon. Twice he writes it as صحو which, meaning 'recovering from ebriety', is here completely meaningless. Sometimes he has sought to replace certain words in the text by his own. Interpolations in all cases are condemnable but if done by an ignorant scribe, are unpardonable.

But if there is anything really atoning for all these defects in the copyist's work, it is his exquisite calligraphy. His writing is comparable with the best specimens of *nasta'liq*. Words are written with utmost distinctness and the glaze of the paper and deep blackness of the ink used adds to the sparkling appearance of the writing. Arabic words and expressions are written in the *naskh* characters. The name of Nawáb 'Alívardí Khán and his various titles are almost invariably written in red. The word مستغنى القاب (referring to Sarfaráz Khán) appears also in red. Also written in similar ink are the opening words of new paragraphs and some Arabic proverbs and dates in figures. All these make the writing look like tastefully stringed pearls.

The opening heading, written in red, runs as follows:

هو المعز (in black)

كتاب تاريخ على وردى خان سہابت جنگ لغایت ۱۱۶۴ یکہزار و صد و شصت و چہار ہجری تا حقیقت اخراج مرہتہ از بالیسر و کتک

The expression بسم الله الرحمن الرحيم is in black, but the diacritical marks therein are in red. This points to the copyist's fastidious taste in calligraphy. Then there is a sentence: رب يسر وتمم بالخير followed by a small heading على وردى خان سہابت جنگ, both in red. At the top of the first folio there is written under D. Anderson's name the following:

"History of the Nabob Alivardý Cawn until the year 1164 of the Hegyra when the Marhattas were expelled from Balasore and Cattack."

Another marginal note probably by the same person is seen on folio 55a. It runs thus:

"The treacherous massacre of Boscar Pundet and the chief of the Marhatta army."

A slight difference is observed in the handwriting, but this hardly points to any change of hand. Portions comprising foll. 120-127 contain writings that are less closely written than those which precede or follow them. But the pattern of the writing is generally the same. A further proof of the carelessness of the scribe is found in the omission of a big paragraph, beginning with: در آن زمان که جعفر خان برحمت الہی پیوست and ending with در خیال خویش نقش می بست in the earlier part of the manuscript. The last page has the following writings: تمت تمام شد - تاریخ علی وردیخان مہابت جنگ Among other peculiarities worth mentioning are:

(a) Two words are often joined together, such as پاسخاطر (پاس خاطر) - (نواب مذکور) نوابمذکور - (شیخ مذکور) شیخمذکور - (قلمی فرمود) قلمیفرمود . (میر فضل علی) میر فضلعلی and (دوست محمد خان) دوستمحمدخان

(b) Dots are frequently found to be omitted, for instance دَکور for دُکور etc. طبقی for طبقی - رجبی for رجب - ذکور for ذکور

(c) *Mad* (مد) is also not given over relevant letters; for example, (سر آمد) سر آمد - (آوازہ) آوازہ - (آمادہ) آمادہ - (آغاز) آغاز etc.

(d) Use of the diacritical marks is very frequent, but often wrong, for example, the copy has دُکا where it should be ذکا , بُسالت for بسالت etc.

(e) The sign ∴ has been used at the end of a line in order to avoid leaving gaps. Besides, signs like ... have also been employed for the same purpose.

The Patna University copy:

This copy has also been used in the original while collating. It is entitled تاریخ الہ وردی خان مہابت جنگ but the colophon gives the title as کتاب تواریخ نامہ . In size, it is $7 \times 6\frac{1}{2}$ inches. It comprises 79 folios, having fifteen lines in a page and 13 to 16 words in a line, excluding the first and the last page, which contain 9 and 3 lines respectively, the latter page written in such a way as to make a pyramidal shape. The fly-leaf and the second page of the last folio contain names of different owners. On the fly-leaf 'John Havelock 1685' can be seen written in a somewhat blurred hand-writing. Clearly inscribed in English is the name 'Radamohun Boboo', probably that of an owner. Immediately above, some writings seem to have been deliberately covered with ink. The left hand corner of the fly-leaf contains a seal in Persian that reads جان عیولاک سنہ ۱۱۹۹ (John Havelock A.H. 1199).

Above this seal there appears to have been written the title of the manuscript, but the greater portion of it has been cut out in binding. Only the words تاريخ and ناظم can be seen.

The second page of the last folio contains different writings in Persian and Bengali which seem to baffle all understanding. They are mostly illegible and endings on the right edge of the paper have been made invisible due to pastings. Despite repeated attempts, nothing definite could be made out of the Bengali writing. All that can be deciphered with any degree of sense is 'Sree Sree Durga Jayati' put as the heading. The Persian writings on the same page are still more difficult to read. Those on the left hand corner suggest names of owners. Something like مہر سنگہ بندہ seems to stand out of a bad *shikasta*. Just below are words partly illegible and partly obstructed by pastings, which seem to stand thus:

” بندہ سیو پرشاد مالک این کتاب حصہ دار موضع بہگوان پور.....

(The dotted portion is covered by pasted papers). A little below there is another writing in Persian much bigger in size but in a very bad *shikasta*, and hence extremely difficult to read. That which is most appealing to conjecture is made out thus:

کتاب تاریخ نامہ مقابل کردہ شدہ و وقتی (۹) روز سہ شنبہ المرقوم ۱۶
پہاگن ۱۲۳۰ العبد جٹہ

All these names of persons are probably those of successive owners of the manuscript. They are written visibly in different hands and inks. This goes to show that the copy had changed many hands before it found its way to the Patna University Library. This also accounts for the bad condition of the manuscript. The colophon, containing the scribe's name Mîr Asad 'Alî, consists of the following words:

باختتام رسید تاریخ الہ وردی خان مہابت جنگ : راقم میر اسد علی

It ends with the letters ن ا ل ت that seem to have been inscribed in a different hand. Other orthographical peculiarities are noted hereunder :

- (a) Words are often written in compound shapes, such as etc. خانہ مذکور - اینمعنی - لطفعلیخان - بیگمہنزی - آنعالیجناب
- (b) Words are sometimes divided into two parts. For instance, رشحات is split into two, ر being written at the end of a line while شحات at the beginning of the next. Similarly, والاقران is separated into قران و الا .
- (c) The preposition بہ is sometimes joined with the words following it and sometimes written separately. For example,

- بحوالی - بداروغگی - بمکوحه - به این - باغواي - بملاحظه
etc. به حاجی احمد - به تمشیت
- (d) Letters of words have been frequently dropped, as, for instance, سر پیچ for سر پیچ - فضیلت for فضلت - طینت for طنت
- (e) *mad* (مد) is occasionally dropped. For example, (آمد) آمد - (آنعالی) آنعالی - (آوان) آوان - (آگهی) آگهی (آخر الامر) etc.
- (f) *mad* (مد) is sometimes wrongly used, as (اوایل) آوایل - (اواسط) آواسط and (اول) آول
- (g) Omission of dots is frequent as in (کوج) کوح - (پیکار) سکار - (فوجداری) فوجداری - (برشکال) برشکال (اظهار) اظہار etc.
- (h) The Hindi letter ٹ contained in names of persons or places has been kept intact in the Persian text. For example, بی بی گھسیٹی - سیٹھ - مرہٹہ
- (i) Dots are often given unnecessarily. Three dots are found to be placed on letters where two are needed or where none is required. For instance, محمد تقی for محمد تقي - قاسم خان for قاسم خان - چند
- (j) Both *hamza* and *ya* have been used while there should have been only one of the two, as in (لائیق) لایق - (مطمین) سفاین - (عوائق) دایق - نایب - دائره - عوائق etc.
- (k) Signs like . . . , as in the Edinburg University copy, have been placed at the end of a line obviously for avoiding blank spaces considered insufficient to contain the required words.

The Reza Library copy:

The Reza Library, Rampur, is in possession of a copy of the work. The writer has used its photostat for collation. It is entitled, '*Tawārikh-i-Mahābatjang*' in the colophon, but the fly-leaf gives the title as '*Tārikh-i-Mahābatjang*'. The manuscript previously belonged to the Ellis collection, bearing No. 429.¹ The name of A. B. Ellis appears on the title page with the date, "10.2.05" (10th February 1905).

¹ Cf. C. A. Storey, *Persian Literature*, London, 1963, Vol. I, pt. 2, p. 1329. See also Luzac's *Bibliotheca Orientalis* xiv (1945) pp. 3-35, where the Ellis collection MSS., numbering 446, have been listed for sale.

The copy contains 75 folios,¹ but when counted in pages it comes to 149, the last folio being single paged. In size, the copy is $10\frac{1}{2} \times 7$ inches, having 17 lines a page and 11 to 17 words a line. Folios 1b and 42a have 11 and 16 lines respectively. The ink is deep black and the paper thin.² The last page (fol. 75a) has seven lines, excluding the additional four lines that constitute the colophon. The copyist who does not mention his name says in the colophon:

تمت تمام شد - کار من نظام شد - هذا الكتاب تواریخ مهابت جنگ بتاریخ
 بیست چهارم شهر رمضان (رمضان) المبارک روز شب جمعه سنه ۱۱۸۵ هجری
 قدسی - مالک صاحب نامدار مستر..... صاحب ادام الله اقباله و الطافه

The spelling of the word رمضان as رمضان points to the scribe's ignorance and to his utter lack of care in the transcription. The original owner of the manuscript, as the colophon informs us, was an Englishman whose name is not fully decipherable.

The most significant feature about the present manuscript is its date 24th Ramaḍān, A.H. 1185, which makes it the oldest copy recorded. In view of the fact that most of the extant copies are undated, the present one assumes considerable importance. The copy generally tallies with the Edinburgh University, Patna University, Salar Jung Museum and Asiatic Society copies. It contains rubrications and is bound in red leather. It is written in fine Indian *nasta'liq*, with a frequent admixture of *shikasta* characters. Calligraphy is one of the most remarkable aspects of the manuscript. As in the Edinburgh University copy, its characters are bold and bright. This merit sufficiently makes up for the incorrectness from which the scribe's work suffers. That the copyist took little care in transcribing the book is evident from numerous mistakes, including some absurdities, which he has committed. He seems to have done very little in maintaining the reliability of the text. Arabic expressions, which have been overlined, are mostly written in *naskh*. There are some marginal writings that are sought to be included in the body of the text. Besides the British Museum copy, this is the only MS. to contain headings. Another characteristic observed is that the name of Sirāju'l-Dawlah, of all names, has been overlined. Along with بسم الله الرحمن الرحيم at the top of Fol. 1b are the words و تمم بالخیر .

Omission of dots is frequent, as in (متضاده) متصاده (زبانى) ربانى - (قصد) قصد - (اوانى) اوالى etc. Dots have often been misused, as, for instance, in (ارباب) ازباب - (اردو) ازدو - (بحاجت) بحاجت - (تفرقه) تفرقه etc. Absurdities committed by the

¹ The title page wrongly states that the MS. has 73 folios.

² This information has been given by Mr. I. A. 'Arshi, Librarian, Reza Library (Rampur), in a letter to the present writer.

scribe are not small in number. For example, اھیلہ has been written for تجلت - مذکور for مزکور - ادعای for ادعادی - اوتا for اوتیا - اعطیه for تجلیت - تصفیہ for تصفیہ and so on. Once بگرفت has been written in place of نکرات, while نمک خوارکی has been given in lieu of نمک حرامی. Oddities such as these confuse the meanings, as the words are just the opposite of the required ones. Signs like > have been used to fill up the gaps at the end of the lines.

The Sahr Jung Museum copy:

This copy, whose photostat the writer has used, suffers from the same defect of abrupt beginning and end. Neither the author's name nor the scribe's has been mentioned. It has no colophon, but contains fly-leaf which gives the title as '*Tā'rikh-i-Mahābatjang*'. The manuscript undoubtedly belongs to the family of the copies belonging to Edinburgh University and the Asiatic Society, to which it bears striking similarity in many respects. The copy is paginated and consists of 234 pages, each having 13 lines. Whereas pages 26 and 122 have 11 lines each, the following ones contain 10 lines each: 5, 8, 10, 17, 32, 39, 46, 74, 84, 117, 133, 177, 196. This variation in the number of lines has been caused mostly by the commencement of new paragraphs on those pages. Its size is $9\frac{1}{2} \times 7$ inches. Although not dated, it is believed to have been written at the end of the 12th century A.H. and possesses antiquity value of no small measure. On the opening page just below بسم الله الرحمن الرحيم are the Arabic expressions حاجداً محطاً.

between the two copies, it can be easily gathered that they, together with the Asiatic Society copy (with which this copy is no less identical), constitute a single composite family of manuscripts of the *Tā'rikh-i-Bangāla-i-Mahābatjāngī*. But the Salar Jung Museum copy retains its individual importance in so far as it offers, in many places, helpful emendations for texts which lie corrupted in other copies of the same family. That the copy was revised is partly evidenced by the occasional words of corrections in comparatively small characters seen between the lines. Here and there we come across marginal writings meant to be included in the main text. Orthographical characteristic of the copy are generally found to be similar with those of the Edinburgh University copy. Omissions of *mad*-over *alif*, and of dots and letters are not infrequent. They are noticed respectively in *اسیبی* (آسیبی) - *ادمیت* (آدمیت) - *اعلام* (علام) - *بشن پور* (بشن پور) - *زمیندار* (زمیندار) - *زممدار* (جستہ) - *حستہ* etc., etc.

The Asiatic Society copy:

The Asiatic Society, Calcutta, possesses a copy of the work, entitled *Ahwāl-i-'Alivardī Khān*¹. In size it is $11\frac{1}{4} \times 7\frac{1}{4}$ inches, and consists of 77 folios having 14 lines to a page and 12 to 17 words a line, excluding the first and the last pages which contain 9 and 6 lines respectively. The following folios, however, contain 13 lines: 16b, 26a, 31a, 32a, 36b, 40a, 43b, 47a, 47b, 58a, 64a, 72a.

The copy begins like all other manuscripts and ends similarly as well, excepting, of course, the British Museum copy, which goes much ahead. Though the date of the transcription is not known, it can claim little antiquity, as compared, for instance, with the Patna University MS. The copy in question, however, is believed to date from the 13th century A.H. The general condition of the manuscript is fairly good. It is written in Indian *nasta'liq* on thick European paper. The characters, though generally bold and clear, tend to be cursive, somewhat resembling the British Museum copy.

The upper half of the first page contains an ornamental flourish of three plants with flowers and leaves on a golden background. The colours used in the design are rose, green and red. The words *بسم الله الرحمن الرحيم* are inserted into it on the top. The vignette appears to be faded due to lack of careful preservation. The writings on the opening page are bordered in red and gold.

On the fly-leaf is written in Persian *نواب علی وردی خان*, above which is placed the English title "The History of the Nawab

¹ Ivanow, *Catalogue of Persian MSS.*, Society Collection, Calcutta, 1924, p. 65.

Aliverdi Cawn Soubahadar of Bengal." Marginal notes in English, marking different stages of the account, are found in the earlier part of the work. They are, however, not seen after folio 27a. The preface and the colophon are lacking and the copyist's name is not mentioned. At some points, the copy is found to be strikingly similar to the Edinburgh University MS. and hence strengthens the conjecture that it may belong to the same family of manuscripts.

Some of the folios have been badly dislocated, probably while binding. The correct order of those folios should be: 31, 38, 39, 32-37, 40. Though the manuscript is conspicuous for the boldness of its characters, it can hardly be considered as an ingenious and intelligent piece of calligraphy. Certain textual errors in the copy go to indicate that at times the scribe used his pen rather hastily and carelessly. On the whole, the copy is good and useful, and is not guilty of any absurdity.

But omission of dots is a common occurrence as in 'خویش (خویش) حویش' 'مطری (مطری) معفور (مغفور) etc. Sometimes when the particle is added to the preceding word, the final ۛ is dropped, and as a result آنک and آنک occur in place of آنکه and آنکه. If a single-dotted letter is preceded or followed by a ی, the dots of the two letters are written together, such as 'کابین (کابین) بی عرض (بی عرض) عرض'. *Madd* has often been placed wrongly as in 'آسیر (آسیر) آلی (آلی) آلی' etc. Letters are occasionally dropped as in 'گردون مائر (گردون مائر) مائر'. The copy is generally written in *nasta'liq*, but at times *shikasta* character has been employed.

A notable characteristic common to all the copies described so far is that گ is never distinguished from ک. In other words گ always takes the form of ک. Similarly, the final yá of a word is almost always dotted.

TITLE OF THE WORK

It is difficult to say exactly as to what title the author had intended for his work. Different manuscripts bear different names. Whereas the Asiatic Society copy is entitled *Aḥwāl-i-'Alivardī Khān*, the Edinburgh University copy is called *Tá'rikh-i-'Alivardī Khān Mahábatjang*. The Patna University MS. names it as *Tá'rikh-i-Iláhvardī-Khān Mahábatjang*,¹ while the Salar Jung Museum copy has the title *Aḥwāl-i-Mahábatjang*. The British Museum copy, however, bears the title of *Tá'rikh-i-Bangála* ('*Bangála-i*') *Mahábatjangi*.

¹ The post-colophon page of the manuscript has 'Kitáb-i-Tawárikh Nāma' too.

Though the titles vary from copy to copy, each one of them can be justified, for each conforms to the subject-matter of the work, which is the biography of Nawáb 'Alívardí Khán. But the last-named title appears to be the most comprehensive and quite probably is the one intended by the author. Hence the adoption of this title for the present edited text.

PLAN OF THE WORK

In the absence of the usual preface by the author we are not able to know how actually he planned to compile the work. In fact, the writing of the book was not done in accordance with any predetermined plan. His accounts are based mostly on his own observations and his first-hand knowledge. As the author himself states in his Apology to the readers,¹ his sole aim was to record the achievements and virtues of Nawáb 'Alívardí Khán, round whose activities are centred most of his other narratives. He had completed about one-third of the work when further writing fell into long delay that was caused by various anxieties and tribulations, mainly physical and political. The lapse of time erased much of his memories of the events witnessed long before. That led him to search some old relation of 'Alívardí, from whom he expected to gather some information. But it was in vain. At last in Sha'bán A.H. 1177, he resumed the writing of the remaining portion of his work and completed it soon. But the history of 'Alívardí Khán stops abruptly in A.H. 1168, one year before the Nawáb's death, and the account of Siráju'l-Dawlah's rule begins on the very next page. That the book lacks a definite plan is shown by its abrupt beginning and end, the absence of a preface and the prolonged gaps occurring between the writing of different portions of the work.

SOURCES OF THE WORK

As the book deals with the life and achievements of a person in whose service its author was, it is mainly based, as has already been stated, on the latter's personal observation. The events which he narrates are mostly those which he himself witnessed or knew directly from other witnesses. Due to the long postponement after only a portion of the work was written, the author had forgotten the exact dates of events that occurred later on. He, therefore, remained in constant search of some old and reliable relation of 'Alívardí in order to acquire some authentic information corroborated with relevant dates. But he was not successful in his endeavours. So in A.H. 1177 when Yúsuf 'Alí went to Allahabad, where he remained probably till his death, he took up his

¹ The text, p. 52.

pen again and resumed recording the rest of 'Alívardí's history without bothering very much about the months and years of occurrences. He completed the work in the same year. From his Apology we learn that he undertook to write the unfinished portion on the strength of his own memory and in accordance with what he knew and witnessed. He says.¹

.... باحوال مسطور آنچه صفحه خاطر حاضر و از بعض وقایع مطلع و ناظر بود شروع در تحریر آن نمود .

In the course of his description he occasionally quotes as his authority some of the chief participants in the events he narrates, such as 'Abdul Hádí Khán, Mír Ja'far Khán, Mahdí Nithár Khán and others.²

The following beginnings of sentences go to show how he was a witness to, or how he came to know of, certain events:

(a)³ در عرض یکسال حکومت که محرر سطور شام و صباح همواره در آنجا حاضر بود

(b)⁴ راقم بلا واسطه از آنجناب شنید

(c)⁵ بحسب اتفاق مسود این اوراق دران روز حاضر بود

(d)⁶ از ثقات بااستماع رسید که باعث برین ذاعیه هیبت جنگ را دو امر شد

(e)⁷ راقم از مهدی نثار خان مرحوم که بخشی فوج هیبت جنگ بود بلا واسطه شنیده که

(f)⁸ چنانچه راقم بلا واسطه از خواجه عبدالهادی خان بخشی شنید که

(g)⁹ لیکن راقم حروف خود بلا واسطه از زبان میر محمد جعفر خان بهادر شنید که

THE AUTHORSHIP OF THE WORK

Though none of the known copies of the book contains the author's name, it is unanimously believed to be the work of Yúsuf 'Alí Khán. As stated above, the authority for ascribing the authorship of this biography of 'Alívardí to Yúsuf 'Alí is Rev. J. H. Hindley, who had

¹ The text. p. 52.

² Cf., Charles Rieu, *op. cit.*, I, p. 313.

³ The text, p. 9.

⁴ *Ibid.*, p. 12.

⁵ *Ibid.*, p. 64.

⁶ *Ibid.*, p. 94.

⁷ *Ibid.*, p. 94.

⁸ *Ibid.*, p. 168.

⁹ *Ibid.*, p. 168.

compiled a list of Persian manuscripts.¹ He affixes on fol. 18 of a miscellaneous volume a note wherein he gives the author's name as "Yúsuf 'Alí Khán, son of Ghulám 'Alí Khán, an intimate friend of Mahábatjang." This attribution is confirmed by other sources too and as such is accepted by all. In fact, no scholar, writing on the period which the work deals with, has ever brought the authorship of Yúsuf 'Alí into question. Sir Jadunath Sarkar,² Dr. K. K. Datta,³ and other noted scholars endorse Rev. Hindley's statement. The most convincing confirmation may be found in the celebrated historical work the *Siyaru'l-Muta'akhhirin* whose author Ghulám Husain refers in it more than once to Yúsuf 'Alí Khán, to whose work he was so much indebted for his own account of 'Alívardí's career and rule. As a matter of fact, Ghulám Husain has incorporated in the *Siyar* sentences or passages of Yúsuf 'Alí's *memoir* practically verbatim. Moreover, the style and expressions of the present work bear evident resemblance to those of the author's other works, particularly the appendix of his *Tadhkira* where he gives a brief notice of 'Alívardí and his interest in poetical composition. In this latter notice, Yúsuf 'Alí states that he intends to write a separate book on the character and achievements of 'Alívardí Khán, referring undoubtedly to the present work. He says,⁴

مفاخر و مناقب آئیناب از حسن اخلاق و کمال فتوت و شجاعت و کیفیت
وصول بمدارج عالیہ زیادہ آنست کہ این مقام گنجائش ذکر آن داشته باشد
بنابر آن مرکوز خاطر است کہ رسالہ علیحدہ دران باب نوشتہ شود.

Again, in the preface of his other work, *Hadiqatu'l-Safá*, he refers to the compilation of the present *memoir* thus:⁵

معارف و محاسن احوالش بنابر حقوق متکاثرہ آن مبرور بشرط مساعدت وقت
در رسالہ علیحدہ مذکور است.

Hence the above external and internal evidences leave no room for doubt about Yúsuf 'Alí's authorship of the *Tá'rikh-i-Bangála-i-Mahábat-jangí*.

THE AUTHOR OF THE WORK

In spite of the singular importance of the work, its author Yúsuf 'Alí Khán⁶ has not been taken proper notice of by biographers and

¹ Cf., Charles Rieu, *op. cit.*, II, p. 806.

² *Bengal Nawabs*, p. 79.

³ *Alivardi and his Times*, pp. 277-8.

⁴ *Tadhkira*, Bodleian Library Copy, Foll. 442a-442b.

⁵ *Hadiqat-al-Safá*, O.P.L. Copy, Fol. 1b.

⁶ Arthur Hughes writes 'Nawáb Yúsuf 'Alí Khán' (See, *Bengal: Past and Present*, loc. cit., p. 5). No other instance of Yúsuf 'Alí's name being prefixed by 'Nawáb' has yet been found.

historians. We do not possess any connected account of Yūsuf 'Alī's career in any historical work written so far.¹ This desideratum has been further accentuated by the omission of his name in the manuscript copies of the present work. Though the book itself has exerted great influence on all subsequent chronicles of 'Alīvardī Khān, its author has been ironically left out of recognition. Even Ghulām Husain who was the foremost among the beneficiaries of Yūsuf 'Alī's writings says nothing about the life of Yūsuf 'Alī. Rev. Hindley's note mentioned above informs us that Yūsuf 'Alī was an intimate friend of 'Alīvardī Khān and that he married a daughter of 'Alā'u'l-Dawlah Sarfarāz Khān. A more detailed account has been made available by the endeavours of Prof. S. H. 'Askari of Patna who has brought to our notice a rare compendium of the author, entitled *Majmū'a-i-Yūsufī*, wherein the author gives plenty of autobiographical references.² It is nevertheless the internal evidences that constitute the main prop of the sources on which to base a biographical account of the author. His references to himself in the present work are brief and occasional ; but they are amply supplemented by information contained in his other works.

That the author was married to a daughter of Nawāb Sarfarāz Khān has never been disputed. By her he had a daughter named Jāriatu'l-Zahra³ who was given in marriage to the famous 'Alī Ibrāhīm Khān⁴ of Banaras. Yūsuf 'Alī's father Ghulām 'Alī Khān was a Dīwān-i-Khālisa of Patna. He was a trusted general of 'Alīvardī and one of the distinguished nobles of the age.⁵ He was also an 'Arḍ Begī to 'Alīvardī.⁶ Ghulām Husain says that he was a confidant and boon companion of the Nawāb.⁷ He was excellent in manners and sober in temperament. He held an envious position among 'Alīvardī's comrades enjoying confidence and goodwill of the high and the low alike. Ghulām 'Alī was often entrusted by the Nawāb with delicate and confidential assignments. It was through his good offices that 'Alīvardī could get himself convinced of the loyalty of his wavering and ambitious Afghan generals who were to have defected from the Nawāb's party in the face of the Marhatta menace. Ghulām Husain remarks on this: 'And truly to hear such expressions at so critical a moment from a powerful and zealous friend never fails to inspire fresh courage and to afford an additional degree of

1 Cf. the writer's article on Yūsuf 'Alī Khān in JAS., I, 1959, pp. 173-6.

2 See *IHERO, Proceedings*, Vol. XXII, 1945, pp. 45-48.

3 *Ibid.*, p. 45, f.n., 4.

4 For his biography, see C.A. Storey, *op. cit.*, p. 277.

5 Cf. *'Alīvardī and his Times*, p. 277.

6 *Bengal: Past and Present*, loc. cit., p. 5. 'Arḍ Begī is a person who presents all petitions, either written or by word of mouth.

7 *Siyar-u'l-Muta'akhkhirin*, Lucknow, 1866, II, p. 511.

daringness."¹ Ghulám 'Alí again rose to the occasion when he was commanded by 'Alívardí to console the mutinous troops of Haidar 'Alí Khán, the commander of the Nawáb's light infantry, after they had refused to accompany 'Alívardí to Orissa to expel the Marhattas, unless their arrear dues were paid.² Thus we find that Yúsuf 'Alí's father had a very distinguished career. Ghulám 'Alí died at Allahabad in the *haveli* of Ni'matu'l-Láh on the 11th of Rajab A.H. 1177.³ His death occurred when his son was under constant threat of Nawáb Mír Ja'far, because of his fidelity to Mír Qásim 'Alí Khán, the former Nawáb.

Like his father, Yúsuf 'Alí enjoyed enormous prestige in his time. Being a relation of the Nawáb, he was from his youth closely associated with him. He possessed the dual gifts of being a courtier and at the same time a soldier. He belonged to the group of the celebrities of the age. That he was a man of wide experience and vast education is amply reflected in his writings. The circle of his acquaintances was very large. He maintained friendly relations with almost all the well-known figures of the province, including some European officers. His sense of devotion in matters of faith is evidenced by his dedicated attachment to contemporary saints and learned men, such as Mír Muḥammad 'Alí. But what makes Yúsuf 'Alí distinguished in history are his writings about what he saw and felt. It is due to his chronicles that we are able to know the history of 'Alívardí and his times in detail. The author was included in the Nawáb's party that made a retreat from Burdwan after fighting with the Marhattas. He happened to be in that skirmish as he had gone to receive his father who was on the way. He says:⁴

راقم حروف دران معرکه برسم استقبال جناب والد مرحوم عذراء ركاب
آنجناب بود.

He proceeds by saying به خاطر دارم (*i.e.*, I remember). This shows that the author was comparatively young when he witnessed the retreat that occurred in the spring of A.D. 1742. The vividness with which he delineates the hazards suffered by 'Alívardí's army during its retreat from Burdwan to Katwa makes the reader feel as if he is seeing the whole scene in a photograph. The account is so authentic and authoritative that later historians like Ghulám Ḥusain have made extensive use of it in their descriptions to the extent of taking over some sentences in full. Yúsuf 'Alí participated in other campaigns led by 'Alívardí to Mednipur and Orissa in 1749. Later when Mír Qásim

¹ *Siyar*, Trans., I, p. 387.

² 'Alívardí and his Times, p. 106; the text, p. 117; Cf. *Siyar*, II, p. 175.

³ *IHRC, Proc.*, loc. cit., p. 17, f.n., 9.

⁴ The text, p. 41.

became Nawáb, Yúsunf 'Alí attached himself to his court and came under his patronage. He faithfully repaid his debt of gratitude to Mír Qásim by retaining to the last his staunch fidelity to him. His obedience to his master is further proved by the tribulations he underwent in the teeth of dangerous threats from Mír Ja'far. When Mír Qásim was sent into exile in A.D. 1763, Yúsunf 'Alí followed him, but his sickness made it impossible for him to accompany his banished benefactor further to Oudh and Bundelkhund. From the diary contained in the *Majmú'á-i-Yúsunfi* we gather that on the 18th of Dhí'l-Hijja, A.H. 1179, owing to his serious illness and to the lack of information about Mír Qásim, in whose company he had constantly been, he bade farewell to his friends and relatives, including 'Alí Ibráhim Khán, and proceeded to Patna. When he halted at Kcora on the way, he sent a petition to Nawáb Mír Ja'far Khán through his friend Dr. Fullerton, asking permission to proceed to Murshidabad to meet his family there. The indignant Nawáb refused the permission, but Dr. Fullerton's repeated urgings on behalf of the author softened his heart, and the author undertook his risky journey to Murshidábad on the 14th of Rabí' II, A.H. 1180. But suddenly after two months Ja'far Khán ordered the punishment of the historian. Fortunately, Mír Muḥammad 'Alí, the venerable celebrity of the age, interceded on his behalf and took him under his protection. The death of Mír Ja'far on the 14th of Sha'bán, A.H. 1180 saved Yúsunf 'Alí from further harassment. In his old age Yúsunf 'Alí suffered severely from an incurable disease in the shape of gangrene.¹ It is not known definitely when the author died, but the year A.H. 1195/A.D. 1781 is considered to be the probable year of his death.²

In the present work the author makes some interesting references to himself. We find him recalling the treacherous situation he faced while in the Nawáb's party during its journey from Burdwan to Katwa. Another reference is found when he modestly presents his apology for not having substantiated his account with relevant dates.³ The reasons he enumerates for that defect are lapse of time, distractions caused by many kinds of calamities and the indifferent treatment of Mír Ja'far. Then he describes briefly how he wrote the book.

Besides the *Tá'rikh-i-Bangála-i-Mahábatjangí*, Yúsunf 'Alí Khán composed several other works that are equally authentic. They are: the *Ḥadīqat u'l-Ṣafá*,⁴ a *Tadhkira* (Memoir) of Persian poets and the *Majmú'a-i-Yúsunfi*, noted for its rarity. Some notices of these are given below.

¹ Cf. Yúsunf 'Alí's *Ḥadīqat u'l-Ṣafá*, post-script, O.P.L. Copy, Fol. 252a.

² Sir Jadunath Sarkar gives the date as 1770. See *Bengal Nawabs*, p. 79.

³ The text, pp. 51-52.

⁴ For a list of ms. copies of the work, see C.A. Storey, *op. cit.*, pp. 139-140.

(a) *Ḥadiqat u'l-Safá:*

It is a large compendium of general history from the earliest time down to A.H. 1759/A.D. 1173. The work is divided into an Introduction, three volumes and a Conclusion. Each volume is subdivided into several *rawdāhs* ("meadows"), each *rawdāh* into several *dawāḥs* ("trees") and each *dawāḥ* into several *ghuṣns* ("branches"). The preface of the work refers to some literary activities of the author and his efforts in the course of writing the history. The preface reveals that the author had collected the materials for the work during the life time of 'Alivardī Khān. Then he was faced with many problems (which he does not want to mention) that stood in the way of his beginning the actual composition.¹ It was only after 'Alivardī's death, which occurred in A.H. 1169/A.D. 1756, that it became possible for him to take up his work. He actually commenced his work in A.H. 1170/A.D. 1757.² At the time of writing the author refers to the year A.H. 1173 as the current year.³ He complains of the lack of help from others in the writing of the work. At one stage he was so disappointed that he thought of abandoning the book when only a fragment of it was written. But the timely persuasion of Mīr Muḥammad 'Alī, the famous theologian and savant of the time, who was much impressed by that unfinished piece of writing, filled the author with hope and courage which helped him to complete the work. In the post-script the author states that he had a mind to continue the history of the Mughal Emperors down to Ahmad Shāh (deposed in A.H. 1176/A.D. 1754), 'Alamgīr II (died A.H. 1173/ A.D. 1759) and Shāh Alam to the eleventh year of his reign, i.e., A.H. 1184/ A.D. 1771, when the author was writing the work. But his protracted illness prevented him from adding anything more to the volumes already completed. He could not finish the work until A.H. 1184/A.D. 1770, i.e., fourteen years after having begun it. He left some scattered portions of it to be filled in by 'Alī Ibrāhīm Khān, the wellknown writer and the author's son-in-law.

Though concise and comprehensive, the work is very remarkable for its extremely accurate chronology and its particular notices of the learned persons of single epochs. The third volume of the work is written totally on the basis of Firīšta's celebrated History and tallies with it in arrangement and other respects. The appendix of the *Khātima* is the most interesting part of the work, as it contains brief accounts of contemporary poets who were intimately connected with the author.

¹ *Ḥadiqa*, O.P.L. Copy Fol. 18. Cf. Sachau and Etche, *Catalogue of the Persian-Turkish, Hindustani and Pushta MSS. in the Bodleian Library*, Vol. I, Oxford, 1889, p. 59.

² *Ibid.*, Foll. 1b, 11, 25-26.

³ *Ibid.*, Fol. 1b.

In fact, the *Ḥadiqat u'l-Ṣafá* is sufficient to make its author reckoned among the first-rank writers of general histories.

(b) *Tadhkira* of Persian Poets:

This memoir¹ of Persian poets is sometimes taken as a part of the previous work, but is usually considered to be a separate compilation of the author. It was, however, completed at Murshidabad in A.H. 1184/ A.D. 1770-1. It is a biographical dictionary comprising short alphabetically arranged notices of about 300 poets of Persian from the very beginning to the author's time. The earliest poets mentioned in the memoir are Abúl Ḥasan *Shahíd* and *Rúdaki* and other notable poets of the *Ghaznawid* period. The fullest account is given of the author's famous contemporary Muḥammad 'Alí *Hazín*, while Muḥammad Ḥusain *Nazírí* of *Nishapur* has been given a fairly long treatment. The book abounds in many interesting quotations. But what adds to its value most is the Appendix² which contains short notices of all those contemporary poets and litterateurs who were the author's friends. These literary personages, who number twenty in all, are not included in the *Tadhkira* of *Siráju'd-Dín 'Alí Khán Árzú*, and they are mostly those who lived and wrote in Bengal under Nawáb *'Alivardí Khán*. The longest account given in it is that of the celebrated Mír Muḥammad 'Alí.

(c) *Majmú'a-i-Yúsufí*:

This work of the author was brought to light by Prof. S. H. 'Askari of Patna. It is a rare Persian manuscript of 336 folios, written in beautiful *naskh* and *nasta'liq*, and a big compendium of information on a great variety of topics. Besides containing some selected pieces from the writings of eminent writers, it dwells on many subjects of historical value. Two of its sections are particularly interesting, consisting as they do of a diary of the itinerary of the compiler. The historical contents of the diary relate to the events connected with Yúsuf 'Alí's journey from Murshidabad to Patna in the company of Mír Qásim. The author gives an eye-witness account, in perfect chronological order, of the main political events that happened in Eastern India between A.H. 1174 and A.H. 1180. There is also a very authentic description of the post-Karnal affairs during the stay of *Nádir Sháh* in India. The historian also adds some autobiographical details. In fact the diary is of unique importance not only for its chronology but also for a few new facts which one finds in it.

¹ Sachau and Ethe, *op. cit.*, No. 118.

² Cf., *Cat. Oudh MSS.* No. 62, where Sprenger gives the list and an epitome of the twenty biographies in the Appendix.

THE AUTHOR AS A MAN OF LETTERS AND HISTORIAN

The *Tá'rikh-i-Bangála-i-Mahábatjangi* indicates that its author was an erudite scholar of Arabic and Persian. Though essentially a historical work, it shows the author in complete command of ornate Persian, written in a forceful and flowing style, typical of the trends then in vogue. As a literary work, it may be ranked among the finest belles-lettres of the age. Yúsuf 'Alí never allows the rhetorical flourishes to turn into tiresome verbosity, for he never lost sight of the fact that the task before him was to write history in a language understandable to all classes of readers. A glimpse of the author's poetical taste can be had through a couplet included in the present work. His other works, however, especially the *Ĥadiqat u'l-Šafá*, sufficiently illustrate Yúsuf 'Alí's inherent talent in poetry, besides his profound learning. In the work under review the author has quoted copiously Qur'anic verses and Arabic proverbs, and their uses have been quite apt to the occasion.

As a historian, Yúsuf 'Alí has acquitted himself admirably. Equipped as he seems to be with all the necessary qualities of a competent chronicler, he pays just regard to the proper chronological order, authenticity of facts and impartiality of judgment, with a conscientious awareness of his own limitations. In spite of his close association with the Nawáb's court, he has followed the best traditions of historiography. Personal considerations are never found to overrule his sense of duty as a veracious annalist. To call a spade a spade is usually the motto of a scrupulous historian, and so is Yúsuf 'Alí's too. He assesses different characters as an 'objective observer. True, he uses various honorific titles and expressions for his patron, but these do not tend to distort history. He has hardly shrunk from referring, for instance, to the tyranny of the lascivious Hájí Aḥmad, the incapability of the vainglorious Šarfaráz and the wickedness of the fastidious Siráj.

It is sometimes pointed out that Yúsuf 'Alí's accounts of 'Alívardí are not fully impartial and that he wrote with a partisan bent of mind, paying scant regard to, or rather at times conniving at, the misdeeds of 'Alívardí particularly in respect of his master Nawáb Sarfaráz Khán. This contention can be easily confuted by a reference to some of the contents of this memoir. As the author lived constantly in the company of Sarfaráz Khán and was even related to him by marriage, he was in a position to know his foibles and the weak points in his character. He is seldom found to abandon the ways of an impartial observer when poised to estimate the characters of his patrons. He speaks in no uncertain terms of his patron and father-in-law's passion for a life of ease and luxury. He writes:¹

¹ The text, p. 8.

اسباب عیش و نشاط از هر نوع علاوه سن شباب داشت

After describing the good traits of his character, he pointedly refers to his incapacity to run his government. Another instance of his unprejudiced outlook can be seen in his unambiguous denunciation of cruel exactions and plunder and other misdemeanours of some of 'Alivardī's relations in respect of the effects of the late Nawáb Šarfaráz Khān after the battle of Giria. He says:¹

لیکن در اخذ و جر اموال درونی نواب غفران مآب از اهلیه و صبیہ نواب
معلی القاب کمال شدت و نہایت مرتبہ غلظت بعمل آمد

Similarly Hājī Aḥmad's highly objectionable conduct towards the wives of the late Nawáb receives all the detestation of the author. While he speaks of the inherent virtues of 'Alivardī, he condemns the baseness of his closest blood relations. Had the author been actuated by the desire to eulogise his patron at all cost, he would not have censured the persons whom the Nawáb, his patron, held dear. As Arthur Hughes rightly remarks, "His (Yūsuf 'Alī's) relationship to Nawáb Šarfaráz, combined with the service under 'Alivardī, made him neither a whole-hearted partisan nor a particular enemy of 'Alivardī and his family. He can be classed along with Karam 'Alī, the author of the *Muzaffar Nāma*, in independence and access to information, but is superior to him in judgment and acuteness."²

In spite of all his virtues as an impartial observer, Yūsuf 'Alī cannot be described as having acted infallibly in his job. One can look into his writings and yet find him silent on some points which lay bare certain weak spots in the character of 'Alivardī, illustrated particularly by the latter's behaviour towards Šarfaráz, the son of his benefactor. According to Yūsuf 'Alī, 'Alivardī was driven into action which he disliked and regretted afterwards. But why did 'Alivardī earlier lend his ears to the blackmailing of his unscrupulous brother? Did he not know him well? Did he exhaust all avenues of peace in his dealings with Šarfaráz before Giria? These questions naturally arise in our minds and remain unanswered by Yūsuf 'Alī.

THE STYLE OF THE WORK.

The style of prose employed by the author bears unmistakably the stamp of the traditional patterns of medieval Persian writing, particularly those of medieval historiography. As he himself asserts in his Apology, his prime object in writing the work was to record the events connected

¹ The text, p. 21.

² *Bengal: Past and Present*, loc. cit., p. 8.

with 'Alivardī. He wrote the major portion of the book while in a state of anxiety and bad health. Naturally it was his least concern to adorn his writing with literary devices. He says:¹

در چنین حال مالا یدرک کاه لا یتروک کاه بخاطر فاتر رسید که سعی
در تلفیق و تحریر بقیه حالات نواب معلى القاب بعمل آرد که شمه از مآثر و
مناقب آنجناب با این تقریب بهر صفحه روزگار باقی ماند.

All that he aimed at was to chronicle the events of 'Alivardī's time as he witnessed or as he knew them through first-hand reports. The manner in which he produced the matter was essentially one of simple and flowing nature. The events are described in a clear-cut and straightforward style. Especially when it comes to depicting battles and expeditions he does this with considerable freshness and vigour, often in meticulous details. The Marhatta affairs, engaging as they did most of the attention of 'Alivardī, are dealt with at great length but with much care and beauty. The author appears to be at his best when he describes the events which he had witnessed either as an observer or as a participant. These eye-witness accounts are usually accompanied with greater force and dignity. For instance, the happenings during 'Alivardī's retreat from Bardwan to Katwa are presented as if in a photograph. Yūsuf 'Alī's veracity and impartiality as a man and historian are reflected in his style.

The use of similes and metaphors and other commonly used figures of speech, such as *murā'atun naẓīr*, has been profuse, as found in other historical works of the time. But some of the figures used appear belaboured and farfetched, giving rise to verbosity, which was one of the striking features of the trends of contemporary Persian writing reflected in such works as the *Riyāḍu'l-Salāṣin*, the *Siyaru'l-Muta'akhi-khīrīn* and the *Tā'riḫ-i-Bangāla*. The *Muzaffar Nāma* of Karam 'Alī, however, exceeds them all in point of literary flourish and ornate verbosity. While it cannot be said that Yūsuf 'Alī's memoir is completely free from verbose and flowery expressions, the style employed by the author does not, in any way, impair the clarity and fluency, which are the essential characteristics of historical works of its class. At the same time, it is hardly devoid of literary finesse. The repetitions of various flowery expressions such as *لوای نهضت و اعتلاء برافراشت - مقارن بان - کره بعد اخری رخصت انصراف ارزانی داشت* do not mar the beauty of an otherwise ideal piece of representative work.

The use of Arabic expressions, including Qur'ānic verses, Traditions and proverbs has been frequent but extremely ingenious and apt. These have been fitted into the text with much skill and grace, without impeding the smoothness and flow of the description. But the Qur'ānic

¹ The text, p. 52.

verses have been slightly misquoted in some cases. On one such occasion, the words قاتلوا المشركين كافة have been incorrectly given as فاقتلوا المشركين كافة .

Often the narratives seem to be couched in poetic phraseology. Using words of similar sounds and accents appears to be a favourite literary artifice with the author. Some of the instances are as follows:

(a) ¹ رگهو آنجناب را سبب مسطور مشوش الحال و متوزع البال تصور کرد .
ایقاع صلح را موقوف بر دادن سه کرور روپیه نمود

(b) ² و طرفین ادای شکر حقیقی از دست و زبان و چنان و لسان پر داخند و
خاصه و عامه سکنه شهر از ورطه هلاک نجات یافته بجز بساط
بوس فایز شدند و بعد یک دو مقام آن والا مقام ترین فتح و ظفر
رایت نهضت و اعتلاء بر افراشته در کمال تنعم و ناز دشمن گداز دوست
نواز بعد طی مراحل وارد شهر عظیم آباد شده ظلال رافت و عاطفت
بر مفارق سکنه آن دیار انداخت

Expressions like ³صبح دیگر که شام عمر بهاسکر بود add to the artistic beauty of the style. His keen observation, assisted by a masterly command over words along with the ability to use them aptly, go to make up his effective descriptive power.

A notable feature which marks Yúsf 'Alí's Persian as being Indian in origin is his use of Hindi words throughout his book. In this he may be said to have followed the convention of Indian historians of Persian who freely used Hindi words in their Persian works while dealing with indigenous themes. Most of the Hindi words used in the present work are names of places or articles commonly spoken and understood by the Indian folks. Some of those words are: *hundi* ('a bill of exchange'), *khichri* ('a dish made of pulse and rice boiled together'), *páo* ('a quarter, or fourth part'), *chhakra* ('a cart'), *rath* ('a four-wheeled bullock carriage'), *kothi* ('building'), *málá* ('garland'), *pán* ('betel leaf'), *katári* ('dagger'), *chháoni* ('cantonment'), *khirkí* ('window'), *baktar* ('a coat of mail'), etc., etc. It is interesting to note that these words have been given in their original Hindi spellings, without having been converted into Persian forms. In other words, ث, ژ, ذ, and چھ, which are not Persian letters, have been kept intact in the book.

THE USE OF THE WORK BY LATER HISTORIANS

The indispensability of the work is borne out by the fact that it has been used by the succeeding generations of historians ever since it was

¹ The text, p. 72.

² *Ibid.*, p. 108.

³ *Ibid.*, p. 59.

compiled. Among those who benefited most by it was the author of the *Siyar*, who utilized the present work profusely and was largely indebted to it for his account of Nawáb 'Alívardí Khán and his times. For events like the Maratha invasions of Bengal and the Afghan rebellion, Ghulám Husain appears to be entirely dependent on the authority of Yúsf 'Alí's work. He follows it so closely that at times it is difficult to recognise the distinction between the two accounts. Yet rarely does Ghulám Husain refer to Yúsf 'Alí by name. While narrating the Nawáb's journey from Bardwan to Katwa, Ghulám Husain says:¹

چنانچه از تقریر یوسف علی خان مرحوم پسر غلام علی خان مغفور ظاهر شد که در سه روز مدت رسیدن کتوه یکروز قریب سه پاؤ کهچری بسر آمد .

Again, speaking of Ghulám Muṣṭafá Khán's estrangement from 'Alívardí, he writes:²

بتقریر یوسف علی خان مرحوم آله مسامت جنگ بظاهر در دلجوئی و استمالت او میکوشید..... اتفاق یوسف علی خان مرحوم هم دران روز حاضر و بر ماجرای دربار ناظر بود. میگوید که غیر معدودی از ملازمان دران وقت حاضر نبودند .

A glance at the following instances of comparative passages from the two works would evidently indicate the degree of the indebtedness of the *Siyar*'s author to Yúsf 'Alí Khán:

(I)

(a)³ اهلیه شجاع الدوله که او نیز بمد شوهر خویش در تفویض این امر بآن والا شان بود پیش از اخذ ایمان بر سر محلسرا باحضار آن عالیشان فرمان داد. خلعت فاخره صوبه داری عظیم آباد بملاست قابلیت آن حاکم با دین و داد آرایش گرفت. بعد التباس خلعت بقصد آداب تهنیت نزد شجاع الدوله حاضر شده، آن ایالت بخش مربی ارباب هنر بعطای شمشیر و خنجر مرصع و سربچ و جیغه و یک زنجیر قیل معه طرابلس با عطیه دیگر مورد نوازش فرموده، بعد روزی چند در سنه پانزده محمد شاه رخصت عظیم آباد نمود..... پس از طی منازل و مراحل..... بر مسند ایالت اتکا فرمود. و چون انتظام مهم آن مملکت بطریق احسن و الیق صورت پذیر

¹ *Siyar*, II, p. 512.

² *Ibid.*, II, p. 532.

³ The text, pp. 7-8.

گردید حسب الامر شجاع الدوله سالی دیگر روی توجه به بنگاله آورده بملازمت آن دوحه امارت رسید..... شجاع الدوله کرة بعد اخرى آن عالی مرتبه مشمول انواع تفضل و عنایت خویش ساخته مقضی المرام رخصت انصراف ارزانی داشت. و هم درین سنوات بتجویز شجاع الدوله خطاب والای مهابتجنگی و ترسیل پالکی جهاالردار لوای مفاخرت و اعتلاء ما بین الامثال و الاقران بر افراشت.

- (b)¹ زن شجاع الدوله بعد تقرر این کار بنام محمد علی وردیخان بنابر اثبات احسان خود خان سرقوم را بر در حر سرا طلبداشته خلعت صوبه داری عظیم آباد از طرف خود داد. بعد ازان شجاع الدوله مهابتجنگ را از پیش خود خلعت و قیل و شمشیر و جواهر و سند نیابت داد و افواج ملازم سرکار خود بقدر حاجت همراه داده بانتظام مهام صوبه عظیم آباد رخصت فرمود..... و از مرشدآباد نهضت نموده داخل عظیم آباد گردید و انقضای یکسال باز بملازمت شجاع الدوله شتافته و مورد الطاف بی اکناف گردیده مقضی المرام بصوبه خود رخصت یافت و در حین چند روز سیاهه منصب پنجهازاری مع عطایای پالکی جهاالردار علم و تقاره از حضور پادشاه حسب الطلب شجاع الدوله بمهابتجنگ رسیده قدر شوکتش افزود.

(II)

- (a)² در حقیقت آنجناب در امر صلاح و سداد از یکتای روزگار بود. با آنکه اسباب عیش و نشاط از هر نوع با علاوه سن شباب داشت مطلقاً التفات و توجه بآن نمی فرمود و در ادای صلوات خمس با نوافل در مسجد با صیام سه ماه متوالی از رجب و شعبان و رمضان و ایام البیض بهر ماه و روزه های پنجشنبه و مخصوص هر روزیکه حدیث شریف در فضیلت آن واقع شده تئید تمام داشت..... باین همه اوصاف از فنون ریاست و حکومت و مراسم تیغ و انتباه که لازمه دنیااست غافل بود.

- (b)³ سرفراز خان هر چند صلاح و سداد داشت و بصیام ماه مبارک رمضان و رجب و شعبان و ایام البیض هر ماه و اکثر اعمال نوافل مغیبه ایام

¹ *Styar*, pp. 472-473.

² *The text*, pp. 8-9.

³ *Styar*, p. 489.

و سال می پرداخت اما از عقل و شعوریکه سروران را ازان گزیری نیست
بی بهره افتاده بامور مرجوعه چنانچه باید نمی پرداخت.

(III)

آنجناب.... در خواست محاسبه عظیم آباد نمود و سپاه متعینه را که¹ (a)
از زمان شجاع الدوله آنجا بودند احضار فرمود. و جمعیکه اهمال در امضای
امر و اظهار اتفاق با مخالف کردند آنها را به تهدید و وعید پیغام داده
باسترداد بعض از عطایا که اوایل تعیناتی شجاع الدوله بآنها داده بود
فرمان داد.

نیز محاسبه صوبه عظیم آباد می خواست و سپاهی را که از سالها و عهد² (b)
پدرش متعینه مهلبتجنگ بوده از جمله متوسلانش بودند احضار نمود. چون
تعلل در آمدن نمودند اراده استرداد عطایا که شجاع الدوله بآنها مرحمت
کرده بود نمود.

(IV)

دران وقت حاجی احمد بتوسط وسایط معروف داشت که محمد علی³ (a)
وردیخان از جان و دل مطیع و منقاد است. درین صورت زنهار آن خداوند در
مقابل نوکر باستعدادیکه اصلاً مظنه خلاف ازو نباشد قصد برآمدن نخواهند
فرمود که او بسعادت ملازمت رسیده و عرض مطالب خود نموده مطیع و منقاد
عالی خواهد بود، و اگر احیاناً خلاف التماس باغواي مخالفان دولت بقصد
مدافعه خواهند برآمد خوف اینست که بنابر حفظ جان و ناموس ازو
امری بظهور رسد که موجب بدنامی دنیا و عقبی گردد. از آنجا که بمحض
ارسال حاجی احمد از طرف مخالفت نواب علی القاب اطمینان واقعی نبود
اختلاف آراء درباب توقف در دولتشرا و برآمدن بقصد مدافعه اعدا
واقع شده. آخر الامر بترغیب و تحریر مردان علی خان که کمال شقاق و
نفاق حاجی احمد و من تبعه داشت بیست و دویم محرم روز چهارشنبه سال
یکهزار و یکصد و پنجاه و دو نواب مستغنی الالقاب بعزم مقابله و مدافعه
باجمعیت چهار هزار سوار از دولتخانه آمده و سه چهار کوچ نموده به کنار
ناله کهمره منزل فرموده.

¹ The text, p. 11.

² *Siyar*, p. 489.

³ The text, p. 14.

(b)¹ دران وقت بوسایل و وسایط معروض داشت که محمد علی وردی خان بجان و دل مطیع و منقاد است. زینهار که خداوند در مقابل توکر صاحب اقتداری که ازو مظنه خلاف عقیدت نباشد اراده برآمدن از دولخانه نخواهند نمود تا او بسعادت عتبه بوسی رسیده و عرض مطالب خود نموده مطیع و منقاد باشد. اگر احياناً خلاف التماس این فدوی باغواي مخالفان بقصد بدافعه برآیند خوف آنست که بنابر حفظ ناموس و جان ازو امري ظهور رسد که موجب روسیاهی دنیا و عقبی باشد چون بمحض ارسال حاجی احمد اطمینان نبود اختلاف آراء در برآمدن و بر نیامدن واقع شده بیرون برآمدن مرجح افتاد و بسعی مردان علی خان که کمال نفاق با حاجی و مهابتجنگ داشت بیست و دوم مجرم الحرام سنه ۱۱۵۳ هجری روز چهار شنبه از خانه خود علاء الدوله بر آمده در سه چهار کوچ بمنزل کهمره رسید.

(V)

(a)² قبل از استقرار بر مسند امارت بر در سرای نفیسه بیگم بنت شجاع الدوله رفته در کمال تضرع و ابتغال التماس عفو جرایم نموده معروض داشت که آنچه در لوح تقدیر مرسم بود بعرضه ظهور رسید و این سیاه روئی ابدالاباد بنام این روسیاه بر صفحه لیل و نهار مثبت گردید. لیکن ازین زمان تا بقیه عمر نسبت بادنی خوادم سرکار غیر از بندگی و غلامی امري دیگر بظهور نخواهد رسید و توقع آن دارم که جریده بندگی این پیر غلام بتوقیع قبول عبودیت ممتاز گردد.

(b)³ قبل از استقرار بر مسند امارت بر در سرای نفیسه بیگم بنت شجاع الدوله مرحوم رفته در کمال فروتنی و تواضع التماس عفو قصورات خود نمود و معروض داشت که آنچه در لوح تقدیر مرسم بود پیرایه ظهور و بروز یافت و این سیاه روئی ابدالاً بنام این خاطی بر صفحه عالم ثبت افتاد لیکن ازین زمان مادام الحیات نسبت بادنی ملازم سرکار غیر از اطاعت و فرمانبرداری بظهور نخواهد رسد. امید آنست که زلات این پیر غلام از لوح خاطر محو و منسی گردیده جریده بندگیهای دیرینه بتوقیع قبول اختصاص یابد.

¹ *Siyar*, p. 491.

² The text, p. 20.

³ *Siyar*, p. 494.

(VI)

(a)¹ نواب علی القاب بعد استماع این اخبار بمشرد قلی خان پیغام فرستاد. خلص مدعا اینکه اینجانب بنحوی از آنجا ایصال ضرر و ایذا نسبت بایشان مکنون و مظنون ندارد. لیکن توقف در قرب از آنجا که موجب اطمینان طرفین نیست مأمول که آنجانب با علایق و عوایق و مال و متاع خود از راه مرشدآباد بطرف هندوستان یا از همان طریق به سمت دکن تشریف ببرند. مشرد قلی خان که مکاوحه و مدافعه نواب علی القاب را در قوت و قدرت خویش ندید خواست که عاقبت بر مخاصمت ترجیح داده ترک عناد و فساد کند، اما داسادش میرزا باقر خان صفاهانی که هوس حکومت بنگاله از سرش بیرون نمی رفت بحدی ترغیب و تحریص مشرد قلی خان در باب عدم ایقاع مصالحه نمود که مشأر الیه جواب خط را بانسداد ابواب صلح نوشته ارسال فرمود. نواب علی القاب برین معنی آگهی یافته و حاجی احمد و شهامتجنگ را بطریق نیابت در شهر گذاشته اوایل ماه شوال سال مذکور بجمعیت ده دوازده هزار سوار بعزم رزم مشرد قلی خان از مرشدآباد بجانب کتک توجه فرمود.

(b)² بعد استماع این خبر بمشرد قلی خان نوشت که اینجانب بنحوی ایذا و اضرار نسبت بآن والا دودمان در خاطر ندارد، لیکن توقف درین قرب و جوار موجب اطمینان طرفین نخواهد بود. مأمول آنکه آن والا جناب بامتعلقان و منتسیان و احمال و ائقال خواه از راه مرشدآباد بسمت هندوستان خواه از همان طرف بجانب دکن تشریف ببرند. مشرد قلی خان که مرد مال اندیش عاقبت جو بود مدافعه و مقابله بامساحتجنگ از حیز قدرت خویش بیرون دیده خواست که ایفای میعاد و ترک عناد و فساد نماید. میرزا باقر مذکور که هوس ریاست بنگاله از سرش بیرون نمی شد در ترغیب جنگ بحدی مبالغه نمود که ما فوقش متصور نباشد و نیز زن مشرد قلی خان نهایت طعن و تشنیع بشوهر خود در باب اخذ انتقام برادر نموده قاصد آن شد که اگر بر این اراده اقدام ننماید شوهر را از ریاست باز داشته زمام اختیار ملک و خزاین و افواج بدست داساد سپارد و بامساحتجنگ کینه خواهی نماید. مشرد قلی خان چار و ناچار جواب خط مساحتجنگ متضمن نقض عهد

¹ The text, pp. 25-26.

² *Siyar*, pp. 496-497.

و مصالحه و مشعر بر منازعه و مقاتله نوشته ارسال داشت. مهابتجنگ بر این معنی آگهی یافته حاجی احمد و شهابتجنگ را به نیابت در مرشدآباد گذاشته بجمعیت ده دوازده هزار سوار بساعت مختار اوایل ماه شوال سال مذکور بعزم رزم مرشد قلی خان بطرف کتک نهضت نمود.

(VII)

مفصل مجمل آنکه رگهوجی کهوسلا که از عمده سرداران مرهته و ¹(a) متصرف صوبه برار بود ظاهراً بسبب ضعف سلطنت و باطناً بترغیب نظامالملک آصف جاه بقصد تسخیر مملکت بنگاله در صورت تیسر، و الاً باراده اخذ چوته که در تمامی مملکت هند معمول و مرسوم و بلاد بنگاله ازین نوع آفات محفوظ و محروس بود، بهاسکر نامی را از رؤسای نامی خود با قریب بیست هزار سوار بمملکت بنگاله فرستاد. مشار الیه بعد صحرا نوردی از راه جبال کتک قصد داخل شدن بنگاله کرده، چون از آنطرف راه نیافت بطرف دره پچته که هشت منزلی غربی مرشدآباد است متوجه گشت، و این خبر در منزل جهنکره مسموع نواب علی القاب شده.

مفصل این مجمل آنکه رگهوجی بهوسلا بنی عم راجه ساهو که از ²(b) سرداران عمده مرهته مکسد از صوبه برار بود و دارالملک او ناگپور کلان است بنابر ضعف ارکان سلطنت یا بترغیب آصفجاه بقصد تسخیر مملکت بنگاله در صورت غلبه تام، و الا اخذ چهارم حصه حاصل که بچوته مشهور و در تمامی مملکت هند رائج گشته، و بنگاله ازین قسم آفات محفوظ بود، بهاسکر بنڈت مدارالمهام سرکار خود را بسپه سالاری بیست و پنج هزار سوار که شهرت چهل هزار سوار داشت، فرستاد و چنانچه سبق ذکر یافت تدبیر مزاحمت و ممانعت او از دریای کوهستان بعمل نیامد. بهاسکر مذکور از جبال کتک راه نیافته بطرف دره پچته که هشت منزلی غربی مرشدآباد است متوجه گشت و این خبر در منزل جیکڑه مسموع مهابتجنگ گردید و چون بمبارک منزل رسید خبر عبور مرهته از دره پچته و ورود او قریب سرحد بردوان متحقق گردید.

¹ The text, pp. 34-35.

² *Siyar*, p. 507.

(VIII)

(a)¹ و فوج برهم خورده نواب معلى القاب منتظم گشته بهیئت مجموعى جنگ کنان به سمت کتوه متوجه شدند و در آن روز بقیه اسباب و متاع لشکر بتاراج غنیمت رفته از زواید بلکه از ضرورى جنس ماکول و ملبوس و مرکوب هیچ نماند غیر از دوسه هزار با اسب و قمچى و معدودى بسوارى فیل و پنج شش هزار پیاده و بهمین وتیره جنگ کنان از صبح تا عصر قطع مسافت فرموده شامى کنار آب رهل اقامت مى افکندند و سایه غیر از ظل سما و بستری سواى ارض غبرا برای غرباء و اغنیاء میسر نمیشد و از جنس آذوقه برای ارباب توسعه شبانه روزى یکوقت بقدر آنکه سد رفق تواند شد میسر مى آمد و سایر الناس باکل ساق شجر مویز و مانند آن معده محتلى میساختند. چنانچه راقم حروف در آن معرکه برسم استقبال جناب والد مرحوم رفته همراه رکاب آنجناب بود، بخاطر دارد که ایام ثلثه یک روز قریب پاؤ آثار کهچرى میسر شد که در آن هفت کس شراکت داشتند و روز دیگر هفت عدد شکرپاره که جنسى از حلاوت است سه کس اوقات گذراندند. روز سیوم قریب به نیم آثار کباب گوشت گاو چند نفر تعیش کردند. بهر طریق روز ورود کتوه اهل مجاعت بگمان اینکه در آنجا غلات وافر از هر نوع میسر خواهد شد بتعجیل هرچه تمام تر خود را رساندند.

(b)² و فوج برهم خورده سها بتجنگ منتظم گشته بهیأت مجموعى جنگ کنان بطرف کتوه روان شد. در آن روز بقیه اسباب و متاع لشکر بتاراج مرهته رفته از زواید بلکه از ضروریات مثل ماکولات و ملبوسات و مرکوب هیچ نماند دوسه هزار کس اسب و قمچى و معدودى بسوارى فیلان و پنج شش هزار بهیله برق انداز پیاده جنگ کنان طى مسافت مى نمود..... چون شام میشد تالابى را انتخاب کرده بر زمین مرتفع که دور تالابها مى باشد و در راه کتک که راسته جگرناته است هنودان بامید ثواب بى حد و حساب ساخته اند فرود مى آمدند سایه غیر از سما و بستری غیر از ارض غبرا برای غرباء و اغنیاء میسر نمى شد و از جنس ماکول برای ارباب توسع در شبانروزی وقتى از اوقات بقدریکه سد رفق تواند شد میسر مى آمد

1 The text, pp. 41-42.

2 Siyar, pp. 511-513.

و سائر الناس باکل ساقی درخت موز و مانند آن شکم خود را پر میکردند. چنانچه از تقریر یوسف علی خان مرحوم پسر غلام علی خان مغفور ظاهر شده که در سه روز مدت رسیدن بکتوه یکروز قریب سه پاؤ کهچری میسر آمد که هفت کس در آن شریک بودند و روز دیگر هفت عدد شکرپاره که نوعی از حلویاتست سه کس را قوت لا یموت گشت. روز سوم قریب سه نیم آثار کباب گوشت گاو و چند کس در خوردن آن مشارکت نمودند.... روز ورود کتوه اهل مجاعت بگمان آنکه غله در آنجا فراوانی دارد هر نوع از آن جنس بوفور و خوبی میسر خواهد گشت خود را به تعجیل رسانیدند.

(IX)

همه متفق اللفظ و المعنی معروض داشتند که ما مطیع ایم و ستقاد و (a)¹ تابع رای عالی. ارشاد شد که فرزند رشید من کشته شده و اهل و عیال و برادر من بذل امر گرفتار آمدند. بعد رسیدن چنین حوادث زندگی بسیار ناگوار و غیر از کشتن و کشته شدن چاره کار ندارم. از آنجا که حقوق رفاقت شما از سالها بر من است هر که قصد اعانت من داشته باشد جان و مال از او مضایقه نخواهم داشت و هر که را رغبت نباشد متعرض احوالش نیستم و از آنجا که سمات خود را بر چنین حیات بمراتب ترجیح میدهم درینصورت برای مردن ناصر و معین مطلوب نیست. قاطبه حضار از صغار و کبار بعضی عرض رسانیدند که بر ما حقوق نمکخوارگی آنجناب ثابت است و بانواع رعایت و عنایت مشمول بوده ایم. اکنون غیر از جانفشانی داعیه دیگر نیست. آن والا جناب فرمود اگر بر قول خود صادقید و چنان که بآسان متحد دارید پیمان را بایمان مؤکد سازید که موجب مزید اعتماد و وثوق شود. آنگاه قرآن مجید حاضر ساخته همه رؤساء در باب اتفاق و اتحاد قسم یاد کردند. آنگاه آنجناب ارشاد فرمود که من مدیون شما هستم و وجوه مشاوه شما که بر ذمه من باقیست در ایصال تمامی آن بنحوی از انحاء قاصر نخواهم بود و هیچ نوع در چنین حال که شما مضایقه بجان ندارید اینجناب صرفه در دادن مال نخواهم کرد. لیکن مسئول و مأمول از شما آنست که بمرور و مدارا از من زر طلب خود بگیریید. تمامی فرق سپاه قبول آن کرده در امر رفاقت یکسو و متحد شدند.

¹ The text, pp. 99-100.

همه ها متفق اللفظ معروضداشتند که ما مطیعیم و منقاد و تابع حکم و (b)¹ ارشاد. بعد استماع جواب ملازمان فرمود که چون حقوق رفاقت شما از سالها بر من است هر که داعیه رفاقت و اعانت من داشته باشد من هم جان و مال خود را ازو مضایقه نخواهم داشت و هر که را رغبت نباشد متعرض احوال او نیستم؛ چه هر گاه موت را بر چنین حیات ترجیح داده باشم برای مردن معینی درکار نیست. قاطبه حاضران همه یکزبان بعرض رسانیدند که بر بندگان حقوق نمکخوارگی جناب عالی ثابت و بانواع عواطف و عنایت مشمول بوده ایم اکنون غیر از جانفشانی اراده دیگر نیست. فرمود که اگر بر قول خود صادقید پیمان را بایمان مؤکد و مشید سازید که موجب مزید اعتماد و ازدیاد وثوق من گردد. چون قبول نمودند قرآن را حاضر ساخته از جمیع رؤسا در باره وفاق و یساق قسم گرفت و بعد ازان بگفت که من مدیون شما هستم و وجوه مشاخره شما بر ذمه من باقی و لازم الاداء است و رسانیدن وجوه مذکوره مقصود نخواهم بود و هرگز در چنین حال که شما مضایقه جان خود در راه من ندارید من نیز صرفه در ادای مال نخواهم کرد لیکن مسؤل آنکه بمروور مدارا زر طلب خود از من بگیرید. فرق سپاه بجمعهم قبول نموده در امر رفاقت یکسو و متحد شدند.

(X)

در همین اوقات تپی محرق عارض مزاج اقدس گشته از کیفیت اعتدال (a)² بسرحد اعتلال رسید؛ و دران زمان که غیر از حکیم تاج الدین طبیب دیگر از مشاهیر در شهر عظیم آباد سکونت نداشت مشار الیه بموجب فرمان در رکاب سعادت توامان حاضر بوده تدبیریکه مناسب حالات بخاطرش میرسید بعمل می آورد. آنجناب بسواری سفینه در طی مسافت تعجیل داشت؛ و ازان که حاوی مراتب کلی و جزئی و جامع مدارج حکمی و طبیی وحید عصر و جالینوس زمان؛ سید حکیم هادی خان شناسائی تمام با مزاج اقدس داشتند در اثنای راه یکی از ملازمان را برای طلب ایشان بمشهدآباد فرستاد؛ و خان مشار الیه در راجمحل بملازمت رسیده و متوجه علاج مزاج اقدس شده و بشدت مرض آنجناب داخل دارالاماره مشهدآباد گشته من کل الوجوه تدابیر دوا و غذا را منحصر بر رای حکیم هادی خان داشت؛ و در حقیقت آن افلاطون

¹ Siyar, pp. 563-564.

² The text, pp. 139-140.

منش اعجاز مسیحائی در ازاله چنین مرض شدید بکار برده بتدابیر صایبه در اندک زمانی مزاج مبارک را باصلاح آورد، و بعد حصول صحت و اعتدال احوال آن قدر شناس ارباب فضل و کمال خان مشارالیه را بعطای خلعت فاخره و سرپیچ و جیغہ مرصع و فیل با حوضه و پنجهزار روپیه نقد مورد عنایت نموده در تعظیم و تبجیل ظاهری نیز باقصی الغایه اهتمام تام فرمود، بحدیکه سواره داخل دولتخانه شدند.

در همین اوقات تب محرقی عارض مزاجش گشته با بحد اعتلاء گذاشت. ¹(b) دران آوان طبیبی غیر از تاج الدین نام روشناس حکام آنجا نبود. مشارالیه بموجب فرمان در رکاب آنجناب حاضر بوده تدبیریکه بزعم خود مناسب می شمرد بعمل می آورد و سہابتجنگ بسواری کشتی در طی مسافت تعجیل داشت، و ازین جهت کہ حکیم لایق التعظیم حکیم ہادی خان ہاشمی عقیلی خواہر زادہ خاتم الاطبا حاوی علوم طبّی و حکمی جالینوس الزمان علوی خان شناسائی تمام مزاج سہابتجنگ داشت. از اثنای راه یکی از ملازمان را بطلبش روانہ مرشدآباد فرمود، و خان مشارالیه در راجہ محل بملازمت رسیدہ متوجہ علاج گردید و سہابتجنگ در اشتداد مرض داخل دارالامارہ مرشدآباد گشت، و دوا و غذا و جمیع تدابیر منحصر بر رای صداقت پیرای ہادی علی خان گذاشتہ تجاوز از فرمان او نمی نمود. فی الحقیقہ آن فلاطون فطرت مسیحا آیت در تدبیر مرض و اصلاح مزاج والا ید بیضا نمود و در اندک زمانی صحت و عافیت قرین مزاج مبارکش گردید. بعد حصول شفا آن قدر شناس امحاب فضل و کمال خان مشارالیه را بعطای خلعت فاخره و سرپیچ و جیغہ مرصع و فیل کوه پینکر با حوضہ و پنجهزار روپیه نقد معزز و سہابی فرمودہ در تعظیم و تکریم و سلوکهای ظاہری دیگر نیز باقصی الغایت اهتمام تمام می نمود بحدیکه سواره داخل دولتخاںہ می شد.

Another use of the present work was made by the East India Company officer Jonathan Scott, who was also Persian Secretary to Warren Hastings. In the second volume of his English translation² of Ferishta's History relating to the Deccan, Scott incorporates a 'History of Bengal from the accession of 'Alivardī Khān to the year 1780,' in the preface to which he states that the history was

¹ *Siyar*, p. 559.

² Shrewsbury, 1794.

'compiled from a Persian manuscript.' According to C. A. Storey, this manuscript is clearly indentifiable with the *Tār'ikh-i-Bangála-i-Mahábatjangí*.¹ Storey's opinion that Scott's history is a translation of the manuscript of the present work is difficult to endorse. To cite one of the many instances, 'Alívardí's trying Bardwan-to-Katwa retreat, which the author narrates so vividly, is condensed by Scott thus: 'For three days a running flight was kept up, during which the greatest distress for provisions and shelters from heavy rain was experienced by the troops of Mahábatjang.' Moreover, the literal translations which Scott has attempted on several occasions appear, on being compared with the original, to be full of serious mistakes. He refers to Yúsuf 'Alí rather a bit derisively, accusing him of 'striving to apologize for 'Alívardí's usurpation', and regards his action as the 'effect of necessity and self-defence'. Then he gives a translation of a few lines from the author's account of Nawáb Sarfaráz Khán in his effort to show that the latter's character as a 'moral and religious man stands high on the pages of native history.'

Sir H. Elliott had in his rare collection of Persian historical manuscripts a copy of the *Tár'ikh-i-Bangála-i-Mahábatjangí*.²

The first elaborate use of the work in accordance with the modern scientific method of historical research was made by the eminent historian Dr. Kalikinkar Datta. Dr. Datta's treatment in respect of the manuscript in question is certainly more exhaustive and fruitful than Scott's. The former speaks of the memoir as a 'unique storehouse of valuable historical details, gathered by the author from personal observation and experience.' But his utilisation of the Persian text, on verification at many points, has been found to be very unsatisfactory. Moreover, for his biography of 'Alívardí, Dr. Datta does not appear to have consulted the British Museum copy of Yúsuf 'Alí's memoir, which is the most complete among the extant copies of the work.

Sir Jadunath Sarkar, who possessed a transcript (also incomplete) of the British Museum copy, attempted a translation which is included in his *Bengal Nawabs*

The portion of the *Tár'ikh-i-Bangála-i-Mahábatjangí* containing an account of Siráju'l-Dawlah, has been used by Arthur Hughes, who has attempted an English translation of it.³ But his translation is very much faulty and as such is highly misleading.

¹ See C. A. Storey, *op. cit.*, p. 717.

² Scott, p. 326.

³ See *Journal of the Asiatic Society of Bengal*, 1854, p. 248.

⁴ *Bengal: Past and Present*, loc. cit., pp. 6-19. The merit of this translation as also of Sir Jadunath Sarkar's will be commented upon in the pages to follow.

THE SO-CALLED ENGLISH TRANSLATIONS OF THE WORK

Though there have been several attempts at rendering the work into English, none of the so-called translations is based on a corrected text. They are mostly sketchy, incomplete and incorrect.

Jonathan Scott's attempt, as mentioned above, is an abridged summary of a portion of Yúsusuf 'Alí's history. As the accounts given in the *Siyar*, which was also used by Scott, and those in the *Tá'rikh-i-Bangála-i-Mahábatjangi*, are substantially similar, and sometimes identical too, it is often difficult to detect as to which of the two Scott has actually followed at particular stages of his narrative. If his attempted translation is that of the present text, the following instances of his renderings, shown against the relevant passages, will make it clear how far Scott has succeeded in understanding the Persian text:

- (a)¹ مَشَارَّ اِلَيْهِ جَوَاب دَاد كِه بِاعْتَبَار مَخَالَفَت مِلَت قَلْع وَ قَمَع اَيْنِ فَرْقِه .
 شرعاً لازم دارد و بحكم الْمَلِكُ لِمَنْ غَلَبَ دَفْع اَيْنِ طَائِفَه مَحْتَاج بَسَنْد نِيست'
 و باستمساک کدام سند عموی شما اخذ بنگاله و قتل حاکم آنجا متمسک
 بود.

The rebel insolently replied, 'That he thought it incumbent upon him to destroy heretics like Mahabatjang and as the scripture faith, 'Territory is for him who can conquer it', there was no occasion for imperial grant'. He concluded by asking, 'By what authority was his uncle supported in seizing Bengal, and murdering his sovereign Sarfaraz Khan.'

- (b)² (سرفراز خان) از یکتای روزگار بود. با آنکه اسباب عیش و نشاط از
 هر نوع با علاوه سن شباب مطلقاً التقات و توجه بآن نمی فرمود و در
 عرض یکسال حکومت که محرر سطور شام و صبح همواره در آنجا حاضر بود
 مطلق خشم بجا از آنجناب ندید تا به بیجا چه رسد لیکن نفس الامر اینست
 که باینهمه اوصاف از فنون ریاست و حکومت و مراسم تیقظ و انتباه که
 لازمه دنیا است غافل بود. ازینجهت بهره از امور دنیا نیافته قریفته کید
 اعادی گشت.

Sarfaraz Khan was a prince of exemplary virtue; for though he possessed every incitement to voluptuousness in addition to the season

¹ The text, pp. 67-68.

² Scott, *op. cit.*, p. 337.

³ The text, pp. 8-9.

of youth, yet he was not addieled to sensual enjoyments; and during his short government, in the course of which I was constantly with him, I never beheld in his conduct even a tendeney towards a vicious action. But alas! he was ignorant of the arts of polley, and possessed not an address or manners to conciliate the world, so that he became a prey to the machinations of his enemy.¹

(c)² نواب معلی القاب در امر استدعای صلح بر گهوی پیغام فرستاد که ایقاع مصالحه را سبب یا وهن و فتور است یا توقع منفعت، و الحمد لله که تا حال غازیان نصرت نشان را اصلاً غبار کلال و ملالی از مقابلہ با کفار اشرار بر لوح خاطر ننشسته بلکه یوماً فیوماً درین باب حریص ترند و تحصیل عرق قرابتی از ایشان منظور و مرکوز نیفتاده است. درین صورت وقوع صلح موقوف بر آنست که شیران بیشه هیچای اسلام با نهنگان دریای ظلام بحدی کارزار کنند که جوئی از خون آنها جریان یافته و در آن دریای خون شناوری کرده شمشیر بهمدیگر زنند. بعد از آن هر که مغلوب شود طالب صلح گردد.

The Navob...sent him this vaunting message: "Those who seek peace from an enemy are guided either by a sense of their own loss or inferiority or hopes of advantage; but, praised by God, the heroes of the faith feel no dread of encountering infidels. Peace therefore depends upon this, when the lions of Islam shall to engage the monsters of idolatry, that they shall swim in the blood of each other, and struggle till one party shall, overpowered, beg for quarter."³

A glance at the above instances of Scott's translations (or mis-translations) will convince the reader how faulty and misleading they are. Compared with the quoted texts, the renderings appear to be full of errors and omissions. The various expressions of the original passages are either omitted in translation or rendered wrongly. Hence the historical narratives of Scott, if they are based on any Persian work, cannot be fully relied upon, as his knowledge of Persian was very defective.

Secondly, we have the translation attempted by Sir Jadunath Sarkar in his *Bengal Nawabs*, references to which have been made occasionally in the preceding pages. This so-called English version falls far short of the expected standard. Incomplete as it is, it has completely failed to do justice to the work of translating the book. Mistakes are rampant and omissions occur *passim*. Wrong equivalents are frequently found to affect the historicity of the original text. Glaring instances of mistranslations by Sir Jadunath Sarkar have been mentioned in the

¹ Scott, *op. cit.*, p. 315.

² The text, pp. 73-74.

³ Scott, p. 340.

relevant footnotes of the English translation of the text, to be published separately. In fact, the translation in question betrays the translator's lack of sufficient knowledge of Persian.

Arthur Hughes' translation of a part of Yúsunf 'Alí's work, i.e., the part dealing with Siráj's history, is similarly guilty of serious mistakes. A reference to the footnotes contained in the said translation volume at relevant places will make it clear that Arthur Hughes' knowledge of Persian is far from being satisfactory. There are occasions (and they are numerous) where he has not been able to read the passages of the text correctly. Another characteristic of his translations is that in his enthusiasm to give a literal rendering of the text, he has made it only too literal to make any sense.

Hence none of these versions is worthy of being relied upon, since none is based on a corrected text.

AN ERROR RECTIFIED

An unfortunate error, initially committed by Charles Rieu, Cataloguer of the British Museum Persian MSS., has been misleading the researchers. Rieu, while describing the contents of the British Museum copy of the *Tá'rikh-i-Bangála-i-Mahábatjangí*,¹ says of the unique portion about Siráj u'l-Dawlah's rule as the rule of Shujá u'l-Dawlah, the name of a famous Nawáb of Oudh. What is more surprising is that the successor of Nawáb 'Alívardí Khán, i.e., Siráj u'l-Dawlah, has been called Shujá u'l-Dawlah thrice in the same note. Without minimizing the labour of the cataloguer, it must be said that he little knew what his error would lead to. In fact, it has thrown many who have chanced to see the description without consulting the manuscript itself into considerable confusion resulting in its natural consequences. Eminent cataloguers and bibliographers are found to be guilty of blind and unqualified following. For instance, Maulvi 'Abdul Muqtadír, compiler of the *Catalogue of Arabic and Persian Mss. of the Oriental Public Library*, Bankipore, while describing the *Hadíqatu'l-Şafá*,² says about its author, Yúsunf 'Alí Khán (same as ours) that he wrote 'a history of the lives and administrations of 'Alívardí Khán Mahábatjang, and of his successor, Shujá u'l-Dawlah'. Again C. A. Storey³ writing about Yúsunf 'Alí says: 'His *Tá'rikh-i-Mahábatjang*, a history of 'Alívardí Khán and his successor, Shujá u'l-Dawlah, was completed at Allahabad in 1117/1763-4'.

¹ See Charles Rieu, *op. cit.*, p. 312.

² Bankipore Catalogue, VI, No. 480, p. 68.

³ See C. A. Storey, *op. cit.*, p. 140.

Of those who have followed the erring cataloguer of the British Museum MSS., some may be said to have been inadvertant in their mistakes, while others were perhaps unmindful of the fact that a cataloguer is liable to err. Scholars, guided by the erroneous note, might well have thought it useless to continue study of the history of the Nawáb of Oudh after reading that of the Nawáb of Bengal in the preceding pages!

Thus we see how a faulty note has created a chain of errors. Hence the need of removing the long-standing confusion.

[illegible]

صفحه	سطر	غلط	صحیح
۹۳	۱۳	نوب	نواب
۱۰۰	۱۰	قرار	قرار
۱۰۵	۸	بار	بار
۱۰۵	۱۲	حائب	جانب
۱۰۷	۶	عظمی	عظیمی
۱۲۰	۲	مہاندا	مہانندی
۱۲۲	۱۸	مہاندا	مہانندی
۱۲۸	۲	یقصد	بقصد
نمرہ صفحہ اشتباہاً (۱۳۵) مطبوع شدہ بجای (۱۳۰)			
۱۳۶	۱۹	چطور	چطور
۱۳۸	۱	بار	بار
۱۳۲	۸	تو	توجہ
۱۵۹	۲۰	گنگ	گنگ
۱۵۹	۲۲	مہانندی	مہانندا
۱۶۳	۷	عیوض	عوض
۱۶۳	۹	سو اخلاق	سو اخلاق

غلطنامه راجع بمثنی کتاب

صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۷	۱	تمشبت ابن	تمشیت ابن
۸	۱	ہ بنگالہ	بہ بنگالہ
۸	۱۵	روزیکہ	روزہ ایکہ
۹	نمرہ ۱۰ (پاورقی)	بر :	بر ہ الف :
۱۰	۱۲	زین الدین احمد خان	زین الدین احمد خان
۱۱	۳	مطمئن خاطر	مطمئن خاطر
۱۲	۱۰	زین الدین احمد خان	زین الدین احمد خان
۱۳	۱۳	آنکہ	آنکہ
۱۳	۱۱	یکمہزار یکصد	یکمہزار و یکصد
۱۵	۴	و الاقران	و الاقران
۱۵	۵	عتبار	اعتبار
۱۵	۵	داردا	داراد
۱۶	۸	عیر	غیر
۲۰	۸	سیارو	سیاہ روئی
۲۸	۱	اعذا	اعدا
۲۹	۱۳	بجہت نایرہ	بجہت تسبکین نایرہ
۳۱	۵	رامانند	را مانند
۳۲	۱۳	فایده مقتدی	فایده معتدی
۴۰	۱۶	مشخط	متسخط
۴۹	۱۱	بر کشتہ	بر گشتہ
۶۴	۱	دکر	ذکر
۸۲	۱۲	گشت (۱۰) لیکن	گشت لیکن
۸۲	۱۶	تفویض بایشان	تفویض (۱۰) بایشان
۸۴	۱۲	عطا اللہ خان	عطاء اللہ خان
۸۸	۹	سرافشانی (۷)	سرافشانی (۸)
۸۹	۹	بیابند	بیابند

سطر	صفحة	
١٠	١١٨	وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ
		وَيُغَرِّبُونَ بَيُوتَهُمْ بِأَيْدِيهِمْ [وَأَيْدِيَ الْمُؤْمِنِينَ]
١٣	١١٨	فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْأَبْصَارِ
١٢	١٣٣	عَرَفْتُ رَبِّي يَفْسَخِ الْعِزَّائِمِ
١	١٥٣	يَضْحَكُ التَّقْدِيرُ عَلَى التَّدْبِيرِ
١٣	١٦٣	أَوْهَنَ مِنْ بَيْتِ الْعَنْكَبُوتِ
١٠	١٤٠	الْبَقَاءُ لِلْمَلِكِ الْمَعْبُودِ

فهرست اسماء ملل و قبایل و غیره

اتراک، ص ۱ : ۳

افغانه، رجوع کنید بافغان.

افغان، ص ۶۷ : ۲ : ۶۸ : ۱۰ : ۷۵ : ۲ : ۱۶ : ۷۹ : ۳ : ۸۳ : ۲

۱۳ : ۸۷ : ۲ : ۹۰ : ۷ : ۹۳ : ۱۲ : ۹۳ : ۹ : ۹۵ : ۶ : ۱۱

۱۲ : ۱۳ : ۱۳ : ۱۷ : ۹۶ : ۷ : ۱۰ : ۹۷ : ۱۰ : ۹۸ : ۱ : ۱۰۱

۲ : ۱۰۳ : ۹ : ۱۷ : ۱۰۵ : ۱۶ : ۱۰۶ : ۱۲ : ۱۰۷ : ۶ : ۷

۱۰۸ : ۲ : ۱۰ : ۱۱ : ۱۸ : ۱۰۹ : ۶ : ۱۷ : ۱۱۶ : ۱ : ۱۱۹

۸ : ۱۲۷ : ۱۵ : ۱۳۰ : ۱۷ : ۱۳۱ : ۱۷ : ۱۳۲ : ۱۳ : ۱۳ : ۱۳

۱۳۸ : ۱۰ : ۱۱ : ۱۵ : ۱۳۹ : ۵ : ۹ : ۱۰ : ۱۵

افغانان، رجوع کنید بافغان.

افواج دکهن، رجوع کنید به مرهته.

انگریز، ص ۱۵۷ : ۱۵ : ۱۹ : ۲۰ : ۱۵۸ : ۱۳ : ۱۷ : ۲۰ : ۱۵۹ : ۳

۱۶۲ : ۵ : ۹ : ۱۲ : ۱۶ : ۲۰ : ۲۳ : ۱۶۳ : ۳ : ۱۹ : ۱۶۴ : ۱

۱۲ : ۱۶۵ : ۵ : ۹ : ۱۲ : ۱۷ : ۱۸ : ۲۰ : ۱۶۷ : ۱۰ : ۱۷ : ۱۹

اهل فرنک، رجوع کنید بانگریز.

تلنگه، ص ۳۱ : ۱۱

روهیله، ص ۱۴۷ : ۳

سرداران دکن، رجوع کنید به مرهته.

فرانسیس، ص ۱۵۹ : ۳ : ۱۶۵ : ۵ : ۷ : ۸ : ۱۰ : ۱۱ : ۱۶ : ۱۸

فرنک، رجوع کنید بانگریز.

فرنکان، رجوع کنید بانگریز.

فرنکی، رجوع کنید بانگریز.

فرنگیان، رجوع کنید بانگریز.

فوج دکن، رجوع کنید به مرهته.

۱۰ : ۷۲ : ۱۱ : ۷۰ : ۱ : ۷۹ : ۸ : ۸۳ : ۷ : ۸۴ : ۲ : ۸۴ :
 ۸ : ۸۵ : ۵ : ۸۷ : ۱۳ : ۸۸ : ۸ : ۸۹ : ۱۶ : ۹۰ : ۲ : ۹۰ :
 ۱۷ : ۹۳ : ۸ : ۱۱۶ : ۲ : ۱۱۷ : ۱۱ : ۱۱۷ : ۱۱ : ۱۱۸ : ۱۲ :
 ۱۳ : ۱۶ : ۱۷ : ۱۲۴ : ۱۵ : ۱۲۵ : ۳ : ۱۲۷ : ۱۱ : ۱۲۸ : ۱۳ :
 ۱۴ : ۱۵ : ۱۶ : ۱۲۹ : ۱ : ۱۳۰ : ۱۴ : ۱۳۱ : ۱۳ : ۱۳۲ : ۱۱ :
 ۱۳۳ : ۱۴ : ۱۵ : ۱۳۴ : ۱۱ : ۱۳۵ : ۸ : ۱۰ : ۱۳۹ : ۷ : ۱۴۱ : ۱۹ :
 ۱۴۲ : ۸ : ۱۱ : ۱۳ : ۱۵ : ۱۴۶ : ۱ :

نراین کوه ص ۲۶ : ۹

هجلی ص ۴۷ : ۱۶ : ۷۵ : ۱ : ۸۳ : ۱۰ : ۱۳
 هند رجوع کنید به هندوستان،

هندوستان ص ۲۵ : ۸ : ۳۴ : ۶ : ۸۵ : ۱ : ۱۰۹ : ۱۶ : ۱۶۵ : ۱۳ :
 هجلی ص ۸۶ : ۱۳

هوکلی ص ۱۴ : ۱۴ : ۱۴ : ۱۰ : ۱۱ : ۷۷ : ۶ : ۶۲ : ۹ : ۱۰ : ۱۳ :
 ۱۴ : ۱۱ : ۱۵۹ : ۱ : ۲ : ۸ : ۱۶۲ : ۱۷ : ۲۰ : ۲۱ : ۲۳ : ۲۴ :
 ۱۶۴ : ۱ : ۱۶۵ : ۶

چندرکونه' ص ۸۸ : ۶

چهل ستون (عمارت)' ص ۹۵ : ۱۶

حوبلی مبرضیادالله' ص ۱۱۲ : ۱۰

داؤد پور' ص ۴۴ : ۶ : ۱۶۶ : ۱۹

دربینکده' ص ۹۰ : ۱۵ : ۹۱ : ۲ : ۹۳ : ۱۲ : ۹۵ : ۸ : ۱۰۸ : ۱۰ :

دره پچیه' ص ۳۴ : ۹ : ۱۳ : ۳۷ : ۱۵ : ۳۸ : ۲ : ۸۸ : ۱۲

دریای سون' رجوع کنید به رود خانه سون.

دره سکرینگلی' ص ۱۳ : ۷ : ۳۴ : ۱۲ : ۸۱ : ۴

دریای سالدله' رجوع کنید به سهندی.

دکن' ص ۱ : ۷ : ۲۵ : ۹ : ۳۱ : ۵ : ۴۳ : ۱۳ : ۵۳ : ۳ : ۵۵ :

۱۲ : ۹۲ : ۱۷ : ۱۶ : ۲

راج گیات' ص ۱۲۹ : ۶

راج محل' ص ۵ : ۳ : ۱۱ : ۱۰ : ۷ : ۱۳ : ۹ : ۲۴ : ۱ : ۴۵ : ۱ :

۵۳ : ۱۱ : ۸۰ : ۸ : ۱۲ : ۸۱ : ۴ : ۱۱۲ : ۱۱ : ۱۲ : ۱۳۰ : ۱ :

۱۵۷ : ۱۵ : ۱۹ : ۱۵۹ : ۱۹ : ۱۶۹ : ۱۳

رام پور' ص ۴۵ : ۷

رنگ پور' ص ۱۰ : ۱۲ : ۲۸ : ۱۱ : ۴۵ : ۳

رود خانه بالیسر' ص ۲۶ : ۲

رود خانه بهاگیرتی' رجوع کنید به بهاگیرتی (دریا).

رودخانه سورن ریگها' ص ۱۲۹ : ۶ : ۱۳۵ : ۱۲

رودخانه سون' ص ۷۵ : ۱۲ : ۱۳ : ۱۶

رودخانه کنسائی' ص ۸۳ : ۴ : ۸۵ : ۳ : ۱۱۸ : ۱۶ : ۱۲۵ : ۳ :

۱۶ : ۱۲۸

رودخانه گنگ' رجوع کنید به گنگا.

رودخانه سهندا' ص ۱۲۰ : ۲ : ۱۲۲ : ۱۵ : ۱۷ : ۱۸

سد سکندر' ص ۱۶۴ : ۱۳

سرای رانی' ص ۱۰۵ : ۸

بنادر دکن، ص ۲۸ : م : ۱۶۲ : ۵

بنادر هجلی، ض ۸۶ : ۶

بنارس، ص ۷۱ : م : ۱۴۵ : ۱۱ : ۱۵۱ : ۲

بنگاله، ص ۳۰ : ۱ : م : ۲ : ۹'۱۲'۱۶ : ۵ : ۹ : ۶ : ۱۲ : ۸ : ۹'۱ :

۱ : ۱۱ : ۱۰ : ۱۳ : ۶ : ۲۰ : ۱ : ۱۲ : ۲۲ : ۸ : ۲۳ : ۹ :

۲۴ : ۶ : ۲۵ : ۲ : ۱۲ : ۲۴ : ۲ : ۵'۶'۸'۱۱ : ۳۵ : ۸ :

۳۷ : ۱۳ : ۳۹ : ۱۱ : ۳۳ : ۱۵ : ۳۴ : ۳ : ۳۶ : ۱ : ۵۳ :

۱'۴'۶'۸'۹ : ۵۵ : ۱ : ۳ : ۵۷ : ۱۰ : ۱۳'۱۴'۱۵ : ۵۸ : ۱ : ۵۹ :

۵ : ۱ : ۶ : ۲ : ۶۴ : ۷ : ۶۶ : ۱۱ : ۶۸ : ۲ : ۷۰ : ۹ : ۷۱ :

۱۰'۱۵ : ۷۲ : ۲ : ۹ : ۷۷ : ۱۴ : ۷۹ : ۱۲ : ۸۰ : ۶ :

۱۶ : ۸۲ : ۸'۳ : ۸۳ : ۸۴ : ۶ : ۸۸ : ۱۲ : ۹۱ : ۱۴ : ۹۲ :

۷ : ۹۴ : ۱۱ : ۹۶ : ۱۵ : ۹۷ : ۹ : ۱۰۳ : ۱۱ : ۱۱۰ : ۱۲ :

۱۱۲ : ۱۱'۴ : ۸ : ۱۱۳ : ۹ : ۱۱۴ : ۷ : ۱۱۵ : ۱۹ : ۱۱۶ : ۱۵ :

۱۱۷ : ۸ : ۱۱۸ : ۲ : ۱۲۵ : ۱۳ : ۱۲۳ : ۱۴'۲ : ۱۶ : ۱۴۶ :

۲'۵'۷'۹ : ۱۵۰ : ۷ : ۱۱'۱۵'۱۸ : ۱۵۱ : ۱۵۲ : ۹'۲ : ۱۵۴ : ۶ :

۱۵'۱۸ : ۱۵۶ : ۱۸ : ۲۱'۲۲ : ۱۷۱ : ۱۷۲ : ۲ : ۱۶۸ :

۱۴ : ۱۶۹ : ۷

بندیل کهنده، ص ۵۳ : ۷

بهار (صوبه)، ص ۶ : ۷ : ۹'۱۲'۱۴ : ۷ : ۷ : ۵ : ۱۳ : ۱۴ : ۱۵ : ۱۱ :

۶۴ : ۳ : ۷۱ : ۲ : ۹۴ : ۱۴ : ۱۰۳ : ۱۳'۱ : ۱۱۰ : ۱۹ : ۱۱۶ :

۱۴ : ۱۳۹ : ۵ : ۱۵۰ : ۱۸ : ۱۵۱ : ۱۱ : ۱۶۱ : ۸ :

بهاگلپور، ص ۵۳ : ۱۱ : ۵۶ : ۱۳ : ۷۷ : ۱۵ : ۸۱ : ۵ : ۱۰۲ :

۱۴ : ۱۳۵ : ۱

بهاگ نگر، ص ۴۵ : ۹

بهاگیرتی (دریا)، ص ۴۴ : ۸ : ۷ : ۸'۸ : ۴۶ : ۸ : ۵۳ : ۱۲ : ۵۵ : ۲ :

۵۸ : ۸ : ۷۸ : ۶ : ۹۱ : ۱۷ : ۱۸ : ۱۱۴ : ۱ :

بهدرک (رودخانه)، ص ۳۳ : ۱۴ : ۱۱۹ : ۹ : ۱۲۴ : ۱۲ :

بهکوانگوله، ص ۹ : ۱۶ : ۹۲ : ۳'۵'۷ : ۱۴ : ۱۰۰ : ۱۴ : ۱۱۲ : ۱۳ :

۱۱۳ : ۱۳ : ۵ : ۱۶۸ : ۵ : ۱۶۹ : ۱۱'۱ :

فهرست نامهای اماکن

آب گنگ، رجوع کنید به گنگ.

احمدآباد کجرات، ص ۸۱ : ۱۲

اکبرنگر، رجوع کنید به راج محل.

اگردیپ، ص ۱۶۲ : ۲۰

اله آباد، ص ۵۱ : ۱۶

امانی گنج، ص ۹۸ : ۵ : ۱۰۱ : ۱۱

انبوه، ص ۱۶۳ : ۲۳ : ۱۶۳ : ۱

اوده (صوبه)، ص ۴۹ : ۱۵ : ۱۴۱ : ۱۶ : ۱۴۶ : ۹

اودیسه، ص ۲ : ۱۲

پار (قصبه)، ص ۱۰۳ : ۶ : ۱۰۵ : ۸ : ۱۳۸ : ۱

باغ امین چند، ص ۱۵۸ : ۲ : ۱۶۳ : ۵

باغ جعفر خان یا باغ میر محمد جعفر خان، ص ۱۳ : ۶ : ۶۷ : ۱۱ : ۷۸ :

۳ : ۹۵ : ۱۳ : ۱۸ : ۱۰۳ : ۶

باغ مانک چند دیوان، ص ۱۳۱ : ۱۷

بالیسر، ص ۲۸ : ۴ : ۳۰ : ۱۲ : ۳۱ : ۲ : ۳۳ : ۸ : ۱۳ : ۳۹ : ۲ :

۷۲ : ۱۱ : ۸۳ : ۲ : ۷ : ۸۴ : ۳ : ۱۲۶ : ۵ : ۱۲۹ : ۱۲ : ۸ : ۱۲ :

۱۳۹ : ۶ : ۱۴۲ : ۱

بردوان، ص ۳۴ : ۱ : ۳۹ : ۶ : ۴۷ : ۱۶ : ۴۸ : ۱۵ : ۵۳ : ۱۰ :

۴ : ۱۳ : ۵۵ : ۱ : ۸۳ : ۴ : ۸۵ : ۲ : ۵ : ۶ : ۸۹ : ۱۳ :

۴ : ۱۱ : ۱۱۷ : ۵ : ۷ : ۸ : ۱۲۶ : ۱۵ : ۱۲۸ : ۱۲ : ۱۳۰ : ۱۵ :

۱۳۱ : ۱۷ : ۱۳۲ : ۹ : ۱۳۵ : ۵ : ۱۴۲ : ۱۰ : ۱۵۸ : ۲۵ :

بریلی، ص ۱۴۷ : ۳

بشن پور (جنگل)، ص ۴۸ : ۸ : ۸۸ : ۱۲ : ۸۹ : ۱۳

بتیا، ص ۱۰۸ : ۱۱

برار (صوبه)، ص ۳۴ : ۴

بندر بالیسر، ص ۲۶ : ۲ : ۲۸ : ۲ : ۱۱۹ : ۶ : ۱۲۹ : ۷

هزاری، دهرم داس— ص ۱۱۹ : ۱۱ : ۱۲۰ : ۱۱ : ۱۲۱ : ۱۲۰ : ۱۵
 هیبت جنگ، زین الدین احمد خان— ص ۱۰ : ۱۲ : ۱۲ : ۱۲ : ۱۰ : ۱۶ : ۲۳ :
 ۸ : ۳۰ : ۶ : ۵۰ : ۱ : ۵۱ : ۳ : ۶۳ : ۳ : ۶۳ : ۲ : ۶۸ : ۱۱ :
 ۱۲ : ۶۹ : ۲ : ۳ : ۱۱ : ۴۰ : ۵ : ۱۰ : ۴۲ : ۸ : ۴۳ : ۵ : ۴۶ :
 ۴ : ۹۰ : ۶ : ۱۳ : ۹۳ : ۱۰ : ۱۸ : ۹۴ : ۱ : ۲ : ۱۳ : ۵ : ۹۵ :
 ۹ : ۱۳ : ۹۶ : ۴ : ۶ : ۹۷ : ۵ : ۱۱ : ۱۰ : ۲ : ۱۰ : ۸ : ۲ : ۱۰ : ۹ :
 ۱ : ۱۳ : ۱۵ : ۱۳۸ : ۱۸ : ۱۰۱ : ۱ : ۱۰۲ : ۱۳ : ۱۲

یحیی خان ص ۱۱۳ : ۸

یسین خان ص ۵۶ : ۱ : ۹ : ۱۲

میر محمد قاسم خان بہادر رجوع کنید بہ قاسم خان بہادر میر محمد.
میر محمد کاظم خان رجوع کنید بہ کاظم خان میر محمد.
میر مدن ص ۱۶۷ : ۲' ۵
میر معصوم رجوع کنید بہ محمد معصوم شیخ.

ناناجی ص ۱۱۶ : ۳' ۱۱۹ : ۷
نجفی سید احمد ص ۵ : ۸
نراین سنگھ ص ۱۳۶ : ۴
نصر اللہ بیگ خان ص ۱۹ : ۲' ۲۲ : ۱۳
نصر اللہ خان رجوع کنید بہ نصر اللہ بیگ خان.
نظام الملک آصف جاہ رجوع کنید بہ آصف جاہ نظام الملک.
نظار علی رجوع کنید بہ حیدر علی خان.
نفیسہ بیگم ص ۲۰ : ۶' ۱۳ : ۱۳۱ : ۲' ۵ : ۱۵۲ : ۵' ۱۰ : ۲۵ : ۱۵۷ :
۱۱' ۱۲
نقی علیخان ص ۱۶۰ : ۲۶
نقی قلیخان ص ۱۱۳ : ۶
نواب بہادر رجوع کنید بہ جاوید خان خواجہ سرا.
نواب شہامت جنگ رجوع کنید بہ شہامت جنگ نوازش محمد خان.
نواب صولت جنگ رجوع کنید بہ صولت جنگ سعید احمد خان.
نواب علاء الدولہ رجوع کنید بہ علاء الدولہ نواب.
نواب میر محمد جعفر خان بہادر رجوع کنید بہ جعفر خان میر محمد.
نواب میر محمد قاسم بہادر رجوع کنید بہ قاسم خان بہادر میر محمد.
نواب والاجنب رجوع کنید بہ مہابت جنگ علی وردیخان.
نول رای رجوع کنید بہ نول رای راجہ.
نول رای راجہ ص ۱۳۱ : ۱۷ : ۱۳۶ : ۹' ۱۰ : ۱۳۸ : ۳' ۳' ۹' ۱۱ :
۱۳۹ : ۳' ۳' ۶' ۸' ۱۱

واتھہ فرتگی ص ۱۶۳ : ۱۵ : ۱۶۶ : ۷

ہدایت علیخان ص ۱۱۰ : ۹ : ۱۱۳ : ۷ : ۱۱۳ : ۱۵ : ۱۲۷ : ۶ :
۲۶ : ۱۶۰

۴ : ۹۳ : ۱ ' ۴ ' ۷ : ۱۷ : ۹۷ : ۹ : ۹۸ : ۵ : ۹۹ : ۱۱ : ۱۰۰ :
 ۴ : ۹۴ : ۱۰۳ : ۶ : ۱۰۴ : ۱۰۳ : ۸ ' ۹ : ۱۲ : ۱۰۵ : ۵ : ۷ : ۱۰۷ :
 ۲ : ۱۱۱ : ۱۱۰ : ۱۰ : ۱۱ : ۱۱۱ : ۴ : ۱۱۲ : ۱۱ : ۱۱۳ :
 ۶ : ۱۱۵ : ۱۱۶ : ۴ : ۱۱۸ : ۱۰ : ۱۱۷ : ۲ : ۱۳ : ۱۱۸ : ۸ :
 ۱۵ : ۱۱۹ : ۶ : ۱۲۰ : ۱۵ : ۱۲۱ : ۲ : ۱۲۲ : ۱۰ : ۱۲۳ :
 ۳ : ۱۲۵ : ۱۱ : ۱۲۶ : ۹ : ۱۲۸ : ۱ : ۱۱ : ۱۶ : ۱۲۹ : ۱۰ :
 ۱۳۰ : ۱۳ : ۱۳۱ : ۷ : ۱۳۲ : ۱۳ : ۲ : ۱۰ : ۱۳۳ : ۷ : ۱۳۴ :
 ۱۳۴ : ۱۳ : ۱۳۵ : ۱۰ : ۱۳۶ : ۲ : ۵ : ۱۳۷ : ۶ : ۱۳۸ :
 ۱۳۸ : ۷ : ۱۳۹ : ۱ : ۱۴ : ۱۵ : ۱۴۲ : ۵ : ۱۴۳ : ۱۲ : ۱۴۴ :
 ۱۴۳ : ۹ : ۱۴۴ : ۲ : ۵ : ۱۴۵ : ۱ : ۸ : ۱۶ : ۱۵۰ : ۵ : ۱۵۱ :
 ۵ : ۹ : ۱۱ : ۱۵۲ : ۸ : ۱۱ : ۱۶ : ۱۵۳ : ۵ : ۲۳ : ۱۵۴ : ۷ :
 ۱۱ : ۲۴ : ۱۵۵ : ۸ : ۱۳ : ۱۹ : ۱۵۶ : ۸ : ۱۶ : ۲۰ : ۱۵۷ : ۲۶ :
 ۱۶۱ : ۲۲ : ۱۷۰ : ۶

منعم علیخان، ص ۷۲ : ۱۳

منوچهر خان، ص ۱۰ : ۱۳ : ۲۱ : ۷

موهن سنگه، ص ۱۰۳ : ۱۵

میر اسماعیل، ص ۸۳ : ۱۴ : ۱۳۲ : ۶

میر جعفر خان، رجوع کنید به جعفر خان، میر محمد.

میر حبیب، رجوع کنید به شیرازی، میر حبیب الله خان.

میر حبیب الله خان، رجوع کنید به شیرازی، میر حبیب الله خان.

میر سید محمد یساول، رجوع کنید به محمد یساول، میر سید.

میر شریف، ص ۴۳ : ۸

میر ضیاء الله، رجوع کنید به ضیاء الله خان، میر.

میر علیخان، ص ۸۴ : ۶

میر قلندر، ص ۴۴ : ۱۳ : ۵۶ : ۲

میر کامل، ص ۱۸ : ۱۰

میر گدائی، ص ۱۸ : ۱۰

میر محمد جعفر خان بخشی، رجوع کنید به جعفر خان، میر محمد.

میر محمد جعفر خان بهادر، رجوع کنید به جعفر خان، میر محمد.

میر محمد خان بهادر، رجوع کنید به جعفر خان، میر محمد.

مرتضوی خان' ص ۱۲۷ : ۷

مرتضی' میر- ص ۱۰ : ۱' ۶ : ۱۶ : ۳ : ۲۱ : ۸ : ۲۳ : ۳

مردان علیخان' ص ۱۰ : ۱ : ۱۳ : ۱۰ : ۱۶ : ۳' ۱۰

مرشد قلیخان رستم جنگ' رجوع کنید به رستم جنگ' مرشد قلیخان.

مرید خان' ص ۲۳ : ۱۰' ۱۱ : ۲۳ : ۲

مصاحب خان' ص ۳۶ : ۱۲

مصطفی خان' رجوع کنید به بیرجنگ' غلام مصطفی خان بهادر.

مصطفی قلیخان' میرزا- ص ۸۱ : ۱۱' ۱۵ : ۱۳۷ : ۱۰' ۱۵

مظفر علیخان' ص ۷۶ : ۱۳

معلى القاب' رجوع کنید به مهابت جنگ' علی وردیخان.

مفتی' ضیاءالله' ص ۱۱۳ : ۸

مهابت جنگ' رجوع کنید به مهابت جنگ' علی وردیخان.

مهابت جنگ' علی وردیخان- ص ۱ : ۲' ۳ : ۷ : ۵ : ۴ : ۱۰ : ۱۵ : ۱۱ :

۵' ۶' ۱۱ : ۱۲ : ۵' ۱۱ : ۱۳ : ۳ : ۱۴ : ۲' ۸' ۱۵ : ۱۵ : ۲ : ۲ :

۱۶ : ۱۲ : ۱۷ : ۱۲' ۳' ۱۱ : ۱۸ : ۴ : ۲۱ : ۹' ۱۱ : ۲۲ : ۶ :

۲۳ : ۷ : ۱۱' ۱۳ : ۲۳' ۱۳ : ۲۵ : ۳' ۵' ۱۰' ۱۳ : ۲۶ : ۵' ۱۳ :

۲۷ : ۶' ۱۳' ۱۷ : ۲۸ : ۴' ۷ : ۱۶ : ۳۰ : ۶ : ۳۱ : ۴' ۱۳ : ۳۲ :

۱۵ : ۳۳ : ۵ : ۳۴ : ۱۰' ۱۲ : ۳۵ : ۱' ۶ : ۳۶ : ۱' ۱۳' ۱۵ :

۱۷ : ۳۷ : ۲ : ۳۸ : ۱' ۱۳ : ۳۹ : ۷ : ۱۲ : ۴۰ : ۱' ۳' ۹ :

۴۱ : ۴ : ۴۲ : ۷ : ۴۳ : ۲' ۱۰ : ۴۴ : ۱' ۱۱ : ۴۵ : ۱۱ :

۴۶ : ۴' ۲' ۱' ۴ : ۴۷ : ۸' ۱۲ : ۴۸ : ۱' ۱۵ : ۴۹ : ۳' ۷' ۱۰ :

۱۵ : ۵۰ : ۳' ۸' ۱۵ : ۵۱ : ۸ : ۵۲ : ۷ : ۵۳ : ۱۳ : ۵۴ : ۴ :

۵۵ : ۳' ۱۲ : ۵۷ : ۱۵ : ۵۸ : ۱۱' ۱۲ : ۵۹ : ۲' ۷ : ۱۶ :

۶۰ : ۶ : ۸' ۱۲ : ۶۱ : ۲' ۱۳ : ۶۲ : ۹ : ۶۳ : ۱' ۵' ۱۳ :

۶۵ : ۸' ۱۰ : ۶۶ : ۲ : ۶۷ : ۱۳' ۱۰ : ۶۸ : ۱' ۴ : ۷۰ :

۹ : ۷۱ : ۱ : ۷۲ : ۳' ۱۱ : ۷۳ : ۱۳ : ۷۴ : ۱۰ : ۷۵ : ۸ :

۷۶ : ۷ : ۱۳' ۷ : ۷۷ : ۶' ۱۰ : ۷۸ : ۲' ۱۳ : ۷۹ : ۱' ۸۳ : ۵ :

۸۰ : ۸' ۱۰ : ۸۱ : ۳ : ۸۲ : ۹' ۱۱ : ۸۳ : ۱۳ : ۸۴ : ۱۱' ۱۷ :

۸۸ : ۵' ۱۱' ۱۳ : ۸۹ : ۵' ۱۶ : ۹۰ : ۷ : ۱۷ : ۹۱ : ۸ : ۹۲ :

لطف علی خان، حاجی— ص ۱۰ : ۱ : ۱۶ : ۳ : ۱۸ : ۹ : ۲۱ : ۷

مانکچند، ص ۳۹ : ۶ : ۱۵۸ : ۲۵ : ۱۶۲ : ۴ : ۹ : ۱۵ : ۱۷ : ۱۶۷ : ۱۳ : ۲۲

مبارز الملک، سر بلند خان— ص ۸۲ : ۶

محمد اعظم شاه، ص ۱ : ۵ : ۹ : ۲ : ۱

محمد الله یار خان، ص ۱۰۵ : ۱۳ : ۱۶۱ : ۲۳

محمد تقی خان، میرزا— ص ۸۱ : ۱۳

محمد تقی سورتی، رجوع کنید به سورتی، محمد تقی.

محمد خان، رجوع کنید به بنگش، محمد خان.

محمد خان، حاجی— ص ۶۷ : ۱۲ : ۱۱۳ : ۶

محمد رضا، رجوع کنید به محمد رضا، میرزا.

محمد رضا، میرزا— ص ۴ : ۱ : ۵ : ۵

محمد سعید، رجوع کنید به محمد سعید، میرزا.

محمد سعید، میرزا— ص ۴ : ۱ : ۵ : ۶

محمد شاه، ص ۸ : ۸ : ۱۰۹ : ۱۵

محمد صالح، میرزا— ص ۱۰۳ : ۱۵ : ۱۰۴ : ۵ : ۱۰۵ : ۲ : ۱۳۵ :

۱۳ : ۱

محمد علی، حکیم— ص ۱۵ : ۱

محمد علی، میر— ص ۱۰۳ : ۲ : ۱۱۳ : ۵

محمد علی وردیخان، رجوع کنید به مهابتجنگ، علی وردیخان.

محمد غوث خان، ص ۱۶ : ۳ : ۱۷ : ۲ : ۱۸ : ۷

محمد فرخ سیر، ض ۸۲ : ۳ : ۴ : ۶

محمد قاسم خان بهادر، میر— ص ۱۶۹ : ۷ : ۲۱

محمد معصوم، شیخ— ص ۳۳ : ۶ : ۴۴ : ۱۴ : ۴۸ : ۱۰ : ۴۹ : ۱۱

محمد واجد فخرالتجار، رجوع کنید به فخرالتجار، محمد واجد.

محمد هاشم، ص ۴ : ۲

محمد یساول، میر سید— ص ۸۶ : ۹ : ۱۲۹ : ۱۶

مخلص علیخان، ص ۳۳ : ۲ : ۶

مراد شیر خان، ص ۹۵ : ۷ : ۹۶ : ۱ : ۵ : ۱۰۷ : ۹

فایز علیخان خراسانی رجوع کنید به خراسانی، فایز علیخان

فخرالتجار رجوع کنید به فخرالتجار، محمد واحد.

فخرالتجار، محمد واحد، ص ۱۵۹ : ۳ : ۱۶۲ : ۲۱

فخرالدین حسین رجوع کنید به فخرالدین حسین خان.

فخرالدین حسین خان، ص ۱۱۳ : ۵ : ۱۶ : ۱۳۰ : ۱۸

فرنگ، ثابتجنگ، ص ۱۶۶ : ۱۰ : ۱۶۸ : ۱۳

فضل علی، میر، ص ۱۱۸ : ۶

فقیرالله بیگ خان، ص ۵۹ : ۸ : ۶۱ : ۹ : ۸۳ : ۳ : ۱۰۵ : ۱۱ : ۱۰۶ :

۱۳ : ۱۰۷ : ۲ : ۱۱۹ : ۱۵ : ۱۸ : ۲۲

قاسم خان بهادر، میر محمد، ص ۱۶۹ : ۷

قاسم علی خان، ص ۲۲ : ۱۲ : ۲۷ : ۹ : ۲۸ : ۱۱

قایم خان، ص ۱۳۷ : ۵ : ۶ : ۷ : ۱۱ : ۱۳۸ : ۸ : ۱۰

قدرتالله، میر، ص ۱۵۷ : ۲

قربان علی خان، ص ۱۸ : ۱۰

کاظم خان، میر محمد، ص ۱۰۵ : ۱۰ : ۱۱۹ : ۲ : ۱۶۰ : ۱۹ : ۱۶۷ :

۱۳ : ۱۶ : ۲۲ : ۱۶۸ : ۱۷

کاظم علی خان، ص ۱۰۷ : ۱۰

کاظم، میرزا، ص ۲۲ : ۱۶

کاسکار خان، ص ۱۰۳ : ۱ : ۱۰۵ : ۱۳

کبری، سید اصغر علی، ص ۸۳ : ۱۳ : ۸۷ : ۶ : ۸۸ : ۳ : ۶

کرت چند، راجه، ص ۱۵۰ : ۱۱ : ۱۷ : ۱۸ : ۱۵۱ : ۳

کشور خان، ص ۱۲۱ : ۱۳

گوهر خان، ص ۲۸ : ۱۶ : ۲۹ : ۱۲ : ۱۳

گوکل چند، ص ۵۵ : ۱۵ : ۵۶ : ۱۵

گهسیتی بیگم رجوع کنید به بی بی گهسیتی.

عزت علی خان، ص ۱۱۰ : ۹ : ۱۱۳ : ۷ : ۱۱۳ : ۱۶ :
عضد السلطنت، ص ۵۰ : ۱۳ :

عطاء الله، رجوع کنید به ثابتجنگ، عطاء الله خان.

عطاء الله خان، رجوع کنید به ثابتجنگ، عطاء الله خان.

عطاء الله خان اعزازالدوله، رجوع کنید به ثابتجنگ، عطاء الله خان.

عطاء الله خان ثابت جنگ، رجوع کنید به ثابتجنگ، عطاء الله خان.

عظمت الله خان، ص ۱۳۷ : ۳ :

علاء الدوله، رجوع کنید به علاء الدوله، نواب.

علاء الدوله، نواب، ص ۸ : ۱۰ : ۲۳ : ۸ : ۳۹ : ۱۵ : ۸۰ : ۱۱ : ۸۱ : ۱ :

۸۲ : ۹ : ۹۳ : ۱۵ : ۱۳۱ : ۳ : ۱۵۷ : ۱۳ :

علی ابراهیم خان، ص ۱۱۳ : ۶ :

علی اصغر، رجوع کنید به کبری، سید علی اصغر.

علی اصغر کبری، رجوع کنید به کبری، سید علی اصغر.

علی بهائی، ص ۵۸ : ۱۲ : ۱۵ : ۵۹ : ۱ : ۶۰ : ۲ :

علی قلیخان، رجوع کنید به صفاهانی، علی قلیخان.

علی قلیخان صفاهانی، رجوع کنید به صفاهانی، علی قلیخان.

علی محمد روهیله، ص ۱۳۷ : ۳ :

علی وردیخان مهتابجنگ، رجوع کنید به مهتابجنگ، علی وردیخان.

عمدة الملک، امیر خان، ص ۱۱۳ : ۳ :

عمر خان، ص ۳۶ : ۱۲ : ۳۰ : ۱۵ : ۸۳ : ۱۳ : ۹۸ : ۹ : ۱۲۲ : ۹ :

عوض علی، میر، ص ۱۳۳ : ۱۶ : ۱۳۵ : ۲ :

غلام حسین خان، ص ۲۳ : ۳ : ۱۵۵ : ۱۰ : ۱۳ : ۱۵۷ : ۲۶ :

غلام علی، ص ۸۳ : ۵ : ۱۶۱ : ۱۷ :

غلام علی، میرزا، ص ۱۵۷ : ۳ :

غلام مرتضی خان، ص ۷ : ۱۳ : ۷۵ : ۲ : ۱۱ : ۱۵ : ۷۹ : ۳ : ۱۲۷ : ۷ :

غلام مصفی، رجوع کنید به بیرجنگ، غلام مصطفی خان بهادر.

غلام مصطفی خان، رجوع کنید به بیرجنگ، غلام مصطفی خان بهادر.

غیرت خان، ص ۸۲ : ۵ :

شمشیر خان' ص ۳۰ : ۳۱ : ۳۶ : ۱۳ : ۶۶ : ۹ : ۱۱ : ۷۶ : ۳ : ۸۳ :
 ۱۳ : ۸۹ : ۳ : ۹۰ : ۵ : ۱۰ : ۳۱ : ۹۱ : ۳ : ۹۲ : ۳ : ۱۳ : ۱۸ :
 ۹۳ : ۱۱ : ۹۵ : ۷ : ۹۶ : ۱۰ : ۹۷ : ۱۰ : ۳ : ۵ : ۱۰ : ۱۲ :
 ۱۰۳ : ۳ : ۹ : ۱۲ : ۱۵ : ۱۰ : ۷ : ۱۱ : ۱۰ : ۱۵ : ۱۰ : ۶ : ۳ : ۶ :
 ۷ : ۱۰ : ۷ : ۱۱ : ۱۵ : ۱۸ : ۱۱ : ۱۳ :
 شوکت جنگ' ص ۱۰۹ : ۱۰ : ۱۳ : ۲۵ : ۲۶ : ۱۰ : ۹ : ۱۰ : ۱۰ : ۲۱ : ۱۶ : ۲ :
 ۳ : ۶ : ۲۵

شهابت جنگ' رجوع کنید به شهابت جنگ' نوازش محمد خان.

شهابت جنگ' نوازش محمد خان— ص ۲۲ : ۸ : ۲۳ : ۲ : ۲۳ : ۷ : ۲۵ :
 ۱۵ : ۳۰ : ۳ : ۸ : ۳۳ : ۹ : ۳۵ : ۷ : ص ۵۱ : ۲ : ۵۵ :
 ۱۵ : ۵۶ : ۳ : ۷ : ۵۷ : ۳ : ۶ : ۶۲ : ۱ : ۶۵ : ۱۱ : ۱۲ : ۶۶ :
 ۲ : ۶۷ : ۵ : ۷۲ : ۶ : ۷۸ : ۱ : ۷۹ : ۱۳ : ۸۱ : ۶ : ۹۳ :
 ۱۰ : ۱۰۰ : ۶ : ۱۰۱ : ۱۲ : ۱۳ : ۱۵ : ۱۰ : ۹ : ۱۱ : ۱۱۰ : ۱۳ :
 ۱۱۲ : ۲ : ۵ : ۱۳ : ۱۱۳ : ۱۰ : ۱۱۸ : ۳ : ۹ : ۱۲۶ : ۱۰ : ۱۳۲ :
 ۱ : ۱۳۳ : ۱ : ۱۳۳ : ۳ : ۱۳۵ : ۶ : ۱۳۸ : ۱۰ : ۱۲ : ۱۳۱ : ۳ :
 ۷ : ۸ : ۱۵۲ : ۱۱ : ۱۷ : ۱۵۳ : ۵ : ۱۰ : ۱۹ : ۲۲ : ۲۳ : ۱۵۳ : ۱۰ :
 ۱۱ : ۱۵۵ : ۱۰ : ۱۸ : ۱۵۶ : ۲۲ :

شهابت علی خان' ص ۱۹ : ۱

شیخ معصوم' رجوع کنید به محمد معصوم' شیخ.

شیرازی' میر حبیب الله خان— ص ۳۹ : ۱۰ : ۱۳ : ۱۵ : ۳۰ : ۳ : ۶ : ۸ : ۱۰ :
 ۳۲ : ۱۵ : ۳۳ : ۲ : ۷ : ۱۳ : ۳۸ : ۸ : ۷ : ۱۰ : ۳ : ۷۹ :
 ۳ : ۹۲ : ۱۶ : ۱۰ : ۱۰ : ۱۸ : ۱۰ : ۱۰ : ۱۱ : ۱۰ :
 ۱ : ۱۰ : ۱۳ : ۱۵ : ۱۱ : ۱۶ : ۱۰ : ۳ : ۷ : ۱۱ : ۱۱۹ : ۷ :
 ۱۶ : ۱۲۱ : ۱۹ : ۱۲۵ : ۱۷ : ۱۲۷ : ۱۵ : ۱۲۹ : ۳ : ۱۳۳ :
 ۶ : ۱۳۲ : ۱۲ : ۱۳۳ : ۱۲ : ۱۳۴ : ۳ : ۱۵ : ۱۷ : ۱۸ : ۱۳۵ : ۷ :
 ۱۳

صدرالحق خان' ص ۱۱ : ۱۱

صفاهانی' میرزا باقر خان— ص ۲۵ : ۱۰ : ۱۱ : ۲۶ : ۱۱ : ۲۷ : ۷ : ۱۵ :

۲۸ : ۲ : ۱۲ : ۲۹ : ۷ : ۹ : ۱۳ : ۳۰ : ۳ : ۲ : ۱۲ : ۳۱ : ۳ : ۲ : ۱۳ :
 ۳۲ : ۵ : ۷ : ۱۳ : ۳۰ : ۳ :

- سرفراز خان، ص ۴ : ۵ ' ۶ : ۱۲ ؛ ۶ : ۱۳ : ۱۳
- سعدالدین خان، ص ۲۳ : ۷
- سعدالله خان، ص ۱۴ : ۴ ' ۷ : ۹ ' ۱۰ : ۱۲
- سعید احمد خان صولتجنگ، رجوع کنید به صولتجنگ، سعید احمد خان.
- سعید، محمد میرزا، ص ۴ : ۱ ؛ ۵ : ۶
- سندر سنگه، راجه-، ص ۱۶ : ۱۰۲ ؛ ۱۰۵ : ۱۳
- سندر سنگه، رجوع کنید به سندر سنگه، راجه.
- سورتی، محمد تقی-، ص ۲۴ : ۱۴
- سید احمد نجفی، رجوع کنید به نجفی، سید احمد.
- سید اصغر علی کبری، رجوع کنید به کبری، سید اصغر علی.
- سید نور، ص ۱۱۹ : ۱۱ ؛ ۱۲۰ : ۱۱ ؛ ۱۲۱ : ۴ ' ۵ : ۱۲
- سید حکیم هادی خان، ص ۱۳۹ : ۱۵ ؛ ۱۴۰ : ۴
- سیف الدین خان، ص ۱۰۲ : ۹ ؛ ۱۱۴ : ۲ ' ۳
- سیف خان، رجوع کنید به سیف الدین خان.

شاه ارزان، ص ۶۳ : ۱۲

شاه خانم، ص ۵ : ۷

شاه دان، ص ۱۶۹ : ۱۵ ' ۱۷

شاه قلی خان، ص ۸۱ : ۱۴ ' ۱۵ ؛ ۸۲ : ۱

شجاع الدوله، ص ۲ : ۱۱ ؛ ۳ : ۵ ' ۱۱ : ۱۵ ؛ ۴ : ۷ ' ۸ : ۱۶ ؛ ۵ : ۱۲

۱۵ : ۶ ؛ ۱ : ۲ ' ۴ ' ۷ : ۱۰ ' ۱۱ ؛ ۷ : ۴ ' ۶ : ۱۰ ' ۱۶ ؛ ۸ : ۲ ' ۴

۷ : ۸ ؛ ۹ : ۱۱ ؛ ۱۰ : ۵ ؛ ۱۱ : ۱۳ ؛ ۱۷ : ۱۵ ؛ ۲۰ : ۶ ؛ ۲۳ : ۱۲ ؛ ۳۹ : ۱۱ ؛ ۵۶ : ۱ ؛ ۸۰ : ۹ ' ۱۰ ' ۱۱ ؛ ۸۲ : ۸ ؛

۱۴۱ : ۳ ؛ ۱۵۰ : ۱۸ ؛ ۱۵۷ : ۱۱

شجاع الدین محمد خان، رجوع کنید به شجاع الدوله.

شجاعت علی خان، ص ۱۵۸ : ۱ ؛ ۱۶۹ : ۲

شجاع قلی خان، ص ۱۴ : ۱۴

شرف الدین، میر-، ص ۱۵۷ : ۳

شکرالله خان، ص ۱۴۱ : ۵ ؛ ۱۵۲ : ۱ ' ۲ ' ۴ ؛ ۱۵۷ : ۱۲ ' ۱۳

(۱۷۹)

۸۳ : ۱۰ : ۹۰ : ۱۱ : ۹۱ : ۱۳ : ۹۱ : ۱۴ : ۹۱ : ۱۶ : ۸ : ۱۰۳ :
۸ : ۱۱۵ : ۱۶ : ۱۸ : ۱۱۶ : ۲ : ۱۳۳ : ۱ : ۱۴۵ : ۹ : ۱۰ :
رکھو بھوسلا، رجوع کنید به رکھو جی بھوسلا.
رکھو جی کھوسلا، رجوع کنید به رکھو جی بھوسلا.
رکوی، رجوع کنید به رکھو جی بھوسلا.
روشن خان، ص ۳۰ : ۷ : ۹۳ : ۳

زین الدین احمد خان، رجوع کنید به ہیبت جنگ، زین الدین احمد خان.

سجانب، رجوع کنید به سجان سنگھ.
سجان سنگھ، ص ۸۳ : ۱۳ : ۸۶ : ۷ : ۹ : ۱۲ : ۱۳ :
سر انداز خان، ص ۱۱۹ : ۱۱ : ۱۸ : ۱۰۶ : ۹ : ۱۰۹ : ۳ : ۱۱۰ : ۱۳ :
سراج الدولہ، ص ۸۲ : ۱۳ : ۱۵ : ۱۰۶ : ۹ : ۱۰۹ : ۳ : ۱۱۰ : ۱۳ :
۱۸ : ۱۱۱ : ۷ : ۹ : ۱۶ : ۱۱۳ : ۱۱ : ۱۲ : ۱۳ : ۱۴ : ۱۵ : ۱۶ : ۱۷ : ۱۸ :
۱۲ : ۱۳ : ۱۴ : ۱۵ : ۱۶ : ۱۷ : ۱۸ : ۱۹ : ۲۰ : ۲۱ : ۲۲ : ۲۳ : ۲۴ : ۲۵ :
۱۳ : ۱۴ : ۱۵ : ۱۶ : ۱۷ : ۱۸ : ۱۹ : ۲۰ : ۲۱ : ۲۲ : ۲۳ : ۲۴ : ۲۵ :
۱۰ : ۱۲ : ۱۳ : ۱۴ : ۱۵ : ۱۶ : ۱۷ : ۱۸ : ۱۹ : ۲۰ : ۲۱ : ۲۲ : ۲۳ : ۲۴ : ۲۵ :
۱۸ : ۱۹ : ۲۰ : ۲۱ : ۲۲ : ۲۳ : ۲۴ : ۲۵ : ۲۶ : ۲۷ : ۲۸ : ۲۹ : ۳۰ :
۱۵ : ۱۶ : ۱۷ : ۱۸ : ۱۹ : ۲۰ : ۲۱ : ۲۲ : ۲۳ : ۲۴ : ۲۵ : ۲۶ : ۲۷ : ۲۸ :
۱۶ : ۱۷ : ۱۸ : ۱۹ : ۲۰ : ۲۱ : ۲۲ : ۲۳ : ۲۴ : ۲۵ : ۲۶ : ۲۷ : ۲۸ :
۲۵ : ۲۶ : ۲۷ : ۲۸ : ۲۹ : ۳۰ : ۳۱ : ۳۲ : ۳۳ : ۳۴ : ۳۵ : ۳۶ : ۳۷ : ۳۸ :
۱۲ : ۱۳ : ۱۴ : ۱۵ : ۱۶ : ۱۷ : ۱۸ : ۱۹ : ۲۰ : ۲۱ : ۲۲ : ۲۳ : ۲۴ : ۲۵ :
۲۶ : ۲۷ : ۲۸ : ۲۹ : ۳۰ : ۳۱ : ۳۲ : ۳۳ : ۳۴ : ۳۵ : ۳۶ : ۳۷ : ۳۸ :
۲۸ : ۲۹ : ۳۰ : ۳۱ : ۳۲ : ۳۳ : ۳۴ : ۳۵ : ۳۶ : ۳۷ : ۳۸ : ۳۹ : ۴۰ :

سراج الدین، سیر، ص ۱۸ : ۹ :
سر بلند خان، رجوع کنید به مبارز الملک، سر بلند خان.
سردار خان، ص ۴۶ : ۱۳ : ۶۶ : ۱۲ : ۷ : ۱۳ : ۸۹ : ۳ : ۸۳ : ۱۳ : ۹۰ :

۹۰ : ۱۱ : ۱۳ : ۹۱ : ۳ : ۹۲ : ۵ : ۱۸ : ۱۳ : ۱۱ : ۹۳ : ۱۱ : ۹۵ : ۸ :
۱۹ : ۹۶ : ۱۰ : ۱۰۲ : ۱۲ : ۱۰۳ : ۳ : ۹ : ۱۳ : ۱۰۳ : ۱۱ :
۱۰۵ : ۱۶ : ۱۰۶ : ۳ : ۵ : ۱۰۷ : ۶ :

حضور معلی رجوع کنید به مهتاب‌چنگ علی وردیخان.

حکیم بیگ رجوع کنید به حکیم بیگ میرزا.

حکیم بیگ میرزا— ص ۸۳ : ۵ : ۱۱۷ : ۱۳ : ۱۶۱ : ۱۷ : ۲۰

حکیم شاه ص ۶۳ : ۱۱ : ۶۹ : ۷

حکیم تاج‌الدین رجوع کنید به تاج‌الدین حکیم.

حکیم هادی خان رجوع کنید به سید حکیم هادی خان.

حکیم محمد علی رجوع کنید به محمد علی حکیم.

حیدر علیخان ص ۲۳ : ۱ : ۳۰ : ۱۶ : ۳۶ : ۱۳ : ۶۱ : ۹ : ۷۶ : ۳

۸۳ : ۱۳ : ۵۰ : ۹ : ۱۰۷ : ۳ : ۱۱۷ : ۵ : ۱۲ : ۱۱۸ : ۲

۱۲۶ : ۱۳

خادم حسین خان ص ۱۰۳ : ۳ : ۱۱۰ : ۹ : ۱۱۳ : ۷ : ۱۱۳ : ۱۲ : ۱۲۷

۵ : ۱۶۹ : ۳

خراسانی، فایز علیخان— ص ۱۵۶ : ۳ : ۵۷ : ۲۵

خواجه پدروس ارمنی رجوع کنید به ارمنی خواجه پدروس.

خواجه عبد الهادی رجوع کنید به عبد الهادی خان خواجه.

خواجه عبد الهادی خان رجوع کنید به عبد الهادی خان خواجه.

خواجه عبد الهادی خان بخشی رجوع کنید به عبد الهادی خان خواجه.

داؤد علیخان ص ۱۱۳ : ۵

داؤد میر— ص ۱۶۹ : ۱۸ : ۱۹

درلج رام راجه— ص ۱۲۱ : ۱۸ : ۱۲۲ : ۵ : ۹ : ۱۲۵ : ۱۰ : ۱۳۳ :

۹ : ۱۳۹ : ۷ : ۱۳۰ : ۱۵ : ۱۳۱ : ۱۸ : ۱۳۲ : ۹ : ۱۵۱ : ۱۲ :

۱۷ : ۱۶۳ : ۲ : ۱۶۵ : ۲۱ : ۱۶۸ : ۸

دلیرخان ص ۱۶۰ : ۱۹

دلیر علی میر— ص ۱۸ : ۲

دوست بیگ بدخششی رجوع کنید به بدخششی دوست بیگ.

دوست محمد خان ص ۱۰۰ : ۱۰ : ۱۱۹ : ۲ : ۱۵ : ۱۶۰ : ۲۵ : ۱۶۳ : ۱۵ :

دهرم داس رجوع کنید به هزاری دهرم داس.

دهرم داس هزاری رجوع کنید به هزاری دهرم داس.

جاوید خان خواجه سرا' ص ۱۴۷ : ۲ ۵

جعفر خان' ص ۳ : ۲ ' ۳ : ۶ : ۴ : ۴ : ۶

جعفر خان' میر محمد- ص ۵ : ۸ : ۲۲ : ۱۱ : ۲۷ : ۸ : ۱۱ : ۳۲ : ۱

۱۲ : ۴۰ : ۱۳ : ۴۶ : ۱۲ : ۵۹ : ۸ : ۶۱ : ۸ : ۷۶ : ۳ : ۵

۸۳ : ۹۳ : ۱۳ : ۸۴ : ۷ : ۱۱ : ۸۵ : ۴ : ۱۱ : ۸۶ : ۱ : ۶ : ۱۱

۱۱ : ۱۵ : ۸۷ : ۱ : ۱۰۲ : ۱ : ۱۱۹ : ۱۵ : ۱۲۱ : ۱۸ : ۱۲۲

۴ : ۹ : ۱۳۲ : ۱ : ۱۳۳ : ۹ : ۱۳۹ : ۶ : ۱۴۰ : ۱۵ : ۱۴۱

۱۸ : ۱۴۲ : ۹ : ۱۴۳ : ۱۴ : ۱۴۵ : ۲ : ۵ : ۱۵۷ : ۲۵

۱۶۰ : ۱۹ : ۱۶۵ : ۲۱ : ۲۵ : ۲۷ : ۱۶۶ : ۱ : ۱۶ : ۱۹ : ۲۰

۱۶۷ : ۵ : ۷ : ۸ : ۱۱ : ۱۶۸ : ۱۲ : ۱۸ : ۲۲ : ۱۶۹ : ۲ : ۶ : ۸ : ۲۲

۲۳ : ۱۷۰ : ۴

جگت سیتھ' ص ۹ : ۱۲ : ۴۲ : ۱۷ : ۴۳ : ۶ : ۱۰۰ : ۷ : ۱۵۳ : ۱۹

جنکی رای' ص ۱۶۲ : ۳

جوگل کشور' ص ۱۱ : ۷ : ۱۱

جهان یار' شیخ- ص ۱۰۵ : ۱۱ : ۱۰۶ : ۱۳ : ۱۰۷ : ۲ : ۱۶۰ : ۱۷

چین رای' رجوع کنید به رای رایان' چین رای.

حاجی عالم' رجوع کنید به محمد خان' حاجی.

حبیب اله خان' رجوع کنید به شیرازی' میر حبیب الله خان.

حبیب بیگ' ص ۱۰۷ : ۸ : ۱۶۰ : ۲۶

حسام الدوله' رجوع کنید به سها بتجنگ' علی وردیخان.

حسن خان' سید- ص ۱۹ : ۱

حسن علی' میر- ص ۱۴۴ : ۱۶ : ۱۴۵ : ۲

حسن قلی خان' ص ۲۳ : ۱

حسن محمد خان' ص ۱۰ : ۸ : ۸۰ : ۱۳

حسین الدین خان' ص ۵۷ : ۱

حسین قلی خان' ص ۵۵ : ۱۵ : ۵۶ : ۲ : ۴ : ۸ : ۱۳ : ۱۱۲ : ۱۳ : ۱۲۶

۱۵۳ : ۱۷ : ۱۸ : ۲۴ : ۱۵۴ : ۳ : ۸ : ۱۰ : ۱۵۵

بهرودت رای رایان رجوع کنید به رای رایان، بهیروت.

بی بی گهستی ص ۵۶ : ۳ : ۱۵ : ۱۳۱ : ۶ : ۱۵۲ : ۱۲ : ۱۵۳ : ۹ :
۱۱ : ۱۵۶ : ۲۱ : ۱۵۷ : ۱ : ۸ : ۹ : ۱۷

پندت بالاراو رجوع کنید به بالا راو پندت.

پهلوان سنگه ص ۱۶۱ : ۸

تاج الدین حکیم - ص ۱۳۹ : ۱۱

تقی قلی خان ص ۷۶ : ۱۳

تقی خان محمد - ص ۶ : ۱۳ : ۱۵

تقی خان میرزا محمد - ص ۸۱ : ۱۳

ثابتجنگ رجوع کنید به ثابتجنگ عطاء الله خان.

ثابتجنگ عطاء الله خان - ص ۱۰ : ۷ : ۱۳ : ۲ : ۷ : ۱۳ : ۷ : ۲۳ : ۹ :
۳۳ : ۹ : ۵ : ۳ : ۵۶ : ۱۱ : ۷۶ : ۲ : ۸۰ : ۵ : ۶ : ۱۲ : ۸۱ :
۳ : ۹ : ۸۲ : ۱۲ : ۱۳ : ۸۳ : ۱۲ : ۸۵ : ۱ : ۸۸ : ۴ : ۸۹ :
۴ : ۹۰ : ۱۳ : ۱۰۱ : ۱۳ : ۱۰۲ : ۱۲ : ۱۱۲ : ۱ : ۳ : ۷ : ۱۲۷ :
۴ : ۱۳۱ : ۱۶ : ۱۳۶ : ۵ : ۷ : ۸ : ۱۰ : ۱۲ : ۱۵ : ۱۸ : ۱۳۹ :
۱۲ : ۱۵۰ : ۴

ثابتجنگ فرنکی رجوع کنید به فرنکی ثابتجنگ.

جانکی رام رجوع کنید به جانکی رام راجه.

جانکی رام راجه - ص ۳۷ : ۱۰ : ۳۸ : ۱ : ۵۸ : ۲ : ۹ : ۱۴ : ۵۹ :
۳ : ۶۰ : ۱ : ۵ : ۱۱۱ : ۸ : ۱۰ : ۱۱ : ۱۵ : ۱۳۳ : ۳ : ۱۳۶ : ۱ :
۷ : ۹ : ۱۹ : ۱۳۷ : ۳ : ۱۴ : ۱۳۸ : ۱۹ : ۱۳۹ : ۸ : ۱۵۰ : ۱۴ :
۱۰۱ : ۱۰ : ۱۵۷ : ۱۴

جانو رجوع کنید به جانوجی.

جانوجی ص ۸۳ : ۲ : ۸۴ : ۱۰ : ۸۵ : ۳ : ۸۷ : ۱ : ۸ : ۱۳ : ۱۶ :
۸۸ : ۸ : ۱۱ : ۱۳ : ۸۹ : ۱۲ : ۹۰ : ۱ : ۲ : ۱۰۳ : ۸ : ۱۱۵ :
۱۶ : ۱۸ : ۱۱۶ :

ایرج خان، محمد — ص ۱۸ : ۱۲ ؛ ۸۰ : ۵ ؛ ۸۱ : ۱۱ ؛ ۱۳ : ص ۸۲ :

۳ ؛ ۱۰۵ : ۱۳ ؛ ۱۳۷ : ۱۱

امید رام، ص ۱۵۰ : ۱۲ ؛ ۱۶ ؛ ۱۵۱ : ۳ ؛ ۸ ؛ ۱۶۲ : ۲

امیرالامراء، صمصام الدوله — ص ۲ : ۶ ؛ ص ۶ : ۶ ؛ ۸ ؛ ۹

امیر خان عمده الملک، رجوع کنید به عمده الملک، امیر خان.

اودلشاه، ص ۶۳ : ۱۱ ؛ ۶۵ : ۲ ؛ ۹ ؛ ۶۹ : ۷

باجی راو، ص ۵۳ : ۵

بادشاه، عالمگیر — ص ۱ : ۴ ؛ ۵ ؛ ۱۱ ؛ ۸۱ : ۱۲

بالاراو، پندت — ص ۵۳ : ۲ ؛ ۵ ؛ ۸ ؛ ۹ ؛ ۱۱ ؛ ۵۴ : ۳ ؛ ۷ ؛ ۱۲ ؛ ۵۵ : ۳

۷ ؛ ۱۲

بالاراو، رجوع کنید به بالاراو، پندت.

بیرجنگ، غلام مصطفی خان بهادر — ص ۱۷ : ۴ ؛ ۳۲ : ۱ ؛ ۱۱ ؛ ۳۳ :

۵ ؛ ۳۵ : ۷ ؛ ۳۶ : ۲ ؛ ۳۸ ؛ ۸ ؛ ۱۲ ؛ ۴۰ : ۶ ؛ ۱۰ ؛ ۱۳ ؛ ۴۶ :

۱۳ ؛ ۴۹ : ۱۲ ؛ ۵۱ : ۴ ؛ ۵۸ ؛ ۱ ؛ ۹ ؛ ۱۳ ؛ ۵۹ : ۲ ؛ ۶۰ : ۱ ؛

۶ ؛ ۶۱ : ۷ ؛ ۱۱ ؛ ۶۳ : ۱ ؛ ۴ ؛ ۶۵ : ۱۱ ؛ ۶۵ : ۱ ؛ ۴ ؛ ۶ ؛ ۱۲ ؛ ۶۶ : ۸ ؛

۶۷ : ۳ ؛ ۶۸ : ۱۲ ؛ ۶۸ : ۱۰ ؛ ۱۲ ؛ ۶۹ : ۵ ؛ ۱۰ ؛ ۷۰ : ۳ ؛ ۷۱ : ۱۲ ؛

۷۱ : ۱۰ ؛ ۷۲ : ۱ ؛ ۴ ؛ ۷۳ : ۱۲ ؛ ۷۳ : ۱ ؛ ۷۴ : ۱۰ ؛ ۷۵ : ۲ ؛ ۹۱ : ۳

بدخشی، دوست بیگ — ص ۱۰۲ : ۱۱

برخوردار بیگ، ص ۱۵۵ : ۷ ؛ ۱۲ ؛ ۱۵

برهان الملک، ص ۹۳ : ۹

بسنت خواجه سرا، ص ۱۳ : ۱۳

بلند خان، ص ۷۵ : ۳ ؛ ۷۹ : ۴

بنگش، محمد خان — ص ۱۳۷ : ۵ ؛ ۱۳۸ : ۱ ؛ ۶ ؛ ۱۰

بهادر علی خان، ص ۱۰۵ : ۸

بهاسکر، ص ۳۳ : ۱ ؛ ۶ ؛ ۳۵ : ۱۳ ؛ ۳۷ : ۳ ؛ ۳۸ : ۱۲ ؛ ۳۹ : ۱ ؛ ۴۰ : ۱۳ ؛

۴۱ : ۶ ؛ ۴۲ : ۸ ؛ ۱۳ ؛ ۴۸ : ۷ ؛ ۴۹ : ۱۶ ؛ ۵۰ : ۱ ؛ ۵۱ : ۴ ؛ ۵۲ : ۵۰

۵۳ : ۱ ؛ ۵۴ : ۳ ؛ ۵۵ : ۱۰ ؛ ۵۶ : ۱۰ ؛ ۵۷ : ۹ ؛ ۵۸ : ۱۱ ؛ ۵۹ : ۱۳ ؛

۶۰ : ۳ ؛ ۶۱ : ۱۵ ؛ ۶۲ : ۲ ؛ ۶۳ : ۵ ؛ ۶۴ : ۱۱ ؛ ۶۵ : ۱۳

فہرست اسامی رجال

آن والاجناب، رجوع کنید بہ مہابتجنگ، علی وردیخان.

آصف جاہ، نظام الملک —، ص ۳۰ : ۸ : ۳۴ : ۴

آقا بابا، رجوع کنید بہ شکر اللہ خان.

آن جناب والامآب، رجوع کنید بہ مہابتجنگ، علی وردیخان.

ابوالمعالی، میر —، ص ۹۳ : ۹ : ۹۵ : ۵

احترام الدولہ بہادر، رجوع کنید بہ ہیبتجنگ، زین احمد خان.

احتشام الدولہ، رجوع کنید بہ شہامتجنگ، نوازش محمد خان.

احمد خان، ص ۱۳۸ : ۶ : ۱۳۹ : ۱

احمد، حاجی —، ص ۱ : ۶ : ۹ : ۲ : ۳ : ۸ : ۳ : ۱۴ : ۳ : ۴ : ۵ : ۵ : ۷

۱۳ : ۹ : ۱۰ : ۲ : ۶ : ۸ : ۱۳ : ۱۵ : ۱۱ : ۲ : ۳ : ۱۲ : ۱ : ۵

۱۳ : ۱۳ : ۸ : ۱۰ : ۱۳ : ۱۵ : ۱۴ : ۱ : ۸ : ۱۰ : ۱۶ : ۱۱ : ۲۱

۱۰ : ۲۵ : ۱۵ : ۳۳ : ۳ : ۳۰ : ۲ : ۳ : ۸ : ۳۳ : ۸ : ۶۲

۶ : ۱۰ : ۱۱ : ۱۳ : ۶۳ : ۱ : ۸۰ : ۶ : ۱۰ : ۱۲ : ۱۳ : ۹۴ : ۱۴

۱۲ : ۱۳ : ۹۷ : ۷ : ۱۲

احمد شاہ، ص ۱۰۹ : ۱۰۶ : ۱۳۷ : ۲ : ۱۰

ارمنی، خواجہ پدروس —، ص ۱۶۳ : ۷

اسحاق خان مؤتمن الدولہ، رجوع کنید بہ مؤتمن الدولہ، اسحاق خان.

اسد اللہ خان، ثواب —، ص ۱۳۸ : ۲ : ۵

اسمعیل خان، ص ۱۰۳ : ۴ : ۱۳۹ : ۳ : ۷

اصالتخان، ص ۱۶۰ : ۱۹

اصغر علی کبری، رجوع کنید بہ کبری، سید اصغر علی.

اعزاز الدولہ، رجوع کنید بہ ثابتجنگ، عطاء اللہ خان.

اعزاز الدولہ بہادر ثابتجنگ، رجوع کنید بہ ثابتجنگ عطاء اللہ خان.

اکبر قلی خان، ص ۸۱ : ۱۳ : ۱۵ : ۸۲ : ۲

اکرام الدولہ، ص ۷۹ : ۱۰ : ۱۳ : ۱۵۲ : ۲ : ۱۶ : ۲۳ : ۱۵۳ : ۶

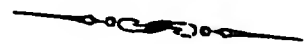
اللہ یار خان، محمد —، ص ۱۶۱ : ۲۳

امانت خان نقدہ، ص ۲ : ۵

خبر است

راضی نمیگشت و از هیبت ظلم و کمال سفاکی و غایت بدزبانی او زهره
 هزبران آن دیار آب میگشت با کلاهی بر سر و آزاری در پا و یک لائی بر دوش
 داشته دران حال تمنای محقر گوشه دنیا از اهل دنیا نمود و چون وجود نابود
 او باعث مفاسد عظیمه میشد بان تمنا نیز هم آغوش نگشته بحکم حاکم شدید
 الانتقام شمشیر قضا قطع سر رشته جمیع متمنیات او فرمود؛ بفرمان میر محمد
 جعفر خان بهادر [نزد] مهابتجنگ مرحوم مدفون ساخته. و این سانحه در
 پانزدهم شوال سال هزار و صد و هفتاد و یک اتفاق افتاد. مدت عمرش
 بست و شش و ایام حکومتش، با اینهمه تزلزل و اضطراب، یک سال و سه
 ماه بود.

(الْبَقَاءُ لِلْمَلِكِ الْمَعْبُودِ)

بهر شب گذشته بسواری رتبه بامناهی هرکاره و یک نفر دیگر راه بهگوانگوله گرفت. شجاعت علی خان صاحب بر این ماجرا اطلاع یافته همان وقت میر محمد خان بهادر را اطلاع داده. خان مشار الیه قصد کرد که در آنوقت مردم بتعاقبش بفرسند لیکن بمشورت خادم حسین خان که شهرت اینخبر هنگام شب موجب شورش شهر خواهد شد موقوف بر صبح فرمود. هفتم شوال سال هزار و صد و هفتاد و یک نواب^(۱) میر محمد جعفر خان بهادر بدولت سرای سراج الدوله تشریف برده قدم بر مسند ایالت بنگاله گذاشت و میر محمد قاسم خان بهادر را که نسبت مصاهرت داشت و عنقریب تفصیل حالات آن بعد فراغ واردات میر محمد جعفر خان از مساعدت وقت بعون الله تعالی مأمول است^(۲) با جمعی از مردم بتعاقب سراج الدوله فرستاد. احوال آن سرگشته صحرای ناکامی آنکه بعد رسیدن بهگوانگوله بسواری کشتی با چند اسامی نسوات و سه چهار نفر خادم بقصد پورنیه روانه شده بمالده رسیده و یکشب دران بسر برده و نسخ اراده پورنیه نموده عازم عظیم آباد گردید^(۳) و بعد ورود با کبرنگر چون کارکنان قضا و قدر کشتی سواری و سفینه عمر او را بساحل ناامیدی رسانده بودند از اتفاقات بسبب کمی آب سفینه اش بر خاک نشست. سراج الدوله بشاه دان نام فقیری که دران نزدیکی بود از کیفیت واقعه اطلاع داده و استدعای سفینه مختصر ازو نموده طالب رعایت گشت. شاه دان که قبل ازین در زمان ریاست سراج الدوله خفی باو عاید شده بود بر خلاف این فقر و فنا نفسانیت را کار فرموده ازان ماجرا بمیر داؤد [اطلاع داد]. میر داؤد بمجرد استماع بقصد بدست آوردن گوهر مقصود بجانب دریا شتافت و اجل گرفته را بدست آورده با جمعی از محافظین روانه مرشد آباد ساخت که در اثنا راه نواب میر محمد قاسم بهادر باو رسید. همراه خویش بمرشد آباد آورد و بموجب حکم میر محمد جعفر خان بهادر بخانه خواجه رحمت الله که از رفقای^(۳) قدیم ایشان بود زمانی متوقف داشته بخانه قدیم میر محمد جعفر خان بردند. و سراج الدوله که بحکومت عالمی اکتفا نداشت و

(۱) کلمه "نواب" مکرراً نوشته.

(۲) بر ۱۰۲ الف.

(۳) بر ۱۰۲ ب.

که با او بودند اکثری متفرق گشته بیش از چند حوضه فیل و معدودی از مردم و چند نفر مشعلچی همراهش نماند، بحدیکه چون تمام شب بلا توقف قطع مسافت کرده هنگام صبح بخانه خویش رسید وقت پائین آمدن از فیل کفش یکی از سائرالناس را در پا کرده داخل خانه گردید، و همان روز که ششم شوال باشد موهن لعل را با نفایسی امتعه از زر و جواهر به بهگوان گوله فرستاد و خود تا شام آنروز قطرب وار حرکات مضطربانه داشته گاهی رقتن عظیم آباد و لحظه گریختن به پورنیه پیش خود قرار میداد. عجبت آنکه با وجودیکه خودش قصد فرار مصمم داشت و از اعانت سپاه بالمره مایوس شده بود راجه درلبه رام را در باب دادن زر طلب لغایت آن^(۱) حال تأکید نموده و هر وضع و شریف که دران زمان بخزانهاش میرفت بحساب^(۲) موافق حال خویش صدها و هزارها و لکها میگرفت. چنانچه راقم بلا واسطه از خواجه عبدالهادی خان بخشی شنید که قریب بچهل لک روپیه دران شب بمصرف رفت. و میر محمد جعفر خان بهادر بعد هزیمت او از پلاسی در مکانیکه قرار داشت حرکت نکرده آن شب را در آنجا بسر برد، و روز دیگر با ثابتجنگ فرنکی ملاقات فرموده در باب انتظام سهام نظامت بنگاله سخن گفته و عهود و موثیق بمیان آورده شام آنروز که صبحش سراج الدوله داخل حویلی خویش شد آن خان والا شان نیز با جمعیت خویش بدولت [سرا آمد.] سراج الدوله راجه رام و میر محمد کاظم خان را با قرآنیکه قسم بان یاد کرده بود که در هیچ امر مخالفت مزاج بعمل نیارد نزد خان مشار الیه فرستاد؛ آنها نزد محمد جعفر خان بهادر رفته و تبلیغ رسالت کرده جواب یافتند که "از من الی الان قصوری واقع نشد و آنچه بظهور پیوست از سوء اخلاق و بد تدبیری شما بود. من بعد نیز ازینطرف قصور نخواهد شد. اما باید که شما اختیار کارها بمن وا گذارید". لیکن راقم حروف خود بلا واسطه از زبان میر محمد جعفر خان بهادر^(۳) شنیده که خطاب باهل مجلس داشتند که در جواب چنین گفتم که "بالفعل مصلحت شما درین است که تن بتقدیر داده در کتج خانه بنشینید. زنهار اراده فرار بخاطر خویش راه مدهید. در صورت فرار خواهم فرمود که ترا مردم بضرب پاپوش از اثنای راه گرفته خواهند آورد". القصه سراج الدوله شب هفتم شوال سال مذکور قصد گریختن را تصمیم داده

(۱) بر ۱۰۱ الف.

(۲) کلمه 'بحساب' مکرراً نوشته.

(۳) بر ۱۰۱ ب.

در باب پیش زدن جنگ عرض کردند از کمال دهشت آن قبول آن نکرده قدم از جا برداشت و از طرفین جنگ توپخانه درمیان بود که درین گوله توپی بمیرمدن که بخشی دوم سراج الدوله و محل اعتمادش بود رسید. از کشته شدن او سراسمیگی سراج الدوله اضعاف مضاعف گشته بر تکبر را که بر فلک افلاک میسود در گریبان خمول نسید و بعد کشته شدن میرمدن بتکرر التماس میر محمد جعفر خان بهادر بخدش شتافت. سراج الدوله از شدت [هراس] از فیل پائین آمده و دستار از سر برداشته بر پای میر محمد جعفر خان گذاشت و کلمات استعذار و استغفار از انطرف و حرفهای بیحرمتی و بیگناهی ازینطرف بمیان آمده. میر محمد جعفر خان بی اینکه مرخص شود از محلیکه آمده بود معاودت فرمود^(۱). چون هنگام نصف النهار موافق ضابطه خویش اهل فرنگ متعاقد از جنگ گشتند سراج الدوله نیز در همان موضع زیر سایه قرار گرفت و پس از لحظه میر محمد جعفر خان بهادر را که بفاصله کروه طرف دست چپ با فوج خویش توقف داشت ثانیاً طلبید و هر چند دران ا.ر بیشتر اصرار نمود کمتر مؤثر گردید. آنگاه موهن لعل و خواجه عبدالهادی خان و میر محمد کاظم خان و راجه مانیکچند را که هر یک در مقابل بطرفی قرار داشت طلب نمود و هر قدر آنها التماس کردند که درین وقت از مقابل خصم کنار شدن دور از مصلحت است قبول نفرمود. لا علاج مشار الیهم بحضورش آمده میر محمد کاظم خان از طلب اینوقت کلمات خشن بسراج الدوله میگفت که پورش فوج فرنگ شهرت گرفت. سراج الدوله سردارانرا بمقابله آنها رخصت کرده و خود در کمال سراسمیگی سوار فیل شده بمقابله شتافت و ازان حال فوج فرنگی نزدیک رسیده بزدن گوله های پی در پی اکثری از مرد در کنار سراج الدوله را بر خاک هلاک انداخت و تشطط و تفرقه تمام کمال سپاه راه یافته فوج مردم رو بگریز آوردند. و مانیکچند و عبدالهادی خان و میر محمد کاظم خان که نزدیک مخالف رسیده بودند جنگ بندوق^(۲) دستی بمیان آمده در امر محاربه تصور نکردند لیکن هر چند طلب اعانت نمودند ازین طرف کسی بفریاد ایشان نرسید. لا علاج را طرح داده ملحق بسراج الدوله گشتند و چون قریب بدو ساعت از روز باقی ماند و نزد سراج الدوله بیش از چهار صد پانصد نفر سپاه در هزارها نمائد دل بر هزیمت گذاشته راه مرشد آباد گرفت و پس ازانکه پاره از شب بگذشت ازان جمع قلیل

(۱) بر ۱۰۰ الف.

(۱) بر ۱۰۰ ب.

میر محمد جعفر خان بناصر پاس حرمت و عزت با خویش و اقارب و بعضی از اعیان در خانه خویش مستعد کشتن و کشته شدن نشست، و اسباب محنت و مکنت سراج الدوله بهمه وجوه مهیا و آماده گشت و لجاج و عنادش با کانه خلایق از خاص و عام و اعزه و اجله از حد در گذشت. بناء علیه شطرنج باز قضا. از عرصه بازی رنگ تازه ریخت و ناسازی زمانه خاکستر ادبار بر فرق اقبال باقی مانده سراج الدوله بیخت.

مفصل و مجمل^(۱) اینکه در تصاریف اینجالات مستر واتمه فرنگی و وکلای انگریز که برای تحصیل مال موعده کوتاهی بودند بعد حصول و وصول آن دفعه^۱ واحدة^۲ مجموع آنها بی آنکه اطلاعی بسراج الدوله دهند راه کلکته گرفتند. سراج الدوله در تفتیش سبب این حرکت بود که ناگهان خبر رسید که ثابتجنگ فرنگی با مجموع فرنگیان بسواری سفاین از کلکته بقصد مرشدآباد روانه شده از کتوه گذشت. باستماع این حادثه سراج الدوله حواس باخته و دست و پا گم کرده در فکر دفع این بلیه نازله افتاد. پیش از خود موهن لعل را که رکن رکین او بود روانه نمود. بیست و هفتم رمضان سال مذکور بعزم مقابله خود از خانه برآمده و قریب سه کروه از شهر منزل کرده در فکر استمالت میر محمد جعفر خان افتاد و از کردار ناهنجار خویش که در طی این حالات نسبت بخان مشار الیه بعمل آورده بود اظهار ندامت و انفعال کرده از هر نوع انجراح مطالب بشرط رفاقت. متقبل گردید، و ازان محل کوچ کرده در حوالی داؤدپور بانتظار میر محمد جعفر خان منزل گزید و چون اصرار و اضطراب و التجای سراج الدوله از حد در گذشت میر محمد جعفر خان بشرط عدم نوکری و بعد فراغ قضیه گرفتن زر طلب باقی و رفتن از سکرنگلی کل^(۲) جمعداران را در میان آورده نزد سراج الدوله آمد. صبح روز دیگر که شام دولت سراج الدوله و پنجم ماه شوال سال مذکور بود سراج الدوله بعزم رزم فرنگی سوار شده رو بیلاسی نمودار گشته شروع بتوپ انداختن کردند و باوجود قرب مخالف و قلت فوج آنها که زیاده بر دو هزار کس نخواهد بود و سراج الدوله از سوار و پیاده دران وقت قریب بده هزار کس داشت هر چند رؤسای لشکر

ذلتها که با عیان نرسید و چه خفتها که عاید نگردید! زمره از اعزه که قبل ازان
 بچند روز مطلقاً از نام و نشان او خبری نداشتند و جمعی از سومنین و سادات که از
 تکلم با او ننگ و عار داشتند احتیاطاً و اضطراباً بر سر دروازه اش نشسته باریاب شدن
 و بمجرأ رسیدن او از مغتنمات میدانستند و تسلط این کافر موجب مزید وحشت و باعث
 افزونی تنفر کل خلایق گشت. در [این] هنگام خبر رسید که انگریز با فرانسیس [که]
 در نواحی هوگلی کوتهی داشت [در محاربه اند. سراج الدوله] با آنکه بحسب
 ظاهر دم^(۱) ازدوستی انگریز میزد جمعی از سپاه را باعانت فرانسیس فرستاده. رئیس
 فرانسیس بعد رسیدن فوج مذکوره بفراس دانگه چون اعتماد بر سپاه گری آنها نداشت
 داخل کوتهی نکرده به بودن خارج در کوتهی امر نمود. درین بین جهازات انگریز
 که اضعاف مضاعف فرانسیس جمعیت داشتند بمحاذات فراس دانگه رسیدند. رئیس
 فرانسیس که اصلاً مظنه محاربه آنها نداشت زیرا که از ابتدای بنای کلکته و فراس
 دانگه چنین امری واقع نشده بلکه مجموع فرنگان در باب آنکه در قلمروی ممالک
 هندوستان با هم دیگر نزاع نکنند جملگان احکام داشتند. لاعلاج باجمع قلیلی تن بمحاربه
 داده تا هفت شبانه روز از طرفین جنگ توپخانه درمیان داشت، بعدیکه روی هوا
 از دود باروت تیره و چشم مردم ازان خیره میگشت. و چون مردم بسیاری از
 فرانسیس کشته شدند و آنچه مراتب جد و جهد بود بعمل آورد آخرالامر از راه
 اضطراب نشان انگریز بر شرفات حصار مرتفع ساخت. بمشاهده این حال که علامات
 عجز و ضعف بود رئیس انگریز ترک جنگ فرموده. رئیس فرانسیس ابواب حصار
 را مفتوح ساخته در جدال و قتال مسدود نمود. و این فتح نیز^(۲) موجب مزید جرأت
 و جلادت انگریز و باعث افزونی خوف و دهشت سراج الدوله گشت. بنابراین
 سراج الدوله میر محمد جعفر خان بخشی را باراجه درلیه رام که دیوانی فوجش
 متعلق باو داشت باچند هزار سوار و پیاده بر سر دریای کهرپه که مابین راه
 کلکته و مرشدآباد واقع است فرستاده مأسور بتوقف نمود و بعد چندی بسبب
 ظاهری سرداران مذکورین را طلب حضور فرمود بی وقوع جرمی در صدد خفت
 و اذیت میر محمد جعفر خان شد و از نوکری برطرف کرده علاقه میر بخشگیری
 ۱ از عزل خان مذکور بخواجه عبدالهادی تورانی داد و بحسب ظاهر بخروج
 میر محمد جعفر خان از بلده مرشدآباد امر نموده بیاطن در فکر دفعش افتاد.

(۱) بر ۹۸ الف.

(۲) بر ۹۸ ب.

فرمود و سه چهارکروه قطع مسالت کرده فرود آمد. درین محل کسان انگریز برای جواب و سوال صلح که سراج الدوله از مفتنمات میدانست رسیدند و بنای مصالحه را باسترداد اموال منسوبه و بنای دارالضرب در کلکنه و غیره بحسب درخواست گذاشتند. سراج الدوله اموال غارت را آنچه در تصرف از تمام و شمال آن تقیر و قطمیر و آنچه لشکریانش تاراج کرده بودند چون از پنجمه مردم که چندین هزار کس میشدند و اکثر ایشان از فریق سپاه بودند قدرت بازخواست نداشت عیوض آن سه لک روبیه را قبول کرده و بعضی از معتمدین فرنگان را^(۱) همراه گرفته راه مرشدآباد را کوچه سلامت پنداشت. و با آنکه شکستی چنین از سبب نفاق سپاه و سوء اخلاق خویش بمشاهده رسانیده لیکن چون ابام دولتش قریب الانتباه بود اصلاً در تالیف قلوب نکوشیده و از رتبه جهالت و نوم غفلت متنبه نگشته بر صفات ذمیمه خود که باعث تنفر خاص و عام میشد اصرار نموده و بنای مصالحه فرنگانرا که بر مبلق خواهش آنها بی تفاوت بعمل آورده بود در حقیقت ^{لَعْنَةُ} ^{مِنْ} ^{بَيْتِ} ^{الْعَنْكَبُوتِ} بزعم خویش محکمتر از سد سکندر دانسته و اعتماد بر دوستی آنها کرده در خشونت مزاج و اذیت خاص و عام از ملقبه سپاه و ارباب کرام و لیام بیشتر از بیشتر افزود و مسطر و آتیه صاحب قاسم بازار و غیره را که برای مال موعود همراه داشت جمیع اشیاء را از نقد و جنس از مال لک روبیه بایکجهت حتی کانسه و کوزه از روی دلتار کوتاهی تسلیم آنها کرده قلیل و کثیر را که بخرج آورده بود قیمت آن را بلا تفاوت از خزانه خویش عاید ساخت و هم درین آوان که موهن لعل بموجب طلب از پورنیه رسیده بسبب مرض میرم مهلک طاقت ملازمت نداشت سراج الدوله خود بدیدن او رفته و^(۲) او را بخانه خویش آورده جمیع اطباء شهر را صباحاً و مساءً برای معالجه او بر سر بالینش حاضر ساخت. یوماً فیوماً بر قدر و منزلت او می افزود تا آنکه خطاب مهاراجگی و ماهی مراتب و پالکی جهاندار که از خصوصیات امرای هفت هزاری [است] نسبت باو عنایت کرده بناوختن نوبت حکم فرمود و رتق و نثق و بسط جمیع مهمات جزئی و کلی و ملکی و مالی باو سپرده کل اشراف و اعیان و خواص و عوام و متصدیان و نوکران قدیم زمان جد خویش را مأمور و محکوم باطاعت امر او داشته از کمال وقاحت و بی شرمی بزبان آورد. و موهن لعل نسبت زراقی یمن دارد. از تسلط او چه

(۱) بر ۹۷ الف.

(۲) بر ۹۷ ب.

از آنجا که شهر مذکور آنطرف دریای هوگلی واقع است از موضع انبوه عبور دریا کرده بدو سه کوچ دیگر بچهار گروهی کلکته نزول فرموده راجه درلبه رام که دیوانی فوجش تعلق باو داشت با جمعی از سپاه پیش از خود فرستاد و راجه مسا را با فوج فرنگی که دران نواح در ظاهر کلکته اقامت داشت حرکت المذبحی دست داد. صبح روز دیگر سراج الدوله سوار شده بباغ امین چند که متصل شهر است نزول کرد و افواجش در حوالی باغ دایره کردند که درین اثناء قریب بشام خواجه پدروس ارمنی با چند نفر فرنگی بقصد تمشیت صلح نزد سراج الدوله که هراس بقیاس بخود راه داده^(۱) بود راضی شد و به تسلیه خاطر آنها کوشیده رخصت انصراف داده فرنگان با فرهنگ که قصد عذر داشتند و وقت آمدن طریق در آمد و بیرون شد خود را بملاحظه رسانیده بودند ساعتی از شب مانده که سراج الدوله با تمامی سپاه خویش بمظنه صلح در خواب غفلت بود مانند بلای ناگهانی بر لشکر ریخته بزیر ضرب بندوق گرفتند دران وقت کثرت بزم [بود] و باینجهت کدورت هوا بمرتبه بود که شخص قریب مرئی نمیشد و مخالف از موافق متمیز نمی گشت. بنابراین در عرصه کارزار اکثری از رؤسای لشکر مثل خواجه عبدالهادی خان و دوست محمد خان و برخی از مردم دیگر و بسیاری از دواب زخمی گشتند و تلف شدند. و هن فتوری عظیم بلشکرش رسید. سراج الدوله چهار دیوار باغ را مامن دانسته چون همه افواجش متفرق شده بودند و معدودی با او مانده از باغ بیرون نیامد و جمعی که در حوالیش بودند بضرب گوله توپ و گولی بندوق مجروح و خسته شدند. فرنگان در کمال جرأت و پایداری جنگ کنان دو سه گروه مسافت را پیاده طی کرده داخل کوتاهی گشتند و چون هوا از کثرت گرد و غبار صاف شد و رؤسای لشکر که بتعاقب آنها^(۲) رفته بودند برگشته نزد سراج الدوله آمدند و او در کمال اضطراب حواس باخته طالب مشوره گشت و باعتبار سوء خلقی که وضع و شریف تنفر ازو داشتند اختلاف در آراء واقع شده اکثری به پایداری و وقار که حاصل آن جنگ و پاس ناموس ننگ است و بغودداری و غلبه دشمن که منتج آن عدم مقاومت بود دلالت کردند. سراج الدوله از کمال جبن شق ثانی را ترجیح داده عار فرار خود اختیار کرده و همان لحظه بقصد مراجعت سوار شده از غایت دهشت زدن نقاره کوچ و نواختن نوبت را منع

(۱) بر ۹۶ الف.

(۲) بر ۹۶ ب.

بیقدری او را که قابلیت ادنای آنرا نداشت باعلای مدارج مرتقی فرمود و رای رایان امید رام که از مدتی دیوانی خالصه بنگله تعلق باو داشت و در رسائی و دیانت کار میکرد معزول ساخت و جنگی رای عموی موهن لعل را بخطاب رای رایانی و تفویض دیوانی نواخت. مقارن اینحالات عرایض مانکچند از کلکته رسید، مشعر باینکه جهازات انگریز مع فوج جنگی از سواحل بنادر دکن بقصد انتزاع کلکته رسیده، بشرط وا گذاشت کلکته و اذن معاملات بدستور سابق مطیع و فرمانبردارند و در صورت عدم پذیرائی مطالب مسطور مستعد جنگ و پیکار. و سراج الدوله که از فتوح سابق مجبور باد غرور بود اصلاً التفات و اعتناء بانجاح مطالب فرننگان^(۱) نکرده بمانکچند جواب نوشت که دادن کلکته را از محالات دانسته اگر بخارج از کلکته بفاصله چند گروه که خالی از سور و خندق باشد سکنی ورزند مجازند، و اگر اصرار در اخذ کلکته داشته باشد بمداغه پردازد. فرننگان بعد تکرار مدعا که بقوالب معقول مع فیول نذرانه التماس کرده مایوس گشتند. محاذی کلکته جهازات جنگی آورده شروع بمحاربه کردند. چون اخبار شورش آنها متواتر بسراج الدوله رسید سید ضیاء الله خان داروغه توپخانه و بعضی از سرداران را برای اعانت مانکچند پیش از خود روانه کرده. در اواسط ربیع الآخر سال هزار و صد و هفتاد و یک بعزم رزم فرننگیان خود از مرشدآباد بسمت هوگلی متوجه گردید که درین اثناء خبر رسید که مانکچند بعد مکاوت بسیار از راه اضطرار کلکته را بدشمن داده در شش گروهی آنجا بموضع گواکچهی که حصار خاصی دارد تحصن جست، و چون سراج الدوله باگردیپ که شانزده گروهی مرشدآباد بسمت هوگلی است رسید غلبه فرننگیان بر هوگلی و کندن و سوختن وغارت کردن خانه فخرالتجار و اکثر سکنه آندیار و کناره گرفتن سید ضیاء الله خان بعد جنگ مسموع^(۲) او شده مضطر گردید و از آنجا بچهار کوچ دیگر بموضع انبوه که دوازده گروهی هوگلی باشد رسیده دایره لشکر ساخت و بر هوگلی خراب شده که فرننگان بعد تحریر معاودت کرده بودند سایه وصول انداخت و با آنکه قریب بده هزار سوار و هشت هزار پیاده توپخانه همراه داشت از راه جبن و عدم اعتماد بر سپاه که از سوء سلوکش متاذی بودند حیران کار خود شده در حرکت و سکون متردد بود. آخر الامر قرار برفتن کلکته گرفته

(۱) بر ۹۵ الف.

(۲) بر ۹۵ ب.

را که در معرکه اسیر شده بودند بحضور سراج الدوله آوردند. چون بقیه شب منقضی شده صبح طالع گردید سراج الدوله بقصد پورنیه و تحقیق حال شوکتجنگ سوار شده در اثنای راه برسیدن اخبار متواتر قتل شوکتجنگ بتحقیق انجامید. سراج الدوله بسرینیه که دوازده کروهی پورنیه واقع است نزول کرده موهن لعل را که قبل ازین خطاب راجگی داده بود درینولا مجدداً مشمول عواطف بی اندازه خویش ساخته بضبط اموال شوکتجنگ و نظم و نسق پورنیه روانه کرد. خود از آن محل معاونت بمشهدآباد نمود، و راجه رام نرائن را بعد فتح با اکثری زمینداران عمده صوبه بهار مثل پهلوان سنگھ زمیندار بهوج پور وغیره مشمول عواطف ساخته و بخلاص مفتخر^(۱) کرده رخصت انصراف ارزانی فرمود. و ازین دو فتح عظیم که فتح کلکته و پورنیه در مبدء دولتش اتفاق افتاد غرور و نخوت و تکبر و حشمت او یکی در هزار گشته در تند خوئی و درشت گوئی که از اول عمر باعتبار سوء تربیت در مزاجش جا گرفته بود درین زمان بطریق اتم جلوه گر آمد، بحدیکه از اشراف و اعیان هر که قصد خانه اش میکرد تا دیر بر سر دولت سرایش نخل جلوس چویداران نشست، اگر بار سلام می یافت وداع حرمت نموده در کمال دهشت و وحشت اضطراباً رو بدان جانب می آورد، و روزی نبود که بنوعی از انواع خفت و ذلت باریاب عزت عاید نکرد، و چنانچه در همان آوان غلام علی پسر حکیم بیگ را که از ابتدای ورود بنگاله نزد جد و اعماسش کمال حرمت داشت و در یساق همراه رکابش بود روزی مشمول عواطف ساخته و متوقع عنایات بی اندازه نموده روز دیگرش حکم باخراج از لشکر نمود. و بعد وصول بمشهدآباد که اواسط صفر اتفاق افتاد حکیم بیگ را با پسران دیگرش از مشهدآباد بعظیم آباد اخراج کرده بناظم آنجا در باب حبس او به قدغن تمام قلمی فرموده، و برادران غیر مادری سهابتجنگ مرحوم را^(۲) از محمد اله یار خان وغیره که اجدادش میشدند انواع ذلت رسانیده از خدمات معزول داشت، و با سایر جمعداران با آنکه از بعضی از آنها کمال جانفشانی در جنگ شوکتجنگ واقع شده بود تغیر مسلوک نموده بمطالب دور از کار و کلمات زمل ننگ و عار همه را مکدر و مستوحش ساخت و تمامی اوقاتش مصروف تدلیل و توهین اعزه و اجله بوده بر اعتبار موهن لعل افزود. یوماً فیوماً مایه قدر

(۱) بر ۹۴ الف.

(۲) بر ۹۴ ب.

و شراب ارغوانی که شب و روز مست و لایعقل بود مطلقاً اعتناء بآن نکرده و کلمات وحشت انگیز در جواب گفته. چون ایام دولتش با انتهاء رسیده بود اصلاً [از] اراده خویش متقاعد نگشت و بی آنکه کار جنگ را بتدبیر و مصلحت کارکنان بگذارد و آیین هوشیاری و تألیف سپاه را که از لوازم ریاست سرداریست بجا آورد دیوانه وار چهارده کروه مسافت را در سه پهر طی کرده آخر همانروز که چهار شنبه بیست و دوم محرم سال مذکور باشد بمحل منهای مقابل هراول دشمن رسید و سراج الدوله که دوسه کروه از مقدمه سپاه خویش عقب بود باستماع اینخبر به تشویش آمده در فکر سواری و اعانت هراول گردید و از آنجا که اقبالش آنزمان کمال قوت داشت، مقارن بآن خبر هزیمت شوکتجنگ منهی اقبالش^(۱) رسانید. تفصیل اجمال آنکه شوکتجنگ با آنکه اکثر از سپاهش بسبب منزل طولانی همراهش نرسیده بودند با قلیلی از مردم در مقابل سرداران مقدمه الجیش فوج سراج الدوله آمده باشتعال نایه قتال پرداخت. در خلاف وضع ظاهری خویش که همیشه خود را معشوق وار در کمال تکلف و تزین آراسته میداشت و خالی از تناسب اعضاء و محاسن ترکیب نبود در کمال شجاعت و تهور آغاز محاربه نموده در نهایت خودداری و بهادری بدست خویش تیر می انداخت و همراهانش بزور جانفشانی از خود بتقصیر راضی نشده غایت دلاوری بجا آوردند. از انجمله شیخ جهان یار که از عمده سپاهش بود زخمهای جانگزا برداشت و بعضی دیگر برسیدن جراحات شمشیر و تیر روی معرکه را گلگون [ساخت] و ازین طرف جمعی از بهادران مثل میر محمد جعفر خان و میر محمد کانلم خان و اصالخان و دلیر خان پسر عمر خان داد مردی و مردانگی داده مجروح و خسته شدند که درین اثنا گولی از تفنگ بر شقیقه شوکتجنگ رسیده نهال عمرش که قریب بسن نشاط رسیده بود از صرصر تند باد اجل^(۲) از پا درآمد و بقیة السیف رفقاییش نعش او را برداشته روانه پورنیه گشتند. لیکن چون خبر قتلش دران زمان بر سر سراج الدوله متحقق نبود قریب بشام روز مذکور بر سیل آعاقب سوار شده و آخر شب بحرگاه رسیده بخیمه دوست محمد خان که دران روز بضرب تیر دندانهایش افتاده بود بطریق عیادت نزول نمود. مقارن آن نقی علی خان پسر هدایت علی خان و حبیب بیگ

(۱) بر ۹۳ الف.

(۲) بر ۹۳ ب.

رضان به بندر هوگلی معاودت فرمود. و آنچه از اموال کوتهی بضبط آمد غیر اجناس نقد سه لک روپیه و کسری بود، و بعد دو روز بشهر هوگلی در خانه محمد واجد فخرالتجار نزول کرده جماعه ولندیز و فرانسیس که هر کدامی در نواحی هوگلی مسکن داشتند از مشاهده حالات وارده بر انگریز خایف احوال خود شد، و در کمال تضرع و ابتهال بملازمت سراج الدوله رسیده هر واحدی در خور استعداد خود نذر گذرانده بعطای خلایع فاخره امتیاز یافتند.

غره شوال سال مذکور سراج الدوله بلوازم صلوة عید قیام و اقدام نموده دوم ماه مذکور از هوگلی بقصد مرشدآباد الویه معاودت بر افراخت و اواسط شوال در کمال عز و جلال داخل اماره گشته و بساط عیش و نشاط گسترده خاطر را از تشویش اعداء فارغ ساخت که درین اثناء خبر مخالفت شوکتجنگ که بنی عم حقیقیش میشد و بعد پدر خویش صولتجنگ بر دیار پورنیه تسلط داشت، رسید. سراج الدوله که (۱) در دفع او همیشه بهانه می جست بقول آنکه "عشاق ترا بهانه بس باشد" در بحر تسخیر پورنیه و استیصال شوکتجنگ جازم گردید، و باز بارؤسای لشکر در امضای این اراده پیمان را بایمان موکد گردانیده با خود متفق ساخته بجمیعت ده دوازده هزار سوار جرار باراده مذکور اواخر ماه ذی الحجه سال مسطور متوجه پورنیه شد و براجہ رام نرائن که از قبل او نیابت نظامت عظیم آباد داشت پروانه طلب باقواج تابع صوبه داری و زمینداری ارسال داشت، و موهن لعل نامی را که از متصدیان قدیم خاندانش بود با جمعی از سپاه بطریق هراول روانه فرمود. یازدهم محرم سال هزار و صد و هفتاد و یک اکبرنگر از دریائی گذشته دایره لشکر ساخت و روز دیگر ازان محل حرکت کرده از آبی که از دریای گنگ بطریق شعبه منفصل گشته و از ما بین قصبه کوتوالی که محاذی مالده آنطرف دریا واقع است گذشته بدریای مالده که مہاندی باشد متصل میشود عبور نموده بدوسه کوچ دیگر مقابله دشمن بفاصله پنچ شش کروه رحل اقامت انداخت؛ در (۲) طی این حالات هرچند سراج الدوله مراسلات محبت آمیز و پذیرائی بعضی از مطالب که بحسب ظاهر باعث نزاع شده بود بشوکتجنگ ارسال داشته طالب مصالحه گشت. شوکتجنگ از کمال غرور دولت و جوانی و خمار باده غفلت

(۱) بر ۹۲ الف.

(۲) بر ۹۲ ب.

بشجاعت علی خان مقرر نمود. و دوم رمضان (۱) سراج الدوله بعساكر خویش در باغ
 امین چند که بظاهر کلکته واقع است نزول کرده افواج را بجهت تسخیر کوتاهی
 و تاراج شهر مأمور داشت. رئیس کلکته ابواب کوتاهی مسدود ساخته بنا بر مجاربه
 گذاشت، و درین چند روز که حرکت المذبحی میکرد تمامی شهر کلکته بیاد
 غارت و تاراج رفته امتعه و اتمشه اطراف و اکناف، بلاد و اصهار هزارها و لکها
 که از قریب صد سال در آن شهر از حوادث روزگار مصون و محروس بود
 بنهب و تاراج آمد، بحدیکه ارزال اردو در ظرف چینی دواب را آب و دانه
 دادند و بعضی بمظنه چوب خشت عود و صندل را در آتش سوختند و آنچه در
 تصرف رؤسای لشکر از نفایس و طرایف (۲) آن دیار افتاد از حیظه احصاء بیرون بود
 و سه چهار روز متوالی جمیع لشکریان از سوار و پیاده سرکار و عامه اهل سوق
 و بازار که قریب شصت و هفتاد هزار نفر بودند غیر از کندن و سوختن دور و قصور
 و تاراج متاع لکها و کرورها [کاری] نداشتند. القصبه چهاردهم (۳) شهر مذکور
 افواج نصرت شعار پپای حصار رسید و رئیس کلکته تاب مقاومت در خود مفقود
 دیده با اهل و عیال و بعضی از فرنگان سوار جهاز شده از کمال اضطرار رخت
 بدریا کشید. بهادران داخل دروازه حصار شده الولیة اسلام بر شرفات قلعه سرتفع
 ساختند و سراج الدوله که فتح باین سهولت را در خاطر نداشت از غایت استبشار
 داخل کوتاهی شده بضبط اموال فرمان داد، و قریب صد نفر فرنگان که دران روز
 اسیر پنجه تقدیر شده بودند همه آنها را در حجره محبوس [نمود] و ضبط و نسق
 کوتاهی را به بعضی از سرداران رجوع کرده و از کوتاهی بر آمده در یکی از
 خانه های فرنگان قرار گرفت. از قضاء در حجره که فرنگان رفته بود [ند] تمامی آنها
 مخنوق گشته رو بوا دی عدم آوردند، و قریب بیست و سی نفر دیگر که در
 ایام محاصره بضر بندوق و غیره کشته شده بودند بآنها بفرمان پاچه را بر روی
 یکدیگر در خندق کوتاهی انداختند، و سراج الدوله کلکته را بعلی نگر موسوم
 [ساخته] و بتخریب عمارت کوتاهی و احداث مسجد فرمان داده (۴)، و ریاست
 علی نگر را بمانکچند که سالها دیوانی بردوان داشت حواله نموده اواخر

(۱) بر ۹۰ ب.

(۲) در اصل نسخه "طرایف" نوشته.

(۳) بر ۹۱ الف.

(۴) بر ۹۱ ب.

سکونت خود قرار داده، سراج الدوله در فکر بر انداختن او گشت. بی بی گهسیتی دست بذل و جود گشاده و همه رفقای خویش را مثل میر قدرت الله و میر شرف الدین و میرزا غلام علی و غیره^(۱) بخيال آنکه در دفع همشیره زاده اش با او اتفاق خواهند کرد زیاده بر بیست لک روپیه و شصت و چهار فیل و دو صد اسب و غیر آن در عرض دو ماه داده و مورچال بر اطراف موتی جهیل بسته مستعد جنگ و پیکار نشست. مردم چون از قبائح اعمال و فضائح افعال او نکوهیده خاطر بودند و سراج الدوله را در امر ریاست مستقل دیدند بتطمع و تالیف سراج الدوله دست از رفاقت بی بی گهسیتی بر داشته باو ملحق گشتند. چون بی بی گهسیتی از اعانت سپاه مرفوع الطمع^(۲) گشت تن بتقدیر داده بگفته سراج الدوله از موتی جهیل بمشهدآباد آمده در کنج خانه نشست. روز دیگر سراج الدوله بضبط اموال او و نفیسه بیگم بنت شجاع الدوله فرمان داد و نقد و جنس و صامت و ناطق هر دو خانه را بدست آورده نفیسه بیگم را بشکرالله خان معروف به آقا بابا پسر علاؤالدوله مرحوم بجهانگیرنگر فرستاد و بعد دفع فتنه جانکی رام بی آنکه بعزل و نصب خدمات دیگر متوجه شود شعبان سال مذکور بسمت قصبه^(۳) اکبرنگر برآمد. دران حین مسموع او شد که فرقه انگریز که در کلکته مسکنی دارند بگرد کوتهی خویش احداث حصار و خندق میکنند و پسر راجه راج بلیه را که رکن رکن بی بی گهسیتی بود و از چندین سال معاملات جهانگیرنگر تعلق باو داشت در پناه خویش آوردند. سراج الدوله بقصد تنبیه فرنگیان از اکبرنگر عرف راجه محل متوجه کلکته گشت و درین بین هر چند وکلای انگریز دست توسل باذیال مقربانش زده آنها را وسیله شفاعت ساختند و اظهار عجز و انکسار نموده بتضرع و ابتهال در پیش آمدند سراج الدوله که چشم طمع بر اموال و ذخایر کلکته دوخته بود اصلاً از اراده خویش متقاعد نگشت. و پس از وصول بمشهدآباد چهارم رمضان سال مذکور بسمت کلکته توجه فرموده و به دوازده کروهی آنجا رسیده خدمت میر بخشگیری را از عزل فایز علیخان خراسانی بمیر محمد جعفر خان که همشیره مهابتچنگ مرحوم در نکاح داشت و علاقه حجابت را از عزل غلام حسین خان

(۱) بر: ۸۹ ب.

(۲) در اصل نسخه "چون مرفوع الطمع بی بی گهسیتی از اعانت سپاه نشست" نوشته.

(۳) بر ۹۰ الف.

بعد موت مهتاب مرعوم و هم رخ مال هزار و صد و پنجاه
 سراج الدوله بسند ابات بکالا شکن شده و بی بی کیمسی بیست
 معقودند بعد از شمس شوهر خویش نوادرش محمد خان باغا
 بدر خود استقلال در دیوانی بکالا بابت بود در صحن مرغ
 اموة والد خویش بکون سراج الدوله در محل سوتی جهل
 سکونت خود قرار داده سراج الدوله در فک برانداختن
 او کشت بی بی کیمسی دست بزدل و بود کشته و همه رفقا
 خویش را نسل بفرقه العبد و میر شرف الدین میر اعلام ^{علیه}

دیگر از سوانح سال هزار و صد و شصت و هشت. خذلان خواجه عبدالهادی و تفویض علاقه بخشبگری سایر بغایز علیخان خراسانی

تفصیل این سانحه بر سبیل اجمال آنکه اسباب ترقی خواجه مسطور در اوراق سابق تحریر یافت و جهات از خذلانش اینست که بعد از آنکه خواجه عبدالهادی خان در امر بخشبگری استقلال و استبداد تمام یافت از راه کم حوصلگی آثار رعونت و انانیت ازو ظاهر شدن گرفت، بعدیکه در مکالمه (۱) و مخاطب با نواب معلی القاب (۲) حد ادب را سرعی نداشت. چنانچه روزی آنجناب در مجلس فرمود که بمقتضای حدیث شریف که مضمونش اینست که زود باشد که متفرق شود است من بسی و سه فرقه که همه شان هالک اند الا واحد و حال آنکه نزدیک اهل سنت متابعین هر چهار فرقه را که ائمه مشهوره شان باشند ناجی میدانند. خواجه عبدالهادی با وصف علم بآنکه آنجناب شیعی مذهب است در جواب مسامحه نکرده بی تهاشی عرض نمود که این چهار فرقه حکم واحد دارند و غیر ازینها هر که است هالک خواهد بود. آنجناب اگرچه ازین جواب بر آشفت و لیکن دران محل سکوت اختیار فرمود و ازین قبیل روز دیگر در محاوره و گفتگو خواجه مسطور جناب نواب والا جناب را گفت که حضرت فدویرا (۳)

[احوال متمکن شدن سراج الدوله بر مسند ایالت بنگاله و

سوانحی که در دوره حکومتش روی نمود]

بعد (۴) فوت مهابتچنگ مرحوم دهم رجب سال هزار و صد و هفتاد سراج الدوله بمسند ایالت بنگاله متمکن شد و بی بی گهسیتی بنت مغفور مذکور بعد ارتحال شوهر خویش نوازش محمد خان باعانت پدر خود استقلال در دیوانی بنگاله یافته بود. در حین مرض الموت والد خویش بخوف سراج الدوله در محل موتی جهیل

(۱) در اصل نسخه و این هیچ معنی ندارد.

(۲) بر: ۸۸ ب.

(۳) در نسخه 'بر' همین اندازه مسطور است

(۴) بر: ۹ الف.

زری مفروش ساخته بودند جلوس فرموده و شهماجت‌بگ و حسین قلی خان و اعزه و ارکان دیگر هر کس در محل و مکان خویش استقرار داشتند که درین [اثناء] سراج الدوله مسلح خود آهنی بر سر و جامه آهن که با اصطلاح هند^(۱) بکتر باشد در بر با جمعی از رفقاء وارد شده طرفیکه حسین قلی خان نشسته بود قرار گرفت، و بعد لحظه برق اندازانیکه همراه سواریش بیرون دروازه کلان بودند دو و دو چهار و چهار فتیله های بندوق روشن کرده شروع بآمدن اندرون نمودند. و مقارن آن برخورداری بیگ که خود را از ارباب سلاح می‌گرفت و مسلح همراه سراج الدوله آمده بود دفعه از محل خود برخاسته و حضور نواب معلى القاب آمده عرض کرد که چه حکم میشود؟ آنجناب که از اصل ماجرا اطلاعی نداشت ارشاد فرمود که در کدام امر؟ مقارن بان غلام حسین خان صاحب کمال جرأت نموده در حضور عرض نمود که برق اندازان نواب سراج الدوله با فتیله های روشن داخل دولتخانه میشوند، و برخورداری بیگ بتکرار عرض کرد که هر چه ارشاد شود بعمل آرم. نواب والا جناب رنگ مجلس را بطور دیگر ملاحظه فرموده بغلام حسین خان فرمود که نگذارند برق اندازان ایشان داخل دولتخانه شوند و جمعیکه آمده اند بیرون کنند. و به برخورداری بیگ حکم شد که امری بشما گفته نشده است استئذان چه می خواهد؟ و توقف خویش را دران محل و دران وقت مناسب^(۲) ندانسته همان ساعت برخاست^(۳) و بخلوت تشریف برد، و بعد ازان تدبیر سراپا تزویر سراج الدوله بر ملا شد و شهماجت‌بگ و حسین قلی خان در مقام شکایت آمدند. نواب والا جناب در ظاهر سراج الدوله را برین حرکت تشنیع نموده محل خلوت فرمود که جمعیکه در صدد دفع مخالف آمده ازین نوع تدابیر بعمل می آرند باین طریق نمی باشد. این هم از ناتجربه کاریهاست که باین صورت در دفع حسین قلی خان که بلوای عام میشد احتمال بود که چشم زخمی باینجناب و بهمه مجلس برسد و زرها بتاراج بیایند بهر طریق بچنین حرکات^(۴) لا طایل که مفید بمقصود نباشد اقدام نباید نمود.

(۱) بر ۸۷ ب.

(۲) بر ۸۸ الف.

(۳) در اصل نسخه 'برخواست' نوشته.

(۴) در اصل نسخه "حرکات" نوشته.

که در حقیقت بنحویکه او شهرت میداد وقوعی نداشت بطریق اهتمام مشهور
 میکرد. چنانچه یک مرتبه روز عید نوروز که از خانه خود پیش نواب
 علی القاب میرفت چون نزدیک بحویلی حسین قلی خان رسید آواز چند ضرب
 بندوقی خالی که باشاره او^(۱) خالی کرده بودند بگوشش رسید. بهجرد آن در
 کمال برآشفستگی بخدمت^(۲) جد بزرگوار رسیده شکایت این امر کرد و کدورت
 و ملال را بجائی رسانید که قصد بر آمدن از بنگاله و رفتن بحضور نمود. و از طرف
 نواب والا جناب نیز درین امر مسامحه و پاس خاطر سراج الدوله بعمل می آمد
 زیرا که آنجناب هم بنابر جهات مسطوره چندان صفائی با حسین قلی خان نداشت
 لیکن چون بی بی گهسیتی بمد و معاون مشارالیه بود احدی را جرأت بدفع
 او نمیشد. بالجمله شهامت [جنگ] ایمان مؤکده از طرف حسین قلی خان بمیان آورد
 نواب والا جناب که هم خاطر بی بی گهسیتی و شهامت جنگ عزیز داشت
 واسطه رفع نزاع سراج الدوله شده و او را از کدورت ظاهری باز داشته رفع قضیه
 فرمود. و ازین مقوله حرکات اکثر از طرف سراج الدوله واقع میشد تا آنکه روز
 پنیه سانجه غریب اتفاق افتاد و شرح آن بر سبیل اجمال آنکه پنیه عبارت
 از سر سال تحصیل مملکت بنگاله است که اکثر بحساب ماه های هند در چیت
 یا اوایل بیساکه که عبارت از اواخر حمل و اوایل ثور باشد واقع میشود.
 دران روز از بقیه تحصیل^(۳) سال گذشته نقد قریب شش هفت لک روپیه در
 صره ها آورده بر روی همدیگر میگذارند و بقیه را آنچه در مملکت^(۴) بنگاله بر
 ذمه عمال و زمینداران اگر چیزی باقی باشد جگت سیه که مهاجن عمده
 آنجا است نوشته خود مشتمل بر رسید زر در سرکار ناظم داخل میکنند و جمیع
 زمینداران عمده و اکثری از اهل کاران و متصدیان قریب بچهار صد نفر بلکه
 بیشتر دران روز بتفاوت مراتب بعطای خلاع فاخره [نائیل] میشوند و جشنی عظیم
 و مجمعی غریب دران روز اتفاق می افتد. القصه روز مذکور که در دارالاماره
 مجلس مسطور منعقد بود نواب والا جناب زیر شامیانه کلابتون دوز که
 بسطونهای طلا برپا کرده و مسند در کمال تکلف با تکیه طلائی و اوسفه^(۵) [؟]

(۱) بر ۷۸ الف. را مکرراً نوشته.

(۲) در اصل نسخه کلمه "خدمت" را مکرراً نوشته.

(۳) بر ۷۸ ب. در مملکت را مکرراً نوشته.

(۴) در اصل نسخه کلمه "چنین" نوشته.

(۵) در اصل نسخه کلمه "اوسفه" نوشته.

شادی برهم نخورد و لیکن از آنجا که مقدرات [را] علاجی نیست و یَضْحَکُ
 التَّقْدِیرُ عَلَی التَّهْدِیرِ و قتیکه همه اسباب ساقی را که مصرف چراغ
 هزارها در کمال زینت و تکلف داشت مستعد فرستادنش خانه صولت‌جنگ بودند
 و بعضی از نسوات نیز ازینطرف سوار شده بخانه عروس رفته بودند و بردن
 نواب معلی القاب و شهامت‌جنگ و غیره سواریها حاضر، همه مستعد رفتن بودند که
 ناگهان احوال برهم‌خورده اکرام الدوله که روز نهم بروز جدیش بود و از
 غیب احوالش اختلال تمام داشت منجر باحضار شده در همانوقت ودیعت
 حیات بمقتاضی اجل سپرد. از حدوث این سانحه عظیمه سرزشته صبر و شکیبائی
 یکسر از دست رفته شادی بغم و سور بماتم تبدیل یافته صدای نوحه صغیر و
 کبیر و آواز شیون برنا و پیر بفلک الافلاک رسید، و شهامت‌جنگ جامه صبر و
 شکیبائی چاک کرده بر روی زمین در خاک می غلطید و اسباب ساقی را
 که بانواع تکلف و تزئین درست کرده در راسته و بازار منتظر رسیدن بسواری
 داماد داشته بودند بیک طرفه العین ره‌نورد و اوباش و لچه‌های بازار تاراج
 کردند. القصه بعد ازین سانحه صولت‌جنگ^(۱) در کمال یاس و ناکامی معاودت
 بیورنیه نمود.

دیگر از قضایای این سال پر ملال شدن مخالفانست فیما بین سراج‌الدوله و حسین قلی خان

مجملی ازین سوانح و باعث برین مفاسد آنکه حسین قلیخان بنحویکه در اوراق
 سابق تحریر یافت کمال قدرت و مکنات رفاقت شهامت‌جنگ داشت. از آنجا که
 کارهای مشارالیه مبنی بر شعور و بر فراست و خدع و حیلت بود اکثری از
 مردم اظهار صداقت و موافقت با او داشتند و بر خواطر اهل فراست صاحب داعیه
 بودن او متفرس می [بود] و شهامت‌جنگ بهره از امور ریاست و فنون حکومت
 نداشت. سراج‌الدوله که خود را بعد نواب معلی القاب وارث ملک و مال تصور
 میکرد اندیشه از شهامت‌جنگ برنداشته و از حسین قلی خان بنا بر جهات مسطوره
 نامطمئن بوده در فکر برانداختن او شد و هر مرتبه مخالفت او را نسبت بخود

(۱) بر ۷۷ ب. این بی ترتیبی در نمره اوراق نتیجه سهو کاتب است.

[احوال شادی شکرالله خان و رحلت اکرام الدوله]

و (۱) از سوانح این سنوات حکایت شادی شکرالله خان و فوت اکرام الدوله است. توضیح این مقال بر سبیل اجمال آنکه صولتجنگ با سرانجام و تکلف تمام از پورنیه بقصد ازدواج صبیله خویش با شکرالله خان روانه شده بهرشدآباد عز و رود افتکند و از طرف نفیسه بیگم نیز سرانجام ساجق در کمال تکلف و رونق شده ساعتی سعد و روزی متعین که برای اقدام امر مذکور تقرر گرفته انتظار رسیدن آن داشتند که درین بین صبیله زین الدین احمد خان هیبتجنگ بمرض الموت مبتلا گشته راء عدم گرفت. و از آنکه مشار الیها دخترزاده نواب معلى القاب میشد این حادثه بر قبایل و عشایر گران گذشته نواب صولتجنگ قصد آن داشت که امضای نیادی را موقوف بر سال دیگر گذاشته روانه پورنیه شود. لیکن از آنجا که خاطر نفیسه بیگم عمه اعزه و اجله و قاطبه ذکر و اثاث نواب معلى القاب خصوصاً شهبامتجنگ و بی بی گنیشیتی را بسیار عزیز بود، بنابراین گذاشتند که بعد مرور اربعین (۲) از فوت صبیله زین الدین احمد خان رسم ساجق بعمل آرند. لهذا صولتجنگ حرکت پورنیه موقوف داشته در انتظار عمه ایام مذکور نشست و چون قریب بیک ماه از فوت مشار الیها گذشته و از طرفین کرة بعد اخری متوجه تجدید سرانجام شدند که از مقدرات سائحه اشدار اول بظهور رسید. توضیحش آنکه اکرام الدوله دخترزاده نواب معلى القاب و پسر زین الدین احمد خان که شهبامتجنگ او را بفرزندى خود گرفته بود و بجدی علاقه محبت و تعشق باو داشت که اگر یک لحظه از پیش نظرش غایب میشد تا آمدن او قرار و آرام نداشت و هرگونه نا هنجاری و بدطوری چه نسبت بخودش و چه نسبت بغير می رسید همه را متحمل میشد، غرضیکه تحریر و تسوید این مراتب را دفاتر می باید که با تمام رسد، از قضاء بعارضه جدری مبتلا شد و در همین ایام ساعت سعدیکه صولتجنگ برای رسم ساجق مقرر کرده بود باعتبار قرب رسیدنش از طرفین در سرانجام سور و سرور بودند، و یوماً فیوماً عارضه اکرام الدوله [شدت] داشت، چنانچه معمولی بتحریر آمد، مع هذا بنا بر پاس خاطر نفیسه بیگم که بسیار عزیز میخواست که (۳) بهر طریق این ساعت تقرر گرفته

(۱) بر ۸۶ الف .

(۲) بر ۸۶ ب .

(۳) بر ۸۷ الف .

از قبل زین الدین احمد خان هیبت جنگ سی پرداخت و بعد کشته شدن خان مذکور در بنارس بسر می برد، درینولا بموجب حکم اقدس رسیده بعطای خلعت دیوانی بنگاله سربامات بر افراخت و پیشکارش بدستور برامید رام مقرر بود. و راجه کرتیچند در ایام دیوانی خویش زیاده بر کرور روبیه^(۱) سوای مقرری از چکله بردوان گرفته داخل^(۲) خزانه سرکار کرده. باین حسن خدمت نواب معلی القاب را از خود بسیار راضی و خوشنود ساخت و^(۳) قریب بدو سال بامر دیوانی پرداخته بود که بعارضه مرض بواسیر^(۴) از مخصه عالم دار و گیر^(۵) اینجا رسته متوجه رفع^(۶) خصوصیات لایزالی آنجهان^(۷) شد و امید رام که درین مدت پیشکاری حسن خدمت و دیانت و کاردانی او بر نواب معلی القاب متیقن^(۸) شده بود بعطای خلعت دیوانی بنگاله و خطاب رای رایانی سرفراز فرمود. و در همین سنوات راجه جانکی رام که بنیابت^(۹) صوبه بهار از قبل نواب معلی القاب سرفراز بود بجلول^(۱۰) اجل طبیعی در گذشت. پسرش راجه درلبه رام که از معتبرین ارکان حضور و^(۱۱) دیوانی تن تعلق باو داشت بعطای خلعت مامعی مع سه برادر دیگر مورد الطاف و عنایت گردید و نیابت صوبه مذکور از انتقال راجه مسطور بر راجه رام نرائن تعلق گرفته خلعت سر پیچ مرصع و شمشیر و فیل بهشار الیه^(۱۲) ارسال یافت و واسطه عرض مطالب و مآرب و معامله و قضایای آنجا در^(۱۳) حضور از طرف راجه مسطور راجه درلبه مقرر شد^(۱۴).

(۱) پت ۷۸ ب: زیاده بر در کرور روبیه.

(۲) بر ۸۵ ب: گرفته و داخل.

(۳) ادن ۱۴۳ الف: سج ۲۳۵: "و" ندارد.

(۴) ادن ۱۴۳ ب: اس ۷۵ الف: رض ۷۴ ب: بواسیر.

(۵) ادن: اس: پت: سج: دارگیر.

(۶) بر: دفع.

(۷) بر: پت: رض: آنجهانی.

(۸) رض: متفق.

(۹) ادن: سج ۲۳۶: که نیابت.

(۱۰) اس ۷۵ ب: بجلول: رض ۷۵ الف: بجلول.

(۱۱) ادن: سج: "و" ندارد.

(۱۲) ادن: اس: رض: سج: بهشار الیه.

(۱۳) رض: از.

(۱۴) همه نسخه های خطی غیر از 'بر' بهینجا ختم میشود و صفحات بعد را ندارد.

بدار الخلافه نمود و ثانیاً با شوکت و ابهت^(۱) و استعداد تمام آمده همه^(۲) آنها را مستأصل ساخت و چون تفصیل^(۳) آن درین مقام از جمله معترضه بود خوفاً للتطویل بتهجیر نرسید.

القصة^(۴) بنابر رفاقتیکه از ثابتنجنگ دران معرکه بظهور رسیده بود و پاس خاطر نواب علی القاب نیز مرکوز خاطرش بود مخلفات آن مرحوم را صفدر جنگ مشمول عواطف ساخته با وصف علم بآنکه از نقد و جنس لکوک پیش آنها خواهد بود اصلاً تعرضی نکرده رخصت انصراف بینگاله داد و رابعه بیگم با اطفال و اموال سالم و محفوظ بمرشدآباد وارد شده و^(۵) بخدست عم^(۶) بزرگوار رسیده در کنف^(۷) حمایت شان بفراغبال اوقات می گذرانید.

[احوال درگذشتن رایرایان بهیرودت و عطای خلعت دیوانی
بنگاله بر راجه کرت چند و انتقال نمودن او هم بعد
ماهی چند و تقویض آن خدمت بامبید رام و تعلق
گرفتن نیابت صوبه عظیم آباد بر راجه رام نراین
پس از انتقال راجه جانکی رام]

و در طی همین سنوات^(۸) رای رایان بهیرودت که دیوانی بنگاله مفوض باو بود بمرض استسقاء انتقال نمود و پیشکارش امید رام بلا تعین دیوان امور دیوانی را بموجب ارشاد سرانجام میداد^(۹) تا آنکه راجه کرت چند، که پدرش رای رایان عالم چند زمان شجاع الدوله دیوانی بنگاله داشت و کرت چند سالی چند^(۱۰) بدیوانی صوبه بهار

(۱) ادن 'اس' رض' سمج : رامت : پت ۷۸ الف : "وابهت" ندارد.

(۲) بر ۷۴ ب : همراه.

(۳) ادن 'اس' پت' رض' سمج : و چون که تفصیل.

(۴) ادن ۱۴۲ ب' اس' رض' سمج ۲۳۴ : "القصة" ندارد.

(۵) بر ۸۵ الف : "و" ندارد.

(۶) ادن 'سمج' : "عم" ندارد.

(۷) بر : کیفیت.

(۸) رض : سال.

(۹) بر : ارشاد انجام میداد.

(۱۰) پت : "چند" ندارد.

والمعنی رای رستم خان را پسندیده و احمد خان را که هم درین^(۱) اوقات رسیده بود بسرداری^(۲) برداشته در فکر جمعیت و تهیه اسباب مخالفت مشغول شدند و چون این خبر بنولرای رسید اعتنائی^(۳) بآن نکرده بصفدر جنگ اطلاع داد. مشار الیه اسمعیل خان را که از رؤسای معتبره اش بود باعانت نولرای فرستاد. درین مدت افغانان جمعیت متفرق را فراهم آورده^(۴) و کوس مخالفت علی رؤس^(۵) الاشهاد زده از فرخ آباد برآمدند. نولرای نیز با جمعیتی^(۶) که همراه داشت متوجه آنها شد تا آنکه تقارب فریقین اتفاق افتاد و اسمعیل خان^(۷) نیز بیک منزلی رسید. نولرای که هندوی باجرات و غیرت بود درخواست که باعانت^(۸) غیری محتاج شود، بنابراین متوجه دفع افغانان شده و ازان طرف آنها با ساز و ابهت تمام^(۹) رو بمخالف آورده آغاز^(۱۰) محاربه نمودند. از آنجا که مقدر فتح افغانان بود هزیمت بر لشکر نولرای افتاد^(۱۱) و رای مذکور با وصف انهزام فوج^(۱۲) بحکم جرأت و جسارت پای وقار را متزلزل^(۱۳) ساخته چندان محاربه نمود که کشته شد و عطاء الله خان^(۱۴) ثابتنجنگ نیز بنابر پاس رفاقت و بنیروی همت و شجاعت بحدی دران محاربه کارزار نمود که بقتل رسید. و مقارن بآن صفدر جنگ^(۱۵) از دارالخلافه متوجه جبرکسر حادثه گذشته و تنبیه افغانان شد و از مقدرات هزیمت یافته معاودت

- (۱) بر: همدران.
- (۲) ادن ۱۴۱ ب، اس، پت ۷۷ ب، رض، سج: سرداری.
- (۳) رض: اعتبار.
- (۴) رض: "فراهم آورده"، ندارد.
- (۵) رض: "روشن" بجای "رؤس".
- (۶) ادن، پت، رض، سج: جمعی.
- (۷) رض: اسمعیل علی خان.
- (۸) ادن ۱۴۲ الف، سج ۲۳۳ با، عذایت.
- (۹) ادن، اس ۷۴ ب، پت، رض، سج: با ساز و ابهت تمام.
- (۱۰) رض: اعتجاز.
- (۱۱) اس، بر، پت: افتاده.
- (۱۲) پت: از "بود هزیمت" تا "انهزام فوج" ندارد.
- (۱۳) رض ۷۴ الف: تزلزل.
- (۱۴) پت: کشته شدن عطاء الله خان.
- (۱۵) ادن، اس، بر، رض، سج: که مقدر جنگ.

درآورده چند کس از اولاد محمد خان بنگش را کشته^(۱) و بعضی را محبوس ساخته ضبط^(۲) تمامی اموال آنها فرمان داد؛ و کوتوالی از طرف خود در فرخ آباد گذاشته و ضبط و نسق آن مملکت را حواله بنولرای^(۳) داشته رایت معاودت بدارالخلافت برافراشت؛ و^(۴) نولرای^(۵) همواره^(۶) تحکیمات^(۷) زیاده از حد و تحمیلات ما فوق طاقت بر افغانان می نمود که عرصه معیشت بر آنها تنگ ساخت. و هم درین اوقات احمد خان پسر محمد خان بنگش که بسبب نامازی و^(۸) مخالفت با برادر پیش صفدر جنگ رفته^(۹) مشار الیه مشاهره برایش مقرر کرده بود؛ بعد کشته شدن قایم خان باجارت صفدر جنگ بفرخ آباد آمد. و بعد از آنکه افغانان از شدت و ضحرت نولرای جان بلب رسیدند^(۱۰) رستم خان نامی که در زمان محمد خان و قایم خان از رؤسای معتبر بود سرداران متفرقه افغانان را احضار کرده کنگاش نمود که نولرای در صدد آن است که از فرقه افغانان احدی را زنده نگذارد و انواع تذلیل و توهین و بی سیرتی^(۱۱) و بی ناموسی باین جماعه^(۱۲) بعمل آرد. درین صورت اگر جمعیت متفرق خود را مجتمع ساخته اتفاق در دفع دشمن کنید و غالب آئید^(۱۳) فہوالمدعا؛ و الا کشته شدن در جنگ باین زندگی مقرون^(۱۴) بہزاران عار و ننگ بہتر خواهد بود. افغانان متفق اللفظ

(۱) بر: اولاد بنگش را کشته؛ رض: اولاد محمد خان بنگش بسته.

(۲) رض: بقبض.

(۳) بر: حواله نولرای.

(۴) سج ۲۳۱: "و" ندارد.

(۵) ادن: پت ۷۷ الف: "داشته رایت معاودت بدارالخلافت برافراشت و نول رای" ندارد.

(۶) رض: همراه.

(۷) ادن: کلمات.

(۸) ادن ۱۴۱ الف: سج: "و" ندارد.

(۹) بر ۸۴ الف: رفته بود.

(۱۰) بر: رسیده.

(۱۱) ادن: بی ستری؛ پت: سج ۲۳۲: بی ستری.

(۱۲) اس ۷۴ الف: بان جماعه.

(۱۳) ادن: گذند غالب آئید؛ پت: کنید و غالب آئید؛ رض ۷۳ ب: گذند و غالب آئید؛ سج: کنید غالب آئید.

(۱۴) بر: "مقرون" ندارد.

هستی ازین جهان فانی بربست. شرح آن برسپیل اجمال آنکه در ایام سلطنت احمد شاه جاوید خان خواجه سرا مخاطب^(۱) بنواب بهادر کمال استقلال در تمشیت اوسر و نواهی^(۲) امور سلطنت داشت و^(۳) عظمت الله خان نامی عامل یریلی را^(۴) باشاره صفدر جنگ وزیر، همدران اوقات سعدالله خان پسر^(۵) علی محمد روهیله، کشته بود و قایم خان^(۶) پسر محمد خان بنگش که در آن زمان توسل با جاوید خان داشت و با صفدر جنگ مخالف بود خان مشارالیه بقایم خان نوشت که^(۷) سعد الله خان را مستأصل سازد^(۸) که ملک او حواله بتو^(۹) خواهد شد. قایم خان که همواره^(۱۰) درین آرزو بود بتهیه قتال و جدال پرداخته متوجه^(۱۱) دفع سعدالله خان شد، و از آنکه این حرکت برضای^(۱۲) صفدر جنگ نبود اظهار بی‌جرسی سعد الله خان^(۱۳) پیش احمد شاه نموده و بمعاونت مشار الیه پادشاه را همراه گرفته از دارالخلافه برآمد^(۱۴) که درین اثناء خبر کشته شدن قایم خان و غلبه سعدالله خان بعرض صفدر جنگ رسید. صفدر جنگ پادشاه را روانه دارالخلافه کرده^(۱۵) خود بقصد انتظام ملک افغانان و بدست آوردن مال و متاع آنها رو بفرخ آباد آورد. بعد ورود آنجا بقیه رؤسای افغانان را بقتل و اسر

(۱) رض : خواجه برای مشاطیب.

(۲) رض : اوسر نواهی.

(۳) پت ۷۶ ب : "و" ندارد.

(۴) ادن ۱۴۰ الف، اس، رض، سج ۲۳۰ : نامی یریلی را ؛ پت : نامی را.

(۵) ادن، اس، پت، رض، سج : "پسر" ندارد.

(۶) ادن، سج : رهیا، کشته بود قایم خان ؛ پت : روهیله را کشته بود و قایم خان ؛ رض : روهیله بود قایم خان.

(۷) ادن، اس ۷۳ ب، پت، رض، سج : "که" ندارد.

(۸) پت : مستأصل شد سازد.

(۹) بر ۸۳ ب : ملک او بتو حواله.

(۱۰) بر : همیشه ؛ رض : همراه.

(۱۱) ادن، اس، سج : آزاده بود بتهیه قتال و جدال پرداخته متوجه ؛ بر : پرداخته توجه ؛ پت : بقیه قتال پرداخته متوجه ؛ رض : آزاده بود بتهیه قتال و جدال پرداخته متوجه.

(۱۲) رض : برجای.

(۱۳) رض ۷۳ الف : "خان" ندارد.

(۱۴) ادن ۱۴۰ ب، سج : برآمده.

(۱۵) ادن، اس، پت، رض، سج : کرد.

لازمی و متعدی آن مشغول شده، و میدنی پور که بعد وقوع مصالحه داخل مملکت بنگاله شده^(۱) از تسلط و تظلم اشقیاء محروس^(۲) مانده بود فوجداری آنجا بر ارجه رام که داروغگی هرکاره‌ها در حضور داشت عنایت شد، و برادرش نرائن سنگه بخدمت داروغگی هرکاره‌ها سرتقی گردید^(۳).

در اوراق سابق احوال عطاء الله خان ثابتجنگ از بر آمدن بنگاله بتحریر رسیده و مال حال و معاودت ناموسش موقوف بر تسوید حالات سنین آینده مانده از آنجا که کشته شدن ثابتجنگ و عود^(۴) متعلقانش به بنگاله در همین سنوات اتفاق افتاده بمجملاً^(۵) بتحریر آن می پردازد، که عطاء الله خان ثابتجنگ از بنگاله بر آمده چون بصوبه اوده رسید، نولرای که از طرف صفدرجنگ حاکم بالاستقلال^(۶) آنصوبه و رکن رکین او بود، ثابتجنگ قصد ملاقات نولرای نمود. مشار الیه نیز اظهار اشتیاق کرده عندالملاقات سلوکی شایان مسلوک داشت و عطاء الله خان ثابتجنگ نظر بر اقتدار او^(۷) پیش صفدرجنگ نموده چشم آن داشت که درباره‌اش در پیش صفدرجنگ در همه اسور امداد و اعانتش را لازم خواهد داشت و او بواسطه‌اش اوضاع برهم خورده را^(۸) باصلاح آورده پا بر مدارج سرداری و سروری^(۹) خواهد گذاشت، و الحق که چنین بود، چه مانند ثابتجنگ سرداری که متصرف بشجاعیت و جامع فنون ریاست با کثرت اثاثه^(۱۰) و اسباب ظاهری باشد در آنجا وجود نداشت لیکن^(۱۱) فلک ناساز بر طبق شیوه خویش ناسازگاری کرده نقش خیالشی در آئینه مراد جلوه‌گر نگشت، و در همان ایام ثابتجنگ رخت

- (۱) بر: شد.
- (۲) پت: نظام اشقیاء محروس: رض: نظام و اشقیاء محروس.
- (۳) پت ۷۶ الف: نرائن سنگه داروغگی هرکاره‌ها سرتقی گشت.
- (۴) پت: خود.
- (۵) ادن ۱۳۹ الف: اس: بر: پت: سج ۲۲۸: مجملی.
- (۶) رض: باستقلال.
- (۷) رض ۷۷۲ ب: آن.
- (۸) ادن ۱۳۹ ب: اس ۷۳ الف: رض: برهم خود را: بر ۸۳ الف: برهم شده خود را.
- (۹) پت: "سروری" ندارد.
- (۱۰) ادن: اس: بر: رض: سج ۲۲۹: اساسه.
- (۱۱) ادن: اس: سج: لکن: رض: لاکن.

اذعان^(۱) اوامر و نواهی نواب معلى القاب را بر خود لازم داشته^(۲) میرزا صالح را باتفاق میر عوض علی و میر حسن علی نزد میر محمد جعفر خان^(۳) فرستاد که بتوسط خان مشار الیه بملازمت^(۴) اقدس رسیده از جانب مرسل خویش اظهار اطاعت و انقیاد نمایند. چنانچه جماعه مذکور^(۵) در حینیکه اردوی گیهان پوری معاودت از سفر^(۶) جنگل در محل کتوه قرار داشت پیش میر محمد جعفر خان رسیده بتوسط خان مذکور بملازمت عالی فایز گشتند و در رکاب سعادت اکتساب حاضر بوده بمشهد آباد آمدند. بعد سؤال و جواب قرار بر آن گرفت که میر حبیب نوکری نواب معلى القاب را اختیار نموده از قبل آنجناب بتفویض^(۷) نیابت نظامت کتک سرفراز شود و وجوه محاصل آنجا را بتتخواه فوج رگهو دهد^(۸) و ماورای این دوازده لک روپیه دیگر بوکلای رگهو بشرط آنکه قدم در قلمروی حکومت آنجناب نگذارند متصدیان سرکار در بنارس عایدشان سازند و فوج مرهته رودخانه سورن ریکها را که کنار جاليسر واقع است حد خود دانسته بقصد عبور پا در رودخانه مذکور نگذارند^(۹). باین طریق بنای مصالحه قرار گرفته و میرزا صالح مشمول عنایت شده رخصت انصراف پیش میر حبیب یافت. و ازآنکه از طرف مرهته بنابر صلح^(۱۰) مذکور اطمینان خاطر شده بود و مخالف و معاندی^(۱۱) دیگر نبود نواب والا جناب تخفیف در فرق^(۱۲) سپاه نموده و بجبر کسر فترات سابق^(۱۳) متوجه شده و ترفیه^(۱۴) حال عامه رعایا و برایا را^(۱۵) منظور داشته در اسباب

(۱) رض : غیر مترقب بود اطاعت اطاعت و اذعان.

(۲) رض : دانسته.

(۳) رض : میر جعفر خان.

(۴) ادن ۱۳۸ الف، اس ۷۲ الف، سج ۲۲۶ : مشار الیه ملازمت.

(۵) بر ۸۲ الف : مذکور.

(۶) رض : صفر.

(۷) رض : آنجناب تفویض.

(۸) رض : ” دهد “ ندارد.

(۹) رض ۷۲ الف : بگذارند.

(۱۰) رض : از آنجا که از طرف مرهته بنای صلح.

(۱۱) رض : معادی.

(۱۲) ادن ۱۳۸ ب، سج ۲۲۷ : فرقه.

(۱۳) ادن، اس ۷۲ ب، پت ۷۵ : نموده بجز کسر فترات سابق ؛ رض : نموده بجز کسر سابق.

(۱۴) رض : ترفیه.

(۱۵) بر ۸۲ ب، پت : ” را “ ندارد.

بالمره مقرون بخذلان موجب^(۱) استخفاف رگهو می شد بشرط پذیرائی بعضی^(۲) از ملتسمات اطاعت و انقیاد نواب معلی القاب لازم شمارند. بناو علیه^(۳) بجهت تمشیت این مدعاء بعضی از معتمدین^(۴) را میر حبیب نزد میر محمد جعفر خان فرستاد^(۵). خان مشار الیه ملتسمات آنها بطریق لایق و بوقت مناسب بعرض اقدس رسانید. نواب والا جناب را بنابر عزمی که بود اگرچه^(۶) پذیرائی مطالب آنها دشوار نمود، لیکن بجهاتی^(۷) چند که عمده ترین آنها آسایش و آرام خلایق باشد، چه درین محاربه و منازعه درینمدت چندین سال اگرچه فتح و نصرت همواره شامل حال می شد و هر مرتبه که آن مخاذیل متوجه این مملکت می گشتند از لطمه افواج بحر اسواج مانند موج دریا پریشان حال شده خایب و خاسر خود را بساحل ناکاسی می کشیدند، و ثانیاً بنابر عارضه مشیب و ضعف^(۸) قوای بدنی که طاقت مشاق سفر و حرکات عنیفه^(۹) نبود چه سن مبارک در آن وقت از هفتاد تجاوز کرده کلمه^(۱۰) عرفت ربی یفسخ العزائم را بخاطر آورده رضا بمصالحه داد، لیکن بنحویکه از تصور صغری و کبری نتیجه صلح که محمول بر ضعف لشکر ظفر اثر باشد حاصل نشود. و بمیر محمد جعفر خان اجازت شد که از طرف خود چند کس معتبر برای تمهید صلح پیش میر حبیب بفرستد. خان مشار الیه میر حسن علی و میر عوض علی^(۱۱) را بجهت ایقاع صلح بشرایط مذکوره سابق نزد میر حبیب فرستاد. مشار الیهما بخدمت مسطور رسیده پیغام صلح را بنحویکه ارشاد شده بود رسانیدند. میر حبیب که وقوع این امر را بخاطر نداشت باستماع این مژده که نعمت غیر مترقب بود اطاعت و انقیاد و

- (۱) بر ۸۱ الف: و مرجب.
- (۲) ادن ۱۳۷ الف، اس ۷۱ ب: بعض.
- (۳) سم: بنا بر علیه.
- (۴) رض ۷۱ الف: معتمدی.
- (۵) بر: فرستاده.
- (۶) 'دن: سم: که اگر چه؛ رس: که بود اگر.
- (۷) ادن، پت، 'رض، سم: لیکن بخیالی؛ اس: لکن بخیالی.
- (۸) ادن ۱۳۷ ب، اس، پت، 'رض، سم ۲۲۵: شیب و ضعف.
- (۹) رض: مشاق صفر و حرکات عنقه.
- (۱۰) بر ۸۱ ب: کرد و کلمه.
- (۱۱) ادن، سم: میر حسن و میر عوض علی؛ رض ۷۱ ب: میر حسن ملی و میر غوث علی.

افتاده و (۱) محاربه فیما بین واقع (۲) شده. بطریق مستمر و معمول افواج دکن تاب صدمه بهادران شیر افکن نیاورده بسمت جنگلستان غربی بنگاله آواره دشت ادبار گشتند و از آنجا که مرکوز خاطر مبارک بود که قلع ریشه فساد این گروه عاقبت ستوه از مملکت بنگاله بعمل آید در تعاقب افواج منهزمه (۳) روی توجه بسمت جنگل آورد. لیکن مخدولان مقابله و مقاتله با افواج ظفر (۴) توامان در قوت و قدرت خویش ندیده بمجرد نزدیک شدن عساکر گردون مآثر مانند بنات النعش پراکنده و آواره می شدند و غازیان نصرت نشان در تعاقب آنها بوده فرصت قرار (۵) و استقرار و آرام (۶) نمی دادند (۷) تا آنکه مخاذیل عرصه را (۸) بر خود تنگ دیده از طریق جنگل راه کتک گرفتند و نواب علی القاب قرین فتح و ظفر را یت معاودت بسمت مرشد آباد بر افراشته (۹) و اخراج آنها را از کتک موقوف بر سال آینده گذاشته در ساحت کتوه نزول اجلال فرمود و از آنکه (۱۰) میر حبیب و فوج مرهته از سالها (۱۱) انواع تعب و ایذاء کشیده و همواره از ضرب دست غازیان اسلام جان بلب بوده (۱۲) خواب و آرام (۱۳) نداشتند درین فکر افتادند که بهر طریق اگر ممکن تواند شد از در مصالحه در آیند (۱۴) و از آنکه کلیه دست از کتک و غیره نمی توانستند برداشت و دل از منافع اینجا کند و معهذا در امائل و اقربان دست برداشتن از مملکت بنگاله و غیره

(۱) ان: "و" ندارد.

(۲) رض: ۷۰ ب: راقه.

(۳) رض: منهزمان.

(۴) پت: مخدولان مقابله با فوج ظفر؛ رض: مخدولان مقابله و مقاتله با افواج ظفر.

(۵) پت: اقرار.

(۶) رض: فرصت قرار آرام و استقلال.

(۷) ان: ۱۳۶ ب: نمی داد.

(۸) پت: عرصه کار را.

(۹) پت: بر افراشتند.

(۱۰) رض: راز آنجا که.

(۱۱) رض: "سالها" ندارد.

(۱۲) پت: ۷۴ ب: آمده.

(۱۳) ان: اس ۷۱ الف؛ پت ۷۴ ب؛ رض: سج ۲۲۴: خواب بآرام.

(۱۴) رض: در آیم.

و اخراج آنها از بالیسر و کتک توانستند کرد لیکن بنابر^(۱) بعض وجوه که از انبجمله خبر شدت عارضه^(۲) مزاج اقدس که بانحاء شتی در اطراف و اکناف شهرت کرده بود و^(۳) مراسلات و پروانه جات که از مرشدآباد باطراف ترسیل می یافت حمل بر تصنع و تزویر کرده سرداران و^(۴) فوج متعینه میدنی پور دل بر محاربه^(۵) و مدافعه دشمن نمی گذاشتند بنابرین^(۶) نواب معلی القاب را تحشم بدفع اعادی بذات شریف لازم افتاد^(۷). با وصف بقیه ضعف و نفاقت مرض در سال هزار و صد و^(۸) شصت و چهار با افواج^(۹) نصرت شعار از مرشدآباد بسمت میدنی پور حرکت فرمود^(۱۰) و از آن طرف باستماع توبه^(۱۱) رایات نصرت نشان راجه درلبه رام و میر محمد جعفر خان از میدنی پور برسم استقبال برآمده بعد گذشتن لشکر فیروزی اثر از بردوان بسعادت ملازمت فایز گشتند^(۱۲) و از برخاستن^(۱۳) اینها از میدنی پور بعلاوه شهرت شدت عارضه جسمانی نواب معلی القاب میر حبیب و فوج مرسته پای جرأت و جسارت دراز کرده و^(۱۴) بشورش آمده و از محل مقر خود حرکت بسمت میدنی پور کردند. آن والا جناب با فوج همراهی و افواج ملحقه بقصد دفع^(۱۵) مرسته روی توجه بمیدنی پور آورد. و^(۱۶) در حوالی قصبه مذکور اقتران نور و ظلمت اتفاق

(۱) ادن 'اس ۷۰ ب' پت 'رض ۷۰ الف' سمج : "بنابر" ندارد.

(۲) پت : شدت مرض و عارضه.

(۳) بر ۸۰ الف : "و" ندارد.

(۴) رض : "و" ندارد.

(۵) رض : دل بمحاربه.

(۶) رض : بنابر آن.

(۷) ادن ۱۳۵ ب' اس' بر' رض' سمج : افتاده.

(۸) رض : "و صد و" ندارد.

(۹) ادن 'اس' بر' رض' سمج : با فوج.

(۱۰) ادن 'سمج ۲۲۲' فرموده.

(۱۱) رض : از آن طرف بترجه.

(۱۲) پت : از بردوان بملازمت قائم گشتند.

(۱۳) اس : برخاستن.

(۱۴) پت ۷۴ الف : "و" ندارد.

(۱۵) اس : و افواج ملحقه دفع ؛ بر ۸۰ ب : و بانفواج همراهی و ملحقه بقصد دفع.

(۱۶) ادن ۱۳۶ الف 'رض' سمج : "و" ندارد.

درین اوقات نواب صولت‌جنگ بقصد ادراک ملازمت و تمهیت صحت از پورنیه رسیده بسعادت پایبوس^(۱) عم بزرگوار مستسعد گردید، و نفیسه بیگم بنت شجاع‌الدوله مرحوم، که کمال اتحاد با شهاب‌جنگ داشت و مشارالیه نیز نهایت مرتبه^(۲) اطاعت و انقیاد بعمل می‌آورد، از جمله^(۳) فرزندان نواب علاء‌الدوله مرحوم آقا بابا مخاطب بشکرالله خان را^(۴) نفیسه بیگم در فرزندی خود گرفته محبتیکه درجه تعشق توان گفت با او داشت، بواسطه بی بی گهسیتی زوجه شهاب‌جنگ پیغام وصلت او با صبیئه صولت‌جنگ بمشارالیه داد. صولت‌جنگ^(۵) اولاً استنکاف^(۶) از اقبال این امر نموده ثانیاً بمبالغه شهاب‌جنگ و زوجه‌اش رضا داد، و بعد روزی چند مشمول عواطف عم بزرگوار شده رخصت انصراف پیورنیه^(۷) یافت، و از آنجا که شادی و وصلت مذکور بدون احضار جمیع قبایل و عشایر نواب والا جناب و نواب غفران مآب صورت نمی‌بست و رفتن این همه مردم ذکوراً و اناثاً پیورنیه متعذر بود قرار گرفت که نواب^(۸) صولت‌جنگ بنای شادی در مرشدآباد گذاشته بعد مهیا داشتن سرانجام در احسن ساعات بمرشدآباد آید، و تتمه این^(۹) حکایت در حالات سنین مستقبله بتحریر^(۱۰) خواهد رسید.

ذکر وقوع مصالحه فیما بین نواب معلی القاب و مرهته و رفتن عطاء الله خان ثابت‌جنگ بصوبه اوده و بقتل رسیدن با راجه نول رای در جنگ افغانه^(۱۱)

افواجی که^(۱۲) بتقریب تعیناتی میر محمد جعفر خان و راجه درلبه رام^(۱۳) در میدنی پور توقف داشتند، اگرچه این همه مردم بودند که تدارک فوج مرهته

- (۱) رض : پایبوس.
- (۲) ادن ۱۳۴ ب' سچ : "مرتبه" ندارد.
- (۳) ادن' اس ۷۰ الف' پت ۷۳ الف' رض' سچ : و از جمله.
- (۴) پت : "را" ندارد.
- (۵) پت : 'بمشارالیه داد صولت‌جنگ' ندارد.
- (۶) ادن' سچ ۲۲۰ : استنکافی.
- (۷) ادن' سچ : انصراف پیورنیه : رض : انصراف در پیورنیه.
- (۸) اس : گرفت و نواب.
- (۹) ادن ۱۳۵ الف' سچ : "این" ندارد.
- (۱۰) ادن : مستفیده تحریر : اس' رض : مستقبله تحریر : سچ : مستفیده تحریر.
- (۱۱) ادن' اس' پت' سچ : هیچ عنوانی ندارد : رض : نهضت فرمودن معلی القاب در میدنی پور بحالت بیماری برای دفع مرهته.
- (۱۲) ادن' اس' پت ۷۳ ب' رض' سچ ۲۲۱ : "۵۵" ندارد.
- (۱۳) پت : دولت رام.

برای طلب ایشان بمشهد آباد^(۱) فرستاد و خان مشارالیه در راجمحل بملازمت رسیده و متوجه علاج مزاج اقدس شده و بشدت مرض آنجناب داخل دارالاماره مشهد آباد گشته من کل الوجوه تدابیر دوا و غذا^(۲) را منحصر بر رای حکیم هادی خان^(۳) داشت و در حقیقت آن افلاطون منش اعجاز مسیحائی^(۴) در ازاله چنین مرض شدید بکار برده بتدابیر صایبه در اندک زمانی مزاج مبارک^(۵) را باصلاح آورد^(۶) و بعد حصول صحت و اعتدال احوال^(۷) آن قدر شناس ارباب فضل و کمال خان مشارالیه را بعطای خلعت فاخره و سرپیچ و جیفه مرصع و فیل با حوضه و پنجهزار روپیه نقد مورد عنایت نموده در تعظیم^(۸) و تبجیل ظاهری نیز باقصی الغایه اهتمام تام^(۹) فرمود، بحدیکه سواره داخل دولتخانه شدند و جائیکه پالکی سواری شهماچنگ و سراج الدوله میرفت نزدیک بزینه پایه و صفه عمارت میرفتند و احدی از اعیان و ارکان و اعزه و اجله بالادست ایشان^(۱۰) نمی نشست و شهمات جنگ و سراج الدوله نیز تواضعی شایان بعمل می آوردند^(۱۱) و بعد غسل صحت نذور و صدقات بسادات و مستحقین و ارباب حاجات رسانیده از آنجا که ایام برشکال آن سال هنوز^(۱۲) انقضاء نیافته بود براجه درلج رام^(۱۳) و میر محمد جعفر خان پروانه جات مشتمل بر نوید حصول صحت و شرف^(۱۴) تحسین و محمّد بر^(۱۵) استقرار آنجا و معلم باینکه بعد برشکال ریایات عالی متوجه آنجناب می شود، نوشته ارسال داشتند و هم

(۱) ادن، سج : ایشان مشهد آباد .

(۲) بر : " و غذا " ندارد .

(۳) ادن ۱۳۳ ب، سج ۲۱۸ : هادی علی خان .

(۴) پت ۷۲ ب : مسیحیا .

(۵) اس ۶۹ ب : مزاج مبارکش .

(۶) ادن : آورده .

(۷) ادن، سج : مزاج .

(۸) رض ۶۹ الف : از " و فیل با حوضه " تا " در تعظیم " ندارد .

(۹) بر ۷۹ ب [نمره اوراق این نسخه اینجا کمی جا بجا شده] ، رض : تمام .

(۱۰) بر : " ایشان " ندارد .

(۱۱) ادن ۱۳۴ الف، بر، پت، رض : بعمل آوردند .

(۱۲) پت : رسانیده و از آنجا که ایام برشکال آن هنوز .

(۱۳) بر : راجه دولت رام ؛ پت : براجه دولت را .

(۱۴) ادن، اس، رض، سج ۲۱۹ : مشتمل بر حصول نوید صحت و شرف ؛ بر : مشتمل بر حصول نوید صحت اشرف .

(۱۵) رض ۶۹ ب : " بر " ندارد .

جسارتیکه ازو بمجبوری در محاربه اتفاق افتاده کدورت خاطر داشت نواب والا جناب واسطه شفاعتش شده^(۱) و استدعای عفو جرایمش نموده^(۲) بملازمت سراج الدوله فرستاد. مشارالیه^(۳) نظر بر ارشاد جد بزرگوار و از آنکه^(۴) او را فدوی دولتخواه خود میدانست مشمول عنایت ساخته رخصت انصراف ارزانی داشت و بنابر آنکه در صوبه بهار اسری نبود که موجب توقف شود بلکه خاطر مبارک از طرف فوج مرسته که در کتک و بالیسر بودند و میر محمد جعفر خان و راجه در لیبرام که در میدنی پور اقامت داشتند تردد داشت عزم معاودت جزم شده^(۵) و راجه جائیکی را خلعت استقلال مرحمت کرده^(۶) باتفاق سراج الدوله روی توجه سمت مرشد آباد آورد^(۷) و در همین اوقات تبی محرق عارض مزاج اقدس گشته از کیفیت اعتدال بسرحد اعتلال رسید و دران زمان که غیر از حکیم تاج الدین طبیب دیگر از مشاعیر در شهر عظیم آباد سکونت نداشت مشارالیه بموجب فرمان در رکاب سعادت توامان حاضر بوده تدبیریکه مناسب حالات بخاطرش میرسید^(۸) بعمل می آورد. آنجناب بسواری^(۹) سفینه در طی مسافت تعجیل داشت و^(۱۰) از آنکه حاوی مراتب کلی و جزئی^(۱۱) و جامع مدارج حکمی و طبیی^(۱۲) وحید عصر و جالینوس زمان سید حکیم هادی خان^(۱۳) شناسائی تمام با مزاج^(۱۴) اقدس داشتند در اثنای^(۱۵) راه یکی از ملازمان را

(۱) ابن ۱۳۲ ب' اس' پت' رض ۶۸ ب' سج ۲۱۶ : شفاعت شد.

(۲) رض : جرایم نمود.

(۳) بر : فرستاد و مشار الیه.

(۴) ابن' سج : جد از آنکه ؛ اس' پت ۷۲ الف' رض : جد و از آنکه.

(۵) پت : جزم فرموده.

(۶) ابن' اس ۶۹ الف' رض' سج : استقلال و عنایت کرد ؛ پت : استقلال مرحمت گردد.

(۷) ابن ۱۳۳ الف' سج : "و" ندارد.

(۸) ابن : میرسد.

(۹) ابن : آنجناب سواری ؛ بر ۷۷ الف : و آنجناب سواری.

(۱۰) ابن : "و" ندارد.

(۱۱) اس' رض : جزوی.

(۱۲) ابن : طبیبی.

(۱۳) ابن' پت' سج ۲۱۷ : هادی علی خان.

(۱۴) ابن' سج : بامتزاج.

(۱۵) ابن' اس' پت' رض' سج : از اثنای.

غیاث پور . معروف به باره^(۱) نزول اجلال فرموده و بر کیفیت واقعه^(۲) مطلع شده، نواب اسدالله خان را که درین یساق از مرشدآباد همراه بودند پیش سراج الدوله فرستاد^(۳) که بهر نحو که باشد^(۴) او را مستمال ساخته و نوید پذیرائی ملتسمات و اشتمال الطاف و عنایات بحالش داده بملازمت رسانند. نواب اسدالله خان پیش سراج الدوله رسیده^(۵) و^(۶) تبلیغ پیغام بوجه احسن نموده بهر طریق خاطر وحشت زده‌اش را مطمئن ساخته راضی بآمدن نزد جد^(۷) بزرگوارش نمود. باستماع این خبر نواب معلى القاب را بنحوی مسرت و خوشدلی حاصل شد که سر رشته تمکین و وقار که باعلی مرتبه در مزاجش استقرار داشت بی اختیار از دست داده هر لحظه و هر آن بغیر اسم سراج الدوله و تفتیش احوالش که «تا کی رسید؟» بر زبانش کلمه دیگر جریان نداشت، تا آنکه منہیان خبر قرب وصولش رسانیدند. فرمان شد که سراچه‌های پیش روی خیمه را بردارند که مانع ملاحظه نشود^(۸) و سواری او از دور بنظر رسد، و همینکه^(۹) نظر آبخذاب بر سواریش افتاد بی اختیار سر بسجده گذاشته شکر جناب الهی بجا آورد^(۱۰) تا آنکه سراج الدوله نزدیک بخیمه رسیده و از مرکب پائین آمده بادراک قدمبوس شتافت^(۱۱). آن عالیجناب [او را] در آغوش عاطفت گرفته بی اختیار رقت فرمود و کرة بعد آخری بمراتب شکر جناب احدیت^(۱۲) پرداخته و باتفاق ازان محل نهضت وافغ شد^(۱۳). بعد طی منازل ظل عاطفت بر مفارق سکنه عظیم آباد انداخته در عمارتیکه از متحدثات زین الدین احمد خان مشرف بگنگ واقع بود نزول اجلال فرمود، و از آنکه سراج الدوله از راجه جانکی رام بنا بر

(۱) ادن، پت : عنایت پور معروف به باره .

(۲) ادن، اس، پت، رض، سج : واقع .

(۳) پت : فرستاده .

(۴) ادن ۱۳۱ ب، سج : که بهر نحو باشد .

(۵) پت : از «که بهر نحو» تا «پیش سراج الدوله رسیده» ندارد .

(۶) پت : ار؛ رض ۶۸ الف : «و» ندارد .

(۷) ادن : راضی بآمدن جد ؛ اس : راضی بمآندن نزد جد .

(۸) رض : شود .

(۹) اس ۶۸ ب : رسید و همینکه ؛ پت ۷۱ ب : رسد همینکه

ز ۱۰ : پت : آوردند .

(۱۱) پت : شتافت .

(۱۲) ادن ۱۳۲ الف، اس، پت، سج ۲۱۵ : شکر جناب احدی ؛ بر ۷۶ ب : شکر عنایت احدی .

(۱۳) اس، بر، پت، رض : شده .

مهدی نثار خان که بانی این مفسده^(۱) بود با جمعی دیگر از ناتجربه کاران^(۲) بدمال بقصد اخذ شهر عظیم آباد رسیده بقصد افتتاح دروازه های حصار متوجه شد. ازین^(۳) طرف مردمان راجه جانکی رام بممانعت در پیش آمده آغاز محاربه کردند^(۴). مهدی نثار خان که رئیس این هنگامه آرائی بود با جمعی از اوباشان که همراه داشت از راه^(۵) دروازه مختصر مشهور بکهرکی باتفاق سراج الدوله داخل شهر شده^(۶) رو بقلعه آورد. درین محل محاربه صعب اتفاق افتاد^(۷). مهدی نثار خان که مایه شورش و فساد^(۸) بود با چند کس دیگر بقتل رسید. از کشته شدن مشار الیه سراج الدوله که جین و بزدلی^(۹) ذاتی داشت سراسیمه و حیران کار خود گشته و یشت بهمرکه داده در خانه یکی از مفلوکین اهل حرف خود را^(۱۰) متواری ساخت و پیش میرزا مصطفی قلی خان^(۱۱) که برادر خسرش محمد ایرج خان می شد و در عظیم آباد بتقریب بعضی از خدمات متعلقه بسر^(۱۲) می برد شخصی را فرستاده از احوال خود اعلام نمود. مشارالیه باستماع این مژده بلا توقف عازم خدمتش شده در کمال اعزاز و احترام سراج الدوله را بخانه خویش آورد. جانکی رام از شنیدن این بشارت که سراج الدوله درین حادثه محفوظ و محروس مانده بخانه میرزا مصطفی قلی رسید^(۱۳) زندگانی از سر یافته شکر جناب الهی بجا آورد^(۱۴). مقارن آن نواب علی القاب حوالی قصبه

(۱) قت مقدمه.

(۲) بر ۷۵ الف: از ناتجربه آری

(۳) بر: شد و ازین.

(۴) ادن ۱۳۰ ب: سج ۲۱۲: در پیش آمدند و آغاز محاربه کردند.

(۵) قت: "راه" ندارد.

(۶) ادن: سج ۲۱۳: شد.

(۷) ادن: اس ۶۷ ب: بر ۷۵ ب: رس ۶۷ ب: سج: افزاده.

(۸) بر: فساد و شورش.

(۹) ادن: اس ۶۸ الف: بر: رش: سج: بد دلی.

(۱۰) ادن ۱۳۱ الف: مفلوکی اهل حرفه خود را: سج: مفلوکی اهل حرفه بود خود را.

(۱۱) ادن: اس: قت ۷۱ الف: سج: "خان" ندارد.

(۱۲) قت: "بسر" ندارد.

(۱۳) ادن: سج ۲۱۴: رسیده.

(۱۴) بر: آورده.

[ذکر محاربه نمودن سراج الدوله با جانکی رام و کشته شدن مهدی
نثار خان و احوال آمدن مهابتجنگ در نواح عظیم آباد و
ملاقات با سراج الدوله و رسیدن بشهر عظیم آباد و بیمار
شدن و برگشتن بمشهد آباد با سراج الدوله]

اکنون تحریر سر رشته احوال نواب علی القاب را موقوف داشته عنان قلم
را بترقیم حالات سراج الدوله منعطف می سازد که آن سرگشته وادی غفلت و
حیرانی نزدیکی عظیم آباد رسیده براه جانکی رام^(۱) پیغام فرستاد که اگر
خیریت حال خود منظور دارد بملازمت برسد که مشمول عنایت گردد یا از
عظیم آباد برخاسته بطرفی از اطراف که خواهد^(۲) برود. جانکی رام را^(۳)
از استماع این پیغام دود حیرت و دهشت^(۴) بکاخ دماغش راه یافته از فرط
سراسیمگی قطرب وار^(۵) در اضطراب بود که در دفع این داهیه^(۶) کبری
چه تدبیر کند؛ چه اگر از عظیم آباد برخاسته برود سراج الدوله را تصرف شهر
مایه^(۷) بغاوت و طغیانی می شود؛ پیش نواب علی القاب چه عذر درین باب آرد؛
و اگر در صدد ممانعت و مکلوح آید^(۸) و کار بمحاربه منجر شود دران^(۹) حال
احیاناً آسیبی بسراج الدوله رسد بلا شک و ریب بنا بر فرط علاقه محبت که
نواب والا جناب با سراج الدوله دارد دست از جان شیرین باید شست^(۱۰). آخر الامر
رأیش بر محاربه قرار گرفته و انسداد ابواب حصار نموده و با سباب حصار داری
پرداخته متحیر کار خود بود که در بساط وجود از نرادی قضا صورت بازی
چطور جلوه گر خواهد شد؛ لیکن از آنجا که اقبال و طالع جانکی رام در کمال
ترقی بود با سهل وجوه حل این عقده مشکل گردید. چه سراج الدوله برفاقت

(۱) پت: بر راجه جانکی رام.

(۲) انس: بطرفی از طرف که خواهد؛ اس: بطرفی از آن طرف که خواهد؛ پت: بطرفی که خواهد.

(۳) بر: پت: 'را' ندارد.

(۴) بر: حیرت و وحشت؛ پت: حیرت و هیبت.

(۵) انس: سم ۲۱۱: قطرت وار؛ رم ۶۷: الف: عقب وار.

(۶) رم: راجحه.

(۷) انس: ۱۳۰: الف: تصرف سرمایه.

(۸) رم: آمد.

(۹) پت: ۷۰: ب: دران.

(۱۰) پت: بشست.

مشار الیه در حوالی بهاگلپور بود که^(۱) عنایتنامه پاو رسید. در جواب عریضه نوشت مشتمل بر آنکه اینجناب با اینهمه ادعای رأفت و عنایت و شفقت و محبت در مہدد پرورش و معاوٰت مخالفین من هستند. از انجمله حسین قلی خان را کہ دشمن اینجناب است باعلا مرتبہ اقتدار رسانیدند و مرا در نظرش بحدی تذلیل^(۲) نمودند کہ حین معاودت من از بردوان و رسیدن بمشهدآباد احدی از احاد بقدم استقبال پیش نیامد^(۳) و شہامتجنگ را ولایت عہد خود و صولتجنگ را فوجداری پورنیہ فرمودند^(۴) و نسبت بمن غیر از لطف زبانی عنایتیکہ موجب قدر و منزلت^(۵) و قوت و مکنّت من در امائل و اقران تواند شد بعمل نیآوردند^(۶) و حالا زنہار تشریف نخواهند آورد والا نہ سر شما در دامن من^(۷) خواهد بود یا سر من زیر پای فیل ایشان. و چون این مکتوب بنواب والا جناب رسید از مطالعہ آن کمال ایتہاج و مسرت نموده در جواب عنایتنامہ دیگر کہ حاصل مضمونش این بود بتحریر آورده ارسال داشت کہ آن عزیز [تر] از جان ! از راہ کم حوصلگی و کم فطرتی چنین آرزوها و گلہ بیجا دارند. من قصد آن دارم کہ حکومیت و فرمان روائی^(۸) تمام عالم متعلق بآن نور چشم باشد و این رباعی بدستخط خاص مندرج نمود.

رباعی^(۷)

غازی کہ پی شہادت^(۸) اندر تگ و پوست

غافل کہ شہید عشق فاضل تر ازوست

در روز قیامت این بآن کی ماند

این کشتہ دشمن است و آن کشتہ دوست

(۱) بر ۷۴ الف : "کہ" ندارد .

(۲) پت : مرا بعدی در نظرش تذلیل .

(۳) ادن ۱۲۸ ب : نیاید .

(۴) پت : رض ۶۶ ب : موجب مذلت .

(۵) بر ۷۴ ب : رض : " من " ندارد .

(۶) ادن ۱۲۹ الف : اس ۶۷ الف : پت ۷۰ الف : رض : سج ۲۱۰ : فرمان فرمائی .

(۷) اس : بر ۷۴ ب : پت : " رباعی " ندارد : سج : شعر .

(۸) ادن ۱۲۹ ب : سج : بی شہادت .

پا بدامن فراغت کشیدند و چون ایامی چند برین گذشت اسری از برده غیب بظهور رسید که نقش خیال (۱) آن بخاطر احدی نمی گشت (۲).

تفصیل اجمال آنکه از عرایض شهامت جنگ مکشوف رای عالی شد (۳) که سراج الدوله باظهار کدورت و خفگی بامهدی نثار خان و غیره عازم عظیم آباد شد (۴) و هرچند احقر امتناع نمود و بانواع شتی قبح این حرکت ظاهر کرد معتنع نشده (۵) جواب داد که اگر مبالغه در ماندن من خواعید کرد (۶) خود را هلاک خواهم ساخت. بمرجود دریافت این سانحه از آنجا که نواب معلی القاب با سراج الدوله حالت و مرتبه عشق داشت مضطرب و سراسیمه گشته و بودن خود را در میدنی پور از محالات دانسته و میر محمد جعفر خان و راجه درلبن رام (۷) را باشتعال (۸) انواع عنایت و رافت مستمال ساخته و تمامی فوج را در میدنی پور حکم بتوقف (۹) نموده و ریاست ایشان را بمشار الیهما مفوض داشته با معدودی عمان روز روی توجیه (۱۰) بمشهدآباد آورد. و با (۱۱) آنکه شروع موسم برشکیل و راه بر از گل ولای و ناله ها رو بطغیانی داشت از صبح تا شام آن والا جناب (۱۲) قطع مسافت می نمود تا هشت منزل را در (۱۳) چهار روز طی کرده وارد دارالاماره مشهدآباد شد و بیش از یک روز در آنجا توقف جایز نداشته (۱۴) روز دیگر روانه عظیم آباد گردید و خطی بسراج الدوله مشتمل بر عنایت و تفضل و محبت و شفقت و ترک اراده فاسدیکه در پیش داشت بطریق نصیحت و موعظت (۱۵) نوشته ارسال داشت.

- (۱) بر ۷۳: خیالی
(۲) ادن' سم: نمیگذشت
(۳) پت: شدند.
(۴) رض: "شد" ندارد.
(۵) رض: شد.
(۶) ادن ۱۲۸ الف' سم: خواهند کرد.
(۷) بر' پت: دولت رام.
(۸) پت' رض ۶۶ الف: باشتعال.
(۹) ادن' اس' پت' سم: حکم بتوقیف: رض: حکم توقیف.
(۱۰) ادن' اس ۶۶ پت ۶۶ رض' سم: "توجه" ندارد.
(۱۱) ادن' سم: بمشهدآباد آورد با: پت: بمشهدآباد و با.
(۱۲) ادن' اس' پت' سم: نواب والا جناب را.
(۱۳) رض: "در" ندارد.
(۱۴) پت: یکروز توقف در آنجا جایز نداشت.
(۱۵) پت: موعظه.

تا کجا خواهید ماند. چنانچه^(۱) شماستجنگ و صولتجنگ اعمام شما براسه مختار و صاحب فوج اند، مرتبه شما کمتر از آنها^(۲) نیست. درینصورت اصلح آن است که بمشهدآباد رفته از آنجا روانه عظیمآباد شوید؛ و جانکی رام را که بیش از هندوی مغلوکی نیست در صورت عدم رفاقت و اطاعت^(۳) از میان برداشته^(۴) متصرف آنصوبه گردید تا صاحب اسم و رسم^(۵) باشید. بای التقدیر چون رایات عالیات در حوالی میدنی پور پرتو نزول افگند میر حبیب و غیره تاب مقاومت در خود مفقود دیده بطریق مستمر و معمول آواره دشت ادبار شدند^(۶) و نواب والاجنب در چهاؤنی قدیم نزول اجلال فرموده؛ از آنجا^(۷) که ایام برشکال قریب رسید و مکنون ضمیر انور آن بود که این مرتبه قلع ریشه فساد این گروه ازین مملکت بعمل آید و علی قلی خان^(۸) که اسم فوجداری میدنی پور داشت بسبب عدم طاقه و قدرت مقاتله و مقابله مرهته از بودن و ماندن در میدنی پور بالاحاح تمام معذرت خواست؛ نواب معلی القاب برای تعمیر جا و مکان بجهت دولتخانه خاص امر فرموده؛ و نسوات محل را از مشهدآباد طلب داشته اذن چهاؤنی عام داد. عامه و خاصه لشکر که از طول یساق منزجر شده بقرب رسیدن ایام برشکال توقع معاودت و تمنای رسیدن مشهدآباد داشتند از استماع حکم جهانمطاع که برخلاف توقع^(۹) شان بعمل آمد مایوس از رفتن مشهدآباد شده و راحت و آسایش را طلاق داده برحسب فرمان هر کس از اعزه و اجله و خاص و عام لشکر مشغول بدان کار شدند^(۱۰). بقدر مقدور و استطاعت بیوت^(۱۱) گاهی برای خودها مرتب داشته

(۱) رض: "چنانچه" ندارد.

(۲) بر: کمتر ازینها؛ رض: کمتر از آنها.

(۳) ادن ۱۲۶ ب؛ اس؛ پت ۶۸ ب؛ سج ۲۰۶؛ در صورت عدم اطاعت؛ بر: در صورت عدم استطاعت.

(۴) رض: برخاسته.

(۵) بر: رسم و اسم.

(۶) ادن؛ سج: "شدند" ندارد.

(۷) ادن: از آنجمله.

(۸) سج: علی زردی خان.

(۹) ادن ۱۲۷ الف؛ سج ۲۰۷؛ "توقع" ندارد.

(۱۰) ادن ۱۲۷ ب؛ اس ۶۶ الف؛ پت ۶۹ الف؛ رض ۶۵ ب؛ سج: شده.

(۱۱) ادن: چوب.

میرمحمد جعفرخان که در مرشدآباد بتقریب تعیناتی شهامتجنگ اقامت داشت بموجب امر عالی روانه شده در محل باغ بعض بساط بوس نایز گشت. نواب والا جناب بجهت آنکه از مشار الیه حین ورود مرعته بمرشدآباد ترددی ظاهر نشد و بعلاوه غبن و غایله که در فوج از سبب موجودات گرفتن خواجه عبدالهادی و مساهله^(۱) خان مذکور بظهور رسیده بود چند^(۲) کلمه نصیحت آمیز مناسب حال و^(۳) وقت بطریق موعظت ارشاد کرده امر فرمود که نیابت بخشیکری از عزل میر اسمعیل از طرف خود بخواجه عبدالهادی بدهد. خان مذکور^(۴) ابتدا استکفانی از قبول این امر داشته شأ، ام آبی^۱ حسب الارشاد نیابت خود را بمشار الیه مقرر داشت. و پس از روزی چند که توقف در بردوان اتفاق^(۵) شد^(۶) بعرض رسید^(۷) که مرهته از راه جنگلستان^(۸) سر از میدنی پور بر آورد. آن والا جناب که عزم مصمم در دفع این گروه عاقبت ستوه داشت بلا توقف الولیه نهضت بسمت میدنی پور بر افراشت و سراج الدوله روانه مرشدآباد شد. باعث برین داعیه سراج الدوله را این^(۹) شد. بعد از آنکه مهدی نثار خان وغیره از صولتجنگ آزرده خاطر شده و بمرشدآباد^(۱۰) آمده رفیق سراج الدوله شدند، خان مذکور با آنکه باکتر صفات حسنه^(۱۱) متصف بود لیکن شورش^(۱۲) و هنگامه آرائی در مزاج داشت بناء علیه بعد رفیق شدن^(۱۳) با سراج الدوله مصلحت داد که درینجا محکوم حکم جد خود^(۱۴)

- (۱) پت ۶۸ الف: مشاهده.
- (۲) ادن ۱۲۵ ب: اس ۶۵ الف: پت: رض: سج ۲۰۴: هر چند.
- (۳) بر ۷۲ الف: "و" ندارد.
- (۴) پت: "خان مذکور" ندارد.
- (۵) ادن: سج ۲۰۵: "اتفاقی" ندارد.
- (۶) بر: افتاد.
- (۷) رض: رسد.
- (۸) ادن: اس: سج: مرهته راه از جنگلستان: رض: مرهته را از جنگلستان.
- (۹) ادن ۱۲۶ الف: اس: پت: رض ۶۵ الف: سج: آن.
- (۱۰) ادن: سج: آزرده خاطر شده بمرشدآباد: پت: آزرده شده و بمرشدآباد.
- (۱۱) ادن: اس: بر ۷۲ ب: رض: سج: حسن.
- (۱۲) اس ۶۵ ب: سرزش.
- (۱۳) بر: بناء رفیق شدن.
- (۱۴) رض: جد بزرگوار خود.

داشت محافظین را غافل نموده روز ورود مرهته در حوالی^(۱) مرشدآباد بآنها ملحق شد. و مال حالش آنست که چون تمامی عمر بناز و نعمت پرورش یافته روی مشقت و سفر ندیده بود. درین یساق مرکوبی غیر از اسب نداشت. از مرافقت افواج مرهته عاجز گشته روانه دارالخلافه شد. و پس از وصول بآنجا باندک^(۲) ایام بمرض سرسام درگذشت. القصه^(۳) مقارن بآن یکی از خویشان زمینداران جنگل التماس نمود که اگر هراولی فوج ظفر موج باین عاجز حکم شود دفعه و غفله یک ناگاه^(۴) بر سر بنگاه خصم میرسانم^(۵). نواب معلى القاب اعتماد بر قول او کرده بطریق یلغار متوجه تنبیه اعداء گردید و پس از طی دوسه^(۶) منزل شبی که تمامی آن شب در جنگل قطع^(۷) مسافت می شد حین سفیده صبح بعرض انور رسید که زمیندار مذکور قدما لشکر بر حوضه فیل سوار بود، بزخم کارد شکم خود را مجروح ساخت. حکم شد که فیل مرکوبش در حضور بیارند که سبب آن استفسار کرده شود. بعد حاضر شدن و استعلام ازین سانحه جواب داد که چون بر من راه غلط شد^(۸) و نتوانستم ببنگاه دشمن برسانم از خوف آنکه مورد غضب شوم باین جرأت اقدام نمودم و پس از لحظه^(۹) راه سفر گرفت، و نواب معلى القاب که بدلالت او حرج این چند منزل کشیده بود و هرکاره های سرکار از بنه مخالف درمیت خبر نداشتند صلاح حال در معاودت دیده بردوان مراجعت فرمود^(۱۰) و در باغ مانکچند دیوان مقتدر^(۱۱) زمیندار بردوان که بهترین مواضع آنجا بود تا متحقق شدن خبر مرهته که بکدام طرف آواره است نزول اجلال فرمود. درین بین

(۱) رض ۶۴ الف: "حوالی" ندارد.

(۲) بر ۷۱ ب: بعد اندک.

(۳) ادب ۱۲۴ الف: "القصه" ندارد و جای آن سفید مانده.

(۴) اس ۶۴ ب: بیک سر ناگاه.

(۵) پت ۶۷ ب: برسانم.

(۶) ادب، سج ۲۰۳: دوسه.

(۷) رض: "قطع" ندارد.

(۸) رض: نشد.

(۹) رض ۶۴ ب: ملاحظه.

(۱۰) رض: نمود.

(۱۱) پت: "مقتدر" ندارد.

کسیکه در سر رشته دفتر صد (۱) سوار نوکر باشد ربع آن موجود نخواهد بود. چنانچه کمترین اول از غبن رساله خود بعرض میرساند. درینصورت اگر یکمرتبه ملاحظه موجودات سپاه باین کمینه (۲) حکم شود لکها روپیه کفایت سرکار خواهد نمود. نواب معلى القاب بر طبق التماس خواجه مذکور بعمله بخشیدگی سایر (۳) و غیره حکم فرمود که کل عمله پیش خواجه عبدالهادی حاضر شده موجودات سپاه بدهند و درین سانحه حشر عظمی برپا شد (۴) و خواجه عبدالهادی بقصد اظهار حسن (۵) خدمت از وضع و شریف و آشنا و بیگانه اغماض عین سروت نموده از انجمله در رساله یکی از عمده ها که هزار و هفصد (۶) سوار را طلب می گرفت حین ملاحظه موجودات هشتاد نفر باثبات رسید. درین (۷) نسق احوال کانه سپاه را قیاس باید کرد که در هزارها صدها باقی ماندند و کفایت لکوک سرکار بعمل آمد. باین حسن خدمت خواجه مذکور مشمول عواطف بی پایان شده (۸). یوماً فیوماً بر مراتب او می افزود (۹) که درین اثناء خبر رسید که فوج مرهته از جنگلستان متوجه مرشدآباد شد. نواب والا جناب را که استیصال آنها بالمره منظور بود مع هذا بر فوج (۱۰) متعینه مرشدآباد چندان (۱۱) اعتماد نداشت. از میدنی پور الویه نهضت و اعتلاء بسمت مرشدآباد بر افراخت و بعد طی منازل که بر بردوان اعلام ظفر اتسام (۱۲) سایه وصول الداخت دران محل بعرض اشرف رسید که افواج مرهته و افغان باستماع توجه عساکر فیروزی نشان از مرشدآباد عنان فرار بسمت جنگلستان غربی انعطاف دادند و فیخرالدین حسین خان که در مرشدآباد بموجب حکم اقامت

(۱) اذن ۱۲۲ ب' اس ۶۳ ب' رض' سج ۲۰۰: صدر.

(۲) رض ۶۳ ب': کمترین.

(۳) اذن: "سایر" ندارد.

(۴) اس' بر' پت ۶۶ ب' رض: شده.

(۵) رض: بقصد مراتب حسن.

(۶) بر: هفتصد.

(۷) بر ۷۱ الف: درین؛ پت: و درین.

(۸) اذن ۱۲۳ الف' سج ۲۰۱: شده بود.

(۹) بر: مراتب او افزود.

(۱۰) اذن ۱۲۳ ب' سج: منظور بود فوج؛ رض: منظور بود و بر فوج.

(۱۱) پت ۶۷ الف: "چندان" ندارد.

(۱۲) بر: ارتسام.

بجهاننی فرموده و^(۱) بودن خود را در آنجا قرار داده فوجداری میدنی پور
 بعلی قلی خان صفاهانی^(۲) که علاقۀ بخشگیری سراج الدوله داشت مفوض فرمود.
 از آنکه^(۳) میر حبیب و غیره طرف بالیسر آوارگی داشتند^(۴) و چندان^(۵) حالت^(۶)
 و قدرت در آنها نبود که خود بدولت تحشم باید فرمود، لهذا سراج الدوله با جمعی
 از افواج قاهره بدان سمت برفع آنها^(۷) نامزد شد. مشار الیه^(۸) بمحل جالیسر و معبر
 رودخانه سورن ریکها مشهور براج گهات رسید. جمع مقاهیر صلاح در مقابله و مقاتله
 ندیده از بندر بالیسر بطرف جنگلستان راه فرار گرفتند. سراج الدوله بی تحریک سیف
 و سنان داخل بالیسر شده از آنجا که مأمور برفتن بیشتر نبود دران محل توقف
 نمود.

ازینکه نواب معلی القاب را بسبب^(۹) افراط محبت که^(۱۰) مفارقت یک
 لحظه او را شاق و ناگوار بر خود داشت، بعد رخصت دادن سراج الدوله بفاصله
 چند روز بی اختیار از میدنی پور بسمت بالیسر نهضت فرموده مشار الیه را طلب
 حضور نمود. محل نراین گره تلاقی عسکرین اتفاق افتاده سراج الدوله بعز ملازمت
 جد بزرگوار خویش فائز گشت و از آنجا بالاتفاق معاودت شده بمیدنی پور
 محل سرداق جاه و جلال گردید. درین بین خواجه عبدالهادی که در فرقه
 جمعداران کم بضاعت ملازم سرکار بود بموافقت و مراقبت میر سید محمد یساول و
 بتوسط نایب حاجب بعز عرض رساند^(۱۱) که غبن و غائله در فوج سرکار دولت مدار
 حصر ندارد و مبالغ خطیر متصدیان و جمعداران متصرف می شوند^(۱۲) و همراه

(۱) پت: "و" ندارد.

(۲) بر: ۷۰ الف: صفهانی.

(۳) پت: و از آنکه.

(۴) پت: از "مفوض فرمود" تا "داشتند" ندارد.

(۵) اس ۶۳ الف: روانگی داشتند و چندان؛ بر: آوارگی داشتند چندان.

(۶) رض: حماقت.

(۷) رض ۶۳ الف: بدان سمت باغ آنها.

(۸) بر: و مشار الیه.

(۹) رض: سبب.

(۱۰) بر: "که" ندارد.

(۱۱) بر: ۷۰ ب: رسانید.

(۱۲) رض: می نمودند.

افتاده و آخر محرم نواب^(۱) معلى القاب با افواج فيروزی انتساب الويه نهضت و اعتلاء بر افراشته اول بفصد شكار كه رؤسای ذوی الاقتدار را بنابر مصلحت چند كه ازان جمله استخبار و استعلام احوال اغنياء و غرباء مملكت و وحشت زدگان و ستم رسيدگان ضعفاء و رعيت لازم افتاده^(۲)

شعر^(۳)

شهان را ضرور است مشق شكار * كه آيد بى صيد دلها بكار

بطرف مهرپور^(۴) كه شرقی و جنوبی مرشدآباد واقع است متوجه شد^(۵) و در حقيقت كثرت آهو دران ضلع بعدی بود كه صدها^(۶) هر روز شكار می شد و از شدت وفور^(۷) خيل خيل آهو كه از صحرا بسبب احاطه نمودن فوج آواره می شدند و سراسيمه خود را در لشكر می انداختند مردم اردو بضرپ چوب دستيها از پا در می آوردند. القصه بعد شغل شكار نواب والا جناب^(۸) رو بمقصد آورده و بمحل كتوه نزول اجلال^(۹) فرموده پس از اجتماع عساكر فيروزی مآثر متوجه بردوان گرديد و از آنجا^(۱۰) عازم پيشتر شده بعد طی منازل بحوالی میدنی پور رسيد. جماعه مخالفين بمجرد استماع قرب ورود لشكر ظفر قرين تاب مقاومت در خود مفقود یافته بطريق مستمر^(۱۱) آواره دشت ادبار شدند و عساكر فيروزی مآثر وارد میدنی پور شده ساحل رودخانه كنسائی خيام اقامت مطمئن ساختند. و نواب والا جناب قاصد آن شد كه اينمرتبۀ بنحوی ضبط و نسق اين نواح بعمل آيد كه بار ديگر خيال تصرف اين ضلع بخاطر مخالفين نرسد و قدرت آمدن باين ديار نيايند^(۱۲). بناو عليه حكم

(۱) اس ۶۲ ب: محرم سنه نواب؛ بر: محرم سنه ۱۱ نواب.

(۲) رض: افتاد؛ پت: افتاده است.

(۳) ادن ۱۲۰ الف، اس، پت، سم ۱۹۷: "شعر" ندارد.

(۴) رض: از "شعر" تا "بطرف مهرپور" ندارد.

(۵) ادن ۱۲۰ ب، سم: شده.

(۶) رض ۶۲ ب: صيدها.

(۷) ادن، اس، رض، سم: شدت و وفور.

(۸) بر ۶۹ ب: نواب معلى القاب.

(۹) رض: اقبال.

(۱۰) پت ۶۶ الف: بردوان گرديده رو از آنجا.

(۱۱) پت: تاب مقاومت در خود معقور یافته بطريق مستمر؛ رض: تاب نبرد در خود مفقود ديده

بطرفه بطريق مستمر.

(۱۲) رض: نيارند.

حالاتش ما سبق ذکر یافته، درینولا بمرض چشم مبتلا گشته^(۱) مکفوف البصر^(۲) گردیده، و سراج الدوله واسطه عفو جرایم عمله توپخانه شده، و داروغگی توپخانه باسم سراج الدوله قرار گرفته^(۳) نیابت آن کار بمیر ضیاءالله خان که مدتی رفاقت عطاءالله خان^(۴) داشت مفوض شد، و مشار الیه بخلعت داروغگی توپخانه دستی قامت قابلیت برافراخت. و هم درین اوقات خادم حسین خان^(۵) از نواب صولتجنگ آورده خاطر شده بمرشد آباد آمد و پس از چندی مهدی نثارخان و پسران هدایت علیخان و غلام مرتضی خان پسر مرتضوی خان بکدورت از پیش صولتجنگ برخاسته^(۶) وارد مرشد آباد شدند. سراج الدوله که مخالفت با عم داشت و^(۷) این جماعه سابق بر این نوکران پدرش بودند در تألیف همه آنها کوشیده با خود^(۸) رفیق نمود و مهدی نثار خان را زیاده بر همه مشمول عنایت خود ساخته یوماً فیوماً بمرتبه او می افزود.

ذکر نهضت رایات عالیات کرة دیگر بصوب میدنی پور و حکم چهارآونی
در آنجا و گرفتن موجودات سپاه و آمدن سراج الدوله
بمرشد آباد و روانه شدن بقصد تسخیر عظیم آباد
بدلالت مهدی نثار خان^(۹)

باعث برین داعیه آنکه میرحبیب با جمعی از مرهته و افغان در میدنی پور مرکب
لجاج در میدان عناد می تاخت. بنابراین استیصال و اخراج^(۱۰) آن گروه بر ذمه همت لازم

(۱) پت: گردیده.

(۲) ادن ۱۱۹ ب: مکفوف البصر.

(۳) رض: گرفت.

(۴) رض ۶۲ الف: "که مدتی رفاقت عطاءالله خان" ندارد.

(۵) بر ۶۹ الف: خادم حسن خان.

(۶) ادن 'اس' پت: برخاسته.

(۷) ادن: "و" ندارد.

(۸) پت ۶۵ ب: "با خود" مکرراً نوشته.

(۹) ادن 'اس' پت: سم ۱۹۶: هیچ عنوانی ندارد؛ رض: دفع نمودن میرحبیب معاقیر را که در

میدنی پور یروش آورده بود لرای نهضت برافراشت.
(۱۰) پت: افواج.

خویش نداشت بحکم جرأت و جسارت با جمع^(۱) قلیل مقابله فوج کثیر اختیار نموده^(۲) بمداغه اعدای شتافت و پس از تقارب بقدر مقدور^(۳) در مساعی امر محاربه از خود بتقصیر راضی نشده بعد رسیدن جراحات متواتر که دستش برسیدن شمشیری از^(۴) کار رفت از پا در افتاد و اسیر مخالفین شده مجبوس گردید^(۵) و حدوث^(۶) این سانحه در حوالی بالیسر بعرض اقدس رسیده^(۷) از آنکه وقت متقاضی انتقام نبود^(۸) تدارک آن موقوف بر سال دیگر ماند.

القصه بعد طی^(۷) مشاق سفر اواخر جمادی الاخره رایات عالیات پرتو نزول در کتوه افکنده و بر جسر سفاین که قبل از ورود لشکر ظفر اثر مرتب شده بود عبور اتفاق افتاده اوایل شهر^(۸) رجب سال مذکور نواب علی القاب در عمارت موتی جهیل که در آن ایام^(۹) آغاز تعمیرش بود نزول اجلال فرمود^(۱۰) و شهادت جنگ و حسین قلی خان و غیره بملازمت اقدس فایز گشته هر واحد^(۱۱) بقدر مراتب مورد عواطف شدند. و هم درین حال رای رایان چین رای دیوان خالصه که^(۱۲) متصف بکمال دیانت و امانت بود بمقر خود شتافت^(۱۳) و پیشکارش بهیرودت که واقف^(۱۴) امور دیوانی بود بتفویض آن علاقه و خطاب رای رایانی سرفرازی^(۱۵) یافت^(۱۶) و حیدر علیخان مع تمامی عمله که از بردوان بر خاسته^(۱۷) بمشهد آباد آمده بودند چنانچه مفصل

- (۱) بر: جمیع
- (۲) رض ۶۱ ب: کرده.
- (۳) بر: بقدر و مقدور.
- (۴) ادن ۱۱۸ ب: برسیدن شمشیر خان از: سج ۱۹۴: برسیدن شمشیر از.
- (۵) ادن: معبوس کرده و حدوث: پت ۶۴ ب: معبوس گردیده حدوث: رض: معبوس بمعبس گردید و حدوث: سج: معبوس گردد و حدوث.
- (۶) پت: نبودند.
- (۷) رض: "طی" ندارد.
- (۸) اس ۶۱ ب: بر ۶۸ ب: پت: رض: "شهر" ندارد.
- (۹) ادن ۱۱۹ الف: سج: در ایام.
- (۱۰) پت ۶۵ الف: احد.
- (۱۱) رض: خالصه شریفه که.
- (۱۲) ادن: مراققت: سج ۱۹۵: موافق.
- (۱۳) اس ۶۲ الف: رض: سرفرازی.
- (۱۴) ادن: اس: پت: رض: سج: بر خواسته.

دشواری داشت و منحصراً بر شنا^(۱) بود، صدها تلف شدند. ازان جمله از معبریکه راقم در آنجا حاضر و ناظر بود هفده اسب غریق بحر بلا گشتند. ازین^(۲) قیاس معابر دیگر باید کرد. و رودخانه کنسائی را که متصل میدنی پور واقع است و آبش بسیار طغیان داشت و بهمه وجوه بیش^(۳) از سه چهار سفینه میسر نشد^(۴) که عبور تمامی لشکر انحصار بر آن داشت در کمال اشکال اتفاق افتاد^(۵) بهر طریق صعوبت و مشقتی^(۶) که دران سفر بسبب گل و لای راه و زیادتی آب رودخانه ها کشیده شد تحریر تفصیل آن موجب طول کلام میشود.

[ذکر مجملی از احوال شیخ عبد السبحان و سوانح دیگر]

بنابرین بذکر مجملی از احوال شیخ عبد السبحان عنان قلم را معطوف می سازد؛ که شیخ^(۷) مذکور در رساله راجه در لیه رام^(۸) از جمله مفلوکین آنسلاک داشت که احدی را باسم و رسمش^(۹) اطلاع نبود. بعد از آنکه جناب نواب علی القاب را عزیمت انصراف از کتک بعجلت بنابر سببیکه سابقاً تحریر یافته جازم گردید بسبب قریب بودن مرهته بجمعیت هفت هشت^(۱۰) هزار سوار و پیاده و بعد رسیدن فوج کمک از بنگاله احدی قبول نداشت. شیخ عبد السبحان عند التکلیف ارتقای اینمرتبیه را که هرگز در متخیله اش خطور نداشت بقول آنکه "سلطنت گر همه^(۱۱)" یک لحظه بود مغتنم است؛ فوز عظیم دانسته باقبال آن امر خطیر اقدام نمود. و پس از آنکه لشکر ظفر اثر از حوالی کتک گذشت میر حبیب که با فوج مرهته در یکدو منزلی جنگلستان آن نواح بود عازم استخلاص آن بلده و بدست آوردن شیخ عبد السبحان شده ازان موضع بحرکت آمد. شیخ مذکور باستماع این حادثه با آنکه مقابله^(۱۲) با چنین فوج در قوت و قدرت

(۱) ادن، سمج : شنواری.

(۲) رض : این.

(۳) اس ۶۱ الف، سمج : پیش.

(۴) رض ۶۱ الف : نشده.

(۵) بر : افتاده.

(۶) بر : مشقت.

(۷) رض : میسازد و شیخ.

(۸) بر، پت، رض : دولت رام.

(۹) بر : که احد برابر اسم و رسمش.

(۱۰) ادن ۱۱۸ الف، سمج ۱۹۳ : هفت و هشت.

(۱۱) ادن : که همه.

(۱۲) بر ۶۸ الف : مقابله.

طغیانی آنها باتفاق زمینداران آنجا قصد محاصره کنند رسیدن غلات و سایر اشیاء ببلده کتک از جمله^(۱) محالات، و عزیمت بنگاله دران وقت که هر منزلی درین ناله و رودخانه عمیق سد راه دارد عبور از آنها از جمله ممتنعات. نواب والاجنباب که همواره استقبال امور را در اوقات حال بر ضمیر صفا تخمیر منکشف داشت طول توقف را دران محل دور^(۲) از آئین صواب دانسته و امور واقعه را غنیمت شمرده و شیخ عبدالسبحان نامی را بنیابت^(۳) نظامت صوبه کتک مأمور داشته عنان عزیمت بسمت بنگاله منعطف ساخت^(۴) و در حقیقت مراتب تیقظ و انتباهی که بر لوح ضمیر انور تافته بود بر سبیل اتم بعرضه ظهور جلوه گر شد، چه آنکه دران ایام که آفتاب در جوزا بود که بحساب ماه های هندی بتفاوت اندک ایامی مقارنت با جیته دارد بارانهای متواتر بمرتبہ واقع شد که شبانروزی^(۵) خالی از تواتر امطار نبود و رودخانه هائیکه حین رفتن بسیار کم آب بود^(۶) بنحوی طغیانی داشت که عبور و مرور ازان دشوار گردید^(۷). چنانچه رودخانه بروه و^(۸) بهدرک و جاجپور که در کمال شدت آتش جریان داشت لیکن تا کمر و سینه بود در نهایت صعوبت عبور ازان اتفاق شد، و بر سر نالهای دیگر انسان و حیوان بسیار بتلف رسید^(۹). چنانچه برناله ترسهای که در قرب میدنی پور واقع است با وصف قلت عرض از آنکه آب در کمال شدت جریان داشت از جنس سفاین اصلاً در آنجا موجود نبود و اکثر اسباب و متاع و^(۱۰) مردم بحیل بستن سبوهایی^(۱۱) معکوس برچوب و مشک ملو از هوا و بر اشجار^(۱۲) موز^(۱۳) که متصل بهم^(۱۴) بسته بودند گذشتند و گذراندن اسپان که بحیل مذکور

-
- (۱) اس : جمله .
 (۲) رض : "دور" ندارد .
 (۳) ادن، رض، سج ۱۹۰ : ناعی را نیابت .
 (۴) اس ۶۰ ب : ساخته .
 (۵) بر ۶۷ الف : شبانه روزی : پت ۶۳ ب : شبان روزی .
 (۶) ادن ۱۱۷ الف، سج ۱۹۱ : بسیار آب کم بود .
 (۷) پت : کرده .
 (۸) بر : "و" ندارد .
 (۹) ادن : رسیده .
 (۱۰) ادن ۱۱۷ ب، سج : "و" ندارد .
 (۱۱) ادن : بحیل نشین شیدهای ؛ رض ۶۰ ب : بحیل بستن سوای .
 (۱۲) بر ۶۷ ب : پر از اشجار .
 (۱۳) ادن، اس ۶۰ ب، پت ۶۴ الف، رض، سج ۱۹۲ : مریز .
 (۱۴) همه نسخ غیر از رض، "هم" دارد بجای "بهم" .

پخته عریض بر آب اطرافش واقع شده^(۱)، و آبادی شهر کتک بر ساحل کتجوری اتفاق افتاده، فاصله فی ما بین قلعه و آبادی بلده قریب بدو کروه، و از آنکه^(۲) از سالهای بسیار^(۳) بلده کتک بسبب عبور و مرور سپاه و تسلط مرسته آبادی درستی نداشت رونقی بنظر نرسید، و عمارات و ابنیه حکام که برودخانه^(۴) کتجوری واقع شده کمال روح و فضا دارد بلکه مجموع^(۵) آبادی ساحل آن رودخانه در این^(۶) صفت بر اکثر بلاد ممتاز است، چه ابنیه واقع بر کتجوری که بر بند پخته اتفاق افتاده چنانچه شمه از آن مذکور شد، در کمال ارتفاع واقع شده، جای بلندی بند ده گز، موضعی نصف آن و کم و زیاد بر آن بنا یافته^(۷). در زیر اکثر ابنیه آب رودخانه کتجوری در کمال صفا و پاکیزگی جاریست و آن روی آب باختلاف مواضع از دو کروه تا^(۸) چهار پنج^(۹) کروه مسافت صحرای وسیع خوش فضا است، و متصل آن جنگل اشجار عظیمه^(۱۰) در کمال نظارت و صفا و انتهای آن جنگل ابتدای دامن جبال فلک آسا^(۱۱) که سکنه بیوت و ابنیه واقع بر ساحل کتجوری را این هر^(۱۲) سه کیفیت مد نظر است.

القصه بعد قرب رسیدن ایام برشکال و^(۱۳) وقوع قطعه ارضی^(۱۴) که دران آبادی بلده کتک اتفاق افتاده محصور میان دو آب که اگر مخالفین در اوقات

(۱) ادن، سج: پخته عریض برای اطرافش واقع است.

(۲) بر ۶۶ الف: بلده و قریب بدو کروه از آنکه.

(۳) ادن: "بلده قریب بدو کروه و از آنکه از سالهای بسیار" ندارد.

(۴) رض: عمارت و ابنیه که بر رودخانه.

(۵) ادن ۱۱۶ الف: مجموع.

(۶) بر ۶۶ ب: رودخانه و درین.

(۷) ادن، سج ۱۸۹: کم زیاد بنا یافته.

(۸) ادن، رض ۶۰ الف: یا: اس ۶۰ الف: پت ۶۳ الف: سج: با.

(۹) ادن، سج: چهار و پنج.

(۱۰) ادن: عظیم.

(۱۱) ادن، سج: دامن خیال آسا.

(۱۲) ادن ۱۱۶ ب: سج: "هر" ندارد.

(۱۳) بر: "ر" ندارد.

(۱۴) ادن: ارضی! پت: قطعه از عرضی.

در باب محاصره قلعه و توضیح محصورین فرمان داده خود بدولت^(۱) داخل دارالاماره کتک شد، و تا پانزده روز از طرفین آتش قتال و جدال اشتعال داشت. آخر الامر اهل حصار مقابله و مقاتله با افواج نصرت شعار بعلاوه خالی بودن قلعه از اسباب حصار داری در قوت و مکنت خویش ندیده بتوسط میر محمد جعفر خان و راجه درلبه رام بشرط عفو جرایم و امان پیغام سپردن^(۲) قلعه بملازمان فیروزی نشان دادند. راجه و خان مسطور ملتسم ایشان را بعرض اقدس رسانیدند^(۳). و آن جناب از راه مکرمت عفو و اغماض از زلات آن جماعه فرموده مشار الیها مؤده بخشش و امان بایشان رسانیدند، روز دیگر محصورین ابواب قلعه را بر روی ملازمان مفتوح ساخته خود ها نزدیک^(۴) میر محمد جعفر خان و عمر خان و راجه درلبه رام شتافتند. نواب معلى القاب بقصد ملاحظه حصار تحشم فرموده قرین فتح و نصرت داخل قلعه باره بهاتی شد.

[ذکر مجملی از احوال قلعه باره بهاتی و شهر کتک]

و مجمل کیفیت بنای حصار و شهر کتک آن است که قطعه زمینی که دران حصار مذکور و آبادی شهر واقع است محصور است میان دو رودخانه مسمی بمهاند^(۵) و کتجوری، و اطراف آن بقعه را که اشراف بر رودخانه های مذکور دارد^(۶) از سنگهای استوار که باصطلاح مشهور پشته باشد مستحکم ساخته اند. و هر دو نهر^(۷) ایام غیر برسات پایاب^(۸) دران ایام عرض مهاندا قریب بدو کروه، پهنای کتجوری بقدر نصف آن خواهد بود، و قلعه باره بهاتی بر ساحل مهاندا واقع، و دور حصار قریب سه کروه تخمیناً که از سنگ و خشت پخته بنا یافته، و خندقی

(۱) ادن، سج: بادولت.

(۲) ادن ۱۱۵ الف، اس، سج ۱۸۷: امان پیغام و بیرون؛ بر ۶۵ ب: امان به پیغام سپردن.

(۳) ادن، پت ۶۲ ب: رسانیده؛ اس، رض ۵۹ الف، سج: رسانده.

(۴) ادن، اس، رض، سج: به نزدیک.

(۵) رض ۵۹ ب: مسمی مهاندا.

(۶) پت: برودخانه دارد؛ رض: بررودخانه دارد.

(۷) ادن ۱۱۵ ب، اس ۵۹ ب، رض، سج ۱۸۸: شهر.

(۸) اس: نایاب.

شعله حیات شان را که موجب اشتعال چندین مفاسد است بآب شمشیر اطفاء نمایند. بناء علی هذا صبح روز دیگر که شام عمر آن بخت برگشتگان بود نواب معلى القاب در خیمه محقر سرجلو که عبارت از پالی باشد تشریف داشته و سراج الدوله خارج از صحن^(۱) آن خیمه بیرون قنات با جمعی از بهادران جلوس نموده اذن آمدن سید نور و سر انداز خان فرمود. مقارن آن دهرمداس و سید نور اولاً بشرف ملازمت رسیده مأمور بجلوس در مجلس خاص شدند. و^(۲) از هر نوع کلمات استثناس و الطاف نسبت بآنها ارشاد می شد که خبر قرب^(۳) رسیدن سر انداز خان^(۴) بعرض رسید و مشار الیه با چند نفر نزدیک جلو خانه رسیده همینکه قصد پائین آمدن^(۵) از مرکب نمود سراج الدوله که بقصد دفعش دران محل توقف داشت بقتلش فرمان داد. مردمیکه مستعد این امر دران موضع حاضر^(۶) بودند مرکب جسدش را از راکب روح تهی ساخته شعله حیاتش را منطفی نمودند. دران حال مشار الیه نیز بیحواسی بخود راه نداده بقدر امکان در مدافعه و مکاوحه خود را مقصر نداشت و سید نور و دهرمداس که در حضور باستماع این حادثه بسراسیمگی و اضطراب آمده جمعیکه در حوالی شان حاضر بودند هر دو را دستگیر ساخته بموجب فرمان بکشور خان سپردند. مردم قلعه از همراهان^(۷) و رفقای سر انداز خان^(۸) و دهرمداس باستماع این حادثه جان خراش ابواب حصار را مسدود ساخته مستعد رزم و پیکار شدند. نواب والا جناب بودن خود را در پای قلعه بنا بر آنکه^(۹) چندان ضرورت نداشت مصلحت ندانسته میر محمد جعفر خان و فقیر الله بیگ خان و راجه درلهر رام وغیره را^(۱۰) که همدران اوقات از تعاقب میر حبیب بموجب فرمان معاودت کرده بملازمت رسیده بودند

-
- (۱) رض ۵۸ ب: سخن.
 (۲) ادن ۱۱۴ الف: سج ۱۸۵: "و" ندارد.
 (۳) بر ۶۵ الف: پت: قریب.
 (۴) بر: "خان" ندارد.
 (۵) بر: "آمدن" ندارد.
 (۶) رض: "دران موضع حاضر" ندارد.
 (۷) ادن ۱۱۴ ب: پت ۶۲ الف: همراهان.
 (۸) اس: پت: "خان" ندارد.
 (۹) ادن: در پای بنا بر: سج ۱۸۶: در پای حصار بنا بر.
 (۱۰) ادن: سج: "را" ندارد.

حسن یافت در خط قرمز غالب و نام و ستاره و پنهان

در خط قرمز طرف ماه و ستاره

ستاره و دود را مقرر شده

متمم

باختتام رسید تاریخ الوردیجان مهتابت جلد

راقم الحروف میرا سدی

ن ا ل ت

افراخته و تمامی شب تا نصف روز آینده متصل واحد طی مسافت فرموده و از رودخانه مهندا که زیر پای قلعه باره بهاتی میگذرد گذشته^(۱) در ظاهر قلعه مسطور اعلام ظفر اتسام مرتفع گردانید و بسبب آنکه شش پهر^(۲) متصل طی مسافت می شد منجمله قریب بدو هزار سواریکه در رکاب بودند حین ورود پای حصار قریب بسه صد^(۳) نفر در رکاب بماند^(۴) که اگر درین هنگام اهل قلعه بقصد محاربه اقدام می نمودند جمع پای رکاب از فرط کسل راه و کلال طاقت جدال نداشتند. محض بفضل لا یزال و بقوت طالع آنصاحب اقبال خوف و هراس بر ضمایر محصورین استیلا یافته چاره کار خود را در اطاعت^(۵) و انقیاد دانستند. و شدت تمازت^(۶) آفتاب بعلاوه عدم تیسر خیمه بعلت طی منازل طولانی که باربردار^(۷) احدی نرسیده بود^(۸) دران روز بعدی افراط داشت که نشان از صحرای قیامت میداد و اواخر همان روز سید نور و دهرم داس استسعاد ملازمت حاصل کرده رخصت انصراف یافتند که صبح روز دیگر خود را مع سراندا از خان^(۹) بملازمت رسانیده قلعه را تسلیم ملازمان سرکار دولت مدار نمایند^(۱۰). و ازینکه مشارالیهما همواره با مخالف موافق^(۱۱) بوده در هیجان مواد فتنه و فساد از خود بتقصیر راضی نمیشدند^(۱۲) و همیشه معین کفر بودند. نواب معلی القاب اطاعت و انقیاد ایشان را مانند ایمان پاس دانسته و انقطاع رشته حیات آن مفسدان را مقرون^(۱۳) بصلاح پنداشته بازمره ای از خواص ارشاد فرموده که صبح فردا حین رسیدن آنها

(۱) پت ۶۱ الف : گذشت.

(۲) ادن : شهر.

(۳) بر ۶۴ ب : بسیصد.

(۴) ادن ' اس ' بر ' رض ۵۸ الف ' سم : نماند.

(۵) ادن ۱۱۳ الف ' سم ۱۸۳ : خود را اطاعت ؛ پت : خود در اطاعت.

(۶) ادن ' سم : تمازی.

(۷) ادن : که بردار.

(۸) بر : بودند.

(۹) ادن : سردار خان.

(۱۰) ادن ' سم ۱۸۴ : نماید.

(۱۱) پت ۶۱ ب : مخالف و موافق.

(۱۲) پت : نمی شد.

(۱۳) رض : مقر.

افواج منتشره مرهته رخت ادبار دارند. حکم عالی شرف نفاذ یافت که میر محمد کاظم خان و دوست محمد خان و غیره به مقابله منتهزمان شتافته دود از دمار آن بخت برگشتگان^(۱) بر آرند. مشار الیهما بعد طی مسافت بآن گروه وخیم العاقبت رسیده^(۲) و مبارزان طرفین داد شجاعت و تهنوت داده^(۳) عاقبت الامر فتح و نصرت قرین حال اولیای دولت قاهره شد^(۴). معاونان بحال تباه و خسران روانه سمت کتک شدند. نواب معلى القاب عازم پیشتر گشته بعد طی مراحل بندر بالیسر نزول فرموده. در آن محل متحقق شد که میر حبیب و ناناجی تاب مقاومت در خود مفقود یافته با جمعی از مرهته و افغان که همراه داشت در اطراف جنگلستان کتک آواره دشت ادبار شد^(۵). آن جناب بطی منازل متواتر از سرو و بهدرک و جاجپور سرور فرموده محل بروه که از آنجا کتک تخمیناً هژده گروه فاصله داشت پرتو نزول افگند^(۶). در آن مقام عرایض^(۷) سید نور و سر انداز خان^(۸) و دهرم داس هزاری که قلعه باره بهاتی در تصرف داشتند از نظر انور گذشت، مشتمل بر اینکه ما بنده ها مطیع و منقاد امر عالی ایم. هرگاه رایت فتح آیت درین ساحت پرتو نزول اندازد مفاتیح دروب حصار تحویل ملازمان دولت مدار^(۹) نموده شرف ملازمت استسعاد حاصل میکنیم. آنجناب که میر محمد جعفر خان و فقیر الله بیگ خان و دوست محمد خان و غیره را با سایر مردم سایر^(۱۰) بمسمت جنگلستان که میر حبیب و غیره در آن وادی رخت ادبار داشت رخصت فرموده بود، بعد اطلاع بر مضامین عرایض سرانداز خان و غیره با معدودی که در رکاب حاضر بودند که عدد تمامی آنها بدو هزار سوار نمیرسید^(۱۱) شام همان روز بقصد تسخیر قلعه باره بهاتی الویه نهضت

(۱) ادب: دمار برگشتگان؛ سج ۱۸۱: دمار بخت برگشتگان.

(۲) رض ۵۷ الف: رسید

(۳) ادب: " داده " ندارد؛ سج: دارند.

(۴) بر: شده.

(۵) ادب ۱۱۲ الف: " شد " ندارد.

(۶) پت ۶۰ ب: انگذده.

(۷) رض ۵۷ ب: " عرایض " ندارد.

(۸) ادب، اس، رض: سید انداز خان.

(۹) پت: " مدار " ندارد.

(۱۰) ادب ۱۱۲ ب: " سایر " ندارد؛ رض: بسیار.

(۱۱) رض: نمیرسد.

نیفتاد. روز دیگر آنجناب خود بدولت بقصد استمال آن وحشتزدگان بخانه حیدر علی خان^(۱) تحشم فرمود و هر چند زلال سوعبت و رشحات مکرمت بر نوایر اشتعال آن دون صفتان از پجر مکرمت ریخت و رسانیدن وجه رسوم عجاله^۲ قلیلی نقد و بقیه تنخواه بر شهامتجنگ بوعده ایامی چند ارشاد فرمود اصلاً مفید نشده. آن وحشی سیرتان از راه^(۲) کمال بی آزموی و لفاق بر شقاق خویش اصرار داشتند و از سرآمد مردم سایر میر فضل علی نیز درین امر شریک و رفیق آن فرقه باطل اندیش بود بلکه بقول مشهور مغوی و مقوی^(۳) اراده فاسده آن جماعه شد. نواب معلى القاب برطرفی تمامی آن نمکحرامان^(۴) فرموده و رخصت^(۵) انصراف مرشدآباد داده تنخواه تمامی طلب بر شهامتجنگ فرمود^(۶). بعد فراغ این امر با پنج شش هزار سوار که در رکاب بود مضمون آیه وافی هدایه^(۷) وَمَا النَّصْرَ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ^(۸) را مکنون خاطر اشرف داشته روی توجه بدفع اعداء آورد. بعد طی چند منزل که حوالی میدنی پور محل^(۹) نزول ریات ظفر احتشام شد میر حبیب با جمعی از مرخته در میدنی پور چهارونی داشتند مساکن و بیوت^(۱۰) خویش را بنص و یُخْرَبُونَ بِسُوءِئِهِمْ بِأَيِّدِيهِمْ [وَآبَدَى الْمُؤْمِنِينَ] فَأَعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْأَبْصَارِ^(۱۱) تحریق و تخریب نموده راه فرار گرفتند. نواب معلى القاب قرین فتح و ظفر از خارج آبادی میدنی پور گذشته و از رودخانه مسمی بکنسائی عبور فرموده^(۱۲) رایت اعتلاء بر افراشت و از اخبار منهبان بعرض اشرف رسید که در اطراف جنگلستان میدنی پور

-
- (۱) ادن ۱۱۰ ب: حیدر قلیخان.
 (۲) پت ۶۰ الف: "راه" ندارد.
 (۳) ادن ۱۱۱ الف: سج ۱۷۹: مشهور مقوی؛ رن ۵۶ ب: مشهور مغوی.
 (۴) اس ۵۶ ب: نمکحرامان؛ رن: نمک حرام.
 (۵) ادن: نواب معلى القاب تمامی آن نمکحرامان فرموده رخصت؛ سج: نواب معلى القاب حساب تمامی آن نمکحرامان فرموده رخصت.
 (۶) پت: فرموده.
 (۷) ادن: رکاب بود مضمون وافی هدایه؛ پت: رکاب بودند مضمون آیه وافی هدایه.
 (۸) القرآن العکیم: ۳: ۱۲۶.
 (۹) پت: "محل" ندارد.
 (۱۰) بر ۶۳ ب: بیوتات.
 (۱۱) القرآن العکیم: ۵۹: ۲.
 (۱۲) ادن ۱۱۱ ب: فرمود.

لجاج در صوبه کتک و میدنی پور می‌تاخت مخالف و معاندی نماید^(۱). نواب
 معلى القاب استیصال^(۲) آن گروه وخیم العاقبت را بر ذمه همت لازم دانسته
 با افواج نصرت شعار^(۳) اوایل ماه ربیع الثانی الویه^(۴) نهضت و اعتلاء بقصد^(۵)
 دفع اعداء برافراخت. و چند روزی در کتوه منتظر اجتماع عساکر فیروزی
 مآثر^(۶) بوده، بعد فراهم آمدن افواج بحر اسواج عازم بردوان شد. حیدر علی خان
 داروغه توپخانه با هفت هشت^(۷) هزار سوار برقنداز و قریب بدو هزار سوار^(۸)
 که از چند ماه قبل ازین بر طبق فرمان در بردوان چهاؤنی داشت که اگر احياناً
 فوج مرهته قصد تخریب ملک بردوان یا اراده آمدن بنگاله داشته باشد سد راه شده
 بمداغت آنها پردازند^(۹). درینولا که رایت نصرت آیت قریب بردوان پرتو نزول
 افکند بملازمت اشرف^(۱۰) سعادت اندوز شده مورد عواطف گردید^(۱۱) و پس از توقف
 چند روز که قصد حرکت بسمت میدنی پور تصمیم یافت عمل توپخانه و جمعی از
 سایر که در رساله حیدر علیخان^(۱۲) بودند در باب بقیه طلب تقاضای شدید نموده مانع
 حرکت شدند. نواب معلى القاب والد مرحوم راقم را با میرزا حکیم بیگ بجهت
 استمالت آن جماعه فرستاد و هر چند درین^(۱۳) باب بیشتر گفته شد اصلاً^(۱۴) مؤثر

- (۱) رض : نموده.
- (۲) ادس : پت : استقبال.
- (۳) ادس : سم : نصرت صرح.
- (۴) اس : ماه سنه الویه : بر : ربیع الثانی سنه ۱۱ الویه.
- (۵) در سنه ' پت ' کلمه " بقصد " مکرراً نوشته.
- (۶) رض : فیروز مآثر.
- (۷) ادس ۱۱۰ الف : حیدر علی خان داروغه توپخانه با هفت و هشت : پت : حیدر علی خان از و سه توپخانه با هشت : سم ۱۷۸ : حیدر علی خان داروغه توپخانه با هفت و هشت.
- (۸) رض : سوار و قریب بدو هزار برقنداز.
- (۹) بر : پردازد.
- (۱۰) ادس : سم : " اشرف " ندارد.
- (۱۱) پت ۵۹ ب : گردیده.
- (۱۲) پت : سم : حیدر قلیخان.
- (۱۳) بر ۶۳ الف : فرستاد هر چند درین : پت : فرستاد و درین.
- (۱۴) پت : " اصلاً " ندارد.

خبر فوت والده اش رسید. جانو میر حبیب را با چند هزار سوار مرهته و افغانان بمیدنی پور و کتک فرستاده راه دکن گرفت و (۱) پیش از وصول او رگهو برادر (۲) کوچکش ناناجی (۳) را با جمعی از مرهته نزد حبیب الله خان فرستاد (۴) و از سوانح این سال در اوقات تشریف داشتن نواب معلی القاب بعظیم آباد رای رایان چین رای که پیشکاری دیوان خالصه داشت و در صفت دیانت و امانت در حقیقت از امائل و اقران خویش مستثنی بود بعارضه تپ بمقر اصلی شتافت (۵) و کار دیوانی بلا تقرر و تعیین پیشکارش بهیرودت می نمود تا آنکه بمورور قریب یک سال نواب معلی القاب خلعت دیوانی بالاصاله بخطاب راپرایانی مشار الیه را (۶) سرفراز فرمود و مال و خاتمه احوالش در محل خویش بتحریر (۷) میرسد.

ذکر نهضت نواب معلی القاب بعزم و استیصال مرهته بسمت میدنی پور و اخراج آنها از آنجا و تسخیر قلعه کتک و غیره و وقایع که درین سفر رو نمود (۸)

دران زمان که از مهم دفع شمشیر خان خاطر اشرف را جمعیت حاصل شد و تمامی صوبه بهار از خار وجود آن طایفه حق ناشناس پیراسته گشت و صوبه بنگاله نیز از یمن معدلت (۹) و بسط مکرمت و نشر رشحات زلال الطاف آنجناب بر مفارق کافه سکنه آن مملکت از رعایا و برایا (۱۰) محسود روضه رضوان بود و غیر از آنکه میر حبیب با جمعی از مرهته و افغان مرکب عناد در میدان

(۱) ادن: "و" ندارد.

(۲) اس: پت: برادرش.

(۳) ادن: باباجی.

(۴) ادن ۱۰۹ الف: اس: پت: رض: سج ۱۷۶: فرستاده.

(۵) بر ۶۲ الف: بعارضه مشیب بمقر اصلی شتافت: رض: بعارضه تپ بمقر اصلی ساخت.

(۶) ادن: سج ۱۷۶: "را" ندارد.

(۷) ادن: اس ۵۶ الف: سج: تحریر.

(۸) ادن: اس: پت ۵۹ الف: سج ۱۷۷: این عنوان را ندارد: رض ۵۶ الف: حقیقت خاطر جمع

شدن از مهم شمشیر خان و نهضت فرمودن برای استیصال میر حبیب بطرف دکن.

(۹) رض: نیز ازین معدلت.

(۱۰) بر ۶۲ ب: پرایا.

مرسول داشت. آنجناب در جواب قلمی^(۱) فرمود که ایشان ازینجانب مطمئن خاطر بوده درینجا تشریف آرند و بملاقاتها مسرور سازند که اگر^(۲) خدا خواسته باشد انباج مطالب میشود. مشار الیه که غیر از اطاعت طاعت هیچگونه مخالفت در خود ندید از پورنیه حرکت کرده بحوالی مرشد آباد رسید. نواب والا جناب جمعی را باستقبال آن دوحه امارت فرستاده^(۳) حین ملاقات بتواضع سلوک مسلوک داشته بجهت مزید اعتبارش بفرش سوزنی امر نمود^(۴) و عطر^(۵) و پان و گلاب تواضع معموله هند بعمل آورده و کمال رأفت و شفقت بحالش مبذول داشته بمحلی که قرار گرفته بود رخصت انصراف داد^(۶) و بعد^(۷) چندی که از حرکات و سکنات خان مذکور آثار نفاق و شقاق^(۸) بظهور رسید بلکه از صادرات احوالش علامات جنون و ماخلولیا^(۹) ظاهر گردید ارخاء عنانش^(۱۰) مصلحت حال ندانسته و بودن مال و متاع درپیش^(۱۱) چنین کسی دور از صلاح دیده بضبط^(۱۲) اموالش فرمان داد^(۱۳) و مکانی برای ماندنش تجویز فرموده اسباب و حوایج ما به المعاش^(۱۴) که بفراغت تواند گذراند برایش مهیا داشته جمعی را بطریق حراست احوالش تعین فرمود^(۱۵) و تتمه احوالش در محل خویش رقمزده کلک بیان خواهد شد.

[برخی از احوال جانوجی پسر رگهو و ذکر درگذشتن]

رای رایان چین رای]

و مجمل احوال^(۱۶) جانوجی پسر رگهو آنست که بعد کشته شدن شمشیر خان خایب و خاسر از معرکه روگردان شده راه بنگاله گرفته بود که^(۱۷) در اثنای راه

- (۱) پت: تسلی.
- (۲) بر: "اگر" ندارد.
- (۳) ادن ۱۰۸ الف: "و عطر" ندارد.
- (۴) ادن، اس، سج: داده و بعد؛ پت ۵۸: داده بعد.
- (۵) رض: نفاق انفاق.
- (۶) ادن ۱۰۸ ب، سج ۱۷۵: ما لیخولیا؛ رض: ماخلولیا.
- (۷) ادن، اس ۵۵ ب، پت، رض، سج: حالش.
- (۸) پت: بودن مال و متاع اثرش.
- (۹) ادن، سج: دیده ضبط.
- (۱۰) ادن. "داد" ندارد.
- (۱۱) سج: حوایج المعاش.
- (۱۲) اس، پت، رض ۵۵ ب: فرموده.
- (۱۳) اس: احوالش.
- (۱۴) بر ۶۱ ب: گرفته بود و؛ پت: بنگالا گرفته که.

بهاگیری محاذی مرشد آباد واقع^(۱) بود نزول نمود که مقارن بآن خبر فوت سیف الدین خان فوجدار پورنیه رسید.

تفصیل این واقعه بر سبیل اجمال آنکه سیف خان پسر امیر خان عمده الملک عالم گیری که از سی سال متجاوز فوجداری پورنیه داشت بقضای الهی فوت شده خلف اکبرش فیخر الدین حسین خان که ناصیه احوالش را از^(۲) آثار رشد و علامات ریاست نواب والا جناب خالی دید تعلق آن علاقه را موجب تضییع و تخریب آن ملک^(۳) دانسته. از آنجا که نواب صولت جنگ کار عمده^(۴) در بنگاله نداشت^(۵) و در تمشیت سهام ریاست و جهانداری و فزون تیقظ و هوشیاری که از لوازم حکومت است متصف بود، لایق این امر بخاطر آورده قاست قابلیت نواب معزالیه را بعطای خلعت فاخره و عنایت سرپیچ مرصع و جیغه مرصع و شمشیر قبضه مرصع^(۶) و فیل مع طرابیل بتفویض علاقه فوجداری پورنیه معزز ساخت و فوجداری هوگلی را از عزل او بنام سراج الدوله تفویض فرمود^(۷) و نواب مذکور خادم حسین خان را بطریق ابطالی پیش از خود روانه فرمود و اواخر^(۸) ربیع الاول سال مذکور خود عازم پورنیه گردید^(۹) و جمعی از اعزة عظیم آباد که^(۱۰) در رفاقت برادرش هیبتجنگ بودند مانند مهدی نثار خان و آقا عبد العظیم و پسران هدایت علیخان و عزت علی خان^(۱۱) و غیره همراهش رفتند. و^(۱۲) فیخرالدین حسین خان که چاره^(۱۳) بدون توسل بانجناب نداشت عریضه^(۱۴) مشتمل بر اطاعت و انقیاد نوشته

(۱) بر: واقعه.

(۲) ادن ۱۰۷ الف: "از" ندارد.

(۳) اس: رم: مملکت.

(۴) پت ۵۸ الف: عهده ناری.

(۵) رم: داشت.

(۶) ادن ۱۰۷ ب: سج: و جیغه و شمشیر قبضه مرصع؛ پت: و جیغه مرصع و قبضه شمشیر مرصع؛

رم: "و جیغه مرصع و شمشیر قبضه مرصع" ندارد.

(۷) بر ۶۱ الف: فرموده.

(۸) بر: نموده اواخر.

(۹) پت: پرنیه گردیده.

(۱۰) رم: ۵۵ الف: "که" ندارد.

(۱۱) اس ۵۵ الف: پت: رم: عرب علی خان.

(۱۲) رم: "و" ندارد.

(۱۳) ادن: سج ۱۷۴: "چاره" ندارد.

(۱۴) پت: عریض.

اجلال^(۱) برمشد آباد نموده ظل رافت و عاطفت بر مفارق سکنه آن دیار انداخت و در شکر این فتح عظمی کرة بعد اخری نذور و صدقات بسادات و ارباب استحقاق رسانیده در مراتب تذلل و استکانت در جناب حضرت عزت مبالغه تمام فرمود^(۲) و اینمرتبه اکثر^(۳) اعزه که در عظیم آباد بودند مانند کاشف اسرار ازلی و^(۴) واقف رموز خفی و بجلی جناب میر محمد علی ادام الله ظللال رفته^(۵) و داود علی خان و^(۶) علی ابراهیم خان و نقی قلی خان و حاجی محمد خان^(۷) همراه آنجناب و مهدی نثار خان و پسران هدایت علی خان و خادم حسین خان و عزت علی خان^(۸) و دین محمد خان و مولوی یحیی خان و مفتی^(۹) ضیاء الله و غیره چند کس دیگر برفاقت نواب صولتچنگ وارد بنگاله شدند و ازینکه نواب صولتچنگ^(۱۰) از قرار گرفتن نظامت عظیم آباد ملالی در خاطر داشت و معیذاً با برادر کلان خویش شهامتچنگ هم صداقت و صفائی واقعی نبود^(۱۱) بعلاوه^(۱۲) استقلال و استبداد^(۱۳) سراج الدوله یوماً فیوماً ترقی و تزاید^(۱۴) داشت، بودن در مرشد آباد موافق مزاجش نیفتاده عمل بهگوانگوله چهاؤنی فرمود و بعد ازآنکه قریب بدو ماه^(۱۵) دران محل متوقف بود آخر الامر بتکالیف عم برادر که از در^(۱۶) مباسطت در آمده بودند از بهگوانگوله برخاستند^(۱۷). در حویلی که از متحدثات خودش^(۱۸) آن روی آب

(۱) ادن ۱۰۶ الف، رض ۴۴ الف، سج ۱۷۱: "اجلال" ندارد.

(۲) ادن، پت، سج: در جناب حضرت عزت مبالغه تمام فرموده؛ بر ۶۰ الف: در جهان حضرت عزت تمام مبالغه فرمود.

(۳) ادن، اس ۴۴ الف، پت، رض: اگر.

(۴) رض: "و" ندارد.

(۵) رض: میر محمد علی ادام الله ظللال زاده.

(۶) ادن، اس، سج: "و" ندارد.

(۷) بر: حاجی احمد خان.

(۸) بر ۶۰ ب: غریب علی خان؛ پت ۵۷ ب: عرب علی خان؛ رض: غیرت علی خان.

(۹) اس: مفتوی.

(۱۰) رض: "وارد بنگاله شدند و ازینکه نواب صولت چنگ" ندارد.

(۱۱) ادن ۱۰۶ ب: واقعی نمود بعلاوه؛ پت: واقعی نبود و علاوه.

(۱۲) ادن: استقلال و استبداد.

(۱۳) ادن، اس، بر، پت، سج ۱۷۲: "و تزاید" ندارد.

(۱۴) بر: قریب دو ماه.

(۱۵) پت: "در" ندارد.

(۱۶) ادن، اس ۴۴ ب، بر، سج ۱۷۲. بر خواستند؛ رض ۵۴ ب: بر خواسته.

(۱۷) اس: مستحدثات و خودش؛ پت: مستحدثات و خودش.

از سابق عداوت و سوء ارادت عطاء الله خان را مردم بنگاله آرا^(۱) ذهن نشین آنجناب کرده بودند درینولا بیقین^(۲) پیوست. بنابراین پروانه‌ای بشهامتجنک تحریر و ترسیل یافت؛ مبنی بر اینکه بمجرد ورود پروانه عطاء الله خان را بی آنکه از هیچ نوع اخذ و جر و ایذاء و اضرائی نسبت باو بعمل آرد اخراج از بنگاله نماید که تا وصول اردوی گیسان پوی خان مذکور از شهر برآمده باشد. شهامت جنگ بعد وصول پروانه ابلاغ حکم بنحان مذکور نموده، در برآمدن از شهر تقید فرمود^(۳). عطاء الله خان چون چاره ندید لا علاج رضاء بقضا داد و دل از حکومت و ثروت بنگاله برکنده با عیال و اطفال و تمامی^(۴) اثاث البیت، بروایت مشهور قریب شصت لک روپیه نقد و^(۵) شصت هفتاد^(۶) فیل، از مرشدآباد برآمده و با رودخانه^(۷) گنگب رفته در حوالی مالد و حویلی میر ضیاء الله که در موهن پور واقع بود تا تهیه و سرانجام سفر توقف نمود. و نواب معلی القاب در محل اکبر نگر معروف براجمحل^(۸) بلوازم صلوة عید الاضحی^(۹) پرداخته بسواری^(۱۰) سفینه عازم مرشدآباد گردید و اواسط^(۱۱) ماه مذکور در بهگوانگوله نزول فرموده، در آنجا شهامت جنگ و حسین^(۱۲) قلی خان و صغار و کبار و اعزه و اجله شهر برسم استقبال^(۱۳) شتافته بادراک ملازمت تفاخر جستند و آنجناب ازان محل براه خشکی سوار فیل گردون خرام شده در کمال عز و شرف مانند خورشید انور بیت الشرف فی احسن الساعات^(۱۴) نزول

(۱) پت : عطاء الله خان را مردم بنگاله آرا : رض : عطاء الله خان را مدام هنگامه آرا .

(۲) رض : بتیقین .

(۳) بر ۵۹ ب : فرمود

(۴) بر : تمام .

(۵) ادن ۱۰۵ ب، سم ۱۷۰ : قریب شصت لک روپیه و ؛ اس ۵۳ ب : قریب نصف لک روپیه نقد و .

(۶) بر : شصت و هفتاد .

(۷) ادن، سم : تا رودخانه ؛ بر : باز برود خانه ؛ رض : بار رودخانه .

(۸) ادن، سم : معروف راجمحل .

(۹) در همه نسخ "عید الضعی" نوشته .

(۱۰) ادن : پروانه سواری .

(۱۱) ادن : واسطه .

(۱۲) پت ۵۷ الف : حسن .

(۱۳) ادن، سم : کبار و غیره اجله شهر استقبال .

(۱۴) پت : فی احسن ساعه .

خود را هلاک خواهد نمود. غرض^(۱) نحوی موسوس و^(۲) مشوش خاطر آنجناب شدند که از داعیه خویش باز آمد. نواب صولتجنگ بدریافت این معنی که گویا خفتی^(۳) عاید احوالش می شد اظهار کدورت و ملال نموده خواست که بدارالخلافه رود؛ و چند روز از آمد و شد دربار تقاعد جست^(۴). نواب معلى القاب خود بخانه صولتجنگ تشریف برده و بعضی از^(۵) وجوهات برای مصارف و مخارج ایشان افزوده بمدارا^(۶) و مواسا تسکین توحش^(۷) خاطرش نمود^(۸). چون ایام برشکال قریب رسیده بود انتظام سهام آنصوبه بودن خود را در آنجا قرار داده، زوجه سراج الدوله را با راجه جانکی رام دیوان خانگی خویش بقصد دادن نیابت عظیم آباد از مرشدآباد طلب فرمود. و پس از رسیدن او خلعت صوبه داری عظیم آباد بسراج الدوله و خلعت نیابت او و راجه جانکی رام با نویت و پالکی چهاردار عنایت فرموده. بجهت استرضای خاطر صولتجنگ جانکی رام را^(۹) همراه صدر الحق خان بخدمت او فرستاد که آداب تفویض این علاقه^(۱۰) بجا آورد^(۱۱). صولتجنگ اگرچه در دل کمال کدورت داشت^(۱۲) لیکن بحسب ظاهر امتثالاً لامر آنجناب تلافی ظاهری نموده پان عنایت و رخصت مکرمت نمود.

و^(۱۳) چون ایام برشکال بانقضاء رسید^(۱۴) راجه جانکی رام را بنیابت نظامت گذاشته و نواب صولتجنگ و سراج الدوله را همراه خویش گرفته در اواخر ماه^(۱۵) ذیقعد الویه^(۱۶) نهضت و اعتلاء بسمت مرشدآباد برافراشت. و از آنجا که

(۱) ادن ۱۰۴ الف، اس ۵۳ الف، رض، سج ۱۶۷: غرضیکه؛ پت ۵۶ الف: غرضیکه.

(۲) بر ۵۹ الف، پت: "موسوس ر" ندارد.

(۳) بر: خفت؛ پت: خفی.

(۴) بر: تقاعد نمود جست؛ پت: تقاعد ورزید.

(۵) ادن ۱۰۴ ب سج ۱۶۸: "از" ندارد.

(۶) رض: افزود و مدارا.

(۷) ادن، اس، رض: بوحش.

(۸) ادن: نموده.

(۹) بر: جانکی را.

(۱۰) رض: علاقه.

(۱۱) پت ۵۶ ب: آورد.

(۱۲) ادن، اس، بر، رض ۵۳ ب سج ۱۶۹: برداشت.

(۱۳) پت: "ر" ندارد.

(۱۴) ادن ۱۰۵ الف: شد.

(۱۵) ادن، سج: "ماه" ندارد.

(۱۶) ادن: لوا.

از آنجا که خاطر انورش^(۱) رغبت تمام بشکار^(۲) داشت و از اوایل فتح شهرت بلکه وعده نظامت عظیم آباد با صولتجنگ بود مشار الیه را بطریق نیابت در شهر گذاشته آنطرف رودخانه گنگ بقصد سیر و شکار تحشم^(۳) فرمود و سراج الدوله که در شهر مانده بود نیابت صولتجنگ بر او ناگوار شده تحکمت و حرکاتی^(۴) چند که لایق باحوالش نبود بعمل آوردن گرفت و این اول شروع تسلط و اظهار قدرت و ناهنجاریهای اوست. القصه بعد^(۵) فراغ از سیر و شکار اواخر رجب آنجناب معاودت فرموده داخل قلعه عظیم آباد شد^(۶) و نواب صولتجنگ بتوقع صوبه داری اعزه بسیار که از مهدی نثار خان و پسران هدایت علیخان و خادم حسین خان و عزت علیخان^(۷) و غیره را همراه خود رفیق کرده^(۸) بر اکثر اخراجات افزود لیکن اهلیه نواب معلی القاب دران فکر اقتاد که صوبه عظیم آباد اگر تعلق بصولتجنگ خواهد گرفت از آنجا که صوبه مذکور از عمده صوبهجات است و^(۹) گذر افواج از آنجا بینگاله بدون استرضای ناظم عظیم آباد دشوار و شهابتجنگ مردیست^(۱۰) لا ابالی و از سلیقه امور ریاست و دنیا داری خالی درینصورت بعد مهابت جنگ دشمن قوی دختر زاده اش سراج الدوله خواهد شد. درینصورت بنحوی سعی باید نمود که نیابت عظیم آباد بیکدی از متوسلان خویش قرار گیرد و بر طبق اراده خویش سعی بلیغ^(۱۱) بجا آورده و بانواع شتی قبح بودن صولتجنگ و حسن اراده خودش [را] خاطر نشین آنجناب نموده بسراج الدوله دختر زاده خود تعلیم نمود که در حضور خواص و عوام بر سر زبان آرد که^(۱۲) اگر صوبه بهار تعلق بصولتجنگ خواهد گرفت اینجناب

(۱) بر: از آنجا خاطر انوارش؛ رض: از آنجا که خاطر انوارش.

(۲) رض ۵۲ ب: بکار.

(۳) ادن ۱۰۳ الف: سج ۱۶۶: تقییم.

(۴) بر ۵۸ ب: ناگوار شده تحکمت و حرکات؛ هت ۵۵ ب: ناگوار شده بعکمت و حرکاتی.

(۵) هت: "بعد" ندارد.

(۶) بر: شدند.

(۷) اس ۵۳ ب: هت؛ رض: عرب علی خان.

(۸) هت: همراه خود رفیق ساخته؛ رض: همواره خود رفیق کرده.

(۹) ادن ۱۰۳ ب: اس: "و" ندارد.

(۱۰) اس: مرد است.

(۱۱) کلمه "بلیغ" در نسخه "بر" مکرراً نوشته.

(۱۲) رض ۵۳ الف: "که" ندارد.

ذات و خفت که تحریر تفصیل آن دور از آئین حیات است نسبت^(۱) بناموس زین الدین احمد خان بعمل آورده بودند آنجناب کمال رأفت و شفقت نسبت بانها مبذول داشته از هر نوع^(۲) مایحتاج علی سبیل التیسر که زیاده در خور احوال آنها بود مهیا داشت. و سراج الدوله را که عزیزتر از^(۳) نزدیکش کسی نبود و^(۴) از محبت فرزندى الفتش^(۵) بدرجه تعشق رسیده بود بمبالغه تمام تأکید فرمود که هرگاه در محل برود از آنجا که عورات افغانان در محل هستند و مستورند بی اطلاع و استیذان نمی رفته باشد و از انواع^(۶) اطعمه و فواکه آنچه رغبت می فرمود اول حصه برای آنها می فرستاده و در محاوره و پیغام هرگاه اتفاق میشد بغیر از لفظ بی بی تلفظ نمی فرمود و بعد چندی همه آنها^(۷) را مشمول انواع تلاف و عنایت فرموده حسب المدعای آنها^(۸) رخصت انصراف ارزانی داشت. و هم درین اوقات بنواب شہامت جنگ پروانه ای مشتمل بر فتح و فیروزی نوشته و در باب ایصال نذور و صدقات بمشار الیه نیز تأکید قلمی فرموده^(۹) مندرج ساخت که^(۱۰) عیال و اطفال میر حبیب را که^(۱۱) تا این زمان در مرشد آباد بودند سواری های خوب و خرج راه زیاده بر قدر مطلوب داده و مردم معتمد همراه کرده نزد میر حبیب بفرستند. و هم درین اوقات خبر^(۱۲) ارتحال محمد شاه فردوس آرامگاه و تخت نشین شدن پسرش احمد شاه بر سریر مملکت هندوستان رسید و حیف و^(۱۳) میلی که از ظلم و بدعت افغانان بعامه سکنه شهر رسیده بود مردم دلہای خسته مجروحان و مظلومان شده بقدر^(۱۴) مقدور در تدارک آن کوشید.

-
- (۱) رض : آئین جناب نسبت.
 (۲) ادن ۱۰۲ الف، اس، رض، سج ۱۶۴ : نوعی .
 (۳) بر : عزیز ازو.
 (۴) بر : "ز" ندارد.
 (۵) پت ۵۵ الف : "الفتش" ندارد.
 (۶) ادن . بی اطلاع آن نمی رفته باشد انواع .
 (۷) بر ۵۸ الف : "آنها" ندارد.
 (۸) بر : حسب المدعای شان
 (۹) اس ۵۲ الف : بمشار الیه تأکید نیز قلمی فرموده : پت : بمشار الیه نیز تأکید قلمی فرمود و .
 (۱۰) ادن ۱۰۲ ب، اس، پت، رض ۵۲ الف، سج ۱۶۵ : "ز" دارد بجای "که".
 (۱۱) ادن، اس، پت، رض، سج : "که" ندارد.
 (۱۲) رض : میر حبیب بفرستند و هم درین خبر.
 (۱۳) رض : "ز" ندارد.
 (۱۴) بر : مظلومان شد و بقدر .

مخالفین شده و بپنگاه^(۱) آنها رسیده قبه بارگاه سروری بر اوج فلک مهتری برافراشت؛ و صبیبه‌اش که اهلیه زین الدین احمد خان می شد؛ در قید افغانان بود با فرزندان بادراک ملازمت آنجناب رسیده عمر دوباره یافتند. طرفین ادای شکر منعم حقیقی از دست و زبان و جنان و لسان^(۲) پرداختند و خاصه و عامه سکنه شهر از ورطه هلاک نجات یافته بعد بساط بوس فایز شدند؛ و^(۳) بعد یکدو مقام آن والا مقام قرین فتح و ظفر رایت نهضت و اعتلاء برافراشته در کمال تنعم و ناز دشمن گداز دوست نواز بعد طی مراحل وارد شهر عظیم آباد شده ظلال رأیت و عاطفت بر مفارق سکنه آن دیار انداخت و کرة بعد اخیری بادای شکر واهب النعم پرداخته ایصال و ارسال نذور^(۴) و صدقات بسادات و مؤمنین و فقراء و مساکین فرمود و جمعی از مردم معتبر را برای ضبط اموال و املاک افغانان بدرهنگه فرستاد؛ و اهل و عیال^(۵) افغانان که در تصرف زمیندار بتیا بودند زمیندار مذکور معروض داشت که آن جماعه که پناه باین کمترین^(۶) آورده اند اگر مطلق العنان شوند سه لک روپیه بطریق نذرانه بسرکار^(۷) میرسانم. التماسش که در معرض قبول نیفتاده جمعی^(۸) از دولت خواهان برای آوردن آنها متعین شدند. و بعد ورود آنها در ظاهر شهر حکم شد که بر چوپاله و رتبه و گاری در کمال حفاظت و ستر نشانده از^(۹) راه دروازه غربی داخل شهر کنند^(۱۰) و در محل سرای خاص بمکان مناسب فرود آرند. چنانچه موافق ارشاد بعمل آوردند. و بعد داخل شدن در^(۱۱) محل سرا در ادای آنکه افغانان لعین^(۱۲) با وصف حق نمک سالها سال^(۱۳) کمال بیحرمتی و

(۱) بر: شده و بنگاه؛ پت: شده بپنگاه.

(۲) پت: لسان؛ لسان.

(۳) بر: "و" ندارد.

(۴) ادس: ۱۰۱ 'ب' سج ۱۶۳: نذر.

(۵) بر: بدرهنگاه فرستاد و اهل عیال.

(۶) بر ۵۷: آنجماعه پناه بکمترین.

(۷) ادس: اس ۱۵۱ 'ب' پت: رض ۱۵۱ 'ب' سج: 'بسرکار' ندارد.

(۸) ادس: پت: سج: نیفتاد جمعی؛ بر: نیفتاده و جمعی.

(۹) ادس: نشانیده از؛ بر: نشانده و از.

(۱۰) پت: کفد.

(۱۱) بر: "در" ندارد.

(۱۲) سج: باغین.

(۱۳) اس: بر: پت: رض: "سال" ندارد.

یورش است. چنانچه کمترین متوجه اعداء می شود، آن خداوند هم اعانت^(۱) فرمایند. نواب^(۲) معلى القاب کرة بعد اخري بفقير الله بيگ خان^(۳) و شيخ جهان يار در امر يورش تا كيد فرمود. چون مؤثر نشد فيل مركوب خويش با قليلى از بهادران كه^(۴) در ركاب بودند باعانت^(۵) رحم خان و حيدر على خان جلو راند. مقارن^(۶) بآن مبشران^(۷) دولت خبر قتل شمشير خان رسانيدند. كيفيت واقعه^(۸) آنكه بعد كشته شدن سردار خان كه تفرقه و انتشار عظمى در فوج افغانان راه يافت، شمشير خان عرصه بازى را بطور ديگر بمشاهده رسانيده با معدودى از^(۹) افغانان از فيل پائين آمد. درينولا حبيب بيگ^(۱۰) باو رسيد، بعد مكاحه بضرب شمشير از پا در آورد و مراد شير خان را كه بر فيل گولى بندوق رسيده نيم جاني داشت كاظم على خان حوضه فيل خود را باو رسانيده سرش را از بدن جدا ساخت و سر هر دو نا سردار^(۱۱) كه هواى دار داشتند آورده زير پاى فيل نواب^(۱۲) معلى القاب انداختند. آن جناب بعد چنين فتح عظيم كه پس از دين كذاى محض بامداد جناب الهى ميسر آمد و در خاطر كهتر كسى^(۱۳) خطور نميكرد سجدهات شكر الهى بجا آورده^(۱۴) حكم نواختن شاديانه فرمود، و فوج سرهنگه كه جانب يسار استاده بودند بمشاهده اين حال سراسيمه و مضطرب گشته و^(۱۵) عنان تماسك شان از دست رفته رو بواى فرار تافتند. و نواب والا جناب در كمال مدارا و ثنائى متوجه اردوى

(۱) ادس ۱۰۰ الف، سم، اس، پت، رس، سم : عنایت.

(۲) بر ۵۹ پ : اعانت فرمايذد كه نواب ؛ پت : عنایت نواب.

(۳) ادس، سم : "خان" ندارد.

(۴) ادس، اس، رش : "كه" ندارد.

(۵) اس، رش : با عنایت.

(۶) ادس، بر، سم : حيدر على خان جلو راند مقارن ؛ پت : حيدر على خان مقارن.

(۷) اس، پت، رش : مبشران.

(۸) ادس، اس، بر، رش، سم : واقع.

(۹) ادس : "از"، ندارد.

(۱۰) بر : از قتل مايند آمد درينولا حبيب بيگ خان.

(۱۱) رش ۵۱ الف : با سردار.

(۱۲) اس ۵۱ الف، پت ۵۴ الف : "نواب" ندارد.

(۱۳) بر : خاطر كسى.

(۱۴) ادس ۱۰۰ ب، سم ۱۶۱ : آورد.

(۱۵) بر ۵۷ الف : "و"، ندارد.

شتافت، و از طرفین جنگ توپخانه بمیان آمده. از آنجا که فتح و ظفر یمن عنایت داور دادگر نصیب اولیای دولت قاهره بود. در اول جنگ گواهی توپی^(۱) بسر سردار خان رسیده دمار از دماغ آن پریشان مغز برآورد^(۲) و بکشته شدن سردار خان که صاحب نصف فوج بود و عمده تری^(۳) ازو شمشیر خان نداشت تفرقه عظمی واقع شده^(۴) چند هزار سوار سردار خان مانند بنات النعش متفرق شدند و بقیه فوج شمشیر خان آثار فتح و ظفر پیکر بر رایت ظفر آیت^(۵) بمشاهده رسانیده و علامات^(۶) ادبار بر علم شقاوت توام شمشیر خان دیده بیدل و هراسان گشتند که درین بین^(۷) مرهته بطرف ساقه لشکر متوجه گردید. فیل مرکوب سراج الدوله که قریب بفیل خاصه سواری آنجناب استاده بود^(۸)، سراج الدوله عرض نمود که غنیم یورش برسر آورده^(۹). تدارک آن نیز منظور باید داشت. آنجناب از کمال غیظ باو فرمود^(۱۰) که غنیم و^(۱۱) مخالف من اینست که پیش روی من استاده^(۱۲) است. از مرهته اندیشه ندارم، بعد زدن افغانان مرهته را نیز بعون الله از میان بر میدارم^(۱۳) و مطلق التقات بآن طرف نفرمود^(۱۴) و شیخ جهان یار و فقیر الله بیگ خان^(۱۵) فوج دست راست پیغام فرستاد که اکنون وقت توقف نیست. اسپان بردارید و بر مخالفان یورش آرید. درین اثناء سواری از رحم خان که هراول بود رسیده معروض داشت که صلاح حال در

(۱) پت : "توپی" ندارد.

(۲) ادن، سج ۱۵۹ : بر آورده.

(۳) پت : عمده ترین.

(۴) ادن، رض، سج : شد.

(۵) اس : آثار فتح و ظفر پیکر رایت ظفر آیت ! پت : آثار فتح و ظفر بر پیکرات ظفر آیات.

(۶) ادن ۹۹ پ، سج : بمشاهده و علامات : رض : بمشاهده رسیده و غلامان.

(۷) پت ۵۳ ب : "بین" ندارد.

(۸) پت : بودند.

(۹) ادن، سج : بر بهیر آورده.

(۱۰) رض ۵۰ ب : از کمال و غیظ فرمود.

(۱۱) بر ۵ الف، پت : "و" ندارد.

(۱۲) ادن، اس ۵۰ ب، بر، رض، سج : روی استاده.

(۱۳) بر : بردارم.

(۱۴) ادن، سج ۱۶۰ : نفرموده.

(۱۵) ادن، سج : فقیر الله خان ! فقیر الله بیگ.

حبیب الله خان دو لک روپیه باقی را که در ابتدا وعده داشت (۱) در باب رسانیدن آن مهاجنتی را ضامن داده باین حسن تدبیر میرزا محمد صالح خود را ازان ورطه هولناک نجات داد.

القصد روز دیگر تقارب فریقین اتفاق افتاده (۲) فاصله بین العسکرین (۳) بیش سه چهار کروه نماند. آن شب را نواب (۴) معلى القاب از خیمه بیرون تشریف برده نزدیک بتوپخانه (۵) جنسی تمام شب پاس داشت. بامدادان که ترک فلک نیزه شعاع (۶) آفتاب در دست گرفته بر تیره دلان شام تاختن آورد، نواب معلى القاب در محل سرای رانی دو کروه غربی قصبه باره بتعبیه صفوف پرداخته بهادر علی خان را با توپخانه جنسی هراول فرموده، حیدر علی خان را با توپخانه دستی و رحم خان و میر محمد کاظم خان و دوست محمد خان را پشت سر آنها جا داد، و جانب یمین که دریای گنگ (۷) بود فقیرالله بیگ خان و نور الله بیگ خان و شیخ جهان یار را (۸) بتوقیف (۹) اشاره فرمود، و جانب یسار که قوج مرهته آن طرف بود نواب صولت جنگ و محمد اله یار خان و محمد ایرج خان و راجه سندر سنگ و کامگار خان و غیره چند سردار دیگر را تعیین فرمود، و در ساقه شیخ دین محمد را با جمعی از جمعداران (۱۰) مقرر داشته خود در قلب لشکر قرار گرفت، و شمشیر خان و سردار خان نیز با سی چهل (۱۱) هزار افغانان (۱۲) بتسویه صفها پرداخته بمقابله

(۱) ادس، سم ۱۵۷ : که وعده در ابتدا داشت.

(۲) اس : افتاد افتاد.

(۳) بر : بین العساکر.

(۴) ادس ۹۸ ب : آن شب نواب.

(۵) بر ۵۵ ب : نزدیک توپخانه.

(۶) ادس : فلک تیره شعاع ؛ رض ۵۰ الف : فلک نیزه شعاعی.

(۷) ادس : جانب یمین وهای گنگ ؛ سم ۱۵۸ : جناب یمین وهای گنگ.

(۸) ادس : شیخ جهان یار خان را ؛ رض : فقیرالله بیگ خان و شیخ جهان یار و نور الله بیگ خان را.

(۹) ادس : بتوقیف ؛ بر : بتوقف.

(۱۰) بر : جماعه دار.

(۱۱) ادس ۹۹ الف، پت ۳۰ الف : سی و چهل.

(۱۲) اس ۵۰ الف، پت : افغان.

مشار الیه قصد رفتن بلشکر خود کند^(۱) مانع آمده بگویند که ما بگفته^(۲) و وعده شما اقدام برین^(۳) امر نموده، زین الدین احمد خان را^(۴) از میان برداشتیم و چهل پنجاه^(۵) هزار سوار و پیاده نوکر کرده مستعد رزم و پیکار با مهابت جنگ ایم. درین صورت مبلغ سی و چهل لک روپیه که تا حال بتنخواه سپاه رفته است تدبیر آن کرده باید رفت، و چون این خبر از خارج مسموع میرزا محمد صالح شد تدبیری بخاطر آورده چند سوار مرهته را تعلیم نموده که شما خارج از لشکر رفته و از آنجا جلوریز داخل لشکر شمشیر خان شوید و شهرت بیندازید^(۶) که مهابت جنگ رسید و بهمان صورت باضطرار خودها را نزدیک ما رسانید^(۷). آنها موافق تعلیم بعمل آورده آوازه^(۸) رسیدن نواب معلی القاب شهرت دادند. حبیب الله خان و غیره سراسیمگی^(۹) قصد رفتن لشکر خود نمودند^(۱۰) که درین اثناء شمشیر خان و سردار خان رسیده اظهار مدعا کردند. حبیب الله خان جواب داد که بالفعل توقف موجب مفاسد^(۱۱) است که مهابت جنگ میرسد^(۱۲). بلشکر خود رفته موافق مدعای شما تدبیر زر خواهم کرد و حالا شما را نیز لازم است که در تدبیر جنگ باشید که حریف^(۱۳) رسیده است. الغرض بعد گفتگوی بسیار

(۱) بر: هرگاه بلشکر خود مشار الیه قصد رفتن کند.

(۲) رض: "بگفته" ندارد.

(۳) رض: بران.

(۴) ادن: اس ۴۹ الف، سج: "را" ندارد.

(۵) رض: چهل و پنجاه.

(۶) پت ۵۲ ب: شوند و شهرت بیندازند.

(۷) ادن ۹۸ الف، سج ۱۵۶: باضطرار تا نزدیک خود را رسانید: اس: پت: رض ۴۹ ب: باضطرار تا نزدیک خود را رسانید.

(۸) پت: آواز.

(۹) رض: و غیره سراسیمگی.

(۱۰) بر ۵۵ الف: رفتن خود نمودند: پت: رفتن لشکر خود نموده.

(۱۱) ادن: مقاصد.

(۱۲) اس ۴۹ ب: رض: میرسید: پت: رسید.

(۱۳) ادن: اس: بر: باشند که حریف: رض: باشند و حریف.

زمیندار تگری و کاسگار خان زمیندار بهار و غیره با جمعیت خودها بسعادت ملازمت
فایز شدند. و مقارن بآن قدوه ارباب یقین وائف رموز خفی و جلی میر محمد علی
ادام الله ظل^(۱) یافته بخدمت آنجناب رسیده بعز ملاقات مسرور ساختند و خادم حسین
خان و اسمعیل خان نیز خود را بملازمت رسانیدند و شمشیر خان و سردار خان
نیز با جمعیکه^(۲) فراهم آورده بودند از چهل پنجاه^(۳) هزار سوار براهمنونی او باز
از باغ جعفر خان بسمت قصبه بار روانه شدند. نواب معلی القاب پس از چند مقام
از مونگیر قرین فتح و ظفر رایت اعتلاء بر افراشت. درین بین میر حبیب الله با
جانو جی پسر رگهوی بیونسلا و فوج مرهته حوالی عظیم آباد رسیده از آمدن
خود اطلاع باافغانان دادند. شمشیر خان و سردار خان که ابتدا بتحریک آنها
بتقدیم این امر نموده بودند بقصد ملاقات باردوی مرهته رفتند میر حبیب الله خان
که حقیقه شورشی در مزاج داشت و در تدابیر بنگاله و تخریب آن^(۴) بانواع
شتی قصور نکرده بود لیکن طالعش یاوری نمی نمود. درینولا شمشیر خان و
سردار خان را بخلاص فاخره نواخته آداب نوکری و تفویض صوبه داری بهار
فرموده رخصت انصراف داد. و روز دیگر بتقریب ضیافت میر حبیب الله خان و
میرزا محمد صالح و موهن سنگه و غیره چند کس را شمشیر خان^(۵) بخانه خویش
طلب نمود و پس از مراسم ضیافت در خیمه ای که از برای آسایش و خواب آنها
مرتب کرده بود نشان داده خود^(۶) بمنزل خویش رفت. و جمعی از افغانان^(۷)
را فرستاده که بطریق چوکی حوالی^(۸) خیمه میر حبیب^(۹) باشند و^(۱۰) هرگاه

(۱) ادن ۹۶ ب: 'ظل' ندارد: اس' پت ۵۱ ب: رض' سج ۱۵۴: ظلال.

(۲) ادن: اس ۴۸ ب: پت: سج: باحشمیکه: رض: باحشمیکه.

(۳) ادن: چهل و پنجاه.

(۴) بر ۵۴ ب: و در تغریب آن.

(۵) ادن ۹۷ الف: "شمشیر خان" ندارد.

(۶) پت ۵۲ الف: داد و خود.

(۷) بر: افغانه.

(۸) ادن ۹۷ ب: سج ۱۵۵: "حوالی" ندارد.

(۹) ادن: سج: میر حبیب الله.

(۱۰) رض ۴۹ الف: "و" ندارد.

جعفر خان داشت و فریق سپاه ازو راضی بودند بنابر تالیفش کرة بعد اخری از عزل نورالله بیگ خان بخشگیری باو بحال فرمود. و^(۱) ازینکه مرهته در حوالی شهر بود و مظنه این می شد که بعد کوچ دور و حوالی اردو را گرفته^(۲) تا عظیم آباد بروند و^(۳) باین جهت آذوقه و^(۴) غله بشکر نرسد^(۵) فرمان داد که بقالان عمده لشکر و جمعی که استطاعت داشته باشند^(۶) بقدر مقدور غله و آذوقه بر سفاین بردارند. الغرض بعد انتظام سهام ضروری آنجناب از جهپائی ده الویه نهضت و اعتلاء بدفع اعداء بر افراشت و مرهته پس از^(۷) کوچ فرمودن آنجناب شارع متعارفه را گذاشته^(۸) و دست از مرشد آباد برداشته از راه جنگل روانه عظیم آباد شد. و سیف خان فوجدار پورنیه شیخ دین محمد ناسی جمعدار را با^(۹) هزار و پانصد سوار برسم اعانت فرستاده خود بعذر بیماری تمسک جست. و در طی این منازل دوست بیگ بدخشی^(۱۰) که یکی از جمعداران سرکار بود شخصی را گرفته آورد که خطوط عطاء الله خان بنام شمشیر خان و سردار خان داشت و مشتمل بود بر ادعای موافقت و موافقت^(۱۱) و اخلاص و^(۱۲) اتحاد و ترغیب و تحریص در محاربه و چون لشکر فیروزی اثر بموضع بهاکپور رسید در آن محل فوج مرهته از جنگل برآمده بر سر ناله چنپانگر دست بردی بساقه لشکر نموده و بوادی فرار تافت. و چون اردوی گیهان پوی وارد مونگیر شد مندر سنگه

- (۱) رض : "و" ندارد.
- (۲) رض : حوالی اردو سفر گرفته.
- (۳) رض : "و" ندارد.
- (۴) بر رض : "و" ندارد.
- (۵) ادس : سم : نرسید.
- (۶) ادس : اس : رض : سم : باشد.
- (۷) پت : "از" ندارد.
- (۸) پت : آنجناب از راه جنگل شارع متعارفه را گذاشته.
- (۹) اس : رض ۸۴ ب : "با" ندارد.
- (۱۰) بر ۵۴ الف : بدخشی.
- (۱۱) بر : موافقت و موافقت.
- (۱۲) ادس : ۹۶ الف : سم ۱۵۳ : "و" ندارد.

مفتوح داشته باشد تا گرانی رو ندهد و بسکنه شهر ارشاد فرمود که مرا سفر عظیم آباد و مجاریه با افغان بدنهاد لازم انتاده است. روانه آنطرف میشوم^(۱) و مرسته در حوالی شهر انتشار دارد^(۲) تدارک و^(۳) دفع شر اینها از من ممکن نیست. درینصورت هرکس بهر مأمنی که خواهد برود. بناء علیه^(۴) وضع و شریف مرشد آباد که^(۵) استطاعت حرکت داشتند بموضع آنروی آب گنگ^(۶) با ماکن مختلف خود را بساحل نجات رسانیدند و جمعی را که طاعت نقل و تحریک نبود متوکلآ علی الله در خانه های خویش پا در دامن فراغت کشیدند تا آنکه آنجناب از تهیه اسباب یورش فارغ شده و بحسن تقریر و بایثار^(۷) دراهم و دنالیر تألیف قلوب سپاه فرموده در اوایل ماه ربیع الاول با پانزده شانزده^(۸) هزار سوار و قریب بیست^(۹) هزار برق انداز رایات عز و جلال بسمت عظیم آباد بر افراشت^(۱۰). و از اسانی گنج نهضت فرموده محل جهپای ده که سه کروه خارج از مرشد آباد براه عظیم آباد واقع است سرادق عزت و حشمت^(۱۱) برافراشت و^(۱۲) نوازش محمد خان شہامت جنگ و عطاء الله خان ثابت جنگ را در^(۱۳) مرشد آباد با چهار پنج هزار سوار گذاشته ظاهراً در عین ایام نهضت^(۱۴) یا قبل ازین بچندین که^(۱۵) یقینی بنحاطر راقم نیست بتوسط شہامت جنگ ازینکه از سالهای بسیار علاقه بخشیکری میر محمد

-
- (۱) اس : آنطرف شویم.
 (۲) پت : دارند.
 (۳) اس : اس ۷۴ ب' سم : "و" ندارد ؛ بر : "تدارک و" ندارد.
 (۴) بر : برود و بناء آلیه.
 (۵) بر : "که" ندارد.
 (۶) اس ۹۵ الف' اس' بر' سم ۱۵۱ رض : آنروی گنگ.
 (۷) بر' پت : و ایثار.
 (۸) رض ۴۸ الف : پانزده یا شانزده.
 (۹) رض : هشت.
 (۱۰) غیر از 'اس' همه نسخهای خطی "بر افراشته" دارد.
 (۱۱) پت ۵۱ الف : "و حشمت" ندارد.
 (۱۲) بر ۵۳ ب' : "و" ندارد.
 (۱۳) بر : از.
 (۱۴) اس ۹۵ ب' اس' بر' رض' سم ۱۵۲ : "نهضت" ندارد.
 (۱۵) اس ۴۸ الف' اس' بر' رض' سم : بچندی که.

و هیچ نوع در چنین حال که شما مضایقه بجان ندارید^(۱) اینجانب صرفه در دادن مال نخواهم کرد^(۲) لیکن مسئول^(۳) و مأمول از شما آنست که بدور و^(۴) مدارا از من زر طلب خود بگیرید^(۵). تمامی فرق سپاه قبول آن کرده در امر رفاقت یکسو^(۶) و متحد شدند. آنکه آنجانب والا مآب^(۷) سعی بلیغ در ادای تقاضای سپاه فرمود^(۸). ازاینکه در خزانه این همه زر موجود نبود که کفاف^(۹) تنخواه آنها کند، مبلغی از^(۱۰) شهادت جنگ و وجهی^(۱۱) از صبیله خویش زوجه مشار الیه و از جگت سیت و بعضی از ساهوکاران و اعیان برسم قرض گرفته تنخواه سپاه فرمود^(۱۲) مع هذا بسیاری از مرسوم آنها باقی ماند که درینولا فوج مرهته بحوالی شهر رسیدند. نواب معلی القاب در جنگ با^(۱۳) مرهته که در یکجا و یک محل قرار نمیگیرند و بنای جنگ آن فرقه بر قرار و گریز^(۱۴) است و رفتن بعظیم آباد متردد خاطر شده، آخر رأی صواب نمایش شق ثانی اختیار نموده از محل امانی گنج بتعاقب مرهته تحشم فرمود^(۱۵). و تا سرانجام مفر عظیم آباد و تهیه اسباب یورش در محال مذکور^(۱۶) استقامت ورزیده^(۱۷) اسباب صولتجنگ^(۱۸) را بیهکوانگوله فرستاده^(۱۹) که سد راه مرهته از آنجا تا شهر بوده ابواب ارسال غلات

(۱) ادن ۹۴ الف، اس ۴۷ الف، پت، رض، سج ۱۴۹ : مضایقه بآن ندارید.

(۲) اس، پت : صرفه در دادن مال نخواهد کرد ؛ بر ۵۲ : در دادن مال صرفه نخواهد کرد.

(۳) بر، پت : مشمول.

(۴) رض : "و" ندارد.

(۵) اس، رض : نگیرند ؛ بر : بگیرند.

(۶) رض : در امر رفاقت بکشد.

(۷) ادن، سج : والا جناب ؛ اس، پت : جناب والا.

(۸) ادن، اس، پت، رض، سج : فرموده.

(۹) بر : کفاف.

(۱۰) کلمه "از" در نسخه 'رض' (۴۷) مکرراً نوشته.

(۱۱) بر : وجه.

(۱۲) ادن، سج : فرموده.

(۱۳) بر : "با" ندارد.

(۱۴) پت ۵۰ : بر گریز و قرار.

(۱۵) ادن ۹۴ پ، اس، سج ۱۵۰ : نفرمود ؛ پت : بفرمود.

(۱۶) بر ۵۳ الف : محل مزبور.

(۱۷) بر : ورزید.

(۱۸) پت : ورزیده نواب صولتجنگ.

(۱۹) رض ۴۷ : "فرستاده" ندارد.

و سخت آمد. (۱) بالفعل چاره کار چیست ؟ همه متفق اللفظ (۲) معروض داشتند که ما مطیع ایم و متقاد (۳) و تابع رای عالی. ارشاد شد (۴) که فرزند رشید من کشته شده و اهل و عیال و برادر من بذل اسر گرفتار آمدند. بعد رسیدن چنین حوادث زندگی بسیار ناگوار و غیر از کشتن و کشته شدن چاره کار ندارم. از آنجا که (۵) حقوق رفاقت شما از سالها سال (۶) بر من است هر که (۷) قصد اعانت من داشته باشد جان و مال ازو مضایقه نخواهم داشت و هر که را (۸) رغبت نباشد متعرض احوالش نیستم و از (۹) آنجا که سمات خود را بر چنین حیات بهراتب ترجیح میدهم درینصورت برای مردن ناصر و معین مطلوب نیست (۱۰). قاطبه حضار از صغار و کبار بعضی عرض رسانیدند که بر ما (۱۱) حقوق نمکجوارگی آنجناب ثابت است و بانواع رعایت و عنایت مشمول بوده ایم. اکنون غیر از جانفشانی داعیه دیگر نیست. آن والا جناب فرمود اگر بر قول خود صادقید و چنان که بالسان (۱۲) متحد دارید پیمان را بایمان (۱۳) مؤکد سازید که موجب مزید اعتماد و وثوق شود. آنکه قرآن مجید حاضر ساخته (۱۴) همه رؤساء در باب اتفاق و اتحاد قسم یاد کردند. آنکه آنجناب ارشاد فرمود که من مدیون شما هستم و وجوه (۱۵) مشاوه شما که بر ذمه من باقیست در ایصال (۱۶) تماسی آن بنجوی از انجا، قاصر نخواهم بود

-
- (۱) ادن بر ۵۲ الف پت سچ : سنگ آمد سخت آمد .
 (۲) رض : متفق اللفظ والمعنی .
 (۳) ادن بر پت سچ : مطیع و متقاد : رض : مطیع ایم و میعاد .
 (۴) ادن سچ ۱۴۸ ' شد ' ندارد .
 (۵) بر : ندارم و از آنجا که .
 (۶) ادن اس بر سچ : " سال " ندارد .
 (۷) رض ۴۷ الف : " که " ندارد .
 (۸) بر : مضایقه نخواهم کرد هر که را ؛ رض : مضایقه ندارم و هر که را .
 (۹) بر : احوال او نیستم و از ؛ پت : احوال نیستم و از ؛ رض : احوالش نیستم از .
 (۱۰) پت ۵ الف : " نیستم " ندارد .
 (۱۱) ادن ۹۳ ب اس سچ : " عا " ندارد .
 (۱۲) ادن اس : صادق و چنان بالسان ؛ بر : صادق آئید و چنان که بالسان ؛ رض : صادق آئید و جان بایشان ؛ سچ : صادق و چنان بالسان .
 (۱۳) پت : متعدد دارد پیمان را بایمان ؛ رض : متعدد دارید بیان را با بیان .
 (۱۴) ادن بر سچ : ساختند .
 (۱۵) رض : هستیم وجوه .
 (۱۶) پت : ارسال .

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين

اجداد آن سلی القاب از قوم اتراک بودند و جدش
نسبت رمناع با مالکیر پادشاه داشت و دوزمه منسوبه
بنسبک و پدرش میرزا محمد مدنی شیخ بنی سرکه حاجی اعظم
بود و این میرزا محمد در اول سلطنت مالکیر پادشاه در موسم
که میرزا احمد که دیدنی بعد اقتضای ده سال و یکسره فزکی از به
دکن

عکس صفحه اول نسخه خطی این تاریخ متعلق بکتابخانه موزه سالار جنگ
حیدرآباد که در پاورقیها بحروف "سج" اشاره شده

می شد^(۱) دران حال بقابض ارواح جان سپرد. افغانان گوری کمین کننده جسدش^(۲) را بزیر خاک متواری ساختند؛ و دست مصادره بر سایر سکنه شهر دراز کرده عموماً^(۳) و خصوصاً وجهی مقید تحمیل بر عامه^(۴) شهر نمودند و طرفه شورش و قیامتی برپا شده^(۵) کار اکثر اعزه به بیحرمتی کشید^(۶).

القصه اواخر محرم که نواب معلی القاب در امانی گنج خیمه داشت خبر این حادثه عظمی رسیده. گرچه باعتبار وقوع سانحه جانگذا^(۷) که چنین فرزندى که در^(۸) امور ریاست و^(۹) جوهر امارت^(۱۰) مانند خود میدانست بقتل رسید و برادر و دختر و عیال^(۱۱) و اطفال بقید ذل و اسر گرفتار شدند و مملکت عظیم آباد از تصرف بیرون رفت و اکثر از افواج عمده اش^(۱۲) مانند عمر خان و رحم خان وغیره^(۱۳) که ذی قدرت و شوکت بودند همدران زمره انسلاک داشتند هجرت و حسرت و کدورت و ملال باقصی مراتب^(۱۴) راه یافت؛ لیکن در ظاهر احوال^(۱۵) اصلاً و قطعاً اضطراب و اضطرار بخود راه نداده با کمال وقار و استقلال باحضر تمامی^(۱۶) افواج^(۱۷) فرمان داد. و بعد حاضر شدن آن جمع ارشاد فرمود که: صاحبان! سنگ آمد

- (۱) پت : عقوبت بر او میشود.
- (۲) ادن : افغانان کوکبی کذده جسدش ؛ پت : رض : افغانان گوری کمی کذده جسدش ؛ سم : افغانان گوری کذده جسدش.
- (۳) ادن ۲۹۲ : کرد و عموماً.
- (۴) اس ۴۶ الف : پت : برعایه.
- (۵) بر : شد.
- (۶) ادن : سم : کشیده.
- (۷) ادن : "جانگذا" ندارد ؛ اس : بر 'رض' سم : کذا.
- (۸) ادن : "در" ندارد.
- (۹) ادن : سم ۱۴۷ : "ز" ندارد.
- (۱۰) ادن : اس 'رض ۴۶' سم : اشارت.
- (۱۱) پت ۴۹ : "و عیال" ندارد.
- (۱۲) ادن : اس 'رض' سم : عهده اش.
- (۱۳) ادن : مانند عمر و رحم وغیره.
- (۱۴) ادن : سم : باقصی غایت.
- (۱۵) ادن ۹۳ الف : حال.
- (۱۶) رض : تمام.
- (۱۷) ادن : اس ۴۶ 'پت' رض : سم : فوج.

هر لحظه نقش خیالی بخاطر می بست تا کسان شمشیر خان بتفحصش رسیدند (۱).
 در آنحال اضطراباً (۲) دست از همه برداشته و از بالای دیواری خود را بزیر انداخته
 در خانه یکی از مفلوکین ارباب حرف (۳) پنهان شد تا قریب بعصر کسان (۴)
 شمشیر خان پی برده بر چوپاله (۵) انداخته به بیجروستی (۶) تمام نزد خان مذکور
 بردند و شمشیر خان بعد کشتن زین الدین احمد خان در قلعه قرار نگرفته و چوکی
 بر خانه خان مقتول نشانده، نسوات و اطفال او را همراه خویش بباغ جعفر خان برد
 و نزدیک خیمه خود بخیمه مختصری آنها را جا داده، حاجی احمد را در زیر سایه
 قناتی که باصطلاح مشهور قیچی باشد نشانده، محافظین بر آنها گماشت، و
 قصد محاربه با نواب معلى القاب و بتصرف آوردن صوبه بنگاله افتاده، و دست بذل
 و جود کشاده (۷)، در اندک ایامی قریب بیچهل پنجاه (۸) هزار سوار افغانان (۹)
 جمع آورد. و از اسوار زین الدین احمد خان آنچه بروایت مشهور شنیده شد قریب
 سه لک روپیه نقد بر آمد (۱۰). و بجهت اخذ اسوار بر حاجی احمد شدت و ضحرت
 بتمام بعمل می آورد و انواع توهین و تذلیل قوی و فعلی نسبت باو بتقدیم رسانید
 و آن دست داده دنیا با چنین حال زندگی را (۱۱) دوست داشته در دادن زر و مال
 مضایقه میکرد و عِنْدَ الشَّدَّتِ وَ الرَّخَاءِ از مخفیات (۱۲) اسوار نشان میداد تا باین
 نحو بمرور ایام قریب شصت هفتاد (۱۳) لک روپیه و اشرافی سوای جواهر ازو
 بتحصیل رسید و عاقبت کار که بجهت اخذ و جر انواع عقوبت و سیاست بر او

(۱) پت : بتفحص رسیدند ؛ رض : بتفحص او رسیدند .

(۲) بر ۵ الف : دران میان باضطراب ؛ پت : درانحال اضطراب .

(۳) ادن ۹۱ ب : سچ : حرفه .

(۴) اس : ادن ؛ پت : سچ ۱۴۵ : تا قریب بعضی کسان .

(۵) بر : پی پرده و پر چوپاله .

(۶) پت : انداخته بیجروستی .

(۷) ادن ؛ رض ۴۶ الف : سچ ۱۴۵ : دست بذل خود کشاده .

(۸) ادن ۹۲ الف : بر ؛ سچ : بیچهل و پنجاه .

(۹) پت ۴۹ الف : رض : افغان .

(۱۰) ادن ؛ سچ : بر آمده .

(۱۱) پت : حال زندگی خود را .

(۱۲) بر ۵ ب : مخفیات .

(۱۳) ادن ؛ بر ؛ سچ ۱۴۶ : شصت و هفتاد ؛ رض : شصت هفت .

که شمشیر خان را زود بفرستد^(۱)، درینولا مراد شیر خان همشیره زاده شمشیر خان نشست. بود و^(۲) استفسار از آمدن او نمود، مشار الیه جواب داد: بکس باعتبار آنکه کثرت نشود اولاً خان مذکور^(۳) مرا بجهت ملازمت فرستاده، بعد رخصت شدن بنده شمشیر خان بادرک ملازمت فایز میگردد. زین الدین احمد خان مراد شیر خان^(۴) را پان^(۵) رخصت داده بهر واحدی از برادران او نیز پان میداد که در آن حال یکی از آنها کتاری^(۶) بر شکم هیبت جنگ زده کارش تمام ساخت و افغانان با خبر دیگر که مستعد این کار آمده بودند شمشیرها^(۷) کشیده رو بمعدودی که در آنجا حاضر بودند آوردند و اکثر^(۸) از آن جماعه بی روح و بعضی مجروح گشته^(۹) جمعیکه در اجل شان تأخیری بود از اطراف و اکناف بیرون رفته خود را از آن مهلکه نجات دادند. و سردار خان و شمشیر خان با افواج^(۱۰) افغانان که بیرون قلعه مستعد بر اسپان سوار منتظر چنین وقت بودند جلوریز داخل قلعه شدند^(۱۱) و اطراف حویلی^(۱۲) زین الدین احمد خان را بتاراج برده در فکر شهر افتادند. و چون این خبر وحشت اثر بحاجی احمد رسید اولاً اعتبار نکرده، بعد محقق شدن قطرب وار^(۱۳) حرکات مضطرب داشت و^(۱۴) از آنوقت تا قریب^(۱۵) بدو بهر فرصت بود. اگر خود را بر اسپ جلد^(۱۶) سوار نموده راه بنگاله میگرفت برادر خویش میزید و ذلت و خفگی که نعاید حالش شد^(۱۷) بمشاهده نمیرسانید. لیکن از آنجا که سلسله مکافات جاریست از فرط دلبستگی بزخارف دنیوی در فکر برداشتن جواهر و اشرفی افتاده

(۱) بر: پت: بفرستید.

(۲) هیچ نسخه غیر از 'بر' کلمه 'و' را ندارد.

(۳) ادن: ۹۰ ب، اس ۴۵ الف، پت: رض، سج ۱۴۳: "مذکور" ندارد.

(۴) رض: زین الدین احمد خان همراه شیر خان.

(۵) ادن: اس، رض، سج: باین. پان کلمه هندیست که بمعنی تنبول بکار میرود.

(۶) کتاری واژه هندیست که معنی خنجر دارد.

(۷) ادن: سج: آمده بود هرکس شمشیرها.

(۸) اس: اکثری.

(۹) بر: ۵۰ ب: بی روح گشتند و بعضی مجروح.

(۱۰) ادن: ۹۱ الف، پت ۴۸ ب، سج: با فوج.

(۱۱) بر: شده.

(۱۲) رض: ۴۵ ب: حویلی.

(۱۳) ادن: سج ۱۴۴: قطرت وار؛ رض: نظرت وار.

(۱۴) بر: "و" ندارد.

(۱۵) ادن: سج: قرب.

(۱۶) پت: "جلد" ندارد.

(۱۷) پت: شده.

پُر هنر بی هنر چون بود با عموی بزرگوار خود بتقدیم رساند. بهر تقدیر چون درین عزم نیت فساد داشت^(۱) از ترتیب^(۲) اشکال نتیجه عظیم بظهور رسید، بمقتضای ^{مَنْ} حَفَرٍ ^{بِشَرٍّ} لَا ^{خِيَةَ} فَقَدْ ^{وَقَعَ} فِيهِ ^{نَقَشٌ} مدعایش در آئینه خیال با سوء الحال جلوه گر آمد^(۳).

القصه بعد رسیدن میر ابوالمعالی و بردن جواب^(۴) حسب المدعای هیبت جنگ در استمالت افغانان کوشیده استدعای نوکر داشتن نمود. آنها بعد اطمینان خاطر و اخذ ایمان قبول نوکری کرده شمشیر خان و همشیره زاده اش مراد شیر خان و سردار خان با دو سه هزار کس نوکر شدند و اواخر محرم^(۵) از دربهنکه روانه گشته آنروی گنگ رحل اقامت افکندند. زین الدین احمد خان روز دیگر با دو سه نفر خواص و پسر خورد خویش میرزا مهدی بسواری سفینه بقصد مزید تألیف افغانان آنروی گنگ رفته بعد ملاقات مباسطت و استمال انواع لطف و مکرمت معاودت نموده فرمان داد که افغانان با افواج خویش عبور گنگ کنند^(۶). چنانچه تمامی فوج افغانان محاذی باغ جعفر خان عبور نمود و صبح^(۷) روز دیگر که شام عمر زین الدین احمد خان بود روز ملازمت افغانان قرار گرفته. هیبت جنگ بجهت استئناس خاطر آنها فرمان داد که احدی از فرقه^(۸) سپاه غیر معدودی چند^(۹) از خواص پدربار نیابند^(۱۰) و خود از خلوت بر آمده در عمارت چهل ستون بدستیاری غفلت و پابندی اجل بر مسند قرار^(۱۱) گرفت. و دران روز تمامی فوج افغانان مسلح و مکمل از باغ جعفر خان تا دروازه قلعه بر اسپان سوار مستعد وقت کار بودند. اول سردار خان بملازمت رسیده مشمول عنایت شده رخصت انصراف یافت

(۱) الد ۸۹ ب، اس، پت، رض، سج ۱۴۱ : درین عزم نیت فساد داشت.

(۲) بر: ترتیب.

(۳) بر: آمده : رض : آید.

(۴) بر: خبر.

(۵) بر: "واخر محرم" ندارد؛ رض: و اواخر محرم الحرام.

(۶) بر: ۵۰ الف: کذد.

(۷) الد ۹۰ الف: نموده و صبح؛ بر: نمودند صبح.

(۸) بر: "فرقه" ندارد.

(۹) اس ۴۴ ب، بر، پت ۴۸ الف، رض ۵۴ الف: "چند" ندارد.

(۱۰) رض: نمایند.

(۱۱) بر: اقرار.

از پذیرائی. مدعا اطلاع بهیبت جنگ داد^(۱) و از ثقات باستماع رسید^(۲) که باعث برین داعیه هیبت جنگ را دو امر شد. اول: آنکه بعد نوکر^(۳) کردن آنها مترصد وقت بوده مانند روشن خان آنها را از میان بردارد که سرکار^(۴) ترهت بلکه تمام صوبه بهار از خار خار وجود^(۵) شان پیراسته گردد و^(۶) من بعد دغدغه از شجاعت بخاطر نباشد و دوم آنکه از^(۷) آنجا که زین الدین احمد خن هیبت جنگ در اسور دنیاداری و فنون ریاست اگرچه آخذ از عم بزرگوار خود بود^(۸) لیکن پایه تزویر و خدعه^(۹) خود بمراتب اعلا تر از سایر ارباب خدع و تزویر دانسته بر اصابت رای خود کمال اعتماد داشت. بخاطرش رسیده بود که نایبی در عظیم آباد گذاشته و^(۱۰) بقوت و استظهار افغانان^(۱۱) خواجه وار عم بزرگوار خود را^(۱۲) در گوشه نشانده و دست تصرف برادران^(۱۳) کلان را که شهبانت جنگ و صولت جنگ باشند^(۱۴) از تصرف در مملکت بنگاله کلیه کوتاه ساخته رتی و فتی تمامی آن بلاد را در تصرف خود آرد، بلکه^(۱۵) راقم از مهدی نثار خان مرحوم که یحشی فوج هیبت جنگ بود بلا واسطه شنیده که هیبت جنگ جزماً^(۱۶) داعیه آن داشت که سلوکی^(۱۷) [که] عمویش بمشورت پدرش حاجی احمد با آقای خود نوب علاؤالدوله مرحوم سلوک^(۱۸) داشته باعتبار حلالزادگی بمثل مشهور از آن

-
- (۱) بر ۴۹ الف : نمود .
 (۲) ادن ۸۸ ب' اس' رض' سج' رسیده .
 (۳) پت ۴۷ الف : که هیبت جنگ را باعث برین داعیه دو امر شد اول آنکه بعد نوکری .
 (۴) بر : بردارد و سرکار .
 (۵) ادن : سج' وجود .
 (۶) بر : "و" ندارد .
 (۷) بر : دویم آنکه از ! پت : دوم از .
 (۸) ادن ۸۶ الف' سج' ۱۴۰ : آخذ از عم بزرگوار کرده بود .
 (۹) ادن' اس ۴۴ الف' پت' رض' سج' : خدع .
 (۱۰) ادن' سج' : "و" ندارد .
 (۱۱) ادن : افغان .
 (۱۲) ادن' رض ۴۴ ب' سج' : "و" ندارد .
 (۱۳) ادن' بر ۴۹ ب' سج' : برادر .
 (۱۴) بر : باشد .
 (۱۵) ادن' پت ۴۷ ب' : خود دارد بلکه .
 (۱۶) رض : چیزاً .
 (۱۷) بر' پت : سلوکی .
 (۱۸) رض : سلوک .

عذر بوده مترصد وقت اند که نسبت بتواب معلی القاب خدعه و تزویری^(۱) بعمل آرند. آجناب در باب تیغظ و خبرداری بهلازمان سرکار اشاره فرمود. درین نزدیکی^(۲) آنها بالتماس تکالیفی چند فوق الطاقه متصدع شدند. نواب^(۳) معلی القاب صلاح حال در اخراج آنها دانسته و از سرشته ملازمت و^(۴) نوکری مشار الیهما را با شش هفت^(۵) هزار سوار که در رساله شان بود برطرف فرموده بخروج از بلده^(۶) فرمان داد. علی ای التقدیرین بعد مرور سه چهار ماه ازین معامله که اوایل زمستان^(۷) بود نواب معلی القاب بقصد تنبیه و استیصال مرهته که در میدنی پور اقامت داشتند دایره دولت بمحل امنی گنج نمود. در آنجا^(۸) میر ابوالعالی که سابق بر این خانسامانی برهان الملک داشت و درینولا^(۹) بمزوت تمام پیش هیت جنگ بسر می برد و بطریق سفارت بهلازمت فایز گشته تبلیغ رسالت نمود^(۱۰). خلاصه بیغام آنکه شمشیر خان و سردار خان که بعد برطرفی باعتیار توطن قدیم در درهنگه اقامت گرفته اند و جمعی از افغانان همراه شان هستند اخراج این فرقه خالی از تعذر نیست و بودن اینها^(۱۱) بیعلاقه نوکری درین ملک موجب مفاسد^(۱۲) است. درینصورت ملتس آنکه اگر ارشاد شود مشار الیه را بجهتیت دو سه هزار سوار نوکر کنم^(۱۳) لیکن از آنجا که حایداک تمنخواه این سپاه درینصوبه گنجایش ندارد و مقدور کمترین نیست وجهه مشاعره این جمع از سرکار مرحمت شود. نواب معلی القاب اگرچه ابتدا^(۱۴) استغذاف ازین امر فرمود آخر الامر بنابر پاس خاطر هیت جنگ قبول نمود و میر مسطور مقضی المرام معاودت کرد.

(۱) در همه نسخه "تزویری" نوشته.

(۲) ای ۸۷ هـ : ۱۳۷ : درینولا.

(۳) ای ۸۷ هـ : متصدع نواب : ای ۸۷ هـ : متصدع نواب : ای ۸۷ هـ : متصدع نواب.

(۴) میر : "و" ندارند.

(۵) ای ۸۷ هـ : ۱۳۷ : شش و هفت.

(۶) هت : ماند.

(۷) مر : چهار ماه ازین معامله که اوایل زمستان : هت : چهار ماه ازین معامله که اوایل زمستان.

(۸) هت : نمود و در آنجا.

(۹) رح : مرهته : درین وقت.

(۱۰) مر : نمود : هت : ای ۸۷ هـ.

(۱۱) رح : متعارف است : هت : ای ۸۷ هـ.

(۱۲) ای ۸۷ هـ : ای ۸۷ هـ : رح : ای ۸۷ هـ : ای ۸۷ هـ : ای ۸۷ هـ.

اتصال بعضی از ناله‌های غربی مییابد که مزور سفاین دشوار است. ازین جهت تمامی محصولات آنروی آب گنگ غیر ایام برشکال که بمشهدآباد کنار مغربیکه مشهور بهگوانگوله شش هفت^(۱) کروه از شهر فاصله دارد بحمل سفاین میزنند و تواب معلی القاب که دران زمان بحمل امنی گنج نزول اجلال داشت شمشیر خان و سردار خان را بجهت حفظ طریق بهگوانگوله و رفع ایذای مرهته که نسبت بمتدردین بعمل می آوردند رخصت فرمود. مشار الیهما امثالاً لامره روانه بهگوانگوله شدند و^(۲) از آنجا که مدت‌ها هوس^(۳) ریاست بنگاله در سر داشتند درینوقت بتمهید مقدمات آن کوشیده عمده تدابیر موافق ساختن رگهو بخاطر آوردند و انفجاج ابواب^(۴) صداقت و تحریک سلسله محبت در ضمن مراسلات نموده از نقوش^(۵) خیالیه خویش بطریقیکه بر لوح خاطر عکس مدعا باحسن انجام جلوه گر^(۶) کردند اطلاع دادند. بنابر این تغافل و تساهل در حفظ^(۷) طریق بعمل آوردند که چند دفعه فوج مرهته گاوان و^(۸) غله و غیره را در اثنای راه غارت و تاراج نمود و چون پرتو این خبر بر پیشگاه ضمیر انور تافت شمشیر خان و سردار خان را طلب حضور نموده سعید احمد خان صولتجنگ را بجهت حفظ طریق بهگوانگوله تعین فرمود.

القصد بعد از آنکه رگهو بر طبق کلام محرره سابق میر حبیب را با جمعی^(۹) از مرهته در میدنی پور گذاشته خایب و خاسر راه مملکت دکن گرفت؛ یوماً فیوماً آثار مخالفت شمشیر خان و سردار خان و صدور حرکاتی^(۱۰) چند که دال بر آن میشد بظهور آمدن گرفت. حتی آنکه بنابر^(۱۱) غلبه اشتها که مشار الیهما در کمین

(۱) ادن ۳۶ سج : مشهور بهگوانگوله شش و هفت ؛ پت : مشهور بهگوانگوله شش هفت .

(۲) بر ۴۸ الف : "ر" ندارد .

(۳) پت ۴۶ الف : "هوس" ندارد .

(۴) ادن ۸۷ الف سج : "ابواب" ندارد .

(۵) رض : در ضمن مراسلات نقوش .

(۶) پت : باحسن وجه آنجا جلوه گر ؛ رض : باحسن آنجا جلوه گر .

(۷) پت : تغافل در حفظ ؛ رض : تغافل و تساهل در نقط .

(۸) رض : "ر" ندارد .

(۹) بر ۴۸ پ : جماعه .

(۱۰) بر : حرکات .

(۱۱) بر : حتی اینکه مظنه بنابر .

نشدند. بنابراین مشار الیهما که قریب شش هفت هزار^(۱) کس می شدند برطرفی داده^(۲) بعد اخذ مشاھرہ از آنجا که از سالها سکونت در دربھنگہ داشتند، روانہ آنطرف شدند. و بروایتی دران سال که غلام مصطفی خان علم طغیان افراشته بشمشیر خان و سردار خان پیغام رفاقت و موافقت با خویش داد مشار الیهما بتابر استقلال و استبداد خویش ازینکہ مظننہ آن داشتند کہ توانستند مصدر چنین امری بنفسہ شد رفاقت او را صرفہ کار ندانستہ بلکہ ننگ و عار بخاطر آورده جواب عدم اطاعت دادند و باظہار اثبات حقوق نمکخوارگی پا^(۳) از جادہ اطاعت^(۴) و متابعت^(۵) نواب معلی القاب بیرون نگذاشتند^(۶) و بعد از آنکہ خان مذکور بطریقیکہ در اوراق سابق سمت تحریر یافت سنہ ۱۱۵۸ بقتل رسید. از آنکہ مشار الیهما^(۷) بتابر اسباب مذکورہ اثبات حقوق بندگی کرده بودند در انجراح مطالب خویش از اضافہ رسومات و افزونی مردم رسالہ بانجای شتی بعمل آورده بحصول مقاصد و قبول ملتسمات مستظہر گشتند و کثرت و جمعیت خود را زیادہ بر سابق بمشاهدہ^(۸) رسانیدہ بتحمید و توکید نقش خیالی کہ بخاطر داشتند مستوثی شدند کہ در آخر سال مذکور ورود رگہو بتفصیلی کہ سابق تحریر^(۹) یافته در مملکت ہنگالہ اتفاق افتاد، و مشار الیہ اطراف مرشد آباد را محاصره کردہ^(۱۰) درین فکر شد کہ مانع رسیدن غلات و اسباب حواجی دیگر از بہکوانگولہ برشد آباد شود، چہ مرشد آباد کنار رودخانہ مسمی بہاگیری واقع شدہ و مبدأ دھنہ آن کہ اتصال بگنگ دارد در ایام غیر برشکال میخشکد^(۱۱) و جریان آب کمی^(۱۲) در بہاگیری تا زانو بسبب

-
- (۱) ادن ۸۵ پ، رض، سج : قریب شش و ہفت ؛ اس ۴۲ الف : قرب شش ہفت ہزار ؛ بر : قریب شش ہفت ہزار.
 (۲) ادن، اس، پت، رض، سج : داد.
 (۳) ادن، سج ۱۳۴ : ”پا“ ندارد.
 (۴) رض ۴۲ پ : از ”دادند“ تا ”اطاعت“ ندارد.
 (۵) بر ۷۴ پ : مطالب.
 (۶) ادن ۸۶ الف، سج : ”و“ ندارد.
 (۷) اس : رسید از آنکہ مشار الیہ ؛ پت ۵۴ پ : رسید از آنکہ خان مشار الیهما ؛ رض : رسید آنکہ مشار الیہما.
 (۸) بر : سابق مشاہدہ.
 (۹) بر : رگہو تفصیلی کہ سابق بتحریر ؛ رض : رگہو بہ تفصیلی تحریر.
 (۱۰) ادن، اس ۴۲ پ، پت، رض، سج ۱۳۵ : داشتہ.
 (۱۱) ادن ۸۶ پ : میخشکید.
 (۱۲) رض ۴۳ الف : یکی.

که جانو مقابلہ فوج ظفر موج را اختیار نخواهد کرد و سپاہ رکاب مشقت سفر^(۱) بسیار کشیده بودند بعد فرار جانو بمیدانی دور الویہ نہضت بسمت مرشد آباد برافراشت و استیصال^(۲) و اخراج او را از آن^(۳) مملکت موقوف^(۴) بر سال دیگر گذاشت.

ذکر بغاوت و فتنہ انگیزی شمشیر خان وغیرہ افغانان و قصد تسخیر عظیم آباد و مقتول شدن زین الدین احمد خان بفرمان خالق عباد و نہضت نواب معلی القاب بعزم استیصال افغانان بد مال و بقتل رسیدن آنها در محاربه و استخلاص اہلبیۃ خان مرحوم^(۵)

تبیین این مقال بر سبیل ایجاز و اجمال آنکہ باعث بر افساد شمشیر خان و سردار خان آنست کہ رگھو بھوسلا بعد از آنکہ بکرات و مرات از ضرب دست غازیان فیروزی نشان خائب و خاسر گردید^(۶) در صدد حیلہ و تزویر کوشیدہ در ضمن مراسلات بشرط اتفاق بعطاء اللہ خان^(۷) نظامت عظیم آباد و سردار خان^(۸) و شمشیر خان^(۹) لک روپیہ نقد و دو لک روپیہ بوعده کشتن زین الدین احمد خان و بتصرف آوردن عظیم آباد با ضمیمہ فوجداری درہنگہ و نوکری دوازده ہزار سوار^(۱۰) و عده نمود. لہذا مشار الیہما بہ پیش آمد^(۱۱) ادبار و^(۱۲) بقصد خلاف و نزاع استعفای نوکری خواستند^(۱۳) و ہر چند نواب معلی القاب استمال نمود مستمال

- (۱) رض : صفر .
 (۲) بر ۴۷ الف : و بہ استیصال : رض : و استقبال .
 (۳) بر : اخراج از زمین .
 (۴) ادس ۸۵ الف : سج : 'موقوف' ندارد .
 (۵) ادس : اس ۱۴۱ پت : سج : این عنوان را ندارد : رض : حقیقت نساد برپا نمودن رگھو باستطلاع زمین .
 (۶) ادس : گردیدہ .
 (۷) ادس : اس : پت ۵۴ الف : رض : سج ۱۳۳ : با عطاء اللہ خان .
 (۸) ادس : اس : بر : رض : سج : با سردار خان .
 (۹) رض : 'بعطاء اللہ خان نظامت عظیم آباد و سردار خان و شمشیر خان' ندارد .
 (۱۰) ادس : فوجداری تھیکا نوکری دو ہزار سوار : سج : فوجداری درہنگہ نوکری دو ہزار سوار .
 (۱۱) بر : مشار الیہما پیش آمد
 (۱۲) بر : 'و' ندارد .
 (۱۳) بر : خاستند .

و روغن بسعی تمام روپیه را یک آئبر نهایت دو آثار^(۱) میسر میشد و روغن^(۲) سیاه مفقود مطلق. گشته. چند روز بجای آن مردم لشکر که استطاعت داشتند روغن گاو سوختند. و جنگلستان آن دیار تشابک اشجار بمرتبه ای داشت که فوج هراول از عطاء الله خان و شمشیر خان^(۳) و سردار خان چند^(۴) گروه پیشتر بتعاقب خصم رفته بودند تا سه روز خبری^(۵) از آنها بنواب معلی القاب نرسید، و هر دو گروه تفحص همدیگر داشتند. ازین جهت تشویشی بآنجناب لاحق شده بعد امان نظر برای صواب نمایش^(۶) چنین اقتضاء فرمود^(۷) که در آن جنگلستان تقارچیان سرکار و نواب صولت جنگ باختلاف طرف نقاره باواز^(۸) بلند بزنند که احتمال غالب بگوش هراول رسیده باین علامت همدیگر را بیابند، و این حسن تدبیر^(۹) موافق افتاده افواج هراول که بفاصله کمی بودند لیکن از انبوهی جنگل بر احوال یکدیگر اطلاع نداشتند برسیدن صدای^(۱۰) نقاره متوجه آنجناب شده روز چهارم بعز ملازمت فایز گشتند، و درین مدت بودن در جنگلستان اصلاً جانو مقابلۀ فوج^(۱۱) اختیار نکرده بعد ناکامی از جنگل^(۱۲) بشن پور ببردوان رفت. و چون خبر این واقعه بعز عرض^(۱۳) رسید آنجناب نیز از آن جنگل دشوار گذار^(۱۴) بر آمده بسمت بردوان نهضت فرمود. و بعد از آنکه قرب وصول افواج قاهره بر آن سرگشته وادی ناکامی معلوم شد بی محاربه بسمت میدنی پور روانه گشت^(۱۵). نواب والا جناب چون ملاحظه فرمود

-
- (۱) رض : "نهایت دو آثار" ندارد.
 (۲) بر : "بسعی تمام روپیه را یک آثار نهایت دو آثار میسر می شد و روغن" ندارد.
 (۳) رض : "و شمشیر خان" ندارد.
 (۴) ادس ۸۴ الف، اس، پت، رض، سم : و چند.
 (۵) ادس : چیزی ؛ رض : خبر.
 (۶) پت : رای صائبش.
 (۷) رض : فرموده.
 (۸) بر ۴۹ پ : باختلاف طرف نقاره باواز ؛ پت : باختلاف طرق نقاره طرف باواز.
 (۹) ادس : تدبیر ؛ رض : تزویر.
 (۱۰) پت : صداع.
 (۱۱) پت ۴۴ : "فوج" ندارد.
 (۱۲) رض : "اصلاً جانو مقابلۀ فوج اختیار نکرده بعد ناکامی از جنگل" ندارد.
 (۱۳) ادس ۸۴ پ : واقعه بعرض.
 (۱۴) رض ۴۲ الف : جنگل بشنپور دشوار گذار.
 (۱۵) بز رض : "ز" ندارد.
 (۱۶) ادس، سم ۱۳۲ : گشته.

و (۱) آرام و سکون فرقه (۲) سپاه را که مشاق سفر و محاربه کشیده بودند منظور داشته مظفر و منصور بمشهد آباد لوای معاودت بر افراشت. و با آنکه (۳) در معرکه مسطور و از علی اصغر کبری کمال دلاوری بظهور رسیده بود، لیکن از آنجا که از حرکات و سکناتش استشمام مخالفت و تزویر بظهور میرسید و عطاء الله خان بسبب معاودت و معاونت (۴) مشار الیه خیالات دور از کار بخاطر داشت، نواب معلی القاب علی اصغر را بر طرف کرده بمنف تمام از مشهد آباد برآورد (۵).

القصه چون برشکال آن سال بانقضا رسید (۶) آنجناب بحکم آنکه جهانگیری تغافل بر نتابد با افواج (۷) شایسته بقصد اخراج جانو جی از مشهد آباد بمیدنی پور توجه فرمود. موسی الیه از صدمات لشکر فیروزی اثر و سر افشانی (۸) تیغ بهادران ظفر پیکر بمرتبه ای خوف در دل داشت که اصلاً خیال محاربه و مجادله بخاطرش خطور نمیکرد. برویه متعارفه خود را بعد قرب وصول نواب والا جناب (۹) جانو جی بطرف جنگستان غربی بنحاله که عبارت از بشن پور و بچتو باشد آوارگی اختیار نمود (۱۰). نواب معلی القاب دست از تعاقب برداشته (۱۱) با افواج فیروزی انتساب داخل (۱۲) جنگستان شد. و جانو هر روز جائی و غر شب بصحرائی بسر می برد و بسبب عدم رسیدن غلات نرخ حبوب در لشکر بمرتبه تسه (۱۳) گرفت که برنج

- (۱) بر: "و" ندارد.
- (۲) ادن: سج ۱۲۹: فرق.
- (۳) بر: بر افراشت و با آنکه: رض ۴۱ الف: بر افراشت و با ایده.
- (۴) بر ۴۹ الف: معاودت.
- (۵) بر: آورده.
- (۶) بر: رسیده.
- (۷) ادن ۸۳: تغافل بر نیاید با افواج؛ بر: تغافل بر نتابد با افواج: سج ۱۳۰: تغافل بر نیاید با افواج.
- (۸) پت ۱۴۴ الف: سر افشانی.
- (۹) بر: نواب معلی القاب.
- (۱۰) رض: نموده.
- (۱۱) اس ۴۱ الف: پت: رض ۱۴۴: تعاقب نداشته.
- (۱۲) ادن: سج: از "بطرف جنگستان" تا کلمه "داخل" ندارد.
- (۱۳) ادن: اس: رض: تسهیر؛ بر: پت: تسهیر.

جعفر خان انکسار یافته در کنج خمول نشست. مقارن بآن خبر رسیدن جانو جی
 بقرب لشکر فیروزی اثر بعرض رسید. صباح آن افواج مرهته و افغان^(۱) بمقاتله
 و مقابله شتافته^(۲) و اینطرف نواب معلی القاب با افواج بحر امواج بحرکت آمده^(۳)
 فَرِیقٌ مِّنَ الْجَنَّةِ وَ فَرِیقٌ مِّنَ السَّعِیرِ آغاز محاربه نمود. حامیان حوزه اسلام برمی
 سهام و ضرب تیغ خون آشام و برق اندازان جانستان بزدن شلک^(۴) پی در پی
 دود از دماغ^(۵) فوج دکن برآوردند و درین معرکه سید علی اصغر کبری زیاده
 بر بهادران دیگر کمال مرتبه شجاعت و تهور را کار فرموده بسیاری^(۶) از مرهته
 را بر خاک هلاک انداخت. جانو تاب مقاومت در خود مفقود یافته و عنان^(۷)
 تماسکش از دست رفته رو بوادی فرار تافت. و ازینکه من بعد تاب هیجاء و مقابل
 شدن با شیران بیشه^(۸) و غا در طاقت خود ندید بقصد تاخت و تاراج روانه^(۹)
 مرشد آباد شد. نواب معلی القاب پس از استماع این خبر بتعاقبش در کمال
 استعجال تحشم فرموده فرصت آن نداد که آن گروه^(۱۰) شقاوت پژوه ضرزی تواند
 بسکنه شهر رساند^(۱۱). جانو که ضرب دست غازیان در نظر داشت این مرتبه
 در حوالی مرشد آباد حرکت المذبحی کرده خایب و خاسر راه میدنی پور گرفت.
 آنجناب^(۱۲) بعزم ثابت بلا توقف و اهمال با افواج^(۱۳) عدو مال بتعاقبش روانه شد.
 و ازینکه جانو در هیچ محل توقف نورزیده خود را بمیدنی پور رسانید^(۱۴). نواب
 معلی القاب بسبب قرب ایام برشکال استیصال مقاهیر را بر سال آینده گذاشته

-
- (۱) اس : افغانان .
 (۲) بر ۴۵ الف : افغان بمقابله و مقاتله شتافته ؛ پت ۴۳ الف : افغان بمقابله شتافته .
 (۳) بر : در آمده .
 (۴) بر : تَقَدَّگ .
 (۵) ادن ۸۲ الف ' بر ' پت ' رض ' ۴۰ سم ۱۲۸ : دمار .
 (۶) در نسخه ' اس ' کلمه " بسیاری " مکرراً نوشته .
 (۷) بر ۴۵ پت : بر خود مفقود یافته عنان .
 (۸) ادن ۸۲ ب ' اس ' بر ' سم : پیشه .
 (۹) بر : " روانه " ندارد .
 (۱۰) بر : نداده که گروه .
 (۱۱) ادن ۴۳ پت : ضرزی تواند بسکنه شهر رساند ؛ بر : ضرزی بسکنه آن شهر تواند رسانید .
 (۱۲) رض : آنجناب .
 (۱۳) پت : فوج .
 (۱۴) ادن ۸۳ الف ' اس ' ۴۰ پت ' رض ' سم : رساند .

اقاربش بنحیمه او^(۱) تشریف برد و^(۲) میر محمد جعفر خان از آنجا که هفت هشت^(۳) هزار سوار^(۴) مستعار با اثاثه^(۵) امارت همراه داشت پندار غلط بخود راه داده و^(۶) در مراتب استقبال و مشایعت و عرض مطالب حفظ مراتب را^(۷) منظور نداشته حرکاتی چند که لایق باحوالش نبود بعمل آورد. نواب معلى القاب بدولتخانه معاودت فرموده و استعار سفاهت و کمظرفی از ناصیه احوالش نموده بنابر محاسبه هجلی بندر^(۸) سجان سنگه را که بنیابت میر محمد جعفر خان در هجلی^(۹) بود طلب داشت. خان مذکور در فرستادن سجان عدول حکم کرده جواب داد که بردن این وابسته بسر من است. نواب معلى القاب ازین جواب دور از صواب آشفته خاطر شده^(۱۰) میر سید محمد یساول را با چند نفر دیگر فرستاد که سجان سنگه را^(۱۱) خواه بهمواری و^(۱۲) خواه بدرشتی همراه بیارد. مشار الیه که غلظت و خشونت^(۱۳) در مزاج داشت نزد میر محمد جعفر خان رفته چند^(۱۴) کلمه درشت گفته^(۱۵) و دست سجان سنگه گرفته همراه خود^(۱۶) آورده. روز دیگر نواب والا جناب بنابر مصلحت فوجداری هجلی اصالة بسجان سنگه و بخشگیری از عزل میر محمد جعفر خان بنورالله بیگ خان عنایت کرده، دستخط برطرفی رساله میر محمد جعفر خان نمود. بجزرد این عزل و نصب^(۱۷) غرور و نخوت میر محمد

-
- (۱) اس ۳۹ پ: خیمه اش.
 (۲) بر؛ پت ۴۲ پ: "ز" ندارد.
 (۳) پت: هفت و هشت.
 (۴) بر: "سوار" ندارد.
 (۵) دن؛ اس؛ رض؛ سم: اساسه.
 (۶) پت: "ز" ندارد.
 (۷) رض ۴۰ الف: "استقبال و مشایعت و عرض مطالب حفظ مراتب را" ندارد.
 (۸) ادن ۸۱ پ: "بندر" ندارد.
 (۹) رض؛ از "بندر" تا "هجلی" ندارد.
 (۱۰) پت: شد.
 (۱۱) اس: سجان را.
 (۱۲) رض: "ز" ندارد.
 (۱۳) ادن؛ اس؛ پت؛ رض؛ سم ۱۲۷: خشونت.
 (۱۴) ادن؛ اس؛ پت؛ سم: رفته و چند.
 (۱۵) رض: "چند کلمه درشت گفته" ندارد.
 (۱۶) رض: "خود" ندارد.
 (۱۷) اس ۴۰ الف: این عزل و نصب؛ رض: این و نسب.

بموجب (۱) طلب عطاء الله خان اعزاز الدوله از طرف هند (۲) رسیده در کمال اعزاز رفیق راه بود، الویة نهضت و اعتلاء بسمت بردوان بر افراخت که درین اثناء فوج هراول جانو آنطرف کنسائی رسیده چند زنجیر فیل و غیره بتاراج برد (۳). میر محمد جعفر خان با آنکه از سوار و پیاده شانزده هفده (۴) هزار کس همراه داشت بدون تفتیش و تحقیق بی تحریک سیف و (۵) سنان از میدنی پور برخاسته راه بردوان گرفت. و (۶) نواب معلی القاب که باستماع این اخبار از بردوان متوجه پیشتر شده بود در منزل جهنکره بملازمت رسید (۷) و ازینکه بسبب تغافل و تهاونی (۸) که در امر مأمور راه یافته بود بلکه از مراتب ریاست (۹) دلاوری از پیش روی دشمن با وصف غلبه خویش برخاستن بسیار بدیع و بعید (۱۰) می نمود، نواب معلی القاب بعد (۱۱) ارشاد کلمات ناصحانه (۱۲) طیش آمیز که عین صلاح و سداد احوالش بود ارشاد کرده رخصت انصراف بخیمه اش (۱۳) ارزانی داشت. میر محمد جعفر خان بمقتضای الحق سر اظهار کدورت و ملال نموده از آمد و شد دربار تقاعد ورزید. نواب والا جناب از راه مکرمت جبلی و اخلاقی فطری بتقریب فاتحه فوت یکی از

-
- (۱) بر : که مرچب .
 (۲) پت ۴۲ الف : هندوستان .
 (۳) ادن، سم ۱۲۵ : برده .
 (۴) ادن، اس، پت، سم : شانزده و هفده .
 (۵) رض ۳۹ ب : "ز" ندارد .
 (۶) ادن : "ز" ندارد .
 (۷) پت : رسیده .
 (۸) ادن، اس، پت، رض، سم : تهاونی .
 (۹) رض : راست .
 (۱۰) بر ۴۴ ب : بعید و بدیع .
 (۱۱) ادن ۸۱ الف، اس، رض، سم ۱۲۶ : می نمود و نواب معلی القاب بعد : پت : می نمود و بعد .
 (۱۲) پت : ناصحه .
 (۱۳) بر : "بخیمه اش" ندارد .

نواب معلى القاب بانتظام اسور صوبه كتك و اخراج مرهته روانه شده و بعد (۱)
 قطع منازل بحوالى ميدنى پور رسیده جمعى (۲) از مردم مرهته و افغان كه در آنجا
 بودند حركه المذبوحى كرده (۳) راه باليسر گرفتند. خان مسطور با جمعيت مذكور
 وارد ميدنى پور گشته اينطرف رودخانه كنسائى حكيم بچهاونى لشكر داد و از آنجا
 كه مزاجش بطرف عيش و نشاط رغبت تمام داشت و (۴) غلام على پسر حكيم بيگ
 و مير عليخان كه با وصف اظهار شرافت نسب باوصاف اراذل (۵) متصف بود
 و تصرف تامى در مزاج مير محمد جعفر خان نموده شب و روز مست و (۶) لا يعقل
 بودند و هرچند نواب معلى القاب در باب رفتن كتك و اخراج مرهته كرت بعد
 اخري بمبالغه قلمى ميفرمود اصلاً (۷) بسمع رضا اصفا نمى نمود (۸) تا آنكه خبر آمدن
 جانوجى پسر رگهو در حوالى كتك شهرت گرفت. نواب معلى القاب بعد امعان نظر
 ملاحظه فرمود (۹) كه از مير محمد جعفر خان مقاتله و مدافعه (۱۰) اعداد امكان
 ندارد. بنا بر آن خود با دولت با عساكر قاهره از نواب صولت جنگ و عطا الله خان
 و حيدر عليخان و فقير الله بيگ خان و از جماعه رؤساي افغانان شمشير خان
 و سردار خان و عمر خان (۱۱) و رحم خان وغيره و على اصغر كبرى (۱۲) نامى كه

-
- (۱) پت ۱۴ ب: شده بعد.
 (۲) ادن، اس، پت، رض، سم: جمع.
 (۳) رض: كرده ندارد.
 (۴) رض: "و" ندارد.
 (۵) ادن ۸۰ الف، اس، بر ۴۴ الف، رض، سم ۱۲۴: اراذل.
 (۶) اس، پت، رض: "و" ندارد.
 (۷) ادن، سم: اخري بمبالغه قلمى ميفرمود اصلاً بسمع؛
 رض: اخري بمبالغه قلمى ميفرمود بسمع.
 (۸) ادن: اصفا نمودند؛ اس ۳۹ الف، بر، رض، سم: اصفا نمى نمودند.
 (۹) بر: فرموده.
 (۱۰) بر: مقابله و مدافع.
 (۱۱) ادن ۸۰ ب: "و عمر خان" ندارد.
 (۱۲) ادن: على اصغر كبرى.

ذکر نهضت نواب معلى القاب بقصد اخراج مرهنته كه بهدود كتك
و باليسر آواره بودند و آمدن جانو جى پسر رگهو بهوسلا
در حوالى كتك و بر خاسته آمدن مير جعفر خان
بى وقوع جنگ بصوب بردوان^(۱)

اگرچه بنا بر^(۲) آسایش و آرام سپاه نواب معلى القاب بعد گذشتن^(۳) رگهو از سرحد
مملکت بنگاله معاودت بمشهد آباد فرمود لیکن خار خار بودن فوج مرهنته در كتك و
باليسر و میدنى پور بخاطر اقدس همواره خطور میکرد و از^(۴) تدابير آن غافل نبود، تا
بعد مشورت قرار بر آن گرفت كه خلعت صوبه داری^(۵) كتك بنواب صولت جنگ
عنایت كند و نیابت نظامت آنجا بمیر محمد جعفر خان بدهد. بناء علیه^(۶) خان مذکور را
بخلعت نیابت نظامت كتك و فوجداری^(۷) میدنى پور و هجلى با علاوه بخشىگری
كه از قدیم با او^(۸) بود و عطیه سرپیچ مرصع و جیغه و شمشیر و قیل و اسب
مورد نوازش فرمود، و^(۹) نواب صولت جنگ نیز از قبل خود مجدداً خلعت با جواهر
عطا كرد. میر محمد جعفر خان نیابت بخشىگری خود را در حضور بسبنی عم^(۱۰)
خویش میر اسمعیل داده و سجان سنگه نامى را از طرف خود بفوجداری هجلى
فرستاده^(۱۱) با جمعیت هفت هشت^(۱۲) هزار سوار و ده دوازده هزار پیاده بموجب فرمان

(۱) نسخه 'رض' بجای این عنوان كلمه "کیفیت دیگر" دارد و نسخه 'ادن' و 'اس' و 'پت' و 'سج'
هیچ عنوانی دارد.

(۲) بر: اگرچه نیام.

(۳) ادن ۷۹ الف، اس، بر، رض، سج: گذاشتن.

(۴) ادن ۷۹ الف، اس، پت، سج ۱۲۲: "میکرد و از" ندارد؛ رض: خطور داشته از.

(۵) پت: خلعت قلعه.

(۶) ادن، سج: بنا بر آن.

(۷) رض: از "جعفر خان بدهد" تا "فوجداری" ندارد.

(۸) بر، رض ۳۹ الف: قدیم بار.

(۹) بر ۴۳ ب: "و" ندارد.

(۱۰) ادن ۷۹ ب، سج ۱۲۳: خود را در به بنی عم؛ رض: خود را در حضور بنی عم.

(۱۱) اس ۳۸ ب: فرستاد.

(۱۲) بر: هفت و هشت.

زمان شاهزاده فوت کرده شاه قلی خان را که شاهزاده (۱) قبل از محاربه بچند روز خدمت توپخانه عنایت کرده بود در جنگ کشته شد و اکبر قلی خان بتقریبی که تفصیل آن در ذکر راقم نیست در بنگاله اوقات بودن شاهزاده محمد فرخ سیر در آنجا باعزاز بسر می برد و (۲) بعد فوتش محمد ایرج خان زمان (۳) محمد فرخ سیر رابطه اخلاص با غیرت خان داشت و مدارج روزگارش بی تعب میگذشت. و بعد کشته شدن سادات و (۴) انقراض دولت و سلطنت محمد فرخ سیر (۵) برفاقت مبارزالملک سربلند خان بگجرات رفت و مدتی با او (۶) بود. بعد ازان ترک رفاقتش کرده ببنگاله آمد. شجاع الدوله مرحوم که تعارف تام (۷) با آبایش داشت در زمره مخصوصان منتظم گردانید و همراه نواب علاءالدوله مغفور در جنگ با نواب معلی القاب پسرش کشته شده خودش مجروح (۸) گردید و مدتی خانه نشین بود تا آنکه حکام وقت (۹) بتالیفش پرداخته در سرکار نواب معلی القاب بعلاقه نوکری منسلک گشت (۱۰) لیکن بنابر ربط بسیار اکثر با عطاءالله خان اعزازالدوله می بود. و هم درین اوقات صبیله عطاءالله خان که نامزد سراج الدوله شده بود بقضای الهی فوت کرد. نواب معالی القاب که سلفاً عن خلف از محاسن اوصاف سلسله ایشان اطلاع داشت پیغم وصلت سراج الدوله ببخان مذکور باسم صبیله ایشان داد و بعد وقوع مواصلت در صدد پرورش احوال شده بعضی از علاقه جات بنگاله تفویض بایشان نمود.

-
- (۱) بر: "شاهزاده" ندارد.
 (۲) بر: "و" ندارد.
 (۳) ادن ۷۸ الف، سیم ۱۲۰: "زمان" ندارد.
 (۴) بر ۴۳ الف: "و" ندارد.
 (۵) ادن ۳۸ الف، پت، رض، سیم: انقراض سلطنت فرخ سیر.
 (۶) بر، رض: مدتی باز.
 (۷) ادن ۷۸ ب، بر، پت، رض ۳۸ ب، سیم: نام.
 (۸) ادن، سیم: کشته شد خرد مجروح.
 (۹) ادن، سیم: "وقت" ندارد.
 (۱۰) ادن ۷۹ الف، اس، پت ۴۱ الف، رض سیم ۱۲۲: مفروض.

بود، بعجز و الحاح تمام در جناب نواب علاءالدوله مرحوم و^(۱) باستشفاع و امتنان^(۲) از رای رایان عالم چند بتقریب اتمام سال علاقه مذکور^(۳) را بحال گذاشت. مقارن بآن نواب معلى القاب بطریقیکه در اوراق سابق بتحریر رسید^(۴) داخل دره سکرینگی شده کایاب مطالب گردید^(۵) و^(۶) بعطاءالله خان فوجداری اکبرنگر اصالة داده علاقه بهاگلپور نیز بآن اضافه نمود؛ و دو^(۷) هزار سوار که در برطرفی و نوکری باختیار او بود رساله اش مقرر فرمود. و از آنجا که شهادت جنگ^(۸) و اهلیه اش کمال مرتبه محبت و وداد را نسبت باو مرعیداشت یوماً فیوماً کارش در ترقی بود و بمنصب شش هزاری شش هزار سوار و عطای نوبت و پالکی چهاردار و خطاب اعزازالدوله بهادر ثابت جنگ از حضور مورد نوازش شد؛ و مال حالش^(۹) عنقریب رقمزده کلک بیان خواهد گردید.

و مجملی از حالات^(۱۰) محمد ایرج خان آنکه جدش مصطفی قلی خان دیوان باعتبار خانه محمد اعظم شاه بن عالمگیر بود و ماورای آن زمان بودن شاهزاده در احمدآباد گجرات خدمات عمده آن صوبه داشت؛ و او را سه پسر بود؛ اکبر قلی خان که والد محمد ایرج خان باشد و شاه قلی خان و میرزا محمد تقی خان^(۱۱) که هر کدامی از برادران خصوصاً شاه قلی خان و اکبر قلی خان بحرمت و عزت تمام بودند؛ و مصطفی قلی خان

(۱) پت : "ر" ندارد.

(۲) اس : امتناع.

(۳) اس، سچ : مذکوره.

(۴) بر : رسیده.

(۵) اس، بر، سچ : گردیده.

(۶) بر، پت : "ر" ندارد.

(۷) اس، پت : "دو" ندارد.

(۸) اس ۷۷، سچ : فرمود راز آنجا شهادتجنگ ؛ بر ۲۲، پت : فرمود از آنجا که شهادتجنگ.

(۹) بر، سچ : مال و حالش.

(۱۰) بر، و مجموع از حالات ؛ پت، سچ : و مجملی حالات.

(۱۱) اس ۳۸ الف، بر، پت، رض ۳۷، پت : "خان" ندارد.

ضیافت^(۱) در هر دو سرکار دایر و سایر بود. کسی از اعالی و اواسط سکنه شهر باقی^(۲) نماند که بکرات و مرات بهره ازین نعماء باو نرسید و هر حصه که باصطلاح مشهور توره^(۳) باشد تجمیناً بیست بیست و پنجروپیه^(۴) خرج خواهد داشت که هزارها ازین نوع بقسمت رسید^(۵).

[برخی از احوال عطاءالله خان و محمد ابرج خان]

و مجمل از احوال عطاءالله خان آنست که بعد ورود^(۶) بنگاله حاجی احمد دختر خود را بعقد او^(۷) درآورد و پس از رفتن نواب^(۸) معلى القاب بنیابت صوبه عظیم آباد از راجمحل علاقه قصبه مسطور بنیابت^(۹) کار طلب خان که بنی عم^(۱۰) شجاع الدوله بود و عرق قرابتی با خان مذکور داشت بفرمان شجاع الدوله باو مقرر شد. و ازینکه حاجی احمد نسبت باو نظر لطف داشت کارش در ترقی بود تا بعد فوت شجاع الدوله نواب^(۱۱) علاؤالدوله مرحوم که صفائی با حاجی احمد نداشت از عزل عطاءالله خان فوجداری اکبرنگر برای خویش خود حسن محمد خان تعیین فرمود. حاجی احمد بدریافت این امر از آنجا که همواره در صدد آن بود که برادر خود اعنی^(۱۲) نواب معلى القاب را از عظیم آباد بجهت اصلاح امور دنیوی خویش که در حقیقت نوعی از افساد^(۱۳) امور عقبی داشت بطلبد و دران زمان راه^(۱۴) درآمد بنگاله منحصر بر مسکریگلی

(۱) اس ۳۸ پت : ضیافت .

(۲) رض : شهر بار .

(۳) ادن ۷۵ الف : تر : اس : بره : پت : بره : رض : بزه : سم ۱۱۷ : تره . باصطلاح عمومی مقصود از توره طبق است که پر از انواع غذاها میباشد و در موقع مراسم عروسی و غیره بدوستان و خریشارندان توزیع میکنند .

(۴) ادن پت ۴ رض : سم : تجمیناً بیست و پنجروپیه .

(۵) بر : رسیدند .

(۶) ادن ۷۵ ب سم ۱۱۸ : بعد از ورود

(۷) رض ۳۷ ب : "او" ندارد .

(۸) پت : "نواب" ندارد .

(۹) پت : "نیابت صوبه عظیم آباد از راجمحل علاقه قصبه مسطور نیابت" ندارد .

(۱۰) ادن اس : بر ۴۲ الف : پت : سم : بنی اعمام .

(۱۱) پت ۴۰ الف : "نواب" ندارد .

(۱۲) ادن ۷۶ الف : سم : نوعی .

(۱۳) پت : فساد .

رگه‌و که بارها^(۱) ضرب دست غازیان فیروزی نشان ملاحظه کرده بود و^(۲) بسیاری از سپاهش درین نمارک بقتل رسیده، بعلاوه^(۳) رسیدن اخبار شورش مملکت خودش خیب‌الله خان را با دو سه هزار سوار مرهته و شش هفت هزار سوار افغانان^(۴) از غلام مرتضی خان و بلند خان^(۵) و غیره بمیدنی پور گذاشته در کمال یاس و ناکامی رو^(۶) بمملکت خویش آورد. و بعد از آنکه فرار او بتواتر و بیرون رفتن او از سرحد بنگاله بعرض اقدس^(۷) رسید، چون از^(۸) مشاق کثرت اسفار سپاه نصرت شعار را انزجار و کلالی راه یافته بود بنابر ترفیه^(۹) حال آنها مظفر و منصور معاودت فرمود، دارالاماره مرشدآباد را^(۱۰) بفر قدام میمنت لزوم منور ساخته بتنظیم امور مملکت و ترفیه^(۱۱) احوال سپاه و رعیت توجه فرمود.

[ذکر شادی اکرام الدوله و غیره]^(۱۲)

و این عرائس در کمال تکلف و تزئین بعمل آمد که بی تکلف^(۱۳) در ملک بنگاله باین نحو عروسی نگذشته خواهد بود. از آن جمله نواب معالی القاب قریب بهزار خلعت و شهابت جنگ در^(۱۴) شادی اکرام الدوله نزدیک بدو هزار خلاع فاخره، که از صد تا هزار بعضی ازین بیشتر قیمت داشت، بجمع قبایل و عشایر و رفقاء و مصاحبین و ارباب طرب عنایت کردند و تا یک ماه بلکه زیاده از آن طعام

(۱) ادن ۷۴ ب' سچ : چند بار.

(۲) ادن' سچ : "و" ندارد.

(۳) بر : با علاوه.

(۴) بر' رض : افغان.

(۵) پت : "و بلند خان" ندارد.

(۶) رض ۳۷ الف : روی.

(۷) ادن' سچ : عالی.

(۸) بر ۴۱ ب' : "از" ندارد.

(۹) پت' رض : ترفیه.

(۱۰) ادن : "مرشدآباد را" ندارد.

(۱۱) رض : ترفیه.

(۱۲) رض : حقیقت کشدائی شهابت جنگ و غیره. نسخه‌های دیگر هیچ عنوانی ندارد.

(۱۳) بر' رض : بی تکلیف.

(۱۴) پت ۳۹ ب' : قریب بهزار خلعت در شادی شهابت جنگ و در.

عازم گشته، بنوازش محمد خان شهابت جنگ برای^(۱) حفاظت و خودداری تا رسیدن خویش قلمی فرمود^(۲). رگپو پیشتر از آمدن^(۳) معلى القاب بیکروز وارد حوالی مرشدآباد شده و دهات و اطراف قرب^(۴) شهر و جیپائی ده و باغ میر محمد جعفر خان را آتش زده^(۵) تاخت و تاراج نمود. و مقارن آن رایات نصرت آبات بظاهر شهر پرتو نزول افکنده و رگپو بمجرد استماع پهلوتپی^(۶) کرده، بی تحریک سیف و ستان، با تماسی فوج مرسته متفرق و پراکنده شده از آن روی رودخانه بیجاگیری روانه سمت جنوبی و غربی شهر گردید. نواب والا جناب بعد سه چهار مقام در جیپائی ده کوچ فرموده و از خارج شهر طرف کتیوه^(۷) جعفر خان گذشته آن طرف مرشدآباد محل امانی گنج سوادق جاه و حشمت^(۸) ابرافراشت. و یک مرتبه دیگر بر سر تالاب رانی آن طرف کتوه محاربه قوی با رگپو دست داده^(۹) و در آن محاربه مشارالیه کمال^(۱۰) قدرت و قوت^(۱۱) خود را کار فرموده، بعد کشته شدن جمعی از مرسته ها و امضای سعی تا آنجا شده که^(۱۲) بیکر فتح و تلف در متغیله و متصوره اش جلوه گر نگشت و طاقات مقاومت را در^(۱۳) خود مفقود یافته رو از میدان برتافت^(۱۴). نواب معلى القاب دست از تعاقبش نداده بر سر او میرفت.

(۱) رض: بطریق.

(۲) بر: فرموده.

(۳) ادن ۷۳ب، اس ۷۷ب، پت: رض، سج: از آن.

(۴) اس: دیهات اطراف قرب؛ بر: دیهات اطراف و قرب؛ پت: دیهای اطراف قرب.

(۵) بر ۴۱ الف: آتش داده.

(۶) ادن ۷۳ب، اس: پت، رض ۳۶ب، سج ۱۱۵: استماع قالب تپی.

(۷) بر: رض، سج: کتیره. کتیره (با قای غندی) واژه هندیست که مراد از آن مرکز بازارگانی میباشد.

(۸) پت ۳۹ الف: جاه و جلال و حشمت.

(۹) پت: دست داد.

(۱۰) پت: بکمال.

(۱۱) بر: قوت و قدرت.

(۱۲) ادن ۷۴ الف، اس ۳۸ الف، سج: اعضای سعی بانجاشتی؛ پت: اعضای سعی که؛ رض: اعضای سعی بایجاب.

(۱۳) بر: بر.

(۱۴) ادن، سج ۱۱۶: میدان تافت.

از طرف خود بطریق مصالحه نزد رگهو فرستاد. مشار الیهما بتوسط حبیب الله خان ملاقات کرده تبلیغ رسالت نمودند. رگهو که ضرب دست غازیان فیروزی نشان مکرر بمشاهده رسانیده از کثرت مقاتله و مشاق راغب^(۱) بصلح بود، لیکن حبیب الله خان که عداوت قلبی با نواب معلی القاب داشت رضا بصلح نداده مزاج رگهو را از آن قصد^(۲) باز داشته دلالت رفتن مرشدآباد^(۳) نمود. باعتبار آنکه خلو شهر از^(۴) سردار صاحب اقتدار و بودن نواب والا جناب باین بعد مسافت تصرف باسهل وجوه میسر خواهد شد، رگهو نیز بجهت آنکه خود را مرد میدان نمی دید و در مصالحه باعتبار کفر طریقت از مضمون حدیث شریف الحرب خدعة غافل و منکر بوده نسبت خدع و تزویر^(۵) بآنجناب داشت، اعتماد بر صلح نکرده و رای حبیب الله خان^(۶) را راجح داشته روانه مرشدآباد شد. روز دیگر نواب والا جناب بتعاقبش طرف عظیم آباد متوجه شد^(۷) و تا رسیدن بلده مذکور بسبب غارت شدن غلات روزمرکه و عدم رسیدن اجناس غله تعسر^(۸) آن بحد افراط رسیده بود بمشقت^(۹) تمام لشکر فیروزی اثر در عرصه چند روز حوالی عظیم آباد رسید. و ازینکه رگهو قرار در آنجا نگرفته روانه بنگاله شد، آنجناب نیز بتعاقبش^(۱۰) تبشتم فرمود. چون^(۱۱) اردوی ظفر قرین بموضع بهاگپور بناله چنپانگر^(۱۲) رسید در آنجا رگهو بانتهاز فرصت تاختی بر اردو آورده و پاره از^(۱۳) مردم ساقه بهیر و بنگاه را غارت کرده از راه جنگل^(۱۴) روانه بنگاله شد. نواب معلی القاب از طریق شارع عام بقدام استعجال

(۱) بر: از کثرت مقابله راغب؛ رض: از کثرت مقاتله و مشتاق راغب.

(۲) ادن ۷۲ ب، سج ۱۱۳: "قصد" ندارد.

(۳) پت: رفتن بمرشد آباد

(۴) رض: "از" ندارد.

(۵) ادن، اس، بر ۴۰ ب، رض ۳۶ الف، سج: تذویر.

(۶) بر: رای میر حبیب الله خان.

(۷) پت: از "روز دیگر" تا "متوجه شد" ندارد.

(۸) ادن، اس، رض، سج: تعسیر؛ بر: تعاسر.

(۹) ادن، اس، پت، رض، سج: رسیده بمشقت.

(۱۰) بر: نیز بیشتر بتعاقبش.

(۱۱) بر، پت ۳۸: تبشتم فرمود و چون؛ رض: بتبشتم فرمود و چون؛ سج ۱۱۴: تبشتم فرمود و چون

(۱۲) بر: جهانگیرنگر. ولی در نسخه های دیگر "جهانگیر" آمده. اسم این ناله اصلاً چنپانگر است.

(رجوع کنید به سیر المتأخرین، چاپ لکهنو، جلد دوم، صفحه ۵۰۵)

(۱۳) بر: "از" ندارد.

(۱۴) رض: چنگلستان.

قریب بیست (۱) هزار سوار رو بمعرکه آورد. در کنار رودخانه مذکور محاربه قوی اتفاق افتاده و هر واحدی از (۲) رؤسای لشکر فیروزی اثر مانند عطاء الله خان ثابت جنگ و میر محمد جعفر خان و حیدر علی خان و شمشیر خان و سردار خان و رحم خان (۳) و غیره از بهادران و زین الدین احمد خان هیت جنگ با رفقای خویش داد شجاعت و دلاوری دادند. و (۴) درین معرکه میر محمد جعفر خان بیشتر محل تردد گشت تا آنکه رگهو با معدودی از معتمدان سپاه خویش در کمال دلاوری بمقابل (۵) نواب معلی القاب آمده بمکاوچه (۶) مشغول بود که از قضا گولی بندوق بدهن او رسیده دندان طمعش (۷) را از بیخ برآورد (۸). رگهو با وصف رسیدن زخم چنین عارفار (۹) بر خود اختیار (۱۰) نکرده در کمال پایداری و (۱۱) وقار مقابل لشکر فیروزی اثر خیمه نمود و تا هیجده (۱۲) روز که مقابل همدیگر فریق (۱۳) من البجته و فریق من السعیر (۱۴) قرار و استقرار داشتند؛ اگرچه جنگی مانند محاربه اول نشد (۱۵) لیکن اکثر اوقات بانتهاز فرصت رو بروی فوج (۱۶) غنیم داشت. درین بین زوجه نواب معلی القاب نواب بیگم صاحبه (۱۷) تقی قلی خان (۱۸) و مظفر علی خان را

-
- (۱) رض : بست.
 (۲) پت : هر واحدی از ؛ رض : هر واحدیکه از.
 (۳) پت : ”رحم خان“ ندارد.
 (۴) پت : ”ز“ ندارد.
 (۵) پت : دلاوری مقابل.
 (۶) ادن ۷۲ الف : بمکاوچه.
 (۷) پت : طمعش.
 (۸) اس ؛ بر ۴۰ الف ؛ پت ؛ رض ۳۵ ب ؛ سم ۱۱۲ : برآورده.
 (۹) اس ؛ رض : قرار.
 (۱۰) ادن ؛ اس ؛ پت ۳۸ الف ؛ سم : ”اختیار“ ندارد.
 (۱۱) رض : ”ز“ ندارد.
 (۱۲) اس ؛ پت ؛ رض : هیژده ؛ ادن ؛ سم : هیجده.
 (۱۳) بر ؛ که مقابله فریق.
 (۱۴) رض : فریق من الغشیه و فریق من الشعر.
 (۱۵) ادن : مانند اول نشده ؛ سم : مانند اول نشد.
 (۱۶) بر ؛ زرد بروی بر فوج ؛ پت : زرد بروی فوج.
 (۱۷) اس ۳۷ الف ؛ پت ؛ رض ؛ سم : صاحب.
 (۱۸) بر ؛ تقی علی خان.

و تماسی صوبه کتک تا میدنی پور و هجلی و بردوان در تصرف او بود. و در مدت توقف او مراسلات غلام مرتضی خان پسر غلام مصطفی خان^(۱) مقتول که در مکرری کوه^(۲) محصور بود و بلند خان و غیره از افغانان بتواتر و توالی بر گهو رسید، مشتمل بر آنکه^(۳) اگر آنجناب از آنصوب باین طرف تصدیع کشند و ما مخلصین^(۴) را ازین مهلکه نجات بخشند با چند هزار^(۵) کس حلقه بگوش اطاعت^(۶) بوده در مراسم^(۷) جانسپاری قصور نخواهیم نمود^(۸). رگهو بنحیال آنکه چند هزار سوار افغان را مطیع و منقاد خویش سازد اواخر برشکال از محال قرار و سکون خویش بسمت^(۹) عظیم آباد از راه جنگل متوجه شد. نواب معلی القاب اوایل زمستان آن سال با ده دوازده هزار سوار جرار از طریق^(۱۰) شارع متعارف بقصد استیصال اعداء لوای نهضت و اعتلاء بعظیم آباد برافراشت. و چون رگهو بعد تاراج حوالی عظیم آباد از شیخ پوره و تکاری و غیره برای استخلاص غلام مرتضی خان آنطرف رودخانه سون رفته بود در اثنای راه هیچ جا با اشقیاء^(۱۱) اتفاق محاربه نیفتاد^(۱۲) و نواب والا جناب^(۱۳) از معموره عظیم آباد گذشته خارج آنرا بسمت غربی دایره دولت ساخت و ازان محل پیشتر چند فرسخ طی مسافت فرموده کنار دریای سون اطراف محب علی پور مخیم جاه و جلال گردید. و رگهو که^(۱۴) برای استخلاص غلام مرتضی خان آنطرف رودخانه سون رفته بود مستخلص ساخته با جمعیت مرهته و افغانان^(۱۵)

(۱) ادن : " پسر غلام مصطفی خان " ندارد؛ اس، سج، رض : پسر مصطفی خان.

(۲) در تمام نسخ خطی غیر از 'بر' " مکرری کوه " نوشته ولی اسم این قصبه اصلاً " مکرور " است.

(۳) بر : اینکه.

(۴) پت : مخلص.

(۵) ادن ۷۱ الف، سج ۱۱۰ : مهلکه نجات بخشند با هزار ؛ بر ۳۹ ب : ازین مهلکت نجات بخشند تا

چند هزار ؛ رض : ازین مهلکه نجات بخشید با چند هزار.

(۶) پت : کس بحلقه اطاعت.

(۷) رض ۳۵ الف : مراحم.

(۸) ادن، بر، پت، رض، سج : نخواهم نمود.

(۹) بر : خویش سمت.

(۱۰) ادن : طرق.

(۱۱) ادن ۷۱ ب، اس، بر : باشقیا ؛ رض : باشقیان.

(۱۲) بر : نیفتاده.

(۱۳) بر : نواب معلی القاب.

(۱۴) پت ۳۷ ب : " که " ندارد.

(۱۵) اس ۳۶ ب، پت، سج، رض : افغان.

بسم الله الرحمن الرحيم

بسم الله الرحمن الرحيم
 بسم الله الرحمن الرحيم

اجده و معنی انعامش از قوم آنک بود و در حدیثش نسبت رواج با حکام کرد و شاه
 داشت و در زمره منصفان این بنسب و پدرش میرزا محمد توفیق بیگلربیگر
 محمد اعظم شاه بود و در روز آنگه در اول سلطنت مالکیده به توتنه شده و در
 بزرگداشت که در بعد و بعد از آن ده سال و یک روز یکی از بلا و در همین آن که شاه
 امارت قدم بود و در حدیثش نسبت به زراعت علی شلم یافت تا صورت
 با قلم تر و بماند بن در محلی شایب آمد و شد داشت و میرزا حسن در روز
 میرزا احمد در سر کار محمد اعظم شاه - بنوین حدیثش از شاه و آن مالکیت
 زور و در خانه و چندی به اردو یکی غلامه بیای بود و در فکر او داشت و در کار
 روز از حدیثش مالکیده که محاسن با او شایسته و در اتفاق افتاده و آن

برگهو پیغام فرستاد که ایقاع^(۱) مصالحه را سبب یا وهن و فتور است یا^(۲) توقع منفعت و الحمد لله که تا حال غازیان^(۳) نصرت نشان را اصلاً غبار کلال و ملالی از مقابله با کفار اشرار بر لوح خاطر ننشسته^(۴) بلکه یوماً فیوماً درین باب حریص ترند^(۵) و تحصیل عرق قرابتی از^(۶) ایشان منظور و مرکوز^(۷) نیفتاده^(۸) است درینصورت وقولع صلح موقوف برآنست که شیران بیشه هیچای اسلام با نهنگان دریای ظلام بحدی کارزار کنند که جوئی از خون آنها جریان یافته و در آن دریای خون شنوری کرده، شمشیر بهمدیگر^(۹) زنند. بعد ازان هرکه مغلوب شود طالب صلح گردد. رگهو جواب داد که اینجانب باشتیاق همین امر قریب بهزار کروه مسافت طی کرده تا جوار خدام گردون احتشام رسید، و آنجناب تا صد کروه هم برسم^(۱۰) استقبال قدم رنجه نفرمودند. نواب والا جناب ارشاد فرمود: درینولا که ایام برشکال رسیده^(۱۱) و ایشان از راه دور مشاق^(۱۲) و زحمت سفر کشیده وارد شده اند، انسب آنکه بمحل مناسب آرام بگیرند که سپاه ایشان از رنج راه آسوده و چندی آرام گرفته مستعد رزم و پیکار^(۱۳) شوند. بعد از انقضای^(۱۴) برشکال بعون الله تعالی تا مملکت ایشان باستقبال خواهد شتافت. رگهو بنصیحت ناصح مشفق عمل کرده و صلاح وقت در امثال^(۱۵) امر دیده اطراف بیربهم رفته چهاؤنی نمود

(۱) پت : اتقاع .

(۲) ادن، اس، پت، سج ۱۰۸ : با وهن و فتور است یا ؛ رض : با وهن و فتور است تا .

(۳) ادن، سج : والحمد رزم که تا غازیان ؛ اس، پت، رض : والحمد رزم که تا حال غازیان .

(۴) ادن ۷۰ الف، پت : خاطر نشسته .

(۵) اس پت، رض : در باب حریص ترند ؛ رض : در باب حریص حریص ترند .

(۶) ادن، سج : عرق قریبی از ؛ اس : عراق قرابتی از ؛ بر : عرق قرابتی جز این از ؛ پت : عراق از ؛ رض : عراق عرابنی .

(۷) بر : از ایشان مسطور مرکوز .

(۸) ادن، اس، پت، رض، سج : نیفتاد .

(۹) ادن، سج، پت : شمشیر همدیگر .

(۱۰) بر ۳۹ الف : ” برسم ” ندارد .

(۱۱) پت ۳۷ الف : رسید .

(۱۲) رض ۳۴ سج : مشتاق .

(۱۳) اس ۳۶ الف، پت : پکار .

(۱۴) ادن ۷۰ ب، اس، بر، رض، سج ۱۰۹ : بعد انقضای .

(۱۵) رض : امثال .

گذشت مبشران^(۱) اقبال خبر کشته شدن غلام^(۲) مصطفی خان بعرض رسانیدند^(۳). توضیح آن بر سیل اجمال آنکه خان مذکور که مرتبه شجاعتش بدرجه تهور رسیده بود^(۴) با وصف کشته شدن اعوان و انصار و خویش و تبار^(۵) سرشته عزم و^(۶) وقار را از دست نداده پس از فراهم آوردن چند هزار سوار کرة بعد آخری بقصد محاربه با زین الدین احمد خان متوجه عظیم آباد گردید. خان مسطور که در حقیقت مراتب ریاست را باعتبار قابلیت جوهر تعلیم درستی از عم بزرگوار خود^(۷) داشت از تدابیر دفع دشمن غافل نبوده و قریب ده دوازده هزار سوار نوکر کرده باستقبال خصم شتافت و در حوالی بهوجپور تلاقی فریقین اتفاق آورده بعد مکاحه و محاربه^(۸) بهادران جانبین در کوشش و کشش^(۹) از خود بتقصیر راضی نشدند گولی تفنگ^(۱۰) جانستان بغلام مصطفی خان رسیده شرر شعله آن وخیم العاقبت را منطقی ساخت.

القصة چون فتح چنین که^(۱۱) سرآمد اجله فتوحات بود و^(۱۲) از جمله محالات می نمود یمن^(۱۳) مکرمت الهی^(۱۴) نصیب اولیای دولت قاهره گردید از سر دفع چنین دشمن^(۱۵) اقوی خاطرها بسکون و آرام کشید. نواب معلی القاب در امر استدعای صلح

-
- (۱) اس : مشیران .
 (۲) اس، بر، پت، رض ۳۴ الف : "غلام" ندارد .
 (۳) سم : رسانید .
 (۴) اس، ادن، پت، سم ۱-۷ : "بود" ندارد .
 (۵) پت : انصار خویش و با .
 (۶) ادن، اس، پت، سم : "و" ندارد .
 (۷) ادن، سم : "خود" ندارد .
 (۸) پت : محاربه و مکاحه .
 (۹) بر : "و کشش" ندارد .
 (۱۰) اس ۳۵، پت ۳۶، رض : گولی و تفنگ .
 (۱۱) بر : "که" ندارد .
 (۱۲) ادن، بر، سم : "و" ندارد .
 (۱۳) اس : یمنین ؛ پت، رض : همین .
 (۱۴) پت : "الهی" ندارد .
 (۱۵) پت : شمشیر .

مار سر و (۱) دم زده به پیچ و تاب و در صدد انتقام بود رسیدن خط غلام مصطفی خان را لطیفه غیبی پنداشته با جمعیت چهار هزار سوار جرار روانه بنگاله گشته از جبال بلده کتک وارد آن مملکت گردید. و نواب معلى القاب که (۲) بتعاقب غلام (۳) مصطفی خان نهضت فرموده آن شقاوت بنیان را هزیمت داده در حوالی عظیم آباد دایره دولت داشت که از عرایض شهامت جنگ خبر ورود رگهو بعز عرض رسید (۴). و از آنجا که بلده مرشدآباد حصار و خندق (۵) ندارد و شهامت جنگ بوجه احسن قدرت بر دفع (۶) رگهو نداشت آن جناب انفصال قضیه (۷) غلام مصطفی خان را که اسپ عناد در میدان لجاج اطراف چنار گره (۸) و غیره می تاخت حواله زین الدین احمد خان داشته (۹). و رحم خان را نزد او گذاشته لوای معاودت بصوبه بنگاله برافراشت و بعد طی منازل ساحت مرشدآباد را بعز قدوم خویش مزین ساخت. و درین بین (۱۰) رگهو از بالیسر و میدنی پور گذشته (۱۱) بیردوان رسید. نواب معلى القاب از آنکه از نزاع غلام مصطفی خان اطمینان خاطر بواقعی نداشت بنا بر مصلحت منعم علی خان را پیش رگهو بطریق (۱۲) سفارت فرستاده پیغام صلح داد. رگهو آن جناب را بسبب مسطور مشوش الحال و متوزع البال (۱۳) تصور کرده ایقاع صلح را موقوف بر دادن سه کرور روپیه نمود. و چون قریب بدو ماه (۱۴) درین سؤال و جواب

(۱) بر: "و" ندارد.

(۲) بر: "که" ندارد.

(۳) انس ۶۸ الف: اس، پت: سج ۱۰۵: "غلام" ندارد.

(۴) بر: خبر رسیدن رگهو بعرض رسید؛ رض: خبر ورود رگهو بعرض رسید.

(۵) بر: مرشدآباد دایره حصار و خندق.

(۶) بر: قدرت بدفع.

(۷) سج ۱۰۶: قصه.

(۸) انس ۶۸ ب: چنار گره؛ سج: خیار گره.

(۹) انس: داشت.

(۱۰) پت ۳۶ الف: "بین" ندارد.

(۱۱) رض: گذاشته.

(۱۲) بر ۳۸ ب: "بطریق" ندارد.

(۱۳) انس ۶۹ الف: متوزع البال.

(۱۴) بر: چون دو ماه.

منزل پای وقارش استقرار نگرفته از حدود عظیم آباد بیرون رفت. نواب معلى القاب بتعاقب او تا منتهای حد^(۱) صوبه بهار نهضت فرموده در انتقام بی اعتدالی که زمان صفدر جنگ بشهر عظیم آباد راه یافته بود اراده داشت که از^(۲) رودخانه گنگ گذشته بنارس را بتازد؛ لیکن بسبب آنکه^(۳) در آن وقت محمد شاه بموضع منکره بقصد تنبیه^(۴) علی محمد روهیلہ آمده^(۵) صفدر جنگ همراه بود باحتیاط آنکه^(۶) مبادا مزاج بادشاه را منحرف سازد از آن اراده خود را بمقتضای مصلحت باز داشته افواج منصوره^(۷) را بتاخت زمینه^(۸) که از متعلقات صوبه صفدر جنگ بود مأمور فرمود و آنها بقتل و اسر^(۹) و غارت سکنه زمينه^(۱۰) پرداخته مظفر و منصور معاودت کردند که درین اثناء خبر رسیدن رگهوی مقهور بکتک باراده معاونت غلام مصطفی خان و تخریب مملکت بنگاله رسید.

ذکر آمدن رگهو بهوسلا کرث دیگر بحدود مرشد آباد و نمودن چهاؤنی باطراف بسپربهوم و رفتن بحدود عظیم آباد جهت استخلاص غلام مرتضی خان محصور و غیره وقایع محاربه^(۱۱)

در آن زمان که غلام مصطفی خان علم بغاوت و طغیان برافراشت^(۱۲) مکتوبی بر رگهو مشتمل بر ترغیب و تحریر آمدن بنگاله ارسال داشت. و چون^(۱۳) خط مسطور بمشار الیه رسید ازینکه از کشته شدن بهاسکر و بیست و دو سردار عمده دیگر مانند

(۱) ادن؛ اس؛ رض ۳۴ الف؛ سج ۱۰۴ : منتهای حد؛ بر: منتهای سرحد.

(۲) ادن: "از" ندارد.

(۳) بر: اینکه.

(۴) ادن: منکره بتبیه؛ اس: بنگره بقصد بتبیه.

(۵) رض: "آمده" ندارد.

(۶) پت: بآنکه.

(۷) اس ۳۴ پت ۳۵ ب: محصور.

(۸) در تمام نسخ "زمینه" نوشته. ولی این قصه که نزد بنارس واقع است بفام زمانیه شهرت دارد.

(۹) ادن ۹۷ ب؛ اس؛ بر ۳۸ الف؛ رض؛ سج: اسیر.

(۱۰) در تمام نسخ "زمینه" نوشته.

(۱۱) ادن؛ اس؛ پت؛ سج: این عنوان را ندارد؛ رض: نامه فرستادن غلام مصطفی خان بگهو و آمدن او.

(۱۲) رض: بر افراشته.

(۱۳) در نسخه "رض" (۳۳ ب) "و چون" مکرراً نوشته.

نزدیکی خارج مورچال استقامت ورزید^(۱) و خان مذکور در مقابله^(۲) او مخیم
ادبار بر افراشته تا هفت روز جنگ توپخانه از طرفین بمیان^(۳) بود. روز هشتم غلام
مصطفی خان اردوی خود را^(۴) بسمت غربی عظیم آباد مکان میتهاپور فرستاده^(۵)
و باز بقصد محاربه سوار شده از طریقکه مرتبه اول یورش آورده بود بمقابله شتافت
و این مرتبه نیز^(۶) زین الدین احمد خان و رفقایش^(۷) داد دلآوری داده در امر
محاربه کوششهای مردانه نمودند. از قضا در آن گیرودار تفنگی بچشم غلام
مصطفی خان رسیده^(۸) بر حوضه فیل افتاد و^(۹) طاقت مقاومت در خود موقوف یافته^(۱۰)
پشت بمعرکه داده ببنگاه خویش رفت و^(۱۱) روز دیگر از آنجا روانه پیشتر شد.
درین اثناء نواب معلی القاب که از بنکاله بقصد مدافعه لوای نهضت و اعتلاء
بر افراخته بچند^(۱۲) فرسخی عظیم آباد نزول اجلال فرموده بود زین الدین احمد خان
باستقبال عم بزرگوار شتافته^(۱۳) و بادراک تقبیل^(۱۴) قدوم آنجناب استسعاد یافته^(۱۵)
از آنجا در رکاب ظفر انتساب بتعاقب مصطفی خان روانه شد. و ازینکه بمصطفی
خان^(۱۶) بسبب تفرقه سپاه و کشته شدن اساطین رؤساء طاقت جنگ نمانده در هیچ

(۱) ادن : سم : ورزیده .

(۲) رض : مقابل .

(۳) رض : میان .

(۴) رض : " را " ندارد .

(۵) ادن ۶۶ ب : منزه پور فرستاده : اس ۴۴ الف : پت : میته پور فرستاده .

(۶) رض : پیر .

(۷) بر : رفقانش ؛ پت ۳۵ الف : رفیقانش .

(۸) ادن : رسید : رض : رسته .

(۹) پت : " ز " ندارد .

(۱۰) بر ۳۷ ب : در خورد ندیده .

(۱۱) بر : " ز " ندارد .

(۱۲) ادن : بچندین .

(۱۳) اس : پت : شتافت .

(۱۴) رض : تقبل .

(۱۵) ادن ۶۷ الف : " یافته " ندارد .

(۱۶) همه نسخ غیر از ' سم ' (۱۰۳) " مصطفی خان " دارد .

احمد خان یورش^(۱) آورده داخل مورپال شد و محل اردو^(۲) را بتاراج برد و^(۳) نزدیک زین الدین احمد خان^(۴) رسیده با فروختن نیران قتال و جدال اشتغال نمود و با آنکه^(۵) کمال تفرقه بفوج زین الدین احمد خان راه یافته در آن حین بیش از دو صد کس نزدیکش نبودند اصلاً تزلزل و اضطراب بیای ثبات و قرارش راه نیافته در کمال پایداری و وقار متوجه دفع دشمن گردید. درین بین فیلبان مصطفی خان^(۶) برسیدن تفتنگ جانستان از پا درآمد و فیل سواریش در اختیار نماند^(۷) و هم در آن زمان اودلشاه و حکیم شاه و غیره که اساطین سپاهش بودند بقتل رسیدند. خان مذکور بقصد آنکه بر مرکب^(۸) دیگر سوار شود از فیل پائین آمد^(۹) سپاهش بمشاهده این حرکت سر رشته انتظام از دست داده متفرق شدند. غلام^(۱۰) مصطفی خان عرصه بازی را^(۱۱) برخلاف مدعا دیده و^(۱۲) استقامت خویش را در آن محل قرین مصلحت ندانسته^(۱۳) بر جعت قهقری برگشت. و زین الدین احمد خان این فتح را در خیال و گمان^(۱۴) نداشت. بمراسم شکر جناب احدیت قیام و اقدام^(۱۵) نموده و شادیانه فتح و ظفر بلند ساخته و بتعاقب^(۱۶) او شتافته در

(۱) بر ۳۶ : شرش :

(۲) ادن ۶۵ ب' اس ۳۲ ب' رض' سج : مور چال شده محل اردو : بر : مور چال شد و مهال اردو : پت : مور چال شده اردو .

(۳) ادن' سج : "ز" ندارد .

(۴) بر' پت' رض : نزدیک بزین الدین احمد خان .

(۵) ادن : نمود با آنکه : رض : نمود یا آنکه .

(۶) ادن : در بین فیلبان مصطفی خان : پت ۳۴ : درین مابین مصطفی خان

(۷) ادن' سج : نموده .

(۸) ادن ۶۶ الف' اس' پت' سج ۱۰۲ : مرکب .

(۹) پت : از قبل مابین آمد : رض : از فیل مابین آمد .

(۱۰) اس' پت' رض ۳۲ : "غلام" ندارد .

(۱۱) بر ۳۷ الف : "زا" ندارد .

(۱۲) رض : "ز" ندارد .

(۱۳) بر : خویش دران محل قرین مصلحت ندیده .

(۱۴) بر : گمان و خیال .

(۱۵) بر : اقدام .

(۱۶) ادن' سج : ساخته در تعاقب : اس : ساخته و تعاقب : بر : ساخته بتعاقب .

بحکم الملک لمن غلب دفع این طایفه محتاج بسند^(۱) نیست و باستمساک کدام سند عموی شما اخذ بنکاله و قتل^(۲) حاکم آنجا متمسک بود. القصه بعد از آنکه بر زین الدین احمد خان^(۳) قصد فساد و نزاعش متیقن گردید با آنکه^(۴) از طرف نواب معلى القاب باستانع از مجاربه و امر بنجود داری^(۵) بلکه گذاشتن عظیم آباد و متفق شدن^(۶) با آنجناب که بعد از آن باتفاق دفع دشمن بعمل خواهد آمد مأمور بود، لیکن خان مسطور از آنجا که جسارت و جرأت جبلی^(۷) داشت استنکاف از آن امر نموده با پنج شش هزار^(۸) سوار قدیم و جدید بحکم شجاعت و پاس حمیت^(۹) رزم با دشمن قرار داده و مورچالی^(۱۰) گرد لشکر خویش درست کرده مستعد رزم و پیکار^(۱۱) در کمال استقلال استقرار ورزیده^(۱۲) تا آنکه غلام مصطفی خان با دلیران رؤسای افغانان بقصد مجاربه متوجه شد^(۱۳). زین الدین احمد خان نیز با افواج^(۱۴) خود بر مرکب^(۱۵) همت سواری نموده سپه‌ای جدال و قتال گشت^(۱۶). غلام مصطفی خان از طرف ساقه لشکر زین الدین

(۱) ادن' سم : پسند .

(۲) رض : عموی شما نقد بنکاله و قتل .

(۳) ادن' سم : زین الدین احمد .

(۴) رض : تیقن گردید تا آنکه .

(۵) ادن ۶۵ الف' سم : نامتذاع معارده و بنجود داری . اس' پت' رض : نامتذاع در معارده و امر بنجود داری .

(۶) پت . عظیم آباد متفق شدند : رض : عظیم آباد متفق شدن .

(۷) رض ۳۲ الف : خیلی .

(۸) رض : پنج و شش هزار .

(۹) اس' پت' رض : جمعیت .

(۱۰) پت : مرور چال .

(۱۱) اس : پیکار .

(۱۲) ادن' بر : استقلال و استقرار ورزید : سم ۱۰۱ : استقلال و استقرار ورزیده .

(۱۳) ادن' اس' پت' سم : شده .

(۱۴) رض : بانفراج .

(۱۵) ادن' اس' پت' رض' سم : مرکب .

(۱۶) سم : گشته .

این حالات نواب معلى القاب که در فنون تجلیب و تحبیب قلوب از منفردان^(۱) زمان خویش بود بنحوی در آن اسر مبالغه فرمود که افغانان در موافقت و مراقت آنجناب یکدل و یکجهت گشتند. غلام مصطفی خان مایوس شده با جمعیت هشت نه هزار^(۲) سوار بقصد اخذ عظیم آباد روانه^(۳) گردید. نواب معلى القاب نیز بعد رسانیدن رسوم سپاه و انباج مطالب آنها^(۴) شهامت جنگ را بطریق نیابت در مرشد آباد گذاشته لوای نهضت و اعتلاء برافراخت. و غلام مصطفی خان بقلعه مونگیر رسیده در صدد تسخیر شد. از آنجا که از سالهای بسیار قلعه مذکور اسباب قلعه داری درست نداشت^(۵) بعد کشته شدن عبد الرسول خان برادرزاده اش که از ضرب سنگ گردنش شکست، قلعه مفتوح گشته^(۶) خان مذکور متوجه عظیم آباد گشت. زین الدین احمد خان همیت جنگ که در سوکار ترهت آن طرف گنگ بود باستماع این اخبار با جمع^(۷) قلیلی که همراه داشت از دریا عبور نموده در باغ جعفر خان منزل ساخت و حاجی محمد خان^(۸) عرف حاجی عالم را پیش غلام مصطفی خان فرستاده پیغام داد که اگر منظور شما^(۹) گرفتن شهر و^(۱۰) مملکت است سند بادشاهی ظاهر کنید و اگر قصد رفتن بیشتر دارید^(۱۱) مانعی نیست. از خارج شهر^(۱۲) رو براه آرید. مشار البیه جواب داد که باعتبار^(۱۳) مخالفت ملت قلع و قمع این فرقه شرعاً لازم^(۱۴) دارد و

(۱) ادن ۶۴ الف: در فنون تجلیب و تحبیب قلوب آن منفردان: اس: سم: در فنون تحبیب و تحبیب قلوب از منفردان: بر: در فنون تجلیب و تحبیب قلوب از منفردان: رض: در فنون تجلیب و تحبیب قلوب از منفردان.

(۲) اس: رض ۳۱: هشت و نه هزار: پت ۳۳: هشت هزار.

(۳) ادن: سم ۹۹: "روانه" ندارد.

(۴) رض: اینها.

(۵) پت: رض: سم: اسباب داری درست نداشت.

(۶) ادن: اس: بر ۳۶ الف: پت: رض: شده.

(۷) رض: جمعی.

(۸) پت: حاجی احمد خان.

(۹) سم: "شما" ندارد.

(۱۰) پت: "و" ندارد.

(۱۱) بر: بیشتر دارند: رض: بیشتر دارند.

(۱۲) ادن ۶۴ ب: سم ۱۰۰: "شهر" ندارد.

(۱۳) پت ۳۴ الف: باعتباری.

(۱۴) اس ۳۳ الف: بر: پت: رض: لزوم.

ساخته لوای مخالفت و عناد بر فراخت و پیغام استعفاى نوکری و استدعای منصب داد. نواب معلى القاب هر قدر بتوسط سہابت جنک کہ دول و اعلیٰ نزدیک فریق سپاہ و غیره و فوق تمام داشت و باقسام قسم خواست کہ خاطر و حشمت زدهائی را مطمئن گرداند صورت نکرات^(۱۱). خود قصد آن نمود کہ باستعالتی قدم رنجه فرماید و ازینکہ مستحق آنجناب شد کہ او بر سر خدر و تزیین است نسخ^(۱۲) عزیمت نمود و بی آنکہ ملاحظه تصحیح برطرفی و موجودات سہابتی متصدیان سرشار ملاحظه نمایند موافق برآورد و کلای خان منظور^(۱۳) عہدہ ایک روپے بابت ذائب مشارائمه فرستاده^(۱۴) پیغام برآوردن از مرشدان داد. درین ضمن خلام^(۱۵) مستظفی خان باغبان ازجہاد در نسبت و ملت مغوی^(۱۶) شمشیر خان و سردار خان و رحمہ خان و غیره از جہداران گشته بشرط قبول رفاقت آنها عہدہ و میثاق نمود^(۱۷) کہ بعد از داشتن سہابت جنک حکومت بشکالہ بالسویۃ فیما بینہم بتقسیم خواهد رسید^(۱۸). شمشیر خان کہ سفاقت مزاج داشت سایل برفاقت او شد لیکن سردار خان و رحمہ خان جواب دادند^(۱۹) کہ اگر سہابت جنک با تو در حدت ایذاء بیابد با تو ابعمال رسوہ مغوی مشاہرہ تغافل و اہمال نماید رفاقت تو لازم داریم^(۲۰) و بدون آنکہ محض مخاصمہ و مناظرہ منظور باشد^(۲۱) ننک و عار نمکجراحی^(۲۲) بر خود کوارا نداریم. و در مئی

(۱) رض : ۳۱ الف . نکرات .

(۲) اس : قطع : رض : رسم

(۳) بر ۳۵ : مذکور .

(۴) اس : فرستاد .

(۵) ادن ۶۳ الف : اس ۳۲ ب : ۳۲ الف : رض : سم : " : " : ندارد

(۶) ادن ۶۳ سم ۶۸ : در نسبت و مات مغوی : اس : در نسب و مات مغوی : " : در نسبت و مات مغوی : رض : در نسب و مات مغوی .

(۷) اس : رض : عہد و میثاق نمود : در : عہد و میثاق نمود .

(۸) رض : رسد .

(۹) " : داد .

(۱۰) بر : داریم .

(۱۱) ادن : سم : منظور است .

(۱۲) رض : نمی غزائی .

قرب وصول غلام مصطفی خان رسانید^(۱). آنجناب بقصد دریافت احوال بمجلسرا تشریف برده اودلشاه و برادرش را تا آمدن خود بتوقیف اشاره فرمود. درین حال^(۲) در یکی از حجره های دولتسرا احساس حرکت^(۳) مشار الیه کرده بتوهم این افتاد که ظاهراً جمعی از ارباب سلاح را در آن حجره بدفع او و^(۴) غلام مصطفی خان نشاندہ خود بمہانہ مذکور تشریف برده اند و باین خیال باطل از آن محل برخاستہ و راه^(۵) خانہ خویش گرفته غلام مصطفی خان را کہ بقرب دولتخانہ رسیدہ بود اعلام نمود. خان مذکور بمقتضای الْحَائِنُ خَائِفٌ هموارہ از استقلال خود اطمینان از نواب معلی القاب نداشت بلکه ہمیشہ در صدد آن بود کہ وسیلہ و بہانہ برای امضای مخالفت پیدا کند. تقریر سراپا تزویر اودلشاه یقین خاطرش شدہ از بین راه معاودت بخانہ خویش کرد. چون^(۶) این خبر بنواب معلی القاب رسید بتعجیل تمامتر نواب^(۷) شہامت جنگ را فرستاد کہ بہر نوع باشد^(۸) بتسلیہ و تصفیہ^(۹) خاطرش کوشیدہ بخدمت بیآرد. شہامت جنگ در اثنای راه با غلام مصطفی خان ملاقات کردہ ہرچند بتربیت اشکال و^(۱۰) بحسن مقال در مراتب تصفیہ و اطمینانش^(۱۱) کوشیدہ نتیجہ غیر عکس مدعا بظہور نرسید و مشار الیہ بسرای خویش شتافتہ و مردم رسالہ خود را کہ نہ ہزار سوار^(۱۲) سوای^(۱۳) پیادہ بودند با خویش متفق

- (۱) بر : رسانیدہ .
 (۲) ادن ۶۲ الف : " حال " ندارد .
 (۳) ادن ' اس ' بر ' پت : حرکتی .
 (۴) رض ۳۰ ب : " و " ندارد .
 (۵) بر ۳۵ الف : از آن محل برخاستہ راہ .
 (۶) رض ' سج ۹۶ : کرد و چون
 (۷) رض : " نواب " ندارد .
 (۸) بر : نوعیکہ باشد .
 (۹) رض : تسلیہ و تصفیہ .
 (۱۰) ادن ۶۲ ب ' سج : بتربیت اشکال و ؛ اس ۳۲ الف : بتربیت اشکال و ؛ رض : بر تربیت اشکال و ؛
 پت : " بتربیت اشکال و " ندارد .
 (۱۱) پت : اطمینان ؛ رض : اطمینانی .
 (۱۲) از " بسرای خویش " تا " نہ ہزار سوار " در ادن مکرراً نوشتہ .
 (۱۳) ادن ' رض ' سج ۹۷ : سیولی .

دکر استعفاء نمودن غلام مصطفی خان از نوکری نواب معلى القاب و وقوع محاربه و مقابله با زین [الدین] احمد خان بقصد تسخیر عظیم آباد و نهضت انهرام مشار الیه و بدر رفتن از حدود صوبه بهار^(۱)

از آنجا که استقلال و استبداد^(۲) غلام مصطفی خان بعد افرام رسید بنحویکه نواب معلى القاب با وصف کمال غیرت^(۳) و شجاعت در تمشیت اکثر امور سلطنت بی رأی و رویت او قدرت امضاء نداشت^(۴) و در اجرای هر امر کالی و جزوی^(۵) که مشار الیه التماس می نمود یارای عدول از آن نبود. و قاطبه زمینداران بنکاله رجوع باو آورده دیوان^(۶) تحصیل خالصه بجز نام و^(۷) نشان نماند و نواب^(۸) معلى القاب بمقتضای وقت از راه کمال حوصله غیر از ضبط و^(۹) خودداری چاره ندیده، ظاهراً بر مراتب استمالت و مراعات او از هر نوع می افزود لیکن باطناً^(۱۰) از تدابیر دفع این مفاسد غافل نبود، تا آنکه روزی غلام مصطفی خان اودلشاه و حکیم شاه را که از سرداران^(۱۱) عمده اش بودند بطریق مستمر پیش از خود بدربار فرستاده^(۱۲) خود نیز تهیه آمدن داشت و مشار الیهما^(۱۳) که بسعادت ادراک ملازمت نواب معلى القاب رسیدند بحسب اتفاق مسود این اوراق^(۱۴) نیز در آن روز حاضر بود و غیر معدودی از ملازمان در آن وقت حاضر نبودند^(۱۵) که درین بین خواجه سرائی از محل آمده اظهار شدت عارضه هیضه نواب بیگم صاحب عرض کرد و مقارن آن منهی خبر

(۱) ادن ۶۱ الف اس' پت' سم ۹۴ : این سرخی را ندارد : رض ۳۰ الف : "کیفیات دیگر است" نوشته.

(۲) ادن : استبداد.

(۳) ادن' سم : غیریت ! رض عزت.

(۴) اس' پت : نداشت.

(۵) اس' پت' رض : جزوی.

(۶) رض : بنکاله رجوعه باو آورده بودن.

(۷) اس ۳۱ ب : "و" ندارد.

(۸) بر پت : نماند نواب : رض : نمانده و نواب.

(۹) بر ۳۴ ب : "و" ندارد.

(۱۰) رض : باطنه.

(۱۱) بر : سران.

(۱۲) اس ۳۱ ب' رض : از بدربار فرستاده : پت : از خود بدربار فرستاد.

(۱۳) بر : داشت مشار الیهما : سم ۹۵ : داشت مشار الیه.

(۱۴) ادن ۶۱ ب' رض : مسوده اوراق : اس' پت : مسودا اوراق : سم : مسود اوراق.

(۱۵) ادن' پت ۳۲ ب' سم : نبود.

حاجی احمد از برادر خویش^(۱) اظهار انزجار و ملال کرده از آنجا که مشیت خاکش در عظیم آباد و^(۲) مبتلا شدن بحوادثی که مذکور میشود مقدر بآن^(۳) دیار بود روانه بلده مذکور گشت. زین الدین احمد خان که نسبت برادران خود ظواهر^(۴) مراتب آداب والد را بیشتر^(۵) مرعی داشت باستقبال شتافته در محلی که مقبولش افتاد فرود آورده در اکثر امور دقایق خدمت گذاری مقصر نماند^(۶) و آن وخیم العاقبت با وصف کبرسن مصدر اکثری از ناهنجاریها^(۷) شد که مردود خالق و ملوم^(۸) خلایق گردید. از آن جمله مکانی در پیش خانه خود قرار داده و حجریکه^(۹) بقول مشهور منقوش بنقش پای^(۱۰) مبارک جناب ختمی مرتبت باشد با آنکه^(۱۱) اعتقاد باین امر مخالف طریقه و^(۱۲) مذهبش بود از کمال صداقت آن حجر^(۱۳) را در آن جا موضوع^(۱۴) نموده قاطبه^(۱۵) فواحش و کل اهل طرب عظیم آباد که از سالهای سال روزهای پنجشنبه بر سر مدفون شاه ارزان میرفتند منع نموده، باحضر آنها^(۱۶) در مکان موضوعه خویش امر فرمود.

(۱) ادن، سج : خرد.

(۲) بر ۳۴ الف : "و" ندارد.

(۳) اس ۳۱ الف : مقدریان.

(۴) رض : زواهر.

(۵) رض : پیشتر.

(۶) ادن ۶۰ ب، سج ۹۳ : خدمتگذاری مقصر نمانده ؛ بر : خدمتکاری مقصر نماند.

(۷) رض : اکثر از ناهنجاریها ؛ بر : اکثر ناهنجاریها.

(۸) رض : ملعون.

(۹) رض : حجریکه.

(۱۰) اس : مشهور منقوس بنقش پای ؛ بر : مشهور منقوش پای.

(۱۱) بر : باشد و با اینکه.

(۱۲) بر : "و" ندارد.

(۱۳) ادن، بر، سج : حجره ؛ رض : حجر.

(۱۴) بر، یت ۳۲ الف : موضع.

(۱۵) رض : قاطبه.

(۱۶) بر : آن.

فراغت و آسایش باشتغال از اشغال^(۱) مرغوبه مشغول شدند. خصوصاً نواب شهامت جنگ که از هر نوع استعداد تمییش را آماده داشت در بسط بساط آن کوشیده و^(۲) زرهای وافر^(۳) بشاهجهان آباد ارسال داشته طلب ارباب طرب نمود. و چند ماهی که باین وتیره گذشت فلک ناساز بر عادت مستمره خویش^(۴) ناسازکاری کرده^(۵) ندای ساز مخالفت^(۶) در داد که عنقریب رقمزده کلک بیان میشود. و هم درین اوقات حاجی احمد از برادر والا گهر خویش اظهار کدورت و ملال نموده بعظیم آباد^(۷) رفت. تفصیل آن بر سبیل اجمال آنکه^(۸) نواب صولت جنگ بعد برهم خوردگی مقدمه صوبه^(۹) کتک علاقه عمده نداشت مخارجش کفاف^(۱۰) بمداخل نمیکرد. نواب معلی القاب فوجداری هوکلی باسم نواب مشار الید مقرر فرمود و حاجی احمد نیز که از مدتی^(۱۱) خواهش هوکلی داشت درینولا با برادر^(۱۲) و پسر در مقام منازعه آمد. و ازینکه مداخل حاجی احمد از^(۱۳) علاقه سایر مرشد آباد و غیره زیاده بر مخارجش بود درین امر که لایق^(۱۴) بحالش نبود با پسر طرف می شد. آن جناب بمقتضای نصف و عدالت خاطر حاجی احمد را درین باب مرجوع^(۱۵) داشت فوجداری هوکلی بنواب صولت جنگ عنایت فرمود^(۱۶) ازین جهت

(۱) ادن ۵۹ ب' اس ۳۰ ب' رض' سم : باشتغال اشغال : پت : باشتغال و اشغال.

(۲) بر ۳۳ ب' : "و" ندارد.

(۳) اس : بسیار.

(۴) بر : خورد.

(۵) اس' بر' پت' رض : ساز کرده.

(۶) ادن' اس' بر' رض' سم : مخالف.

(۷) بر : نموده عظیم آباد.

(۸) بر : این که.

(۹) ادن : برهم خوردگی صوبه : اس' رض' سم ۹۲ : بعد برهم خوردگی صوبه : پت : بعد برهم خوردگی صوبه.

(۱۰) بر : کفایت.

(۱۱) رض ۹۲ ب' مدت.

(۱۲) بر : هوکلی میداشت درینولا برادر.

(۱۳) ادن ۶۰ الف' سم : حاجی از : اس : حاجی احمد آمد از.

(۱۴) پت : درین امر لایق.

(۱۵) رض : مرجوعه.

(۱۶) بر : فرموده.

بلغ نموده در آن کار از^(۱) خود بتقصیر راضی نشدند و بعد اخراج بقیه السیف از مملکت بنگاله که اسم و رسم آن گروه شقاوت پژوه^(۲) نامند، نواب معلی القاب لوای معاودت افراخته مظفر و منصور داخل مرشدآباد گردید^(۳) و در جلدوی این فتح از افزایش مرسومات و انواع مکرمات و عنایات کافه سپاه^(۴) را راضی و خوشنود گردانیده^(۵) ده لک روپیه بطریق انعام بفرق^(۶) متجنده عنایت فرموده^(۷) عریضه مشتمل بر فتوحات^(۸) ارسال حضور داشته التماس اضافه منصب و خطاب ببرجنگی و نوبت برای غلام مصطفی خان و بجهت هر واحدی^(۹) از رفقاء که مصدر جانفشانی و جانستانی شده بودند مانند میر محمد جعفر خان که جراحاتی از شمشیر بایشان رسیده بود و فقیرالله بیگ خان و حیدرعلی خان وغیره نمود. محمد شاه فرمان محتوی بر مکرمات و عنایت با خلعت خاص و جواهر و اسب و شمشیر بجهت آن والا جناب و خطاب ببرجنگ و نوبت و منصب پنجهزاری برای غلام مصطفی خان و اضافه مناصب^(۱۰) بجهت هر واحدی که التماس شده بود^(۱۱) پذیرا داشته ارسال نمود. ازینکه فتحی^(۱۲) چنین که سرآمد فتوحات عمده تواند شد با سهل وجه میسر گردید^(۱۳) نواب معلی القاب مطمئن خاطر شده و^(۱۴) تخفیف در جمعیت سپاه نموده بر وساده فراغت اتکا فرمود. و هر واحدی^(۱۵) از اعلی و ادنی در کمال

(۱) اس ۳۰ الف : در آن کارزار.

(۲) پت : هزده.

(۳) پت : گردیدند.

(۴) اس : "سپاه" ندارد.

(۵) بر ۳۳ الف : ساخت.

(۶) بر : بفریق.

(۷) اس : فرمود.

(۸) رض : فیوضات.

(۹) پت : هر احدی.

(۱۰) ادن ۵۹ الف، سج ۹۱ : مناصبه؛ پت ۳۱ الف : مخاطبه؛ رض ۲۹ الف : مناسبه.

(۱۱) رض : دیدند.

(۱۲) رض : فتح.

(۱۳) بر : آمد.

(۱۴) ادن، سج : "ر" ندارد.

(۱۵) پت : هر احدی.

صید اجل گرفته داشت که مقارن آن غلام مصطفی خان و راجه جانکی رام و علی بهائی همعنان بهاسکر با رؤسای مرهته بدر دولتخانه رسیدند^(۱). و اول سرداران مرهته داخل سراپرده شده صف کشیدند و هر واحدی از آنها که داخل سراپرده^(۲) میشد نواب معلی القاب استفسار می فرمود که راؤ جیو ایشانند تا آنکه بهاسکر بدستیاری اجل دست بدست^(۳) راجه جانکی رام داده داخل سراچه شد و غلام مصطفی خان در آن حال چند قدم پیش رفته راجه مذکور گفت : شما که از عظمای هندید^(۴) چه لازم که دست شما در دست من باشد. و^(۵) باین حيله دست از دست او برداشت^(۶) که درین هنگام نواب معلی القاب با آواز بلند فرمود که این کافرانرا^(۷) بکشید^(۸). بمجرد آن بهادران خون آشام شمشیرها برهنه کرده رو بکفار آوردند و خاک آن معرکه را بخون سرداران دکن در یک طرفه العین گگون ساختند. بهاسکر با نوزده^(۹) سردار دیگر علف تیغ بهادران شده بقتل رسید. چون تیر^(۱۰) تدبیر بر هدف مراد جاگیر شد نواب معلی القاب سوار فیل گردون خرام شده با افواجی^(۱۱) که مستعد کارزار بودند روی توجه بمنحالف آورد و پانزده و بیست^(۱۲) هزار سوار مرهته که بفاصله کمی^(۱۳) از لشکر بر اسپان سوار در انتظار آمدن بهاسکر بودند باستماع این حال عنان تماشک^(۱۴) شان از دست رفته^(۱۵) رو بفرار آوردند. غازیان^(۱۶) نصرت نشان بتعاقب منہزمان شتافته و^(۱۷) در قتل و اسر^(۱۸) و غارت جهد

(۱) ادن ۵۷ ب : سچ ۸۸ : نرسیدند.

(۲) رض : "شده صف کشیدند و هر واحدی از آنها که داخل سراپرده" ندارد.

(۳) اس ۲۹ ب : دست بست.

(۴) بر ۳۲ ب : هند آید.

(۵) بر : "و" ندارد.

(۶) بر : دست از دست پرداخت.

(۷) ادن ۵۸ الف : سچ ۸۹ : که کافرا ؛ اس : پت : رض : این کافرا.

(۸) بر : بکشند.

(۹) اس : رض ۲۸ ب : نواژه.

(۱۰) پت ۳۰ ب : رض : "تیر" ندارد.

(۱۱) ادن : رض : بافواجی ؛ بر : با فوجی.

(۱۲) رض : پانزده بست.

(۱۳) بر : کمی گاه ؛ پت : یکی.

(۱۴) ادن : تمشک.

(۱۵) پت : داده.

(۱۶) رض : آوردند و غازیان.

(۱۷) بر : "و" ندارد.

(۱۸) در همه نسخ "اسیر" نوشته.

در حضور علی بهائی نسبت بهاسکر^(۱) ظاهر فرمود که مشار الیه فریفته و مفتون محاسن اخلاق نواب معلى القاب شده در کمال استظهار باتفاق غلام مصطفی خان و راجه جانکی رام برای آوردن بهاسکر معاودت نمود. و درین عرض مدت سوال و جواب بر سبیل لزوم و تقرر هر روز بتواتر و توالی^(۲) ارسال انواع تحایف بتگاله از جنس ماکول و ملبوس و فواکه و غیره میفرمود^(۳) که موجب مزید محبت و استئناس خاطر وحشتزده او^(۴) شود تا آنکه روز ملاقات معین شده. یک روز قبل از آن نواب معلى القاب خیمه عالی و سراپرده های وسیع که مشتمل بر صحن طولانی باشد افراشتند^(۵)، بنواب صولت جنگ و میر محمد جعفر خان و فقیرالله بیگ خان و غیره از سران^(۶) سپاه اطلاع بر مافی الضمیر خویش داده ارشاد کرد که بهادران فیروزی^(۷) نشان اندرون سراچه^(۸) بدو سه قطار متصل هم با یراق و سلاح مترصد وقت و منتظر امر باشند^(۹) و هرگاه و هر وقت بامضای امری از امور اشاره عالی شرف نفاذ یابد بلا توقف و اهمال بتمشیت آن بکمال دلاوری و جاسپاری از خود بتقصیر راضی نشوند^(۱۰) که بعد حصول مدعا مشمول انواع^(۱۱) الطاف و مکرمت^(۱۲) خواهند شد. کافه سپاه باستماع ارشاد سمعنا و اطعنا^(۱۳) از دل بر زبان آورده کمر خدمتگاری بر میان بستند. و صبح روز دیگر که شام عمر بهاسکر بود بطریق مسطور نواب معلى القاب در دولتسرا جلوس فرموده انتظار رسیدن^(۱۴)

(۱) پت : نسبت بهاسکر.

(۲) اس ۲۹ الف : بتواتر توالی ؛ پت : بتوالی و تواتر.

(۳) ادن ۵۶ ب، اس، بر ۳۲ الف : و غیره آن میفرمود ؛ پت : رض : و غیر آن میفرمود .

(۴) رض : "او" ندارد.

(۵) بر : "افراشتند" ندارد.

(۶) ادن ۵۷ الف، سج ۸۷ : فقیرالله خان و غیره از سرداران .

(۷) رض ۲۸ الف : فیروز.

(۸) رض : سراچه.

(۹) بر : با یراق و سلاح مترصد و منتظر امر باشند ؛ رض : منتظر دهر باشند.

(۱۰) ادن : نشود.

(۱۱) پت ۳۰ الف : "انواع" ندارد.

(۱۲) بر : مکرمت و الطاف.

(۱۳) بر : سمعاً و اطعنا ؛ رض : سمعنا و آتتنا .

(۱۴) پت : "رسیدن" ندارد.

در مملکت بنگاله بحکم الحرب خدعة پیغام صلح بظاهر فرستاد. و غلام مصطفی خان که از رؤسای سپاه و راجه جانکی رام که از عمدۀ متصدیان و دیوان خانۀ اش بود پیش بهاسکر بجهت ایقاع مصالحه در ظاهر روانه کرده با نلهار^(۱) مافی الضمیر خویش اعلام داد که بحیلۀ و تزویر^(۲) بتوقع مصالحه بهاسکر را برای ملاقات آرند و بعد رسیدن او بحکم^(۳) قاتلوا المشرکین کافۀ قامت ناقابل او را بخلعت انحلاع روح از بدن بپردازند^(۴) و ثالثی را برین راز اطلاع نداده بقصد امضای ارادۀ خویش از مرشدآباد لوای نهضت و اعتلاء برافراخته^(۵) محال منکره کنار رودخانه بهاگیرتی که بفاصله پنجکروه از مرشدآباد واقع است دایرۀ دولت نموده. و^(۶) بهاسکر که در حوالی کتوه رسیده بود غلام مصطفی خان و راجه جانکی رام بمنزل او رفته بتمهید مصالحه پرداخته، بچندین فسانه^(۷) و افسون با توکید ایمان غلام^(۸) و شداد بهاسکر را بادراک ملازمت نواب معلی القاب رانخی ساختند^(۹). و بهاسکر علی بهائی ناسی را^(۱۰) که معتمدانش بود در جناب معلی القاب روانه نمود که هرگاه او مطمئن برگردد باتفاق اشخاص^(۱۱) وسایط صلح بهلازمت برسد. غلام مصطفی خان و راجه جانکی رام نقش مدعا را بحسب دلبخواه بر لوح مقصود مرتسم یافته و باتفاق علی بهائی معاودت کرده^(۱۲) بهلازمت نواب معلی القاب رسیدند. و آنجناب بطلاقت لسان و عذوبت بیان^(۱۳) بنحوی مراتب اخلاق و اتحاد

- (۱) رض : کرد که باظهار.
- (۲) 'دن' اس ۲۸ ب' بر' سج ۸۵ : تذویر : پت : تدبیر.
- (۳) بر : "او بحکم" ندارد.
- (۴) بر : به پردازد.
- (۵) بر ۳۱ ب : بر افراشته
- (۶) دن ۵۶ الف' سج ۸۵ : "ر" ندارد.
- (۷) پت : افسانه.
- (۸) دن : غلاط.
- (۹) دن : "بهاسکر را بادراک ملازمت نواب معلی القاب رانخی ساختند" ندارد.
- (۱۰) بر : "را" ندارد.
- (۱۱) رض ۲۷ ب : او مطمئن برگردد و باتفاق استخصاص.
- (۱۲) رض : "معاودت کرده" ندارد.
- (۱۳) 'دن' اس' پت ۲۹ ب' سج ۸۶ : بطلاقت لسان و عذوبت بیان ؛ رض : بطاقت لسان عذوبت بیان.

در حضور اصلح و انسب دانسته . حسین الدین خان^(۱) بزادر زاده خویش را بنیابت در جهانگیرنگر گذاشته بمشهد آباد آمد . در آن وقت تا زمانیکه ادبار متوجه احوالش شد چنانچه عنقریب رقمزده کلک بیان میگردد^(۲) یوماً فیوماً بر اقتدار و تسلط او می افزود و بنحوی محیط خانه شهمات جنگ شد که تمشیت و امضای امور جزوی و کلی منوط^(۳) و مربوط برآی و رویت مشار الیه بود و^(۴) احدی از احاد برادران و نوکران و منتسبان^(۵) شهمات جنگ را قدرت و یارا نبود^(۶) که برخلاف رضای او بعمل آرند و هر که متوسل باو شد کامیاب مطالب گردید و آنکه قصد خلافتش نمود پامال حوادث گشته روی مقصد^(۷) و مراد ندید .

آمدن بهاسکر بار دیگر بمحدود کثوه و مقتول شدن مشار الیه
با نوزده سردار و تصفیة مملکت بنگاله از لوٹ وجود اشرار^(۸)

بطریقیکه در اوراق سابق سمت تحریر یافت بهاسکر از ضرب تیغ غازیان ظفر پیکر از مملکت بنگاله خایب و خاسرو بمملکت^(۹) خویش آورده . سالی دیگر رگهو' بهاسکر را بجمعیت بیست^(۱۰) هزار سوار باز بنگاله فرستاد که اگر اتفاق صلح شود مصالحه^(۱۱) نماید و الا بمحاربه پردازد . بهاسکر بجمعیت مسطور^(۱۲) داخل آن مملکت شده و نواب معلی القاب این مرتبه آرام و سکون متجذبه را که از سالهای متوالی متحمل مشاق^(۱۳) سفر بودند منظور داشتند . بعد ورود بهاسکر

(۱) بر : دانسته حسین قلی خان .

(۲) بر : میکرد .

(۳) ادن' پت ۲۸ ب : منبوط .

(۴) بر : "و" ندارد .

(۵) ادن' بر' سج : منشیان .

(۶) ادن' ۵۵ الف : قوت و یارا نبود ؛ بر : قدرت و یاری آن نبود .

(۷) رض ۲۷ الف : پایمال حوادث گشته روی مقصود .

(۸) ادن' اس ۲۸ الف . پت' سج ۸۴ : این سرخی را ندارد ؛ رض : حقیقت یکبار هزینه خورده رقتن بهاسکر و باز بجمعیت فرستادن رگهو ویرا در بنگالا .

(۹) بر ۳۱ الف : خایف و خاسر رو بمملکت ؛ پت : خایب و خاسر روی مملکت .

(۱۰) رض : بست .

(۱۱) بر : صلح ؛ رض : مصالح .

(۱۲) بر : مذکور .

(۱۳) ادن' ۵۵ ب' اس' پت ۲۹ الف' رض' سج ۸۴ : متوالی متحمل شاق ؛ بر : متواتر متحمل مشاق .

بیسین خان که از زمان شجاع الدوله فوجداری کرد^(۱) تقرر گرفت و علاقه فوجداری بمیر قلندر مرزمت شد^(۲). و حسین قلی خان وارد شهر شد و در تدبیر کار برهم شده^(۳) خود افتاده^(۴) بگذرانیدن مبالغ کلی مزاج گهسیتی بیگم زوجه شهامت جنگ را متوجه احوال خود ساخت. مشار الیها اصلاح کار^(۵) حسین قلی خان را بر ذمه خویش گرفته از آنجا که پدر و شوهرش مطیع اوامر و نواهی او بودند موجب عفو جرایم و صفح مائیم^(۶) خان مذکور گشته و فدویت و دولتخواهی او خاطر نشان شهامت جنگ کرده^(۷) بدستور اول پخلعت^(۸) نیابت جهانگیرنگر مغوض نمود و این مرتبه استقلال حسین قلی خان از^(۹) نظر برداشتن چنین مربی تا که بر سابق^(۱۰) شده در کمال استبداد و دلجمعی روانه جهانگیرنگر شد. و از آن که بیسین خان بدون وقوع جرم و جنایتی^(۱۱) معزول شده بود عزل کذای را باعث استخفاف^(۱۲) خود دانسته منزوی گردید. عطاءالله خان ثابت جنگ که از قدیم روابط اخلاص با خان مذکور داشت بخانه یسین خان رفته^(۱۳) بعد استمالت و دلجوئی بسیار نیابت بها گلپور از قبل خود باو مقرر داشته روانه قصبه مذکور نمود. حسین قلی خان بعد رسیدن جهانگیرنگر که خاطر خود را بواقعی از معاملات حضور بسبب مربی شدن بی بی^(۱۴) گهسیتی جمع داشت گوکل چند را از پیش کاری معزول فرموده و انواع تحلیلات^(۱۵) متصدیانه برو نموده راج بلبله را به پیش دستی خود مقرر داشت. و بعد ضبط و نسق معاملات جهانگیرنگر بودن^(۱۶) خود را

(۱) بر : کرده .

(۲) ادس' سمج : شده .

(۳) ادس' سمج : وارد شهر شده و در تدبیر کار برهم شده : اس ۲۷ ب : وارد شهر شده و تدبیر کار برهم شده :

بر : وارد شهر شده در تدبیر کار برهم شده : رض : وارد شهر شده و در تدبیر برهم شده .

(۴) پت ۲۸ الف : افتاد .

(۵) بر : صلاح کار .

(۶) ادس' سمج ۸۲ : ایائیم : اس' رض ۲۶ ب : یائیم .

(۷) پت : شهامت جنگ گردید .

(۸) ادس ۵۴ الف : اس' پت : رض' سمج : اول خلعت .

(۹) ادس' بر' پت : سمج : "از" ندارد .

(۱۰) ادس : چنین مربی دستور بر سابق : بر : چنین مربی زاده (۳۰ ب) بر سابق : پت : سمج . چنین

مربی تا که بر دستور سابق : رض : چنین مربی بر تا که بر سابق .

(۱۱) بر : خیانتی .

(۱۲) بر : استحقاق .

(۱۳) بر : داشت و بخانه یسین خان رفته : پت : داشت بخانه یسین رفته .

(۱۴) ادس' سمج : "بی بی" ندارد .

(۱۵) ادس ۵۴ ب : تحلیلات .

(۱۶) ادس' سمج ۸۳ : "بودن" ندارد .

جنگستان غربی بنگاله روانه شد. و روز دیگر بر طبق قرارداد افواج بحر امواج نور و ظلمت در تعاقب رگهو بتلاطم آمده از رودخانه^(۱) بهاگیریستی بسمت غربی بنگاله گذشتند؛ و بعد یک دو کوچ^(۲) بالا راؤ استدعای رخصت از نواب والا جناب^(۳) نموده پیغام فرستاد که افواج سرکار چنانچه باید در طی مسافت مسارعت^(۴) نمی نمایند که بر رگهو توانند رسید. من از آنجناب رخصت شدم؛ بعد چند روز خبر دفع رگهو بعرض اشرف خواهد رسید. و بعد تبلیغ این پیغام و اخذ زر تنخواه مسطور^(۵) روز دیگر بالا راؤ بتعجیل هرچه تمام تر متعاقب رگهو روانه شده و بآن سرگشته وادی حیرانی رسیده؛ بعد محاربه که^(۶) هزیمت بر گهوراه یافت؛ بودن خویش را در آن مملکت مناسب ندانسته از دره جبال بطرف^(۷) ملک خود روانه شد و بیشتر^(۸) از بهیر و بنگاهش بتاخت و تاراج رفت. و بهاسکر که بمیدنی پور رفته بود^(۹) باستماع این خبر از دره های جبال کتک در کمال^(۱۰) سراسیمگی و اضطراب بیرون رفت و بالا راؤ نیز مقضی المرام متوجه بلاد دکن گردید و نواب معالی القاب این مرتبه بی آنکه تعب محاربه کشد^(۱۱) مظفر و منصور لوای معاودت بهستقر حکومت افراشته پس از طی منازل نزول^(۱۲) اجلال بمشهد آباد فرمود. و هم درین اوقت حسین قلی خان از سبب مخالفت و سعایت^(۱۳) گوکل چند پیشکار که پیش شهامت جنک برآمد^(۱۴) مبالغه خطیر بنامش نوشته بود معزول شده^(۱۵) نیابت جهانگیرنگر

(۱) رض : بتلاطم آمده از رودخانه .

(۲) ادن؛ سچ ۸۰ : بنگاله گذاشتند و بعد یک دو هفته کوچ .

(۳) ادن؛ پت ۲۷ ب؛ سچ : نواب معالی القاب .

(۴) پت : مسارعتی .

(۵) بر : مذکور .

(۶) پت : " که " ندارد .

(۷) بر : جبال از طرف .

(۸) ادن ۵۳ الف؛ سچ : پیشتر .

(۹) پت : " بر " ندارد .

(۱۰) ادن؛ بر ۳۰ الف؛ دره های جبال کتک و بکمال : پت : دره های جبال کتک و کمال :

رض ۲۶ الف : دره های جبال کتک و کمال .

(۱۱) بر : کشدن؛ پت : شد .

(۱۲) ادن؛ سچ ۸۱ : " نزول " ندارد .

(۱۳) ادن ۵۳ ب : سعادت .

(۱۴) بر : گوکل چند سرکار پیشکار شهامت جنگ بر آمده ؛ رض : گوکل چند پیشکار که پیش شهامت جنگ

بر آید ؛ سچ : گوکل چند پیشکار که پیش از شهامت جنگ بر آمده .

(۱۵) بر : نرشدند معزول شده ؛ رض : نوشته بود معزول شده .

چهل و پنجاه رویه^(۱) کرایه کاری و چهل و سه رسیده و از آنجا^(۲) بهای سفاین بدستور. بهر طریق حالت عجیب و سانحه غریب برپا شده تا چند روز حالت یوم النشور^(۳) هویدا بود.

قصه بعد ورود بالاراؤ بقرب عسکر فیروزی اثر نواب معلی القاب بقصد ملاقاتش تشریف برده و مشار الیه مراسم استقبال بعمل آورده بخیمه خویش برده قرآن^(۴) نور و ظلمت در یک محل اتفاق افتاد. پس از مراسم تواضع و تکلیف^(۵) متعارفه نواب والا جناب معاودت^(۶) بدولت سرای خویش فرمود^(۷). و روز دیگر بالاراؤ بقصد ادراک خدمت ملازمت آن^(۸) والا مرتبت آمده^(۹) و آن نوین^(۱۰) امرای عظیم الشان تا سر فرش برسم استقبال قدم رنجه فرموده در کمال مکرمت بر مسند خویش جا داده و سخن در انتظام امور مملکت که^(۱۱) تغلیبا بدفع رکھو وخیم العاقبت بود از طرفین^(۱۲) بیان آمده. بعد ادای مراسم تکلیفات^(۱۳) معموله از عنایت نمودن فیل و جواهر و غیره نواب والا جناب بالاراؤ پندت را رخصت انصراف داد^(۱۴). رکھو مابین کتوه و بردوان^(۱۵) رحل اقامت افکنده بود، برین^(۱۶) اتفاق آگهی یافت^(۱۷) و مقاومت خویش را در مقابل حریف غالب^(۱۸) مجال دیده بسمت

(۱) رض : پنجاه هزار رویه.

(۲) ادن : روز آنجا.

(۳) بر : یوم النشور.

(۴) ادن ۵۲ الف اس ۲۶ ب بر رض ۲۵ ب سم : اقرآن.

(۵) بر : تواضع و تکلیف.

(۶) ادن سم ۷۹ از پس از "تا معاودت" ندارد.

(۷) رض : برده.

(۸) ادن اس پت ۲۷ الف رض سم : خدمت آن.

(۹) پت : آمده.

(۱۰) ادن بر : نوین : رض : نوین.

(۱۱) بر ۲۹ ب "که" ندارد.

(۱۲) بر : "برد از طرفین" ندارد.

(۱۳) ادن بر سم : بعد از ادای مراسم تکلیفات : اس : بعد ادای مراسم تکلیفات : رض : بعد ادای مراسم تکلیفات.

(۱۴) اس : دارد.

(۱۵) ادن ۵۲ ب سم : بردوان و کتوه.

(۱۶) بر : بدین.

(۱۷) اس بر پت : یافتند : رض : یافت.

(۱۸) بر : عالی.

و خلعت خاص قامت قابلیت او را بیاراست؛ و هم درین اوقات حسب الاستدعای نواب والا جناب خطاب احتشام الدوله بشهانت جنگ و سهام الدوله بصولت جنگ و احترام الدوله بهیبت جنگ و اعزاز الدوله بعطاء الله خان ثابت جنگ و منصب سه هزارى و خطاب خانى و بهادری بغلام مصطفی خان بهادر از حضور معلی^(۱) رسید.

ذکر معذرت مؤلف که درین اوراق قید شهر و سنین که آداب مؤرخان است التزام ندموده بیماری تمسک جست^(۲)

آنچه از احوال نواب معلی القاب بتحریر رسید تطابق با شهر و سنین داشت. و^(۳) بجهت آنکه سوانح و وقایع و محاربات آن جناب ما بعد^(۴) سنین مذکور بسبب مرور ایام و تفرقه حواس بعلت وقوع انواع حوادث و نوایب روزگار از خاطر فاتر سایل و ذاهل شده مدتی در تفحص شخصی از منتسبان^(۵) قدیم آن دولت بود که با وصف اطلاع و محرمیت بر صادرات احوال آن جناب وثوقی بر کلامش باشد؛ اگر میسر شود از آن کس استعلام نموده مشروحاً بقید تحریر آرد؛ ممکن نشد. مدتها تحریر این نسخه در حیز^(۶) تعویق و توقف ماند تا آنکه در سال هزار [و] صد و هفتاد و هفت هجری قدسی^(۷) که بسبب انقلاب روزگار و بتقریب رفاقت های نواب عالیجاه ورود به اله آباد اتفاق افتاد و والد مرحوم در آن بلده بجوار رحمت الهی انتقال فرمود؛ محرر اوراق بعلت بیماری مزمنیکه^(۸) از دو سال متصل داشت طاقت حرکت یساق در خود متعسر بلکه متعذر دیده بتقریب استعلاج در آن بلده رحل اقامت

(۱) پت ۲۵ : "معلی" ندارد.

(۲) ادن ۴۹ الف، اس ۲۵ الف، پت، سج ۷۴ : این سرخی را ندارد : رض ۲۴ الف : بجای این سرخی

"کیفیات دیگر" دارد.

(۳) ادن، سج : "و" ندارد.

(۴) ادن، سج : محاربات آن ما بعد : رض : محاربات آنجناب تا بعد.

(۵) ادن، بر، سج : منشیان.

(۶) بر : خیز : پت : جر.

(۷) ادن، اس، پت، رض، سج ۷۵ : "قدسی" ندارد.

(۸) پت ۲۶ الف : مزمن که.

تجلول اجل طبع در گذشت پس شش راجه دولبه رام از معبرین ارمان
 حضور و دیوانه تن تعلق با و داشت لعل طاعت مانتی مع ۳
 برادر دیکر مورد الطاف و عنایت گردید و نیابت صوبه مذکور
 از انتقال راجه مسعود بر راجه رام برای تعلق گرفته خلعت سرچ ۱۱
 منع و شیر و قیاس شکر لیه ارمان یافت و واسطه
 عرض مطالب و مراد و منافع بای آنجا از حضور از طرف
 راجه مسعود راجه دولبه رام مقرر شد ۱۱ ۱۱ ۱۱ ۱۱ ۱۱ ۱۱
 پس از آنکه در کتابخانه خطی موجود بود
 در پاورقیهای متن کتاب بحروف "رض" نامبرده شده
 در پاورقیهای متن کتاب بحروف "رض" نامبرده شده

توپ و چند^(۱) زنجیر فیل خوب زین الدین احمد خان را که خان مذکور همراه
عموی^(۲) خویش در یساق سرشته بود پسند کرده گرفت. و بعد از آنکه این اخبار
غیر مانوس^(۳) از عرایض نواب عظیم آباد بعرض اشرف نواب معلی القاب رسید
بعید از مراتب اتحاد^(۴) و^(۵) وفاق دانسته ازینکه بهاسکر را نیز بی معاونت^(۶)
غیر شکست فاحش داده بود استعذار از درآمدنهای صفدر جنگ خواسته^(۷)
عریضه هم در آن باب بحضور ارسال نمود، محمد شاه فرمان معاودت بنام صفدر
جنگ فرستاد. مشار الیه بعد وصول فرمان توقف^(۷) در آن مملکت مناسب حال
ندانسته لوای معاودت بصوبه خویش برافراشت. و نواب معلی القاب مظفر و منصور
از بلده کتک بعزم مرشد آباد^(۸) لوای عزیمت برافراشته و پس از طی منازل و مراحل
سالم و غانم بمرشد آباد^(۹) رسیده محال دارالاماره را از فر^(۱۰) نزول خویش محسود
فردوس برپا ساخت. و چون اخبار فتح و نصرت آن^(۱۱) رکن السلطنت و خذلان
و هزیمت اعادی ملک و ملت متواتر بعرض اقدس پادشاه جم جاه محمد شاه
فردوس آرامگاه بشروحاً رسید پادشاه قدر شناس آن^(۱۲) عضدالسلطنت را بر رسوخ
و فدویت^(۱۳) و تهور و شجاعت بشرف تحسین و احماذ ارزانی داشته و بعتای
خطاب حسام الدوله و^(۱۴) بعنایت شمشیر و خنجر مرصع و مال^(۱۵) مروارید و سرپیچ

(۱) ادن ۱۴۸ الف : در.

(۲) اس ۲۱۴ ب : "عموی" ندارد.

(۳) ادن : غیر مایوس.

(۴) بر : "و" ندارد.

(۵) ب : نیز بمعانیت.

(۶) ادن : سج : استعداد در آمدنها از صفدر جنگ نخواستده : اس : رض ۲۳ ب : استعذار در آمدنها
از صفدر جنگ خواسته : پت ۲۵ الف : استعداد در آمدنها از صفدر جنگ خواسته.

(۷) ادن : اس : پت : رض : سج ۷۳ : توقیف.

(۸) ادن ۱۴۸ ب : بعزم آباد.

(۹) بر : از : "لوای عزیمت" تا "بمرشد آباد" ندارد.

(۱۰) ادن : سج : دارالاماره از فر.

(۱۱) بر : این.

(۱۲) بر : ملک و ملت بعرض اقدس پادشاه قدر شناس گردید آن.

(۱۳) اس ۲۵ الف : بر ۲۷ ب : پت : بر رسوخ و فدویت : رض : بر رسوخ و فدویت.

(۱۴) بر : "و" ندارد.

(۱۵) 'عالمه' کلمه هندیست که با واژه فارسی مروارید بطور مرکب بکار رفته است و در اینجا مال^{۱۵} مروارید
به معنی گلربند مروارید میباشد.

الویه نهضت و اعتلاء روانه گشته، چون بحوالی میدنی پور رسید بهاسکر بطریقیکه از کتوه فرار کرده بود در کمال سراسیمگی و^(۱) مضطرب باز از میدنی پور بسمت بالیسر روانه شد. نواب معلی القاب که بلا اِمهال و اهمال بر او بافواج ظفر اسواج^(۲) میزت بهاسکر در دو گروهی میدنی پور بقصد محاربه برگشته^(۳) استقبال کرد^(۴) و ازینطرف بهادران نصرت نشان روی توجه بدفع مخالف آورده کارزاری صعب نمودند و^(۵) چون جمعی ازین طرف و اکثری ازان طرف بر خاک هلاک افتادند بهاسکر تاب مقاومت نیاورده راه فرار درپیش گرفت^(۶). نواب معلی القاب نیز دست از تعاقبش برنمیداشت تا مشار الیه بکتک رسید و ازان محل^(۷) بیجنگلستان کتک داخل گشته و عبور دره^(۸) دشوار گذار کرده بسرحد مملکت خویش خود را بساحل نجات کشید. نواب معلی القاب که مخالف را بحال تباه از سنتهای مملکت خویش اخراج کرده بود برگشته شدن شیخ محمد معصوم که پیاس حقوق نمکخوارگی و رفاقت جان نثار گشته تأسف بسیار فرمود. و بالتماس غلام مصطفی خان نیابت نظامت بکتک^(۹) به عبدالرسول خان برادر زاده اش مقرر نمود^(۱۰).

و بمجملی از احوال صفدر جنگ آنکه آن رکن رکن سلطنت بموجب امر اشرف اعلی^(۱۱) بقصد اعانت نواب معلی القاب از صوبه اوده روانه شده بعظیم آباد سایه وصول انداخت و^(۱۲) در کمال غرور و نخوت با سکنه آن بلده سلوک مسلوک داشته^(۱۳) برخلاف آئین مودت و مروت چند ضربه

(۱) ادن ۴۷ الف، اس ۲۴ الف، پت ۲۴ ب، رض ۲۳ الف، سم: "ز" ندارد.

(۲) ادن، سم ۷۱: اِمهال و اهمال برآه او با فوج ظفر موج: بر ۲۶ ب: اِمهال و اهمال بر او با فوج ظفر موج؛ پت: اِمهال و اهمال با فوج ظفر موج.

(۳) اس، بر، رض: محاربه گشته.

(۴) ادن، پت، سم: کرده.

(۵) بر: "ز" ندارد.

(۶) بر: راه فرار پیش گرفت: رض: از "نواب معلی القاب" تا "گرفت" ندارد.

(۷) بر: محال.

(۸) بر: داخل گشته و عبور دریای: رض: داخل شده و عبور دره.

(۹) ادن ۴۷ ب، سم ۷۲: "کزی" ندارد.

(۱۰) بر: فرموده.

(۱۱) رض، سم: اشرف و اعلی.

(۱۲) ادن، بر ۲۷ الف، سم: "ز" ندارد.

(۱۳) رض: گذاشته.

مشوش و سراسیمه گشته، همگی راه فرار در پیش گرفتند. و (۱) نواب معلى القاب که دست از تعاقب او نداده بود داخل جنگل پخته گشت و بفاصله از یک منزل کمتر هر دو لشکر طی طریق میکردند تا بعد چند منزل بر محلی رسیدند که از سبب کثرت تشابک اشجار مور و مار را (۲) در آن طریق مرور و عبور دشوار بود و دو سوار ممکن نمی شد که با حجاب اشجار پهلوی همدیگر توانند راه رفت (۳) و دریافت اخبار قشون (۴) لشکر خود متعذر گشت تا بفوج مخالف چه رسد. بهاسکر نیز چون راه عبور از مسالک آن جنگل بسرحد مملکت خویش نیافت لاعلاج بمشورت میر حبیب معاودت کرد (۵) و بجنگل بشن پور داخل گشته (۶) و از آنجا یجنگل چندرگونه راه برده، سر از میدنی پور برآورد (۷) و فوجی را بکتک برای دفع شیخ محمد معصوم فرستاد. فوج مذکور پس از طی طریق شیخ مسطور را که با معدودی چند (۸) در جاجپور بود، یافته آغاز محاربه نمود. مشار الیه بحکم تهور با قلیل مردمی (۹) که همراه داشت مستعد محاربه گشته و مافوق مرتبه شجاعت و دلاوری مکاوجه کرده بقتل آمد. و بعد از آنکه خبر رفتن بهاسکر بمیدنی پور جوایس بعرض انور رسانیدند نواب معلى القاب معاودت فرمود (۱۰) و از جنگل دشوارگذار برآمده بر بردوان سایه وصول انداخت و از آنجا بسمت میدنی پور بقصد تعاقب (۱۱) بهاسکر

(۱) ادن ۴۶ الف : "و" ندارد .

(۲) اس' رض : مرور و مارا : پت ۲۴ الف : مرور و ماران .

(۳) ادن' رض : یافت .

(۴) ادن' اس' رض : فشرق .

(۵) ادن' رض' سمج : کرده .

(۶) ادن' سمج ۷۰ : گشت .

(۷) ادن ۴۶ الف' اس' بر ۲۶ الف : بر آورده .

(۸) اس' بر' پت' رض : "چند" ندارد .

(۹) بر : مردم .

(۱۰) بر : فرموده .

(۱۱) پت : "بقصد تعاقب" ندارد .

تصادم و تزامم مردم و گذشتن دواب ریسمان‌های سفاین از هم گسیخت و چند کشتی از یکدیگر جدا گشته شکستگی (۱) به‌جسر رسید. و ازینکه ظلمت لیل مانع مشاهده بود و مردم در کمال استعجال بی محابا میرفتند هر که بموضع مکسور مزبور رسید (۲) غریق بحر بی پایان اجل گشته سر از ساحل نجات بیرون نکشید. و چون قریب ششصد (۳) بلکه بیشتر براه عدم رفتند و غوغای غریبی مانند شور محشر برپا شد بقیه مردم که اجل شان (۴) تأخیری داشت خبردار گشتند و عملاً ییلدار و غیره بخبرگیری جسر مکسور (۵) پرداخته در اندک زمانی مرتب داشتند که صبح آن نواب معلی القاب با بقیه فوج عبور فرمود (۸). و احوال بهاسکر آنکه (۹) بمجرد استماع عبور عساکر گردون‌مآثر با وصفیکه جمعیت بسیار همراه داشت مغلوب خوف و هراس گشته در نهایت اضطراب و اضطرار (۷) بحدیکه سپاه او از اسباب و متاع آنچه در آن اضطرار دست قدرت شان رسید برداشته و همه را بر محال (۸) و مکانیکه بودند گذاشته در غایت سراسیمگی رو بفرار آوردند (۹) نواب معلی القاب بتعاقب (۱۰) او شتافته در ذوکروهی کتوه اتفاق تلاقی (۱۱) دست داد. بعد وقوع محاربه که (۱۲) اکثری ازان مخاذیل بر خاک افتادند بهاسکر زیاده برین توقف در قوت و (۱۳) قدرت خویش ندیده راه دره پخته (۱۴) گرفت و افواجش آنچه در حدود بردوان و هوگی و هجلی و اطراف دیگر متفرق بودند باستماع این خبر وحشت اثر

(۱) ادن، اس ۲۳ الف، پت، سج ۷۷ : شکستی.

(۲) ادن ۴۵ الف، سج : بموضع مکسور رسید؛ پت ۲۳ : بموضع مذکور رسید؛ رض ۲۲ الف : بموضع مکوره رسید.

(۳) پت، رض : بششصد.

(۴) بر ۲۵ ب : ایشان.

(۵) ادن، رض، سج ۷۸ : جبر کسر جسر مکسور؛ اس : جبر کسر جسر مکسور؛ پت : و غیره جسر مذکور.

(۶) ادن : عبور فرموده احوال بهاسکر اینکه.

(۷) پت : اضطرار و اضطراب.

(۸) ادن ۴۵ ب، سج : برداشته و بقیه را بر محال؛ رض : برداشته و همه را (۲۲ ب) محال.

(۹) ادن، پت : "و" ندارد.

(۱۰) رض : متعاقب.

(۱۱) رض : تلاقی.

(۱۲) رض : کلمه "که" مکرراً نوشته.

(۱۳) ادن، اس ۲۳ ب، پت، رض، سج ۷۹ : "و" ندارد.

(۱۴) پت : راه پخته دره.

ذکر نهضت نواب معلى القاب به تنبيه و اخراج بيهاسكر از حدود بنكالة
و آمدن صفدر جنگ بنابر كمك نواب معلى القاب تا عظيم آباد
و مراجعت نمودن بموجب فرمان معلى^(۱)

نواب معلى القاب بحكم غيرت ازلى^(۲) انتظار انقضاى ايام برشكال نكشیده قبل
از دسهره^(۳) بقصد دفع اعداء و اشقياء با افواج نصرت انتماء الويه^(۴) نهضت
و اعتلاء برافراشت. و چون بيهاسكر در كتوه رخت ادبار داشت نواب معلى القاب
عبور دريا از محاذات^(۵) كتوه مصلحت ندانسته بعد مرور از بلاسى^(۶) كه از آنجا تا
كتوه پنج كروه مسافت است^(۷) كنار رودخانه بياكيرتتى توقف نمود. و پس از
درست شدن سفاین با افواج^(۸) بحر امواج از آن آب^(۹) گذشته و قطع مسافت کرده^(۱۰)
بر سر رودخانه آجی^(۱۱) كه از آنجا تا كتوه يك كروه راه است، نزول اجلال فرمود.
و^(۱۲) ازينكه آب رودخانه مذکور^(۱۳) طغیان داشت کاربردان جبرى ديگر
بر آن مرتب داشته. بعد درست شدن آن برؤسای لشكر از مير محمد جعفر خان
و حيدر على خان و غلام مصطفى خان و شمشير خان و سردار خان و رحيم خان وغيره،
فرمان رفت كه در حين ظلمت ليل كه مخالف از عبور خبردار نشود از جسر گذشته
تاخت بر اعداء آرند^(۱۴) و بموجب فرمان عساكر بى پايان شروع بعبور کرده. چون
اكثري از رؤساء ازان جسر گذشته و جمعى از مردم بر پل بودند كه بسبب كثرت

(۱) ادن ۴۴ الف 'اس' پت' سم ۶۶ : اين سرخى را ندارد : رضى : "كيفيات ديار" بتاى - رضى

(۲) ادن 'اس' پت' رضى' سم : "ازلى" ندارد.

(۳) دسهره جشن مذهبى است در هند كه هندوان آنرا در ماه آسن هندى بر ميآوردند.

(۴) رضى : بافواج نصرت انتماء لوى.

(۵) رضى : محاذات.

(۶) رضى : بلاسى.

(۷) پت ۲۳ الف "آب" ندارد.

(۸) ادن ۴۴ ب' سم : كرد.

(۹) پت : "ز" ندارد.

(۱۰) سم : رود مذکور.

کشید، و اضلاع بیربهم و اکثر پرگنات راجشاهی و قصبه اکبرنگر نیز بتصرف مرسته رفته و^(۱) غیر مرشدآباد و مملکت آن روی آب گنگ که اضلاع جهانگیرنگر و رنگپور و غیره باشد در تصرف ملازمان سرکار عالی نماند. سکنه مرشدآباد که از سالهای دراز چنین^(۲) سائحه ندیده بلکه^(۳) گوش هوش ایشان نشنیده بود و بلده مذکور حصار و خندق^(۴) نداشت، درین چند ماه برشکال درکهال اضطرار^(۵) و اختلال بسواری سفاین در قرای آن روی گنگ و مانند جهانگیرنگر و مالد و رامپور و غیره با عیال و اطفال رفته ماوا گرفتند. حتی اینکه^(۶) شہامت جنگ آن روی دریا یکروز راه از مرشدآباد محال گوداکاری طرح آبادی^(۷) انداخته و آن را بیهاگ نگر موسوم ساخته با عیال و اطفال و احمال و ائقال در آن مکان رفته توقف نمود. و بعد چندی بقیع^(۸) این حرکت و ارسیده جریده خویش^(۹) با بعضی از نسوات خاصه معاودت بمرشدآباد^(۱۰) فرمود و اسباب و اشیای سرکار نواب معلی القاب نیز در آن مکان ترسیل یافت. و درین عرض چند ماه برشکال نواب والا جناب اوقات گراسی خود مصروف یجلب قلوب سپاه^(۱۱) داشته و ده لک روپیه سوعود^(۱۲) بطریق انعام مرحمت کرده بانواع بذل^(۱۳) و ایثار تنجم محبت و رویت در دل آنها کاشت.

(۱) ادن' اس ۲۲ الف' پت' رض' سج' : "ز" ندارد.

(۲) بر : رض : حین.

(۳) ادن' سج' : بکل : اس : بک.

(۴) بر : بلده مزبور حصار و خندق ؛ رض : بلده مذکور حصار خندق .

(۵) رض : اضرار .

(۶) بر ۲۴ ب : حتی که .

(۷) رض ۲۱ ب : آبادانی .

(۸) ادن' سج' ۴۳ ب : بفتح .

(۹) ادن' رض' سج' ۶۵ : خروش ؛ اس ۲۲ ب : جروش ؛ بر : خودش .

(۱۰) رض : معاودت مرشد آباد .

(۱۱) ادن' سج' : تجلیب قلوب سپاه ؛ اس' پت ۲۲ ب : تجلیب قلوب سپاه ؛ رض : تجلت قلوب سپاه .

(۱۲) پت : موجود .

(۱۳) رض : بزل .

کوچانده باز بکتوه آورد. نواب معلى القاب بدریافت این خبر از آنجا که همراه بسیار قلیل و (۱) با وصف قلت تعب سفر یک ساله کشیده و (۲) مجروح و خسته بودند بعلاوه رسیدن ایام برشکال اخراج آنها از مملکت بشکاله (۳) در آن سال متعسر یافته و حفاظت (۴) و حراست شهر را منظور و مرکوز داشته مجال امانیکنج و تارکپور که خارج از شهر است دایره دولت فرمود. و فوج مرهته یکدو دفعه تا پلاسی و داؤدپور رسیده و (۵) دیهات و اطراف را سوزیده (۶) باز (۷) بکتوه برگشتند و بعد یکماه که آب دریای بهاگیرتی زیادتی (۸) کرده پایاب نماند (۹) از آنجا که کتوه آنطرف رودخانه بهاگیرتی است افواج مرهته از آمدن اینطرف پای (۱۰) تردد را کوتاه کرده دست تطاول بیرگنات و قری و معموره های اطراف دراز ساختند (۱۱) چنانچه فوجی (۱۲) از آنها بطرف هوکلی رفتند میرزا محمد مشهور (۱۳) بمیرزا پیارن را که در آن جا بطریق نیابت نواب معلى القاب بود بدست آورده عاملی در هوکلی و هجلی از جانب خود نشانند و تمام چکله بردوان را متصرف گشته میدنی پور را تا بالیسر بدست آوردند. میر قلندر (۱۴) فوجدار میدنی پور بهر نحو خود را از آن مملکت نجات داده در گوشه خزید و شیخ معصوم نایب صوبه کتک برسیدن فوج غنیم که اضعاف مضاعف جمعیت بود کتک را خالی کرده (۱۵) آن طرف دریا بمأمنی خود را

(۱) رض : "و" ندارد.

(۲) بر : "و" ندارد.

(۳) ادن : آنها را از مملکت بشکالا ؛ سج ۶۳ : آنها را از مملکت بشکالا .

(۴) بر : حفاظت .

(۵) ادن ۴۲ ب' اس' بر' پت ۲۲ الف' سج : "و" ندارد .

(۶) ادن' اس' رض' سج : "سوزنده"

(۷) پت' اس' بر' رض : و باز .

(۸) سج : زیاد .

(۹) ادن' سج : نمانده .

(۱۰) ادن' سج : اینطرف و پای .

(۱۱) بر ۲۴ الف : کردند .

(۱۲) بر : "فوجی" ندارد .

(۱۳) بر' میرزا محمد یار بیگلخان مشهور .

(۱۴) پت : آوردند و میر قلندر .

(۱۵) ادن ۴۳ الف' پت' رض ۲۱ الف' سج ۶۴ : کرد .

را غارت کرده مالی^(۱) وافر بیارم، بهاسکر بتصیحت ناصح مشفق عمل کرده چند هزار سوار خوش اسبیه همراه میر حبیب نمود. نواب علی القاب بدریافت این خبر از آنجا که بلده مرشدآباد حصار و خندق و محافظین چنانچه باید نداشت مصلحت در توجه خویش دانسته بطریق یلغار^(۲) روانه مرشدآباد گردید و افواج مرهته که قبل از ورود آنجناب بیک روز^(۳) خود را رسانیده^(۴) بودند همت تمام^(۵) بر غارت کوتاهی جگت سितه مصروف^(۶) داشته قریب سه لک روپیه نقد و پاره از جنس بغارت بردند و در^(۷) بعضی محلات^(۸) شهر نیز دست بردی کرده و^(۹) میر حبیب برادر خود^(۱۰) میر شریف را از خانه خویش همراه گرفته از آنجا که در دارالاماره حاجی احمد و شهادت جنگ و عطاء الله با قلیلی از مردم در غایت استواری بودند دست بر آن جا نیافته^(۱۱) بمجرد استماع خبر وصول نواب علی القاب راه فرار در پیش^(۱۲) می گرفتند و رایات عالی در آخر شبی که روز آن مرهته بعد تاخت فرار کرده بود وارد مرشدآباد شده و^(۱۳) ظل رأفت و مرحمت بر مفارق سکنه آن دیار انداخته موجب استظهار سپاه و رعیت گردید و میر حبیب که بعد از^(۱۴) تاراج مرشدآباد سالماً و بئامناً بهاسکر رسید او را برقتن دکن سرزنش بسیار کرده و مهم ینگاله را بکفالت خود گرفته بمبالغه^(۱۵) و اصرار بمحلیکه رسیده بود^(۱۶)

-
- (۱) بر: مال .
 (۲) پت ۲۱ ب: یلغار.
 (۳) بر: آنجناب یکرروز.
 (۴) ادن ۴۱ ب: پت، رض، سج: رسانده.
 (۵) بر: "تمام" ندارد.
 (۶) رض: "مصروف" ندارد.
 (۷) ادن: "در" ندارد.
 (۸) بر: معاللت.
 (۹) ادن، بر: سج ۶۲: "و" ندارد.
 (۱۰) رض ۲۰ ب: خورد.
 (۱۱) بر ۲۳ ب: دست بر آنها نرسید.
 (۱۲) رض: فرا پیش.
 (۱۳) بر: رض: "و" ندارد.
 (۱۴) اس ۲۱ ب: بر، پت، رض: "از" ندارد.
 (۱۵) ادن ۴۲ الف: "بمبالغه" ندارد.
 (۱۶) ادن، سج: رسیده بودند.

سه کس اوقات گذراندند. (۱) روز سیوم قریب بنیم آثار کباب گوشت گاؤ چند نفر تعیش کردند. بهر طریق روز ورود کتوه اهل مجاعت بگمان اینکه در آنجا غلات وافر از هر نوع میسر خواهد شد بتعجیل هرچه تمامتر خود را رساندند و حال آنکه قبل از ورود آنها افواج مرهته بدان قریه (۲) رسیده و تاخت و تاراج نموده ذخایر غله که برداشتن آن ممکن شان نشد آتش زده بودند. با اینهمه (۳) حال انسان و حیوان سه روز فاقه کشیده (۴) روز چهارم که بکتوه رسیدند غلات سوخته را من و سلوی تصور کرده بکار بردند. و نواب علی القاب بعد ورود کتوه رحل اقامت انداخته بحاجی احمد برادر خویش و نوازش محمد خان شهابت جنگ در باب حفاظت و حراست نوشته نواب صولت جنگ را که در اوقات گذشتن رأیات از میدنی پور پیشتر روانه شده (۵) بود درینولا با غلات وغیره از مرشدآباد طلب فرمود. نواب مذکور در عرض چند روز خود را بمسکر همایون رسانیده و از اطراف و جوانب رسد غلات رسیده مجاعت اهل اردو (۶) بشعب مبدل گردید. و بهاسکر بنا بر قرب ایام برشکال بعلاوه (۷) ضرب دستیکه از غازیان فیروزی نشان (۸) بملاحظه رسانیده بود (۹) بودن خود را در مملکت ییگانه دشوار دانسته از راه بیربھوم عازم دیار خود گردید.

میر حبیب بسبب عداوت مرقوم سابق مانع از رفتن او (۱۰) گشته متکفل شد که اگر مقصود شما تحصیل زراست چند (۱۱) هزار سوار همراه این جانب نمایند که بمرشدآباد که بی سور (۱۲) و خندق است و مهابت جنگ در کتوه رفته، کوتاهی جگت سیتھ وغیره

(۱) بر: گذارند.

(۲) ادن، سج: "قریه" ندارد؛ پت: قریب.

(۳) بر ۲۲ ب: باین همه.

(۴) بر: کشیدند.

(۵) بر: "شده" ندارد.

(۶) رض ۲۰ الف: میجانب اردو.

(۷) رض: با علاوه.

(۸) رض: فیروز نشان.

(۹) بر، رض: "بود" ندارد.

(۱۰) بر ۲۳ الف: از راه رفتن او.

(۱۱) ادن ۴۱ الف: "چند" ندارد.

(۱۲) ادن، سج ۶۱: که سور؛ رض: که بی سور.

در آن روز بجا آورده جمعی را بر خاک 'هلاک انداخت' تا اینکه رؤسای مرهته بعد ملاحظه ضرب دست غازیان نصرت نشان و مقتول و مجروح شدن اکثری از مردم خود از اینکه بهر طرف پریشان یورش می آوردند خود^(۱) را جمع کرده بطرف^(۲) ساقه لشکر متوجه گشتند و فوج برهم خورده نواب معلى القاب منتظم گشته بهیئت مجموعی جنگ کنان بسمت کتوه متوجه شدند و در آن روز بقیه اسباب و متاع لشکر بتاراج غنیم رفته از زواید^(۳) بلکه از ضروری جنس ماکول و ملبوس و مرکوب هیچ نماند غیر از دو^(۴) سه هزار با اسب و قمچی^(۵) و معدودی بسواری فیل و پنج شش هزار^(۶) پیاده و بهمین وتیره جنگ کنان از صبح تا عصر قطع مسافت فرموده شامی^(۷) کنار آب رحل اقامت می افکندند، و سایه^(۸) غیر از ظل سما و بستری سوای^(۹) ارض غربا برای غربا، و اغنیاء میسر نمیشد^(۱۰) و از جنس آذوقه برای ارباب توسعه شبانه روزی یکوقت بقدر آنکه سد رمق تواند شد میسر می آمد و سایر الناس باکل ساق شجر مویز^(۱۱) و^(۱۲) مانند آن معده ممتلی میساختند. چنانچه راقم حروف در آن معرکه برسم استقبال جناب والد مرحوم رفته همراه رکاب آنجناب بود، بخاطر دارد که ایام ثلثه یک روز قریب پاؤ آثار^(۱۳) کهچری^(۱۴) میسر شد که در آن هفت کس شراکت داشتند و روز^(۱۵) دیگر هفت عدد شکرپاره که جنسی از حلاوت است

- (۱) رض : آورد و خورد.
- (۲) ادن : از "پریشان" تا "بر طرف" ندارد.
- (۳) پت : زراوند.
- (۴) ادن ۳۹ ب' سچ ۵۸ : نمائده غیر از دو؛ اس' بر ۲۲ الف' پت' رض ۱۹ ب' : نمائده غیر دو.
- (۵) بر : "اسپ قمچی" بجای "با اسپ و قمچی".
- (۶) ادن' سچ : پنج و شش هزار .
- (۷) رض : ساقی .
- (۸) اس' بر' رض : می افکند که سایه ؛ پت ۲۰ ب' : افکند که سایه .
- (۹) ادن : بستر سیوای ؛ سچ : بستری سیوای .
- (۱۰) بر : میسر نمی آمد .
- (۱۱) در همه نسخ خطی چنین نوشته . بنظرم این کلمه 'مویز' است که اشتباهاً در این جا بشکل 'مویز' نوشته شده است زیرا مویز معمولاً در بنگاله نمیکارند .
- (۱۲) پت : "و" ندارد .
- (۱۳) ادن ۴۰ الف' اس ۲۰ ب' پت' رض' سچ ۵۹ : "سه پاؤ" بجای "پاؤ آثار".
- (۱۴) 'کهچری' نوعی از غذای هندوستان که آنرا با حیوانات و درنج درست میکنند .
- (۱۵) بر : "روز" ندارد .

چندی بوقوع ایمان^(۱) بتوسط نوازش محمد خان بملازمت نواب معلی القاب رسید لیکن از کید و^(۲) ایذای حاجی احمد همواره خوف و هراس داشت تا بعد دو سال حین معاودت لشکر فیروزی اثر از^(۳) یساق میرزا باقر خان، حاجی احمد بنواب^(۴) معلی القاب نوشت که ما دام سر رشته^(۵) حیات میر حبیب بمقراض سیف حیل^(۶) انقطاع نخواهد یافت سر رشته اکثر امور مملکت بانتظام نخواهد رسید. از قضا^(۷) خط مذکور بدست میر حبیب افتاده بگلام مصطفی خان که او نیز در آن روزها بسبب آنکه زین الدین احمد خان در عظیم آباد بمحض توهم روشن خان جمعدار را بقتل رسانیده بود و انزجار مزاج داشت، نمود. خان مذکور اعانت میر حبیب را بر خود لازم گرفته در فکر برهم زدگی با نواب معلی القاب افتاد^(۸) که درین اثناء هنگام غنیم^(۹) رو داد. مصطفی خان با میر حبیب گفت که درین وقت ترک رفاقت کردن و بحیل در پیش^(۱۰) آمدن دور از جوهر مردمیست. ^(۱۱) بعد زدن مرهته آنچه اتفاق خواهد شد بعمل خواهد رسید.

القصبه از هر جانب که فوج مرهته تاخت و یورش می آورد و رؤسای لشکر از میر محمد جعفر خان و غلام مصطفی خان و شمشیر خان و سردار خان و رحم خان و عمر خان و غیره بهجاربات^(۱۲) مردانه بمکاوحت آمده متفرق و متشخص می ساختند^(۱۳) و حیدر علی خان داروغه توپخانه دستی کمال دلآوری

(۱) پت : ایباء.

(۲) بر : "و" ندارد.

(۳) پت : "از" ندارد.

(۴) رض : حاجی احمد نواب.

(۵) ادن : بر : سرشته.

(۶) رض : خیل.

(۷) ادن ۳۸ ب : "قضا" ندارد.

(۸) بر ۲۱ ب : افتاده.

(۹) پت ۲۰ الف : "غنیم" ندارد ؛ رض ۱۹ الف : عظیم.

(۱۰) بر : بحیل پیش.

(۱۱) ادن ۲۰ الف : جوان مردیست ؛ بر : چوهران مردیست ؛ سم ۵۷ : جوهر مردمیت.

(۱۲) ادن ۳۹ الف : سم : سردار خان و عمر خان و غیره بمعاربات ؛ بر : سردار خان و رحم خان و عمر خان و غیره بمعاربات ؛ رض : سرداری و رحیم خان و عمر خان بمعاربات.

(۱۳) بر : متشخص می ساخت ؛ پت : متشخص می ساختند.

و همین که ظلام لیل حاجب حیا^(۱) همدیگر گردید اکثری از رجاله^(۲) اردو و جمعی دیگر از لشکر فیروزی اثر بتفاریق برخاسته^(۳) راه لشکر مخالف گرفتند که غیر از^(۴) مشاهیر جمعداران و اعزّه روشناس کسی نماند^(۵) . و مردم غنیم که در روز غارت اردو توپ‌های سرکار^(۶) بدست شان اقتاده بود توپی را بر سردرختی قائم کرده شروع بزدن توپ و بان بطرف لشکر فیروزی اثر^(۷) نمودند. قریب صبح مانکچند دیوان بردوان بشیوه زمینداری فرار^(۸) نموده راه بردوان گرفت که درین اثناء دفعه^(۹) از چهار طرف فوج مرهته یورش آورد^(۱۰) . نواب معلی القاب سوار فیل شده متوجه دفع اعادی گشت و از آنجا که رویه جنگ مرهته را افواج نصرت شعار مرتبه اول دیده بود و درست نمیدانست سرشته فوج برهم خورده مردم مرهته داخل فوج ظفر موج گشتند. و درین گیر و دار میر^(۱۱) حبیب الله خان شیرازی که از زمان شجاع الدوله در بنگاله بطریق جمعداری و شیوه تجارت میماند و در سرکار نواب^(۱۲) معلی القاب نیز در سلک جمعداران^(۱۳) منسلک بود و در آن وقت که تأخیری در سواری نمود فوج مرهته باو رسید^(۱۴) بعد ازان که میر حبیب دوسه زخم شمشیر برداشته بر زمین افتاد^(۱۵) و دستگیر گردید. مجملی از سبق احوال میر حبیب آنکه مشار الیه بعد سانحه نواب علاء الدوله مرحوم مغفور بسبب عدم اطمینان مدتی در خانه خویش مستعد کشتن و^(۱۶) کشته شدن نشسته بود تا بعد

(۱) بر: جلی.

(۲) اس: پت: رجال.

(۳) ادن: اس: پت: رض: سم: برخاسته.

(۴) ادن: اس: پت: رض: سم: "از" ندارد.

(۵) ادن: سم: نمانده.

(۶) ادن: سم ۵۵: اردوی توپهای سرکار.

(۷) اس: بر: بطرف لشکر فیروزی نشان: پت: بلشکر فیروزی اثر: سم: بطرف لشکر فیروز اثر.

(۸) رض ۱۸ ب: قرار.

(۹) ادن: ۳۶ ب: سم: آورده: پت: "آورد" ندارد.

(۱۰) ادن: اس: پت ۱۹ ب: رض: سم: "میر" ندارد.

(۱۱) پت: "نواب" ندارد.

(۱۲) رض: جمعداری.

(۱۳) بر ۲۱ الف: نمود و فوج مرهته باو رسید: رض: نمود فوج مرهته باو رسیده.

(۱۴) ادن ۱۳۸ الف: سم ۵۶: برداشت بر زمین افتاد: سم ۵۶: برداشت بر زمین افتاد.

(۱۵) بر: "و" ندارد.

مشیران دیگر نیز بطبق مشورت جانکی رام مصلحت دادند. لیکن نواب معلی القاب از راه کمال شجاعت و نهایت مرتبه غیرت همدستان^(۱) باین امر نشده استغفاف ازین قضیه^(۲) فرموده جواب داد که این نوع تذلیل و توغین هرگز اختیار نخواهم کرد و محاربه و مقاتله^(۳) با کفره بعمل آورده مغلوب خواهم نمود و زریکه باین ذلت بنحالف^(۴) داده شود چه لازم؟ انشاءالله تعالی^(۵) بعد زدن جنگ ده لک روپیه بمعاونین و معاضدین دولت خویش که^(۶) درین محاربه داد شجاعت داده طریقه جانفشانی و جانستانی بعمل خواهند آورد^(۷) بطریق انصاف عنایت خواهم فرمود. و غلام مصطفی خان نیز بر جمعی^(۸) از جمعداران که زللی و خللی در ثبات قدم ایشان راه یافته بود طعن و تشنیع کرده گفت که باتفاق^(۹) چهل شمشیر تسخیر سلطنت صورت می‌بندد و ما مردم که از^(۱۰) سه هزار کس متجاوزیم این همه جبن و بزدلی^(۱۱) بخود راه دادن کمال نامردیست. بعون الله با اعداء جنگ کرده غالب خواهم آمد. و ما دام که غلام مصطفی خان^(۱۲) در قید حیات باشد^(۱۳) سر خود را وابسته بنعل اسپ ادنی غلامان مهابت جنگ میداند. از استماع این نحو^(۱۴) اقاویل مردم سپاه فی الجمله استقلالی پیدا کرده بهر طریقی آن روز را در آن موضع پر و حل که از اطراف اربعه غنیمت محصور داشت بشب رساندند^(۱۵)

(۱) ادن : همدستان.

(۲) اس ۱۸ ب' بر ۲۰ الف : امر؛ سج ۵۳ : قصد.

(۳) بر : مقابله.

(۴) پت : ذلت مخالف.

(۵) رض ۱۸ الف : "تعالی" ندارد.

(۶) پت : معاضدین دولت که.

(۷) بر : جان ستانی بجا خواهد آورد.

(۸) بر : نیز و جمعی.

(۹) ادن ۳۶ ب' سج ۵۴ : کرده گفت که بالاتفاق؛ بر : کرده گفتند که باتفاق.

(۱۰) ادن' سج : "از" ندارد.

(۱۱) اس' بر : جبن و بد دلی؛ رض : حین و بد دلی.

(۱۲) ادن' اس ۱۹ الف' پت ۱۹ الف' سج : "خان" ندارد.

(۱۳) بر ۲۰ ب : است.

(۱۴) بر : "نحو" ندارد.

(۱۵) ادن ۳۷ الف : "بشب رساندند" ندارد؛ رض : پشت رساندند.

برسد بلندی زده بودند اسباب و متاع^(۱) تمامی لشکر در آن روز بغارت رفت و شب آن روز را بهر نحو در کمال مشقت و تکلیف گذرانده^(۲) صبح نواب معلى القاب به بهاسکر پیغام صلح فرستاد^(۳). مشار الیه که متاع تمامی اردو بغارت برده بود پیندار غلط جواب داد: الحال^(۴) که طاقت محاربه معاونین ایشان مفقود است و تمامی فوج را محصور کرده ام عنقریب اسیر و دستگیر می نمایم؛ لیکن از آنجا که شما در اعداد اسرای هندوستان محسوب می شوید^(۵) اگر نجات ازین مهلکه مرکوز و منظور دارید^(۶) یک کروڑ نقد و تمامی اخیال لشکر بفرستید^(۷) که دست از اضرار و سمانعت رفتن بمرشدآباد^(۸) برداشته شود. و ازینکه در آن روز فتور عظیم^(۹) بلشکر رسیده قریب سه هزار سوار که من حیث المجموع در رکاب بودند از آن جمع نیز بدریافت اضطرار و ضیق احوال قصد پیوستن بغنیم داشتند. راجه جانکی رام که علاقه دیوانی خانه و فوج تعلق^(۱۰) باو داشت معروض داشت که^(۱۱) غلبه خصم بافراط رسیده قلیل مردمی^(۱۲) که همراه اند بدریافت آن حال خیال موافقت با مخالف دارند. درین صورت لازم که مصالحه و^(۱۳) دادن اخیال که در بنگاله این همه رتبه ندارد قبول فرمایند و تدبیر زر این کمترین از خزانه عامره بادشاهی که چهل لک روپیه موجود است و تشمه بمصادره^(۱۴) و غیره بعمل می آرم. و

(۱) بر: اسباب دیگر و متاع.

(۲) بر: بهر نوع بکمال مشقت و تکلیف گذارده.

(۳) بر: فرستادند.

(۴) بر: جواب داد که الحال.

(۵) ادن ۳۵ ب' اس' پت' رض ۱۷ ب' سج ۵۲: میشوند.

(۶) ادن' سج: مهلکه مذکور منظور دارند؛ اس' بر: مهلکه مذکور و منظور دارند؛ رض: مهلکه مرکوز و منظور دارند.

(۷) ادن' اس' بر' سج: بفرستند.

(۸) ادن' بر: رفتن مرشدآباد.

(۹) اس: عظیمی؛ پت ۱۸ ب: عظمی؛ رض: در آن روز رحیل و فتور عظمی.

(۱۰) ادن ۳۶ الف' سج: "تعلق" ندارد.

(۱۱) ادن' اس ۱۸ ب' بر' پت' سج: "که" ندارد.

(۱۲) بر: مردم.

(۱۳) ادن' سج: "و" ندارد؛ بر: کلمه "و" مکرراً نوشته.

(۱۴) پت: همه بمصادره.

مبلغ ده لک روپیه برسم ضیافت عنایت شود معاودت بعمل می آید. نواب معلى القاب بحکم رأى خویش و مشورت غلام مصطفی خان اقبال شق مذکور و تسلیم وجه مسطور مناسب حال ندانسته جواب بمصاف^(۱) داد. و چون روزی چند برین وتیره گذشت و نواب معلى القاب هرچند خواست بچنگ میدان پردازد، و از آنجا که بنای حرب^(۲) مرهته بر فرار و اوقات غافل بودن حریف است، صورت لمی گرفت^(۳). قصد آن فرمود که اسباب زیادتى از گاری و چهکره^(۴) در محل بنگاه^(۵) گذاشته جریده بانها تازد. باین^(۶) خیال طرف صبح سواری^(۷) فرموده قدغن بلیغ نمود که بهیر را در موضع لشکرگاه بگذارند و نگذارند^(۸) که بهیر ملحق بفوج شود. اما مردم اردو بخوف مرهته متمنع نگشته بجبر و قهر^(۹) خود را داخل فوج کردند، و چون پاره از راه منطوی گشت^(۱۰) فوج غنیم از جهات اربعه یورش آورده جنگ انداختند. و در آن روز عرصه دار و گیر گرم گشته از طرفین کُشش و کوشش بظهور آمد. و از رؤسای اینطرف مصاحب خان پسر کلان عمر خان بقتل آمده، و بهمین وتیره جنگ کنان قطع مسافت بسمت بنگاه آنها میشد تا وقت عصر رسید. در آن وقت نواب معلى القاب معاودت باردو^(۱۱) متعسر یافته و رسیدن بنگاه میخالف متعذر دیده لا علاج بمکانیکه رسیده بود، و بحسب اتفاق زمین آن موضع خاک ناپاکى^(۱۲) داشت و سبب بارش گل و لای گشته، رحل اقامت افکنده^(۱۳) و غیر چهار پنج^(۱۴) پالکی و یک خیمه مختصر سقرلاتی^(۱۵) که بجهت نواب معلى القاب

-
- (۱) پت : جواب صاف .
 (۲) رض ۱۷ الف : حرکت .
 (۳) رض : صورت ما نمی گرفت .
 (۴) چهکره، نوعی از دو چرخه است که آنرا دو گار فر میکشند .
 (۵) اس : مهال بنگالا ؛ بر : رض : مهال بنگاه .
 (۶) ادن ۳۴ ب، سم ۵۰ : تازد بآن ؛ رض : بازد باین .
 (۷) ادن، سم : خیال صبح سواری ؛ رض : خیال طرف صبح سواری .
 (۸) پت : ” نگذارند “ ندارد .
 (۹) ادن، اس، بر : رض، سم : عذف .
 (۱۰) ادن، پت ۱۸ الف، سم : منطوی گشت ؛ رض از ” فوج کردند “ تا ” گشت “ ندارد .
 (۱۱) سم ۵۱ : ” باردو “ ندارد .
 (۱۲) پت : ناپاک .
 (۱۳) ادن ۳۵ الف، سم : افکنند ؛ اس ۱۸ الف، پت : افکند .
 (۱۴) بر ۱۹ ب : چهار و پنج .
 (۱۵) ادن، اس، رض : خیمه مختصر سقرلاتی ؛ پت : خیمه مختصر سفری .

نواب^(۱) معلى القاب که بعد معاودت از کتک نظر بر اینکه^(۲) گمان خلل و فساد از هیچ طرف نداشت و کسی را مخالف و معاند خود نمی پنداشت حکم برطرفی سپاه فرموده بیش از پنج شش هزار^(۳) سوار همراه نداشت و ازان^(۴) جمع نیز اکثری بتخیال آنکه در راه منسده و خللی نیست و رایات عالی متوجه مرشد آباد است از^(۵) اثنای راه طریق مرشد آباد گرفته. در آن وقت بیش از سه چهار هزار سوار و چهار پنج هزار پیاده^(۶) از مردم^(۷) توپخانه در رکاب نبود. نواب معلى القاب بعد اسماعان نظر و مشورت غلام مصطفی خان چنان مقرر فرمود^(۸) که قصبه بردوان را که در کثرت غلات و وفور معموری بر سایر پرگنات بنگاله تفوق دارد متصل بساقه^(۹) لشکر گذاشته بدفع مخالف پردازد. و^(۱۰) باین قرار از منزل مبارک کوچ کرده روز دوم محال^(۱۱) بردوان موضع ورود لشکر نصرت نشان گشت. مقارن بآن بعد یک دو روز افواج غنیم^(۱۲) ظاهر گشته و ازین طرف افواج قاهره بمدافعه شتافته. از طرفین حرکت المذبحی بعمل آمد^(۱۳) و چند نفری مجروح گشته رو بمنازل خویش آوردند. و هم درین اوقات بعد ازان که وسایط از طرفین سؤال و جواب داشتند بیاسکر بملاحظه آنکه بدون محاربات صعب گوهر مقصود بدست آوردن مشکل، پیغام فرستاد که چون از راه دور مشاق^(۱۴) سفر کشیده وارد مملکت آن والا جناب شده ام اگر

-
- (۱) بر: گردید و نواب.
 (۲) اس ۱۷ الف، پت، رض: بر آن که.
 (۳) ادن، سج: پنج و شش هزار.
 (۴) ادن، سج: نداشت در آن.
 (۵) بر ۱۸ ب: در.
 (۶) ادن، سج: سه هزار سوار و چهار (ادن ۳۳ ب) پنج هزار پیاده؛ اس: سه هزار سوار چهار پنج هزار پیاده؛ پت: "سه هزار سوار و چهار پنج هزار پیاده؛ رض: سه هزار سوار چهار و پنج هزار پیاده.
 (۷) بر: "از مردم" ندارد.
 (۸) بر: فرموده.
 (۹) ادن، رض، سج ۴۹: یساقه.
 (۱۰) ادن، سج: "و" ندارد.
 (۱۱) ادن، اس، پت، سج: دوم محل؛ رض: دوم محل.
 (۱۲) اس، پت ۱۷ ب: ظیم.
 (۱۳) ادن، سج: آمده.
 (۱۴) اس ۱۷ ب، سج: مشتاق.

ذکر ورود بهاسکر بهحدود بردوان بجمعبیت بیست هزار سوار بقصد تسخیر و تخریب بنگاله^(۱)

مفصل مجمل آنکه رگهجویی کهوسلا که از عمده سرداران مرهته^(۲) و متصرف صوبه برار بود ظاهراً بسبب ضعف سلطنت و باطناً بترغیب^(۳) نظامالملک آصف جاه بقصد تسخیر مملکت بنگاله در صورت تیسر^(۴) و الا^(۵) باراده اخذ چوته^(۶) که در تمامی مملکت هند معمول و مرسوم و بلاد بنگاله ازین نوع آفات محفوظ و محروس بود، بهاسکر نامی را از رؤسای نامی خود با قریب بیست هزار سوار بمملکت^(۷) بنگاله فرستاد. مشار الیه بعد صحرا نوردی از راه جبال کتک قصد داخل شدن بنگاله کرده، چون از^(۸) آنطرف راه نیافت بطرف دره پچته که هشت منزلی^(۹) غربی مرشدآباد است متوجه گشت، و این خبر در منزل جهنکره سموع نواب معلی القاب شده. از آنجا که از بدو آبادی بنگاله اسم مرهته گوشزد سکنه اینجا^(۱۰) نگشته و طریق ورود این مملکت بحسب ظاهر منحصراً بر راه واحد^(۱۱) معروف از دره سکریگی بود نواب معلی القاب اعتنائی^(۱۲) بخبر مذکور نفرمود^(۱۳). و چون رایات عالی بمنزل مبارک^(۱۴) رسید خبر عبور مرهته از دره پچته و ورود^(۱۵) بقرب سرحد چکله بردوان^(۱۶) متحقق گردید.

(۱) رض ۱۶ الف : " حقیقت دیگر " بجای این سرخی و نستهای دیگر چیزی ندارد .

(۲) سج ۱۴۷ : که .

(۳) پت : با تلو سه ترغیب .

(۴) بر ۱۸ الف : این صورت میسر اول .

(۵) 'چوته' نوعی از مالیات که اقوام مرهته بطور خراج چهاریکی تعیین نموده بودند و آنرا از درآمد مردم میگرفتند .

(۶) اس : بملک .

(۷) ادن ۳۲ ب : " از " ندارد .

(۸) رض : منزل :

(۹) پت ۱۷ الف : اینجانب .

(۱۰) بر : " واحد " ندارد .

(۱۱) ادن ۳۳ الف، پت، سج ۱۴۸ : اعتباری .

(۱۲) ادن، سج : نفرموده ؛ رض : نفرمود .

(۱۳) بر : بمنزل مبارکه .

(۱۴) ادن، سج : " ورود " ندارد .

(۱۵) بر، رض، سج : بقرب چکله سرحد بردوان ؛ پت : بقرب آن چکله سرحد بردوان .

بلده مذکور^(۱) میر محمد جعفر خان بخشی و غلام مصطفی خان را که از^(۲) سران سپاهش بودند با مردم دیگر بر سبیل تعاقب آنها فرستاد که بهر نحو داند صولت جنگ را بدست آرند. خوانین مذکور بسرعت برق و باد خود را بکتک رسانیده و از^(۳) دریای کتجوری که آنطرف شهر است گذشته بر اثر گریختگان میرفتند و^(۴) چون گروهی^(۵) طی مسافت شد از آنجا که میرزا باقر خان باندک فاصله بیشتر گذشته و رت^(۶) صولت جنگ عقب مانده بود، بهادران قریب رت رسیده جماعه^(۷) که از طرف میرزا باقر خان مأمور بدفع او بودند از بیرون رت ملخوف و ملفوف بچندین^(۸) حجاب نیزه ها باندرون زدند. از مقدرات مطلق آسیبی بصولت جنگ ازان نرسید^(۹) بلکه دو نفر مغل^(۱۰) را که همراهش بودند^(۱۱) اندرون رت بجهت دفع او میرزا باقر خان نشانده آنها نیز به^(۱۲) تطمیع و تالیف صولت جنگ اصلاً ضرری نرسانده بودند برسیدن سنان^(۱۳) مجروح و خسته گشتند که درین اثنا غلام مصطفی و میر محمد جعفر خان بقریب رت رسیده و مردم اطراف را^(۱۴) که معدودی مانده بودند پریشان و متفرق ساخته صولت جنگ را از رت برآوردند و ازینکه تعاقب میرزا باقر خان بسبب بعد مسافت فایده مقتدی^(۱۵) نداشت مشار الیه را همراه گرفته نزدیک نواب علی القاب آمدند و آبخناب در عطای^(۱۶) این عطیه سجدات شکر الهی

(۱) رض: مذكور.

(۲) ادن: سم: "از" ندارد.

(۳) ادن: سم: رسانده از.

(۴) ادن: سم ۴: "و" ندارد.

(۵) رض: گروهی.

(۶) ادن ۳۰ ب: پیشتر در رت؛ بر: سم: پیشتر و رت.

(۷) بر: قریب رت رسیده جماعه؛ رض: قریب برت رسیده و جماعه.

(۸) پت: بچندین حجاب نیزه ها با اندرون زدند؛ رض: بچندی حجاب نیزه ها باندرون زدند.

(۹) ادن: اس: پت: رض: سم: ازان جزا حلت نرسید.

(۱۰) اس: پت: رض: مغول.

(۱۱) بر: بود.

(۱۲) رض: "به" ندارد.

(۱۳) اس: سنه؛ بر ۱۷ الف: نیزه؛ پت ۱۶ الف: سیر؛ رض: سده.

(۱۴) پت: مردم اطراف او را.

(۱۵) بر: مقیدی؛ پت: معقدی.

(۱۶) ادن ۳۱ الف: اس ۱۶ الف: بر: سم ۴۵: ادای؛ رض ۱۵ ب: آدای.

بمجرد استماع قرب وصول عساكر گردون مآثر راه فرار كتك پيمود^(۱) و عساكر منصوره از باليسر گذشته روى توجه به سمت كتك آورد^(۲). ميرزا باقر خان كه^(۳) با متجمله انواع سلوك و رعايت قولى و فعلى بعمل آورده بود متوقع رفاقت^(۴) شده خواست كه بعزم رزم نواب على القاب متوجه گردد و فريق سپاه كه زرهاى وافر گرفته بودند خودها را مانند عصفورى^(۵) كه در مقابل باز قوى باشد در جنب عساكر^(۶) منصور ملاحظه كرده جواب محاربه بعدم تاب و توان مقابله دادند^(۷). ميرزا باقر خان كه از اعانت سپاه مايوس گرديد^(۸) لا علاج دل بر مفارقت مملكت مستعار بسته و احوال و اقبال بقدرى كه توانست پيشتر ارسال داشته. بعد استماع خبر قرب وصول افواج بجر اسواج با صد هزار ناكامى و حسرت العود احمد خوانده^(۹) بر جغت قمبرى روانه سمت بلاد دكن گرديد. و صولت جنگ را در رتى^(۱۰) نشانده جمعى از^(۱۱) فرقه تلنگه^(۱۲) و معدودى از مردم مغول^(۱۳) همراه نمود كه اگر احياناً لشكر مخالف بقصد دست آوردنش نزديك رسند قبل از وصول آنها معامله صولت جنگ به تيغ تيز و خنجر خون ريز بقطع رسانند^(۱۴). و بعد از آنكه خبر فرار^(۱۵) ميرزا باقر خان و خلو^(۱۶) بلده كتك بنواب على القاب رسيد از دو سه منزل^(۱۷)

(۱) رض : پيموده .

(۲) پت : آورده .

(۳) ادن' سم : ميرزا باقر كه .

(۴) ادن' سم : " رفاقت " ندارد .

(۵) ادن ۲۹ ب' سم : خود مانند عصفورى ؛ اس' رض : خود را مانند عصفورى ؛ پت : خود را مانند عصفورى .

(۶) رض : عسكر .

(۷) ادن' رض : توان مقابله دادند ؛ پت : توان مقابله دادن .

(۸) اس' پت : گرديده .

(۹) ادن' سم ۴۳ : حسرت العود خوانده .

(۱۰) بر ۱۶ ب' : رقه (بقاعده هندی). رت نوعى از عرابه جنگى يا گردونه چار چرخه در هند قديم ميباشد كه مخصوصاً اصرار راينيان بر آنها سوار ميشدند و آنها در ميدان جنگ نيز بكار ميبردند .

(۱۱) بر : " از " مكرراً نوشته .

(۱۲) بر : تلنگانه .

(۱۳) ادن' اس ۱۵ ب' پت ۱۵ ب' رض' سم : محمول .

(۱۴) ادن' اس' پت' رض' سم : برسانند .

(۱۵) رض ۱۵ الف : قرار .

(۱۶) رض : " چار " .

(۱۷) ادن ۳۰ الف' اس' پت : منزلى .

باشند نمایند^(۱) بیک ناگاه داخل قلعه شده مشارالیه را با عیال^(۲) و اطفال بدست آورده خطی^(۳) مشتمل بر نوید خذلان دشمن و تحویل مملکت کتک^(۴) بمیرزا باقر خان نوشته ارسال داشتند. خان مذکور باستعجال موفور^(۵) خود را بکتک رسانیده داخل دارالاماره^(۶) کتک گردید و صولت جنگ را در جای متصل مکان خویش با عیال و اطفال مقید ساخته به بذل دراهم و^(۷) دنانیر در تألیف قلوب خاص و عام کوشید. و^(۸) چون پرتو این خبر بر پیشگاه ضمیر انور نواب معلی القاب تافت اگرچه دفع میرزا باقر خان نه ازان مقوله^(۹) بود که آن جناب خود تحشم فرماید لیکن بنحیال آنکه خان مذکور بامداد و اعانت^(۱۰) نظامالملک آصف جاه جرأت و جسارت برین^(۱۱) حرکت کرده باشد با بیست^(۱۲) هزار سوار و سی هزار پیاده^(۱۳) جرار بعزم انتظام سهام برهم خورده^(۱۴) صوبه کتک و استخلاص صولت جنگ در سال و ماه^(۱۵) فلان قرین فتح و ظفر متوجه گشت^(۱۶) و رایات و عالیات بعد طی منازل و مراحل از^(۱۷) میدنی پور مرور نمود^(۱۸). نایب میرزا باقر خان که در بالسر بود

- (۱) رض: نماید.
 (۲) بر: مشارالیه را بعیال.
 (۳) بر: خط.
 (۴) ادن ۲۸ ب' اس' پت' رض' سج ۴۱: "کتک" ندارد.
 (۵) بر: موفور.
 (۶) رض: دارالاعارت.
 (۷) رض: "و" ندارد.
 (۸) رض: "و" ندارد.
 (۹) رض: باقر خان ازان مقوله.
 (۱۰) رض: اعانت.
 (۱۱) رض ۱۴ ب: بر این.
 (۱۲) رض: بست.
 (۱۳) سج ۴۲: پیاده.
 (۱۴) رض: برهم خورد.
 (۱۵) ادن ۲۹ الف' بر ۱۶ الف' رض' سج: سال ماه.
 (۱۶) ادن' سج: گردید.
 (۱۷) ادن' اس ۱۵ الف' پت ۱۵ الف' سج: مراحل: که از.
 (۱۸) رض: "نمود" ندارد.

مانده بودند نوکر فرمود. و (۱) بحسب سوء تدبیر با آنکه جمعیتی با خود آنقدر نداشت (۲) که تدارک و (۳) دفع ضرر آنجماعه کند به مطالبه (۴) و مؤاخذه ناموجه (۵) موجب رنجش آنها گشته، وجه مشاهره و رسوم و مساعدت (۶) که مرشد قلی خان حین محاربه بآن مردم داده بود استرداد نمود، و علاوه کبر و غرور بخود راه داده با وضع و شریف سلوک غیر مستحسن سلوک داشت. بنابراین (۷) مردم سپاه از اوضاع و اطوار صولت جنگ منزجر و متنفر گشته در تدابیر دفع او شدند، و (۸) [به] میرزا باقر خان که در سرزمین دکن بمسافت نه ده (۹) منزل قرار داشت (۱۰) عرایض مشتمل بر اطاعت و انقیاد خودها و استدعاء قدوم او (۱۱) و قصد اخذ و حبس (۱۲) صولت جنگ نوشته فرستادند. میرزا باقر خان این لطیفه غیبی را مغتنمات بل از فیوضات طالع خویش دانسته از محل مستقر عازم کتک گردید. متجنده (۱۳) مخالف بعد استماع خبر توجه خان مذکور به بهانه طلب و غیره شیوه خلاف عناد با صولت جنگ ظاهر ساخته آغاز تمرد و استکبار نمودند. مشارالیه گوچر خان نجمدار (۱۴) را که محل اعتماد خودش بود بجهت نایره فتنه و فساد نزد آنجماعه فرستاد. اهل غوغا که (۱۵) بقرب وصول میرزا باقر خان مستظهر گشته بودند گوچر خان را از میان برداشته از آنجا که با صولت جنگ جمعیتی (۱۶) که مدد و معاون (۱۷) او

-
- (۱) ادن، سم: "ر" ندارد.
 (۲) بر ۱۵ الف: سری تدبیر با آنکه جمعیتی آنقدر باخود نداشت.
 (۳) اس، پت، رض، سم: "ر" ندارد.
 (۴) ادن، سم ۳۹: بطالۃ؛ اس، رض: بطالۃ؛ پت: بطالبه.
 (۵) پت: نامرأجه.
 (۶) رض: مصادد.
 (۷) رض: بنابر این.
 (۸) بر ۱۵ ب: "ر" ندارد.
 (۹) ادن ۲۸ الف، سم ۴۰: نه رده.
 (۱۰) سم: داشته.
 (۱۱) ادن، سم: "او" ندارد.
 (۱۲) رض ۱۴ الف: جنس.
 (۱۳) ادن: منجیده.
 (۱۴) ادن، اس ۱۴ ب، پت ۱۴ ب، رض، سم: جماعدار؛ بر: جماعه دار.
 (۱۵) ادن، سم: "که" ندارد.
 (۱۶) اس: جمعیتی؛ پت، رض: جمعی.
 (۱۷) ادن: "معائن" مکرراً نوشته.

پیشتر (۱). توجه فرموده بموضع بنگاه اعدا رایت عزت و اعتلا برافراشت. و مرشد قلی خان و میرزا باقر خان به بندر بالیسر رسیده بسواری جهازی که برای چنین روز مهیا داشته بود ناموس و اموال آنچه دست تصرف بآن رسیده (۲) همراه برداشته روانه بنادر دکن گردیده. و نواب معلی القاب از بالیسر گذشته بکوچه‌های متواتر (۳) سایه وصول بر مفارق سکنه بلده کتک انداخت؛ و قلیلی از اموال باقی مانده مرشد قلی خان قریب بدو لک روپیه نقد و ازین مقوله جنس (۴) بضبط متصدیان سرکار در آمده. نواب معلی القاب نظامت صوبه کتک بسعید احمد خان صولت جنگ مفوض داشته قرین فتح و ظفر رایت معاودت (۵) بمرشد آباد بر افراخت؛ و بعد طی منازل در سال (۶) آخر شهر صفر بمرشد آباد (۷) نزول اجلال فرموده به بسط بساط عدل و داد فرمان داد. و از آنجا که صولت جنگ بانتظام مهام صوبه کتک مأمور (۸) شده بود؛ فوجداری رنگپور از عزل مشار الیه بقاسم علی خان مفوض داشت (۹).

ذکر محبوس و مقید شدن صولت جنگ بدست میرزا باقر خان بهحض غفلت و سوء تدبیر و نجات از آن مهملکه بتقدیر خداوند قدیر (۱۰)

صولت جنگ بعد استقرار بر مسند ایالت کتک جمعیت همراه خویش کمتر داشت و (۱۱) از سپاه متعینه نواب معلی القاب غیر از گوجر خان جمعدار کسی همراه نبود. اکثری از سپاه مرشد قلی خان را که از رفات او تقاعد جسته در کتک

(۱) سج ۳۸ : پیشتر.

(۲) ادن ۲۶ ب؛ رض؛ سج : رسید.

(۳) اس : متواتره.

(۴) بر : اجناس.

(۵) ادن ۲۷ الف : رایات و معاودت.

(۶) ادن؛ اس؛ پت؛ رض؛ سج : "سال" ندارد.

(۷) رض ۱۳ ب : از "برافراخت" تا "بمرشد آباد" ندارد.

(۸) پت ۱۴ الف : نامور.

(۹) پت : گشته.

(۱۰) ادن؛ اس ۱۴ الف؛ پت؛ سج : این سرخی ندارد؛ رض : "کرایف بعنوان" بجای این سرخی.

(۱۱) ادن؛ ۲۷ ب؛ سج ۳۸ : "و" ندارد.

دفعه اعادی گشت و چون تقارب فتنین دست داد^(۱) جانب توپخانه اعداء که آنها غافل ازان طرف شده و توپخانه را کنار گذاشته بمقاتله شتافته بودند در یورش اول افواج منصوره در تصرف آوردند؛ و از طرفین جنگ بان و تفنگ^(۲) بمیان آمده اکثری از جانبین مقتول و مجروح گشتند. و مرشد قلی خان با آنکه اکثری^(۳) از همراهانش متفرق شده بودند^(۴) کمال پایداری فرموده بحدی مکاوت نمود که بعضی از مردم فوج نواب معلی القاب پریشان گشته حوضه قیل آن جناب ظاهر گشت^(۵). درینولا میرزا باقر خان بقصد آنکه فتح بنام او شود از مکان خویش که یمین^(۶) فوجش بود حرکت کرده^(۷) طرف یسار^(۸) مخالف که میر محمد جعفر خان و قاسم علی خان وغیره استقرار داشتند متوجه گشته آغاز محاربه کرد و تزلزل در ثبات قدم جمعی از مردم ناتجربه کار خالی از عار فرار انداخته نزدیک بود که هیبتی به لشکر فیروزی اثر رسد^(۹) که میر محمد جعفر خان وغیره برسیدن فوج کمک مستظهر گشته به حملات متواتر رخنه در سلک جمعیت اعداء انداختند^(۱۰) و بفرمان^(۱۱) نواب معلی القاب که در آن وقت بنابر مصلحت بود تقارچیان رکاب شادیانه فتح بلند آوازه ساختند مردم بشنیدن آواز^(۱۲) نقره فتح بار دیگر رو بدفع مخالف آوردند. میرزا باقر خان تاب مقاومت در خود مفقود دیده و رجعت قهقری کرده بطرف مرشد قلی خان رفت؛ و چون فوج را در آنجا ندید صورت فتح و ظفر در آئینه خیال و نظر جلوه گر نیافته بانفاق رو بوادی فرار تاخت^(۱۳). و نواب معلی القاب بمشاهده پیکر فتح و نصرت سجدات شکر جناب احدیت بجا آورده و ازان محل

(۱) ادن ۲۵ ب' سج : تقارب متین دست داد ؛ رض : بصارت متین رو داد .

(۲) پت : جنگ و بان و تفنگ .

(۳) اس' بر' پت' رض' سج : اکثر .

(۴) ادن' سج : برد .

(۵) ادن' اس' رض' سج : گشته ؛ پت ۱۳ ب : ساخته .

(۶) رض : همین .

(۷) بر : نمود .

(۸) رض : بسیار .

(۹) ادن ۲۶ الف' اس ۱۳ ب' بر' پت' رض ۱۳ الف : رسید .

(۱۰) ادن : انداخته و بفرمان ؛ بر ۱۴ ب : انداختند بفرمان ؛ سج ۳۷ : انداخته بفرمان .

(۱۱) بر : آوازه .

(۱۲) بر : رو دروادی فراز تافت ؛ رض : رو بوادی فراز یافت .

بجانب کتک توجه فرمود . و خان مذکور (۱) نیز استعداد حرب مهیا کرده و بقصد مدافعه (۲) از کتک بر آمده و از بندر بالیسر گذشته (۳) کنار رودخانه بالیسر بمواقع بهلوار (۴) رسید و در محلی قلب (۵) که اطرافش را جنگل و ناله محیط بود و یورش مخالف بر آن (۶) موضع صعوبت داشت، قریب سه صد ضرب توپ خورد و بزرگ بر اطراف دایره لشکر خود چیده قرار و استقرار ورزیده . نواب معلى القاب پس از طی منازل و مراحل از میدانی پور و جاليسر گذشته این طرف رودخانه مذکور بفاصله کروهی چند از مخالف دایره دولت برافراشت و از آنجا که محل عسکر (۷) فیروزی اثر در سرزمین مخالف بود و زمینداران آن دیار در رسانیدن غله و غیره قاصر (۸) بودند بلکه غلاتی که از نواح نراین گره و غیره عمال سرکار ارسال می داشتند در راه تلف می نمودند . ازین جهت تعسر (۹) اشیا بحد اعلا انجامیده، تشویشی ازین سبب (۱۰) باهل اردو راه یافت . میرزا باقر خان باستماع این (۱۱) اخبار با آنکه مرشد قلی خان مانع از تقدیم (۱۲) محاربه و گذاشتن جای (۱۳) محفوظ و محروس (۱۴) بود به سمع رضا اصغار ننموده (۱۵) اواخر ذیقعد سال مذکور بعزم مقاتله از معسکر خویش بر آمد . (۱۶) نواب معلى القاب بشنیدن (۱۷) خبر توجه خصم بعزم رزم سوار شده متوجه

-
- (۱) بر: فرمود خان مسطور؛ پت: فرمود خان مذکور.
 (۲) ادن ۲۴ ب' سم ۳۵: کرده بقصد مدافعه؛ رض: کرده مدافعه.
 (۳) رض: را گذشته.
 (۴) ادن' اس: بموضع بهلوار؛ رض: بمواقع بهلوار.
 (۵) بر' سم: محل قلب.
 (۶) بر: بان.
 (۷) بر: لشکر.
 (۸) اس ۱۳ الف: قاصره.
 (۹) ادن ۲۵ الف' سم: تعسیر؛ اس: تغیر؛ بر: تغییر.
 (۱۰) ادن' اس' پت ۱۳ الف' رض ۱۲ ب' سم: "سبب" ندارد.
 (۱۱) پت: مرزا باقر باستماع این؛ سم ۳۶: مرزا محمد باقر خان این.
 (۱۲) رض: قدیم.
 (۱۳) ادن' پت' رض' سم: چنان؛ اس: جان.
 (۱۴) بر ۱۴ الف: محروس و محفوظ.
 (۱۵) در تمام نسخ: اصغار نموده، نوشته.
 (۱۶) بر: بر آمده.
 (۱۷) رض: نشنیدن.

رخصت انصراف ارزانی فرمود^(۱). لیکن میرزا باقر خان صفاهانی داماد^(۲) مرشد قلی خان رضا بمصالحه نداده و خار خار حکومت بنگاله که همواره در خاطرش می خلید با آنکه^(۳) از هیچ گونه استعداد مقاومت با نواب معلی القاب نداشت درینولا بحسب ظاهر به بهانه انتقام آغاز تمرد و خلاف را ظاهر ساخت^(۴). نواب معلی القاب بعد استماع این اخبار بمرشد قلی خان پیغام فرستاد. خلص مدعا اینکه اینجناب بنحوی از آنجا^(۵) ایصال ضرر و ایذا نسبت بایشان مکنون و مظنون ندارد. لیکن توقف در قرب از آنجا که موجب اطمینان طرفین نیست مأمول که آن جناب با علایق و عوایق و مال و متاع^(۶) خود از راه مرشد آباد بطرف هندوستان یا از همان طریق به سمت دکن تشریف ببرند. مرشد قلی خان که مباحثه و مدافعه نواب معلی القاب را در قوت و قدرت^(۷) خویش ندید خواست که عاقبت^(۸) بر مناصبت^(۹) ترجیح داده ترک عناد و فساد کند؛ اما دامادش میرزا باقر خان صفاهانی^(۱۰) که هوس حکومت بنگاله از سرش بیرون نمی رفت بحدی ترغیب و تحریص بمرشد قلی خان را^(۱۱) در باب عدم ایقاع مصالحه نمود^(۱۲) که مشار الیه جواب خط را بانسداد ابواب صلح نوشته ارسال فرمود. نواب معلی القاب برین معنی آگهی یافته و^(۱۳) حاجی احمد و شہامت جنگ را بطریق نیابت در شہر گذاشته اوایل ماه شوال سال مذکور بجمعیت ده دوازده هزار سوار بعزم رزم مرشد قلی خان از مرشد آباد

(۱) ادن ۲۳ ب' رض' سم: رخصت انصراف ارزانی فرموده؛ بر: رخصت آنطرف فرمود.

(۲) بر ۱۳ الف: اصفهانی داماد؛ رض: صفاهانی و آباد.

(۳) ادن' سم: یا آنکه.

(۴) ادن: خلاف رای ظاهر ساخت؛ بر: خلاف رای ظاهر میساخت.

(۵) بر: "از آنجا" ندارد.

(۶) بر: مطاع.

(۷) بر: در قوت قدرت.

(۸) ادن' ۲۴ الف' بر' رض: عاقبت.

(۹) رض: مناصبت.

(۱۰) بر: اصفهانی.

(۱۱) ادن' اس ۱۲ ب' پت ۱۲ ب' رض ۱۲ الف' سم ۳۴: "را" ندارد.

(۱۲) رض: نموده.

(۱۳) بر ۱۳ ب: "ر" ندارد.

و اعتلاء بسمت اکبر نگر برافراشت^(۱). در آنجا ایامی چند توقف فرموده بعد تلاقی^(۲) با سرید خان هفت لک روپیه نقد^(۳) و قریب هفتاد لک روپیه جنس از اقسام^(۴) جواهر زواهر و ملابس^(۵) فاخره و ظروف طلا و نقره و اقیال و افراس و غیره حواله مشار الیه کرده رخصت انصراف^(۶) داد، و عام معاودت برافراشته اواخر شهر شعبان^(۷) سال مذکور بمشهد آباد نزول اجلال فرمود. و هم در طی این حالات سند تفویض ایالت بنگاله با خطاب حسام الدوله بجهة آن عالی درجات و سند دیوانی^(۸). مملکت مذکور با خطاب شهابت جنگ بنام نوازش محمد خان و خطاب صولت جنگ بسعید احمد خان و هیئت جنگ بزمین الدین احمد خان با سند نیابت^(۹) نظامت عظیم آباد و ثابت جنگ بنام عطاء الله خان از حضور معلی رسید.

حقیقت بعنوان دیگر^(۱۰)

باعث برین داعیه آنکه مرشد قلی خان رستم جنگ داماد شیجاع الدوله که صوبه داری کتک تعلق باو داشت بعد^(۱۱) سانجه نواب مغفور در فکر مآل کار خود افتاده آقا محمد تقی سورتی^(۱۲) را برای تمهید بساط مصالحه نزد نواب معلی القاب فرستاد. آن جناب بنابر پاس سوابق^(۱۳) حقوق این خاندان که بر ذمه خود داشت و کمال خلق و رأفت که مچبول مزاجش بود قبول کرده مشار الیه را مقضی العرام

(۱) ادن 'سج : برافراشت .

(۲) ادن ' ۲۲ ب ' رض ' سج : تلاقی

(۳) پت ۱۲ الف : " نقد " ندارد .

(۴) بر ۱۲ ب : قسم .

(۵) پت : ملابس .

(۶) رض : آنطرف .

(۷) ادن ' اس ' پت ' رض ' سج ۲۲ : اواخر شعبان .

(۸) بر : " دیوانی " ندارد .

(۹) رض : " نیابت " ندارد .

(۱۰) هیچ نسخه غیر از 'رض' این سرخی را ندارد .

(۱۱) پت : با .

(۱۲) ادن ' ۲۳ الف ' سج ۳۳ : آقا محمد تقی سورتی ؛ رض ۱۱ ب : آقا محمد تقی سورتی .

(۱۳) ادن : " سوابق " ندارد .

مخاطب به حیدر علی خان^(۱) بنی عم حسن قلی خان مقرر داشته^(۲) خان مسطور را بکارهای جزوی و کلی^(۳) نوازش محمد خان و نیابت جهانگیرنگر ما بین الامثال و الاقران^(۴) امتیاز داد، و امیر حجابت از تغیر^(۵) میر مرتضی بیحاجب قدیم خویش غلام حسین خان بحال گذاشت. درین اثنا خبر رسید که اسحاق خان^(۶) مؤتمن الدوله که در حضور معلى مدد و معاون و کفیل کل امور آن جناب بلکه محرص برین حرکت شده بود راه فنا پیمود. ازین ممر فی الجمله تشویشی بنواب معلى القاب راه^(۷) یافته آخر الامر بتوسط سعدالدین خان میر آتش بعرض معاذیر دلدیز در حضور تسک جسته متقبل^(۸) ترسیل اموال نواب علاء الدوله مغفور بشرط تفویض نظامت بشکاله گردید^(۹). محمد شاه مصلحت وقت در اقبال مطالب ملتقى دیده مرید خان را بجهت اخذ و ضبط اموال مغفور مبرور فرستاد. و^(۱۰) نواب معلى القاب بعد رسیدن مرید خان بعظیم آباد ورود^(۱۱) او را بمشرد آباد قرین^(۱۲) صلاح ندانسته خطی بمشار الیه نوشت که در محل سکریگی چندان توقف ورزند که این جانب مع اموال دران مقام^(۱۳) رسیده تسلیم ملازمان کند^(۱۴). بناء علیه^(۱۵) نواب معلى القاب در شهر رجب سنه مذکور الویه نهضت^(۱۶)

(۱) رض "خان" ندارد.

(۲) بر: داشت.

(۳) ادن ۲۱ ب' سم: بکارهای جزئی: پت: بکارهای کلی و جزئی.

(۴) ادن' سم: "والاقران" ندارد.

(۵) ادن' سم: تغیری.

(۶) بر ۱۲ الف: استحق خان.

(۷) بر: "راه" ندارد.

(۸) ادن: معقل: بر: مستقبل.

(۹) ادن ۲۲ الف' سم ۳۱: کردند.

(۱۰) رض ۱۱ الف: "ر" ندارد.

(۱۱) بر: وارد.

(۱۲) پت: "قرین" ندارد.

(۱۳) اس ۱۱ ب' پت: رض: ممکن: بر: جا.

(۱۴) رض: کنند.

(۱۵) ادن: بنابر علیه.

(۱۶) ادن' اس' پت: رض' سم: در رجب سال الویه نهضت.

بود در تصرف آورد از آنجا که سر رشته مکانات اعمال و انتقام سوء افعال در جناب کبریای (۱) لم یزل و لا یزال همواره جریان دارد اگرچه سالی چند تمتعی از آن ها برداشت لیکن آخر الامر به مقتضای مَنْ حَفَرَ بَشْرًا لَّا خَيْرَ لَهُ فَعَدَّ وَقَعُ فِيهِ سرارات آنرا بکام ناکامی چشید که عنقریب رتبه زده کلک بیان خواهد شد. بار انواع معاصی و مظالم بر دوش برداشته رو بآن جهان آورد.

القسمه نواب معلى القاب بعد استقرار بر مسند ریاست و ایالت بروایتی چهار لک روپیه نقد بمتجده (۲) خویش انعام فرموده باضافه نصف مرسوم عمده سپاه را مورد نوازش و مسرور (۳) ساخت و دیوانی خالصه بنگاله با حکومت جهانگیر نکر بنوازش محمد خان داماد خویش مقرر فرمود. عالم چند رای رایان (۴) که بعد روزی (۵) چند بزخم تفنگی که رسیده بمآوای اصلی شتافت از انتقال او دیوانی پیش دستی دیوان (۶) خالصه با خطاب رای رایان (۷) به چین رای مفوض داشت و میر محمد جعفر خان را از عزل قاسم علی خان برادر زوجه (۸) خویش بخدمت بخشگیری فوج تقدیم فرمان داد و سر رشته بخشگیری فوج جدید به نصر الله بیگ خان که از معتبران دولت خانه اش بود حواله نمود و سر رشته (۹) نواره بادشاهی و توپخانه سرکار والا که از خدمات عمده جهانگیر نگر بودند (۱۰) بدختر زاده علی خویش میرزا محمد و میرزا کاظم مأمور (۱۱) فرمود و داروغگی توپخانه سرکار خودش (۱۲) بمیرزا نظر علی

(۱) ادن، سج ۲۹ : کبری.

(۲) ادن ۱۰ ب : بمجده ؛ پت ۱۱ الف : مسجده ؛ رض ۱۰ ب : بمجده.

(۳) بر ۱۱ ب : "و مسرور" ندارد ؛ رض : مسرور.

(۴) رض : و عالم چند رای رایان.

(۵) ادن ۲۱ الف، سج : بعد از روزی.

(۶) بر : "پیش دستی دیوان" ندارد.

(۷) بر، سج ۳۰ : رای رایان.

(۸) بر : برادر زاده زوجه.

(۹) بر : نموده سر رشته.

(۱۰) سج : بوده.

(۱۱) اس ۱۱ الف، پت ۱۱ ب : نامور ؛ بر : نامزد.

(۱۲) پت : خود.

وا گذاشته هر واحدی^(۱) از بنین و بنات آن مغفور مبرور را مشاھرہ علیحدہ^(۲) که مایه معاش^(۳) تواند شد مقرر نمود، و حفظ مراتب ظاهری نسبت^(۴) اولاد آن مرحوم بمرتبه سرعی داشت که برای طفل صغیر آن مغفور مبرور نیز در کمال تواضع و آداب سلوک^(۵) می فرمود^(۶) و از اموال نواب غفران پناه^(۷) آنچه در حیطه ضبط آمد^(۸) نقد سی و هشت لک و بروایتی^(۹) هفتاد لک روپیه سوای^(۱۰) جواهر زواهر و اوانی^(۱۱) طلا و نقره وغیره از^(۱۲) اجناس لطیف و امتعه نفیس که پنجکرور روپیه قیمت آن میرسید^(۱۳) و بضبط اموال حاجی لطف علی خان و منوچهر خان و میر مرتضی نیز فرمان داد. لیکن در اخذ و جر اموال درونی نواب غفران مآب از اهلیه^(۱۴) و صبیحه نواب معلی القاب^(۱۵) کمال^(۱۶) شدت و نهایت مرتبه غلظت بعمل آمد^(۱۷)، و حاجی احمد خلاف پاس مراتب حقوق نمک خوارگی و آدمیت^(۱۸) نموده بعضی از جوارى^(۱۹) آن مغفور را با آنکه مخالف مزاج نواب معلی القاب

(۱) ادن، سج: بنفیسہ بیگم گذاشته هر واحدی؛ بر ۱۱ الف: بنفیسہ بیگم را گذاشت هر واحدی؛

پت: بنفیسہ بیگم را گذاشت هر واحدی.

(۲) رض: علحدہ.

(۳) ادن، اس، بر، سج ۲۸: ما به المعاش.

(۴) اس، پت: ظاهری بر نسبت.

(۵) ادن، سج: آداب و سلوک.

(۶) بر: می فرمودند.

(۷) ادن، اس، رض، سج: نواب غفران مآب؛ پت: نواب فیض مآب.

(۸) اس: در حیط و ضبط اند؛ پت: در حیط و ضبط آمد.

(۹) رض: بروایت.

(۱۰) رض: سیوای.

(۱۱) ادن ۲۰ الف، سج: او ندانی؛ بر: ادوات.

(۱۲) ادن، سج: "از" ندارد.

(۱۳) ادن، اس، بر، پت: میرسد.

(۱۴) رض: اهیلہ.

(۱۵) ادن، سج: به نواب معلی القاب.

(۱۶) رض: رکمال.

(۱۷) ادن، سج: آمده.

(۱۸) رض: ارمخت.

(۱۹) رض: جواهری.

بسم الرحمن الرحيم

اصدا ان سلی الفاب از نوم انزال بود و جدش نسبت رنماع
 با عالمگیر بادشاه داشت و در زمره بنصبه داران مسلک و بدش
 مرزا محمد مدتی سیلانچی سرکار عظیم شاد بود و از مرزا محمد در اول سلطنت
 بسوی مشروطه بود موسوم بر راجه لوبه و انقضای ده سال و یک
 در یکی از بلاد که آن کویرش بر امارت فساد می نمود وجود کذا
 بر مرزا محمد علی قاسم یافت و تا صغر سن باغبان و تقریب الدین در
 محل سرای شاهی آمد و شد و هنر و بعد سن رشد و نمیزد مرزا آمد
 در سرکار محمد عظیم شاد بنویس خدمت آید ارفانه و آن عالم نسبت
 بفرمانه زردوز خانه و حسب دی بداند و علی نظایر میبای بود از الشرا و قضا

عالمگیر

حقیقت برقرار شدن به بنگاله^(۱)

از آنجا که کارکنان تقدیر ریاست مملکت بنگاله بنام آن مهر سپهر عز و علا
مقدر^(۲) کرده بودند نحویکه از سیاق کلام گذشته بظهور پیوست. آن^(۳) عالی مرتبه
زمام حکومت آندیار ید اقتدار آورده در اواسط^(۴) شهر صفر سال ۱۱۵۲ قرین^(۵)
فتح و ظفر وارد بلده مرشد آباد شده. قبل از استقرار بر مسند^(۶) امارت^(۷) بر در
سرای^(۸) نفیسه بیگم بنت شجاع الدوله رفته در کمال تضرع و ابتهال التماس
عفو جرائم نموده معروض داشت که آنچه در لوح تقدیر مرتسم بود بعرضه ظهور رسید^(۹)
و این سیاه رو ابدالآباد بنام این روسیاه بر صفحه لیل و نهار مثبت گردید^(۱۰). لیکن
ازین زمان تا بقیه عمر نسبت بادنئی خوادم سرکار^(۱۱) غیر از بندگی و غلامی امری
دیگر بظهور نخواهد رسید و^(۱۲) توقع آن دارم که جریده بندگی این پیر غلام
بتوقیع^(۱۳) قبول عبودیت ممتاز گردد. آنگاه رو بدارالاماره^(۱۴) آورده در سن قریب^(۱۵)
شصت سالگی قدم بر مسند ایالت بنگاله گذاشت و بر طبق قول خویش محال خاص
تعلق را که یک لک روپیه و کسری^(۱۶) سالیانه داشت مع اموال خاصه اش بنفیسه بیگم

-
- (۱) هیچ نسخه غیر از 'رض' این سرخی را ندارد.
 - (۲) بر ۱۰ ب : عز و اعتلا مقدر؛ رض : عز و علا مقدر.
 - (۳) ادن؛ سج : که آن.
 - (۴) رض : اوسط.
 - (۵) بر: شهر صفر سنه ۵۰۲ را قریب.
 - (۶) ادن ۱۹ الف؛ بر: سج ۲۷ : قبل استقرار بر مسند؛ رض : قبل از استقرار مسند.
 - (۷) ادن : کلمه "امارت" تکرار شده.
 - (۸) اس؛ بر؛ پت : بر سر سرای؛ رض : بر سر رای.
 - (۹) ادن؛ سج : پیوست.
 - (۱۰) ادن؛ مشیت گردید؛ پت ۱۰ ب : مثبت مشیت گردید.
 - (۱۱) اس : سروکار.
 - (۱۲) ادن؛ سج : "ر" ندارد.
 - (۱۳) بر : این غلام بتوقیع؛ رض : این پیر غلام بتوقع.
 - (۱۴) بر : آنگاه بدارالامارت؛ رض : "الاماره" ندارد. جای سفید مانده.
 - (۱۵) بر : "قریب" ندارد.
 - (۱۶) ادن ۱۹ ب؛ اس ۱۰ ب؛ رض ۱۰ الف؛ سج : روپیه و کثری؛ بر : روپیه کثری.

از زحمت جراحت صحت و نجات (۱) یافت. و سید حسن خان (۲) و شهابت علی خان و نصر الله خان و رای رایان متصدی خالصه و جمعی دیگر بجراحات تیر و گولی مجروح و خسته شدند و نعش آن مرحوم را بمشهد آباد نقل کرده در یکی از عمارات حسین (۳) دیوان خانه اش مدفون ساختند. اَللّٰهُمَّ اَعْرِ لَهُ . مدت حکومت آن غفران مآب یکسال و دو ماه کسری (۴) و ایام حیاتش سی و شش (۵) سال بود. اَلْبَقَاءُ لِلْمَلِكِ الْمَعْبُودِ الْحَقِّ . سنوح این سانه از مثل (۶) مهابت جنگی نهایت استبعاد داشت لیکن از آنجا که ذات حمیده اش با کثر صفات حسنه (۷) از مقوله شجاعت و فطانت و صله ارحام (۸) و حسن اخلاق بمرتبه کمال اتصاف داشت و هر تکمیلی (۹) منقضی لازم دارد حدوث این قضیه (۱۰) ازان جناب که در حقیقت بحکم قضا و قدر و در ظاهر باغوا و تحریص برادر زاده ها و برادر واقع شد نقصان عین الکمال او بود و بعد این سانه آن (۱۱) والا جناب انواع رعایت و سلوک که نسبت بمخلفات آن مغفور مبرور سلوک داشت انشاء الله تعالی عنقریب رقمزده کلک بیان خواهد شد.

(۱) ادن' سج : جراحت صحت نجات ؛ اس : جراحت و صحت و نجات ؛ پت : جراحت و صحت نجات .

(۲) بر : سید حسین علی خان ؛ پت : سید حسن خان .

(۳) بر : "حسین" ندارد .

(۴) ادن ۱۸ الف' بر' سج : دو ماه کثری ؛ اس' رض : دو ماه و کثری .

(۵) بر : شش و سی .

(۶) بر : مثال .

(۷) ادن' سج ۲۶ : در اکثر صفات حسن ؛ اس' بر' رض ۹ ب : با کثر صفات حسن .

(۸) رض : ازحام .

(۹) بر : تکمیلی .

(۱۰) بر : قصه .

(۱۱) پت : "آن" ندارد .

منظور داشته بمکاحه و مقابله^(۱) پرداختند. ازان جمله سرآمد دلیران
میر دلیر علی^(۲) بحکم شجاعت ازلی^(۳) درکمال پایداری خود را بمخالف رسانیده
بنحوی در امر محاربه اهتمام فرمود^(۴) که دو تیر از شست کمان او کشاد
یافته^(۵) یکی بر سینه نواب معلی القاب نشست و^(۶) از آنجا که قضای الهی
با اراده^(۷) او تطابق نداشت کارگر نگشت و تیر دیگر بقسمی بر قبضه او جاگیر شد
که از پشت کمان گذر کرد. آخرالامر آن سید بسالت نشان با چهار پنج^(۸) نفر
دیگر بضرب شمشیر جان ستان از پا در آمد^(۹) و محمد غوث خان با دو پسر خود^(۱۰)
و چند نفر دیگر نیز خود را بقرب فیل آنصاحب اقبال رسانیده برسیدن بندوق و تیر^(۱۱)
و شمشیر جان بخداوند قدیر سپردند. میر سراج الدین و حاجی لطف علی خان
و میرگدائی و میر کامل و قربان علی خان وغیره جمعی از سرداران بعد کشته شدن
خداوند نعمت خویش محض بیاس حقوق و عار فرار خود نکرده^(۱۲) جان شیرین بباد دادند
و محمد ایرج خان دران معرکه کل زخمی بر سر^(۱۳) برداشته بضرب دیگر که دستش
از کار رفته بود^(۱۴) از پا در آمد^(۱۵) و پسرش دران روز^(۱۶) بقتل رسید. بعد مدتی

(۱) بر: بمکاحه و بمقابله؛ رض: مکاحه و بمقابله.

(۲) اس: میر دلیر علی.

(۳) ادن ۱۷ الف؛ پت ۹ ب؛ سج: ارثی.

(۴) بر: فرموده.

(۵) اس: بر؛ پت: رض ۹ الف؛ کشاده یافته.

(۶) بر: "و" ندارد.

(۷) بر: باراده؛ رض: "با اراده" ندارد.

(۸) ادن: سج: با چهار و پنج؛ اس: پت: به چهار پنج.

(۹) بر: بر آمده.

(۱۰) ادن: اس ۹ ب؛ پت ۹ ب؛ رض: "خود" ندارد.

(۱۱) بر: تیر و بندوق.

(۱۲) بر: "خود نکرده" ندارد.

(۱۳) اس: تیر.

(۱۴) بر ۱۰ الف: که دستش در کار رفته بودند.

(۱۵) اس: و از پا در آمد.

(۱۶) بر: "روز" ندارد.

و محض نفسانیت به اقاولیل باطله^(۱۱) مرسوم خداوند نعمت خویش شدند.
و بقصد هيجان^(۱۲) نایره قتال و جدال محمد غوث خان و غیره مراسلات مشغول تنظیم^(۱۳)
و تألیف و هندویات^(۱۴) برؤسای سپاه نواب معلی القاب ارسال داشتند. و بعد از آنکه
این خبر شهرت گرفت غلام مصطفی خان که سران سپاه بود بخودمت نواب معلی القاب
رفته التماس نمود که عنقریب همه سپاه بمخالفت میگرداند. دران حال^(۱۵) بذات و
خواری ذیل^(۱۶) و اسیر باید شد. درینصورت علاج واقع را دیش از وقوع منظور باید
داشت. آن والا جناب بعد از آنکه ابواب چاره و آشتی از هر طرف مسدود گشت
از پذیرای مطالب^(۱۷) مایوس گردید. از آنجا که دفع تقدیر به تدبیر ممکن نیست
از ممکن خفا امیری بنظهور پیوست که بگرد خامر احدى نمیگذشت.

مفصل مجمل آنکه صبح چهار شنبه سال یکمزار و یکصد و پنجاه و دو در منزل دناز
دوبای سوتی^(۱۸) نواب معلی القاب بر سپاه قبل مست غفلت^(۱۹) بقصد مداومه^(۲۰) مخالفت
سوار شده رو بلشکر آورد. و بعد تحقیق این خبر نواب مستغنی القاب با آنکه دران
روز نیت صوم داشت بر مرکب رضا و نسایم سواری^(۲۱) فرموده عنوز با از دایره لشکر
بیرون نیکزاشته بود که رسیدن نفتک فضا^(۲۲) بجوار رحمت الهی انتقال نمودند. و^(۲۳)
بعد ارتحال آن مغفور مبرور جمعی از رفا پیش^(۲۴) داد شجاعت داده حق نمکخوار گئی

آن جماعه (۱) گردد. و ثانیاً آنکه جمعیکه از طرف این خاکسار واسطه تکدر و تقار (۲) و موجب انزجار مزاج مبارک میشوند که از رؤسای آن جماعه مردان علی خان و میر مرتضی و حاجی لطف علی خان و محمد غوث خان باشند باخراج از در دولت (۳) مأمور شوند که این کمیته بقبول (۴) التماس بشرف امتیاز ممتاز گشته برسوخ و (۵) فدویت و طمانیت بسعادت ملازمت برسد. (۶) و اگر این معنی مقبول مزاج مبارک نباشد خود (۷) بدولت ازان جماعه (۸) کنار گرفته آنها را بدفع این بنده مأمور دارند. اگر غالب آمدند مدعا بحصول پیوست (۹) و اگر مغلوب شدند (۱۰) دران وقت غیر از فدویت و بندگی که فطری (۱۱) این غلام است اسری دیگر (۱۲) بنحاطر نیاروده بملازمت خواهد رسید. و پیمان را بایمان موکد ساخته کلام مجید (۱۳) بدست حکیم مسطور فرستاده (۱۴). لیکن (۱۵) از آنجا که مردان علی خان و غیره اعتبار و (۱۶) اقتدار تمام نزد نواب مستغنی الالقب داشتند و با حاجی احمد و (۱۷) نواب معلى القاب عداوت قدیم بود بهیچ نحو رفع نزاع و مصالحه بنحاطر نیاروده.

-
- (۱) اس، بر، پت ۸ ب، رض : جمع .
 (۲) ادن ۱۵ الف : نقاز ؛ اس : نغاز ؛ بر : "و نقار" ندارد ؛ رض : نقاز .
 (۳) اس ۸ ب : باخراج از دولت .
 (۴) اس، بر، پت، رض : بقول .
 (۵) بر : "و" ندارد .
 (۶) پت : برسید .
 (۷) ادن، اس، بر : "خود" ندارد .
 (۸) اس، بر، پت، رض : جمع .
 (۹) رض : انجاءید .
 (۱۰) بر : "شدند" ندارد .
 (۱۱) بر : "نظر" بجای "فطری" .
 (۱۲) بر : امر دیگر .
 (۱۳) بر : پیمان را بایمان ساخته موکد و کلام مجید .
 (۱۴) ادن ۱۵ ب، سم ۲۲ : داشتند و فرستاد ؛ اس : داشتند فرستاد ؛ پت : داشتند فرستاده ؛ رض : "فرستاده" ندارد .
 (۱۵) بر : "لیکن" ندارد .
 (۱۶) بر : "و" ندارد .
 (۱۷) ادن، بر ۹ الف : "و" ندارد .

حکیم محمد علی که ازان طرف بطریق سفارت^(۱) هم بود معاودت کرده و^(۲) بملازمت رسیده معروض داشتند^(۳) که مهابت جنگ تابع^(۴) و فرمان بردار است؛ و معروض میدارد که هر صاحب اقبالی که در صدد تربیت^(۵) کسی آمده، او را از مرتبه منقصت^(۶) بدرجه رفعت میزساند و بین الامثال والافران موجب^(۷) امتیاز و اعتبار او میشود،^(۸) پاس مرتبه تربیت^(۹) و پرورش خود و حفظ مرتبه او را لازم دارد و این کمترین پرورده و آبرو یافته این دولتمخانه است و^(۱۰) چنانچه حقوق نعمت^(۱۱) آن خداوند در ذمه^(۱۲) خویش ثابت دارد. در عالم بندگی که هیچگونه قصور ظاهری و^(۱۳) باطنی الی الآن ازین پرورده نعمت غیر از فدویت و دولت خواهی بظهور نرسیده، درین ادعای سایر بندگان و ملازمان سرکار تفوق دارد. درینصورت متنوع پذیرای دو التماس است. اول آنکه جمعی از سپاه را که برای انتظام صوبه بهار بموجب امر نواب مغفور مبرور یعنی نواب شجاع الدوله نوکر کرده بودم، از آنجا که جاداد^(۱۴) طلب آنها از جمع^(۱۵) آنصوبه بسبب افزونی خرج صورت نه بست، کمترین را به جبر و عنف بر استحصال مرسوم خویش تا اینجا آورده اند.^(۱۶) امید که هفت لک روپیه مرحمت شود تا رفع تقاضای

(۱) بر: سفارت وکالت.

(۲) ادن ۱۴ الف، سم: "ز" ندارد.

(۳) بر: معروض داشت.

(۴) بر. طابع.

(۵) اس: صدد و تربیت.

(۶) اس ۸ الف: منقصت.

(۷) ادن، سم: "موجب" ندارد.

(۸) اس: "میشود" ندارد.

(۹) رض: پاس مرتبه تربیت.

(۱۰) ادن ۱۴ ب، سم: "ز" ندارد.

(۱۱) بر: دولت.

(۱۲) پت: "بر" بجای "در" و "عه" در کلمه "ذمه" معذوف شده.

(۱۳) ادن، اس، پت: "ز" ندارد.

(۱۴) بر ۸ ب: جایداد.

(۱۵) اس: جمیع.

(۱۶) بر: بر استحصال مرسوم خردها اینجا آوردند.

و عشاير رخصت داد. در آن وقت حاجی احمد بتوسط^(۱) وسایط معروض داشت که محمد علی وردیخان از جان و دل مطیع و منقاد است. درین صورت زنهار آن^(۲) خداوند در مقابل نوکر باستعدادیکه^(۳) اصلاً مظنه خلاف ازو نباشد قصد بر آمدن نخواهند فرمود که او بسعادت ملازمت رسیده و^(۴) عرض مطالب خود نموده مطیع^(۵) و منقاد عالی خواهد بود و اگر احياناً خلاف التماس باغواي مخالفان دولت بقصد مدافعه خواهند بر آمد^(۶) خوف اینست که بنا بر حفظ جان و ناموس ازو اسری بظهور رسد^(۷) که موجب بدنامی دنیا و عقبی گردد. از آنجا که به محض ارسال حاجی احمد از طرف مخالفت نواب معلى القاب اطمینان واقعی نبود اختلاف آراء در باب توقف در دولت سرا و^(۸) بر آمدن بقصد مدافعه اعدا^(۹) واقع شده. آخر الامر بتربغیب و تحریص مردان علی خان که کمال شقاق و نفاق بحاجی احمد و من تبعه داشت بیست و دویم^(۱۰) مجرم روز چهارشنبه سال یکم هزار یکصد و پنجاه و دو^(۱۱) نواب مستغنی القاب بعزم مقابله و مدافعه با جمعیت چهار هزار سوار از دولت خانه آمده و^(۱۲) سه چهار کوچ نموده^(۱۳) به کنار ناله کهمره منزل فرموده. در آن محل بسنت^(۱۴) خواجه سرا و شجاع قلی خان فوجدار هوگلی که از طرف آن جناب بقصد استمزاج احوال نزد نواب معلى القاب رفته بودند باتفاق

(۱) ادن ۱۳ الف، سم : بیوسط.

(۲) پت : پنهار که آن ؛ اس ۷ ب، رض : زنهار که آن :

(۳) ادن، اس، سم ۱۹ : با استعدادیکه.

(۴) ادن، سم : "ر" ندارد.

(۵) اس : "مطیع" ندارد.

(۶) بر ۷ ب : بقصد مدافع خواهد بر آمد.

(۷) بر : بنا بر حفظ ناموس و جان اسری ازو بظهور رسید.

(۸) رض، پت : "ر" ندارد.

(۹) بر : اختلاف از او در باب توقف از دولت سرا بر آمدن بقصد مدافع اعدا.

(۱۰) ادن ۱۳ ب، اس، سم : بیست دویم ؛ بر ۸ الف : بیست دوم ؛ رض ۷ ب : بست و دو.

(۱۱) رض : یک هزار یکصد و پنجاه دو.

(۱۲) بر : "ر" ندارد.

(۱۳) ادن، اس، پت ۸ الف، رض، سم ۲۰ : "نموده" ندارد.

(۱۴) پت : محل نسبت.

کیفیات دیگر^(۱)

بعد از آنکه سراسلات مزور ارباب^(۲) تزویر بجد افراط رسید^(۳) از آنجا که حفظ ناموس از جمله لوازم ارباب ناموس است نواب مغلی القاب که بقصد^(۴) ضبط و نسق صوبه بهار کنار تالاب وارث خان بلده عظیم آباد رحل اقامت داشت درین سفر سراپا خطر مجبور گشته بجمعیت هفت هشت^(۵) هزار سوار از موضع مذکور کوچ کرده طرف شرقی بلده مسطور محل باغ جعفر خان. بعزم سفر بنگاله رایت اعتلا بر افراشت و بعد طی منازل^(۶) از دره سکرگیلی که دران زمان عطاء الله خان داماد حاجی احمد از قبل نواب مستغنی القاب در تصرف داشت و بنابر پاس قرابت متفق با او^(۷) بود عبور فرمود^(۸). بعد مرور از راج محل عریضه بخدست نواب مستغنی القلب نوشت. خلاصه مضمون^(۹) آنکه چون ذلت و خفت حاجی احمد بجد افراط رسیده منجر به بی عزتی و بی ناموسی^(۱۰) گردید فدوی بنا بر پاس ناموس خود را^(۱۱) لا علاج شمرده خود را باینجانب رسانید و غیر از بندگی و اطاعت قصد دیگر ندارد. مامول از افضال و مکرمت خداوندی آنکه حاجی احمد را مع علایق و عوایق^(۱۲) رخصت فرمایند. نواب مستغنی القاب که تا حین مطلقاً خبری ازین حرکت نداشت بدریافت این سانحه تعجب فرموده در باب ارسال حاجی احمد متردد گردید. آخر الامر مشورت بر رخصت او قرار گرفته^(۱۳) مشار الیه را مع^(۱۴) قبایل

(۱) هیچ نوشته غیر از 'رض' این سرخی را ندارد.

(۲) ادن ۱۱ ب' پت ۷ الف : از باب.

(۳) اس ۷ الف' پت' رض : برسید.

(۴) ر رض : بقضیه.

(۵) ادن ۱۲ الف' سم ۱۷ : هفت و هشت.

(۶) ادن' سم : بعد از طی منازل ؛ رض : بعد طی از منازل.

(۷) بر' پت : بار.

(۸) اس' بر' پت' رض : فرموده.

(۹) بر : مقتضی.

(۱۰) ادن ۱۲ ب' اس' پت ۷ ب' رض' سم ۱۸ : بی عزتی و ناموسی.

(۱۱) ادن' اس' پت' رض' سم : "خود را" ندارد.

(۱۲) ادن : عوالتی ؛ پت : عوالتی.

(۱۳) ادن ۱۳ الف' سم : گرفت.

(۱۴) اس' پت : جمع.

خاطر رسیده حاجی احمد را که باعث فتنه و فساد بود مستمال سازد. آن^(۱) والا جناب بمشار الیه پیغام داد که صبیحه عطاء الله را که دختر زاده او میشد در ازدواج یکی از فرزندان اینجناب کشد تا موجب امتیاز او بین الامثال والاقوان گشته کدورت^(۲) و نفاقیکه بر زبانها افتاده است منجر به^(۳) اتفاق و وفاق گردد. حاجی احمد با نجش عبارات بنواب معلى القاب نوشت که بی حرمتی و بی عزتی از حد تجاوز کرده بود در اینولا نوبت به بی ناموسی و بی عزتی^(۴) رسیده دختر عطاء الله که با میرزا محمد پسر زین الدین احمد خان قصد مواسلت اقرار گرفته^(۵) بود به جبر برای پسر خویش درخواست دارند و سعید احمد خان نیز ممد^(۶) اقبال پدر مراسلات بعموی خود می نمود^(۷) و در آنجا پسر دیگرش زین الدین احمد خان در غوایب^(۸) عم از خود بتقصیر راضی نبود. و در حقیقت نواب معلى القاب مطلقاً قصد خلاف و نزاع نداشت چنانچه راقم بلا واسطه از آنجناب شنید که در عظیم آباد کمال فراغ خاطر و اسباب جمعیت و تنعم حاضر داشتیم^(۹) محض به ترغیب و تحریص حاجی احمد و سعید احمد خان خود را باین ورطه خطرناک انداخته ملوم خلایق و معاتب خالق شدم. و مصدق^(۱۰) قول آن جناب آنکه درین عرض مدت حکومت هفده^(۱۱) سال بیان واقع ایذا و اضرائیکه بعامه خلق الله از اولاد زین الدین احمد خان رسید دال بود بر شقاوت و سوء نیت آنها^(۱۲).

(۱) ادن 'اس' سم : مستمال سازد و آن : رضى : مستمالش سازد آن.

(۲) ادن 'سم' ۱۶ : حرف کدورت.

(۳) ادن ۱۱ الف 'اس' ۶ ب 'پت' رضى 'سم' : "به" ندارد.

(۴) ادن : بی غرضی : بر : بیحرمتی : سم : بی غرضی.

(۵) پت : تلفظه : رضى : کرده.

(۶) بر : ممد را.

(۷) بر : "و" ندارد.

(۸) ادن 'پت' رضى : غوایب.

(۹) بر ۷ الف : تذعیم حاضر داشتیم.

(۱۰) بر : صدق.

(۱۱) بر : هفده.

(۱۲) بر : دال بود بر سوء نیت و شقاوت آنها.

قصه نزاع^(۱) و خلافتی داشته باشد از قوت و^(۲) قدرت او خواهد کاست. آن والا جناب قبول نفرمود بلکه از راه کمال صفای باطن بحاجی احمد کشف سر مسطور^(۳) نموده؛ لیکن حاجی احمد هیچ نحو مطمئن خاطر نگشته ا. و مذکور را بعلاوه مفتریاتی چند^(۴) که اصلاً مأخذ نداشت نسبت بنواب مستغنی الالقباب نموده^(۵) بنواب معلى الالقباب مینوشت و^(۶) مزاج او را^(۷) منحرف می ساخت. نواب معلى الالقباب بمقتضای بشریت و پیاس حرمت در وهم و هراس افتاده و به تدابیر دفع ایذا و اضرار کوشیده خطی به جوگل کشور که وکالت او و^(۸) نواب مستغنی الالقباب در حضور تعلق بمشار الیه داشت مشتمل بر اقوال مذکوره و استدعای آنکه اگر نظامت عظیم آباد بالامستقلال و الاصله مفوض باینجناب شود ازین تشویش نجات یافته انقطاع علایق ناظم بنگاله خواهد گردید^(۹)، نوشته ارسال داشت و جوگل کشور از آنجا که صفای باطن با نواب معلى الالقباب نداشت خط مرسوله بعینه نزد نواب مستغنی الالقباب فرستاد. بنا بر این آنجناب را بر کلام اعادی^(۱۰) حاجی وثوق تمام پیدا شد و اظهار ملال فرموده درخواست بحاسبه عظیم آباد نمود و سپاه متعینه را که از زمان شجاع الدوله آنجا بودند احضار فرمود. و جمعیکه اهمال در امضای امر و اظهار^(۱۱) اتفاق با مخالف کردند آنها را به تهدید و وعید پیغام^(۱۲) داده باسترداد بعض از عطایا که اوایل تعیناتی شجاع الدوله بآنها داده بود فرمان داد. و در طی اینحالات^(۱۳) بنا بر آنکه

-
- (۱) ادن، اس، بر، پت، سج : نزاع .
 (۲) پت : "و" ندارد .
 (۳) ادن، پت، سج : مسطور .
 (۴) ادن، سج : مفتریاتی چند : اس : مفتریاتی چند .
 (۵) ادن، اس، پت، سج : نمود .
 (۶) ادن، سج : "و" ندارد .
 (۷) بر و الف : "زا" ندارد .
 (۸) پت : "او و" ندارد .
 (۹) ادن ۱۰ الف، سج ۱۵ : خواهد کرد .
 (۱۰) رض و الف : اعدای .
 (۱۱) بر و ب : در امضاء اظهار .
 (۱۲) ادن ۱۰ ب، اس و الف، پت و ب، رض، سج : مقام .
 (۱۳) بر : فرمان داد در طی اینحالات .

اعیان و ارکان آن جناب مانند میر مرتضی و حاجی لطف علی خان^(۱) و مردان علی خان^(۲) و غیره که با حاجی احمد عداوت^(۳) قدیم صمیم داشتند دیرنوقت توهین و تذلیل زبانی باو میرسانیدند و همواره انواع^(۴) سوء ارادت و مخالفت او را بانحای شتی در حضور^(۵) آن مستغنی الاقباب ذکر میکردند که پاره طرف وقوع همداشت تا آنکه آن والا جناب مهر دیوانی که از زمان شجاع الدوله حواله حاجی احمد بود درین ولا^(۶) ازو گرفته تحویل میر مرتضی فرمود و خواست که عطاءالله خان خویش او را که فوجداری راج محل داشت عزل نموده به داماد خویش حسن محمد خان^(۷) بدهد. حاجی احمد ازین مهر آزرده شده و از کید اعادی متوهم گشته در تدابیر تخریب اساس^(۸) دولت آن مستغنی الاقباب افتاد و در لباس دوستی دشمنی اختیار کرده بدلالت کفایت مشورت به^(۹) برطرفی مردم سپاه داد^(۱۰). چنانچه بیش از سه چهار هزار سوار باقی^(۱۱) نماند و هم درین آوان هر دو پسر سعید احمد خان از رنگ پور و زین الدین احمد خان از عظیم آباد بادراک ملازمت نواب مستغنی الاقباب رسیدند. منوچهر خان و غیر که عداوت با حاجی احمد^(۱۲) داشتند بنواب مستغنی الاقباب صلاح اخذ^(۱۳) و حبس حاجی احمد^(۱۴) و پسرانش دادند که بعد میجوس شدن آنها اگر مهابتجنگ

- (۱) بر: "خان" ندارد.
 (۲) رض: "مردان علی خان" ندارد.
 (۳) پت: عداوتی.
 (۴) ادن ۸ ب: همواره به انواع.
 (۵) بر: شتی بحضور.
 (۶) رض: "درین ولا" ندارد.
 (۷) اس ۵ ب: به داماد خویش که حسن محمد خان؛ رض: به داماد حسن محمد خان.
 (۸) ادن ۹ الف اس پت: رض ۵ ب سم ۱۳: "اساس" ندارد.
 (۹) ادن ۹ بر پت: رض سم: "به" ندارد.
 (۱۰) بر: داده.
 (۱۱) بر: "باقی" ندارد.
 (۱۲) اس پت ۶ الف: "احمد" ندارد.
 (۱۳) بر: نواب مستغنی الاقباب را صلاح قید.
 (۱۴) ادن ۹ ب سم ۱۴: "احمد" ندارد.

کتاب قرآن مجید^(۱) بر خود لازم می انگاشت. و در عرض یکسال حکومت که محرر
 سطور شام و صباح همواره در آنجا حاضر بود مطلق خشم^(۲) بجا از آنجناب ندید تا
 به بیجا^(۳) چه رسد. و تمامی سکنه قلمرو حکومت او از ظلم^(۴) و جور زمانه
 مطمئن خاطر بوده بر بستز آسایش می غنودند^(۵) و هر فرقه در انکساب معاش عیش^(۶)
 بلا تشویش آسوده خاطر بودند. لیکن نفس الامر این است که باین همه اوصاف
 از فنون ریاست^(۷) و حکومت و مراسم تیقظ و انتباه^(۸) که لازمه دنیا است غافل
 بود. ازین جهت بهره از امور دنیا نیافته فریفته کید اعادی^(۹) گشت. و بر^(۱۰)
 خلاف حکام و نظام حال که با منتسبان و رفقای آبا و اجداد و هر که قبل از حکومت شان
 اعزاز و امتیازی داشته باشد قصد ایذا و اضرار و تهتک^(۱۱) حرمت منظور دارند
 آن مستغنی الالقاب^(۱۲) مطلقاً با رفقا و منسوبان والد^(۱۳) خویش تغیر اوضاع و سلوک
 نکرده همه را بر کارهای مأمره شان بحال داشت. و عمده و ارکان دولت شجاع الدوله
 که رأی رایان متصدی خالصه و جگت سیئه و حاجی احمد بودند با آنکه عداوت
 این ثلاثه به تخصیص حاجی احمد^(۱۴) را یقین خود داشت، مع هذا بنحوی
 از آنجا^(۱۵) در سلوک و رعایت ظاهر و باطن قصور نمیفرمود. لیکن اکثر^(۱۶) از

(۱) بر : تلاوت و کتابت قرآن مجید.

(۲) 'س' پت : رض : چشم .

(۳) 'اس' پت : رض : تا بدین جا .

(۴) رض : ظلمت .

(۵) ادس : می غنود.

(۶) پت : "عیش" ندارد.

(۷) پت : از فنون ریاضت : رض ه الف : از ریاست .

(۸) ادس ه الف : تدقیظ و انتباه : پت : تیقظ و انبساط .

(۹) رض : ادعادی .

(۱۰) بر : "بر" ندارد .

(۱۱) 'اس' ه الف : پت : رض : بهتک : بر : هتک .

(۱۲) پت ه ب : "مستغنی الاداب" دارد و کلمه "مستغنی" مکرراً نوشته.

(۱۳) رض : والی .

(۱۴) پت : "احمد" ندارد .

(۱۵) بر ه ب : "از آنجا" ندارد .

(۱۶) بر : رض : اکثری .

۴ بنگاله آورده بملازمت آن دوحه ریاض امارت رسید. و پس از تحقیق و تفتیش دواعی چند که باعث بر طلب او شده بود شجاع الدوله^(۱) کرة بعد آخری آن عالی مرتبه مشمول انواع تفضل و عنایت خویش ساخته مقتضی المرام^(۲) رخصت انصراف ارزانی^(۳) داشت. و هم درین سنوات بتجویز^(۴) شجاع الدوله^(۵) خطاب والای مهابتجنگی و ترسیل پالکی جہالر دار لوای مفاخرت و اعتلاء ما بین الامثال والاقران^(۶) برافراشت.

تحقیق در گذشتن شجاع الدوله از پنجمین^(۷)

در سنه بیست و یک محمد شاه شجاع الدوله پس از دوازده سال حکومت بنگاله که از مدتی امراض متضاده و^(۸) سقوط قوی داشت برحمت الهی انتقال نمود، و پسرش علاءالدوله ارثاً^(۹) و استحقاقاً قدم بر مسند ایالت بنگاله گذاشت. و در حقیقت آن جناب در امر صلاح و سداد از یکتای روزگار بود. با آنکه اسباب عیش و نشاط از هر نوع با علاوه سن شباب داشت مطلقاً التفات و توجه بآن نمیفرمود و در ادای^(۱۰) صلوات خمسہ با نوافل در مسجد^(۱۱) با صیام سه ماه متوالی از رجب و شعبان و رمضان و ایام البیض بهر ماه و روزه‌های^(۱۲) پنجشنبه و مخصوص عمر روزیکه حدیث شریف در فضیلت آن واقع شده تقید تمام داشت^(۱۳) و تلاوت

(۱) ادن' سم : شجاع الدین .

(۲) بر ۴ ب : مقتضی المرام .

(۳) ادن' اس' پت ۴ ب' سم : آن طرف ارزانی : رم ۴ ب : آن طرف آرزانی .

(۴) ادن' سم : تجویز .

(۵) پت : شجاع الدین محمد خان .

(۶) اس ۴ ب : و ائکلا مابین الاقران .

(۷) هیچ نسخه غیر از 'رم' این سرخی را ندارد .

(۸) رم : " و " ندارد .

(۹) رم : ارثاً .

(۱۰) رم : آدای .

(۱۱) رم : مسند .

(۱۲) ادن ۷ ب' اس' پت ۵ الف' سم ۱۱ : ایام البیض هر ماه و روزه‌های ؛ رم : ایام البیض هر ماه روزه‌های .

(۱۳) ادن' سم : "داشت" ندارد .

از آنجا که کارکنان قضا و قدر تمسبت این مهم عظیم باسم آن والا قدر لازم التکریم مقدر و کابین عروس مملکت آن دیار بنام آن عالی مقدار منعقد کرده بودند خلعت ریاست آنجا بر قامت احدی راست نیامد و افتتاح مشاکل و انحلال عقاید آنصوبه شجاع الدوله^(۱) منحصر بر شخص واحد که عبارت ازین مجمع محامد باشد دانسته تکلیف رفتن بهار نمود^(۲). آن والا مرتبه از راه کمال حوصله اولاً استنکاف^(۳) ازین امر نموده بعد تکرار اظهار قبول فرمود. اهلیه^(۴) شجاع الدوله که او نیز سمد^(۵) شوهر خویش در تفویض این امر بان والا شان بود پیش از اخذ ایمان^(۶) بر سر منجلسرا باحضار^(۷) آن عالیشان فرمان داد^(۸). خلعت فاخره صوبه داری عظیم آباد بملاست قابلیت آن حاکم با دین و داد آرایش گرفت. بعد التباس خلعت بقصد آداب تمهیت نزد شجاع الدوله حاضر شده آن ایالت بخش مربی ارباب^(۹) هنر بعطای شمشیر و خنجر مرصع و سرپیچ و جیغه^(۱۰) و یک زنجیر قیل معه طراییل با عطیه دیگر مورد^(۱۱) نوازش فرموده بعد روزی چند در سینه پانزده محمد شاه رخصت عظیم آباد نمود. و آن سمو المکان بتائید ملک منان رو بمقصد آورده پس از طی منازل و مراحل ثلث رفت بر مفارق سکنه آن دیار از صغار و کبار انداخته بر مسند ایالت اتکا فرمود. و چون^(۱۲) انتظام سهام آن مملکت بطریق احسن و الیق صورت پذیر گردید^(۱۳) حسب الامر شجاع الدوله^(۱۴) سالی دیگر روی توجه

(۱) اس ۵ ب، سج ۹ : بشجاع الدین ؛ پت : شجاع الدین محمد خان .

(۲) اس، سج : "نمود" ندارد .

(۳) رض ۴ الف : استنکاف .

(۴) اس، بر ۴ الف، سج : فرموده اهلیه ؛ رض : فرمود اهلیه .

(۵) اس، اس، بر، رض، سج ۹ : نیز باعث سمد .

(۶) بر : پس از اخذ ایمان ؛ پت : پیش از اخذ آن محال .

(۷) رض : محل سراپا حضار .

(۸) بر : داده .

(۹) رض : در باب .

(۱۰) اس ۶ الف، اس ۴ الف، بر، رض، سج : خنجر و سرپیچ مرصع و جیغه .

(۱۱) اس، سج : مرزورد .

(۱۲) رض : فرموده چون .

(۱۳) رض : بطریق احسن صورت پذیر گردیده .

(۱۴) اس ۶ ب، سج ۱۰ : شجاع الدین .

از فرط کیاست و کمال فراست نحوی تصرف در مزاج شجاع الدوله کرد که بر آن نقشیکه بر لوح خاطر شجاع الدوله ارتسام^(۱) یافت قبل از آنکه^(۲) از دل بر زبان رسد عکس مراد آن بر آئینه ضمیر انور آن والا کهر می نالت و هر تیر تدبیریکه^(۳) بر هدف مراد می نشست شجاع الدوله از حسن مشورت آن صاحب فطانت در خیال خویش نقش می بست.^(۴)

حقیقت بحالی امیرالامرا مصمص الدوله بعزل خنجر الدوله بصوبه بهار و نایب خرسندان شجاع الدوله را از طرف خون^(۱)

دران آوان که محمد شاه فردوس آرامگاه^(۲) مصمص الدوله امیرالامرا^(۳) را از عزل فخرالدوله به تفویض نیابت نظامت صوبه بهار برافراشت مصمص الدوله که در صدد تربیت^(۴) شجاع الدوله و واسطه کار او در حضور بود از قبل خویش نیابت نظامت عظیم آباد بشجاع الدوله مقرر داشت. شجاع الدوله^(۵) رفتن خود^(۶) را از بنگاله به بهار دور^(۷) از صلاح کار [نصورت کرده] و احدی از^(۸) وفاقا و اناربا خویش را لایق آن کار ندانسته خواست که یکی از فرزندان خود سرفراز خان یا محمد تقی خان را به نیابت بهار بفرستد. والده^(۹) سرفراز خان رضا بمقاربت پسر نداده^(۱۰) ارسال محمد تقی خان را نیز که از بطن غیر^(۱۱) بود مصاحبت ندانست. و^(۱۲)

(۱) رس ۳ ب : شجاع ارتسام .

(۲) بر ۳ ب : ازین ده .

(۳) بر : هر تیر تدبیر ده : پت : هر قدر ده .

(۴) ادن : از "دران زمان" (مصمص ۴ - صفح ۱۶) تا "نقش می بست" ندارد .

(۵) هیچ نسخه غیر از "رس" این سرقی را ندارد .

(۶) در نسخه پت : بعد از "فردوس آرامگاه" جای - فید مبادا .

(۷) پت : و مصمص الدوله امیرالامرا .

(۸) اس ۳ ب : پت ۴ الف : که در صدد تربیت : رس : که در تربیت .

(۹) رس : "نامبرده" بجای "شجاع الدوله" .

(۱۰) بر : خویش .

(۱۱) اس : بهار و دور .

(۱۲) ادن ۵ الف : اس : رس : ۸ : "از" ندارد .

(۱۳) ادن : اس : -ج : بهار بفرستد و والده : پت : بهار فرستد والده .

(۱۴) پت : که از آن غیر .

(۱۵) پت : "و" ندارد .

باین^(۱) مرتبه را در ظاهر اسباب بحسن تدبیر آن مشیر بی نظیر تصور کرده،
من بعد مصالح^(۲) کلی و جزوی^(۳) مملکت را بی استمزاج و استشاره آن
عالی مرتبت تمشیت^(۴) نمی نمود. و فوجداری اکبر نگر بنام آن والا گهر مقرر
داشته بمنصب عالی^(۵) و خطاب علی وردی خان^(۶) مخاطب و مباحثی ساخت، و
حاجی احمد بعلاقه^(۷) سایر مرشد آباد و میرزا محمد رضا به بخشگیری سایر
میرزا محمد سعید^(۸) به^(۹) بخشگیری شاگرد پیشه همدران اوقات مرتقی^(۱۰) شدند.
و شاه خانم همشیره غیر مادری حاجی احمد هم درین ایام در سلک ازدواج
میر محمد جعفر خان بن سید احمد نجفی آمد^(۱۱). و تفصیل حالات خان
مشار الیه^(۱۲) که بصوبه داری بنگالسه رسیده بود عنقریب رقمزده کلک بیان
خواهد شد.

الغرض خان والا شان بعد تفویض علاقه اکبر نگر بآن محال نهضت فرمود^(۱۳)
از آنجا که رتی و فتی مهملات حکومت خود شجاع الدوله^(۱۴) منوط و مربوط برای و
رویت آن والا شان داشت در سالی یکمرتبه بمرشد آباد علم معاودت می افراشت و
در کل امور ملکی و مالی مدخل تمام داشته. مشیر هر امریکه رای صواب نمایش
بود شجاع الدوله^(۱۵) باقدام و تمشیت آن امضا می فرمود، و آن واقب رموز ضمائر

(۱) بر: این.

(۲) ادن، اس، بر، پت، سج: مصالحه.

(۳) ادن، رض، سج: جزئی.

(۴) رض، سج ۶: "تمشیت" ندارد.

(۵) اس ۳ الف، پت، رض: بمنصب شاهی؛ سج: بمنصبی شاهی.

(۶) بر: خطاب شاهی داد خان.

(۷) رض: با علاقه.

(۸) بر: "به بخشگیری سایر میرزا محمد سعید" ندارد.

(۹) رض: "به" ندارد.

(۱۰) بر: مرتقی؛ رض: مرتقی.

(۱۱) بر: میر محمد جعفر خان پسر سید احمد نجفی آمد؛ پت ۳ ب: میر محمد جعفر خان
سید احمد نجفی آمده.

(۱۲) بر: تفصیل خانم مشار الیه.

(۱۳) بر: فرموده؛ رض.

(۱۴) بر: بشجاع الدوله؛ پت: شجاع الدین محمد خان.

(۱۵) پت: شجاع الدین محمد خان.

شده حسب الاستدعای برادر خویش با پسران خود که محمد رضا^(۱) و محمد سعید و محمد هاشم باشند روی توجه بسمت بنگاله آورده. بعد ورود کتک حاجی احمد بمشاهره پنجاه و هرسه پسرش بسی و بیست^(۲) و پانزده نوکر شدند.

داستان وفات یافتن جعفر خان و بجای او نشستن سرفراز خان نبیره اش^(۳)

دران زمان که جعفر خان برحمت الهی پیوست نبیره اش سرفراز خان پسر شجاع الدین محمد خان بحسب ارث^(۴) برمسند امارت نشست. چون این خبر به شجاع الدین محمد خان در کتک رسید اگرچه بنا بر حب جاه خار خار حکومت بنگاله در خاطر داشت اما بسبب اینکه اگر بقصد انتزاع آن از^(۵) پسر متوجه شود و احیاناً اخذ آن مملکت بمصالحه صورت نگیرد و مجاربه با پسر مستکره باشد خواست که از اراده خویش متقاعد گردد^(۶). آخر الامر بمشورت آن مدبر^(۷) اقبالمند عزم رفتن بنگاله مصمم فرموده چون بحوالی مرشد آباد رسید سرفراز خان در اول اسر باغواوی بعضی از^(۸) اشقیا قاصد آن شد که با پدر بمکاوچه آید اما از آنجا که سعادت مندی در طینت او منجر بود ترک آن اراده فاسد^(۹) نموده و^(۱۰) باستقبال والد ماجد^(۱۱) شتافته در کل امور اطاعت والد^(۱۲) را برخود لازم و واجب^(۱۳) فرمود. شجاع الدین محمد خان برمسند ایالت بنگاله اتکا فرمود. رسیدن

(۱) ادن ۴ ب، سم ۵ : مرزا محمد رضا.

(۲) رض : بیست.

(۳) هیچ نسخه غیر از 'رض' این سبخی را ندارد. در نسخه 'بر' جای آن سفید و خالی مانده.

(۴) پت ۳ الف : ارشاد.

(۵) رض : "از" ندارد.

(۶) بر ۲ ب : متقاعد شود ؛ رض ۳ الف : متقاعد گردد.

(۷) رض : "مدبر" ندارد.

(۸) بر : "از" ندارد.

(۹) بر ۳ الف : پدر آن اراده فاسده.

(۱۰) ادن، اس ۲ ب، بر، رض، سم ۶ : "ز" ندارد.

(۱۱) رض : ماجده.

(۱۲) پت، رض، سم ۶ : والا.

(۱۳) رض : "و واجب" ندارد.

سنة احد محمد شاه عازم سفر بنگاله گردید. (۱) و پس از ورود بمشهدآباد چون جعفر خان التفاتی باحوالش فرمود بلکه بروایت (۲) مشهور در صدد ایذا آمد، اهلیه خان مسطور بنایر پاس قرابت بعید اطلاعی از قصد اضرار جعفر خان باو داده اشارت بر رفتن کتک نمود. آن بلند مرتبه اعتماد به عون عنایات (۳) ربانی کرده روانه منزل (۴) مقصد گردید. و با شجاع الدین محمد خان که نسبت مصاهرت با جعفر خان داشت و دران زمانی نظامت صوبه کتک باو (۵) متعلق بود ملاقات نمود. خان مذکور باعزاز آن مہمان (۶) لازم الامتیاز کوشیده صد روپیه مشاھرہ مقرر فرموده. باصابت (۷) رای و باوصاف حمیدہ (۸) دیگر متصف دیده به تمشیت بعضی از اعمال جزئیہ (۹) فرمان داد. بعد از آنکه کارهای مأمورہ با حسن انجام صورت گرفت بانتظام فوجداریہای عمدہ آنصوبہ مأمور فرمود (۱۰). و ہم درین آوان دوسہ زمیندار سرکش آن دیار که اعلام مخالفت (۱۱) افراشته بودند شجاع الدین محمد خان اکثر رقبای عمدہ و سپاہ خویش را متعین آن والا شان کرده بدفع فساد آن تبه کاران فرستاد. آن شجاعت مرتبت با کمال دلاوری و بسالت دفع مفسدہ (۱۲) مفسدان کرده و انتظام مواضع برہم خورده با حسن وجوہ نموده مظفر و منصور معاودت نمود. شجاع الدین محمد خان بملاحظہ عقل و ذکا و شجاعت و فراست آن والا مرتبت را عمدہ استظہار امور خویش دانستہ بہ مرتبہ آن (۱۳) بلند مرتبہ افزود. و ہم درین اوقات میرزا احمد کہ بعد ورود از اماکن شریفہ مشہور بحاجی احمد

(۱) پت : محمد شاه عازم سفر گردید ؛ رض : محمد شاه عالم سفر بنگاله گردید .

(۲) بر ۲ الف : بروایتی .

(۳) رض : عنایت .

(۴) ادن ۳ ب ، اس ، پت ، رض ، سج : "منزل" ندارد .

(۵) بر : با او .

(۶) پت ۲ ب : چہاں .

(۷) پت : صابت ؛ ادن ، اس ۲ الف ، بر ، رض ، سج ۴ : با صایب .

(۸) ادن ، اس پت ، رض ، سج : جمیلہ .

(۹) پت ، رض ۲ ب : خزینہ .

(۱۰) بر : فرمودہ .

(۱۱) پت : اعلام مشاھرہ مخالفت .

(۱۲) ادن اس ، پت ، رض : عمدہ ؛ بر : "مفسدہ" ندارد .

(۱۳) پت : او .

معاربه [بین] شاهزاده‌ها اتفاق افتاد^(۱) آن^(۲) والا مرتبت^(۳) همراه محمد اعظم شاه در کمال پایداری زخم تیر برداشته، بعد کشته شدن شاهزاده میرزا محمد و میرزا احمد و آن عالی مرتبت بنابر پاس حقوق در زاویه خانه نشستند. و از آنجا که سعی مغاش بقدر مالا بد ضروری انسان است^(۴) بحکم الضرورات تبیح المحظورات^(۵) بعد چندی آن والا نژاد^(۶) در رساله والا شاهی و^(۷) برفاقت اسانت خان نقده و صمصام الدوله و غیره بودند. آخر الامر طبع غیورش با چنین روزگارهای ناساز سازگار نشد^(۸). بحکم غیرت و حمیت^(۹) مانند گوهر در صدفخانه^(۱۰) خویش انزوا^(۱۱) اختیار فرمود. و هم درین اوقات میرزا احمد بسفر حجاز روانه شده، بعد سالی چند معاودت نمود. چون^(۱۲) عسرت بسیار بحال آن عالیمقدار^(۱۳) راه یافت و طلوع کوكب اقبالش مقدر در بلاد شرقی بود بسروش عالم غیب و^(۱۴) به تکلیف پدر خویش میرزا محمد که در کتک نزد شجاع‌الدین محمد خان اقامت داشت بعزم مملکت اودیسه^(۱۵) با زوجه و صبایای^(۱۶) خویش در کمال بی استطاعتی^(۱۷)

-
- (۱) اس، بر ۱ ب، ادن ۲ ب : معاربه با شاهزاده‌ها اتفاق افتاد؛ پت : معاربه با بادشاهزاده اتفاق افتاده : رض : معاربه بادشاهزاده‌ها اتفاق افتاد .
- (۲) در همه نسخه های قلمی پیش لفظ "آن" حرف "و" نوشته .
- (۳) بر : والا رتبت .
- (۴) پت ۲ الف : ضروری است انسانرا .
- (۵) ادن، بر، پت : الضرورات تبیح المحظورات : اس ۱ ب : الضرورات تبیح المحظورات .
- (۶) اس، بر، پت : نژاد .
- (۷) ادن، سج ۲ : "و" ندارد .
- (۸) ادن، پت، رض ۲ الف : روزگارهای ناسازگار نشد .
- (۹) اس : همت .
- (۱۰) ادن، سج ۳ : صدفخانه .
- (۱۱) بر : انزوا .
- (۱۲) اس، بر، پت، رض : و چون .
- (۱۳) ادن ۳ الف، سج : عالیمرتبت .
- (۱۴) بر : که .
- (۱۵) ادن، اس، بر، سج : اودیسا : رض : اودیسا .
- (۱۶) ادن : صبیلی ؛ پت : "صبیان" دارد که جمع "صبی" باشد. "صبیان" غلط است ازینکه نواب علی وردیخان را پسر نبود ؛ رض : صبیلی .
- (۱۷) بر، رض : استطاعت .

بسم الله الرحمن الرحيم

[اوایل زندگانی سیهابت جنگ]

اجداد آن معلى القاب^(۱) از قوم اتراک^(۲) بودند و جدش نسبت رضاع^(۳) با عالمگیر بادشاه داشت و در زمره منصبداران منسلک^(۴) و پدرش میرزا^(۵) محمد مدتی^(۶) سیلانچی^(۷) سرکار محمد اعظم شاه بود. و از میرزا محمد در اول سلطنت عالمگیر پسری متولد شده موسوم^(۸) بمیرزا احمد گردید و بعد^(۹) انقضای ده سال دیگر در یکی از بلاد دکن آن گوهر شاهوار امارت قدم بعمره وجود گذاشته بمیرزا محمد علی اتسام یافت و تا صغر^(۱۰) سن باعتبار تقرب والدین در محسرای شاهی آمد و شد داشت. و بعد سن رشد و تمیز میرزا احمد در سرکار محمد اعظم شاه بتفویض خدمت آبدارخانه و آن عالی مرتبت بعلاقه زردوزخانه و چندی بداروغگی فیلخانه مباهی بودند. اکثر اوقات بعز مکالمه شاهزاده سرفراز میشدند. بعد فوت عالمگیر که

-
- (۱) پت ۱ ب : اجداد معلى القابش.
 (۲) در حاشیه نسخه پت : "اتراک بالکسر گذاشتن من کشف". ولی کلمه "اتراک" باید بالفتح خواند و آن جمع ترک باشد بمعنی قوم.
 (۳) در حاشیه نسخه پت : رضاع بالفتح شیر خوردن بچه مادر را و رضع بالفتح مسله آن.
 (۴) بر ۱ الف : رض ۱ ب : مرزا. در بعضی نسخ مثلاً "ادن" و "رض" "میرزا" نیز مستعمل شده و در هند باعلا "مرزا" رائج است.
 (۵) ادن ۲ الف : اس ۱ الف : سج ۱ : مدنی.
 (۶) "ادن" اس بر پت : رض : سیلانچی.
 (۷) بر : شده بود موسوم.
 (۸) بر : "بعد" ندارد.
 (۹) اس : صغیر.

متن کتاب

ص:جده

- خدمت بامید رام و تعلق گرفتن نیابت صوبه عظیم آباد بر اجه رام نراین
 ۱۵۰ پس از انتقال راجه جانکی رام
 ۱۵۲ احوال شادی شکرالله خان و رحلت اکرام الدوله
 ۲۹ دیگر از قضایای این سال پر ملال شدن مخالفتماست فیما بین
 ۱۵۳ سراج الدوله و حسین قلی خان
 ۳۰ دیگر از سوانح سال هزار و صد و شصت و هشت. خذلان خواجه
 ۱۵۶ عبدالهادی و تفویض علاقه بخشیکری سایر بقایز علیخان خراسانی
 ۳۱ احوال متمکن شدن سراج الدوله بر مسند ایالت بنگاله و سوانحی که
 ۱۵۶ در دوره حکومتش روی نمود

- ۱۶ ذکر شادی اکرام الدوله و غیره ۷۹
- ۱۷ برخی از احوال عطاء الله خان و محمد ایراج خان ۸۰
- ۱۸ ذکر نهضت نواب معلى القاب بقصد اخراج مرهته که بحدود کتک و بالیسر آواره بودند و آمدن جانوجی پسر رگهو بهوسلا در حوالی کتک و بر خاسته آمدن میر جعفر خان بی وقوع جنگ بصوب بردوان .. ۸۳
- ۱۹ ذکر بغاوت و قتل انگیزی شمشیر خان و غیره افغانان و قصد تسخیر عظیم آباد و مقتول شدن زین الدین احمد خان بفرمان خالق عباد و نهضت نواب معلى القاب بعزم استیصال افغانان بد مال و بقتل رسیدن آنها در محاربه و استیلاص اهلیه خان مرحوم ۹۰
- ۲۰ برخی از احوال جانوجی پسر رگهو و ذکر در گذشتن رای رایان چین رای ۱۱۵
- ۲۱ ذکر نهضت نواب معلى القاب بعزم و استیصال مرهته بسمت میدنی پور و اخراج آنها از آنجا و تسخیر قلعه کتک و غیره وقایع که درین سفر رو نمود ۱۱۶
- ۲۲ ذکر مجملی از احوال قلعه باره بهاتی و شهر کتک ۱۲۲
- ۲۳ ذکر مجملی از احوال شیخ عبدالسیحان و سوانح دیگر ۱۲۵
- ۲۴ ذکر نهضت رایات عالیات کرة دیگر بصوب میدنی پور و حکم چهارونی در آنجا و گرفتن موجودات سپاه و آمدن سراج الدوله بمشهد آباد و روانه شدن بقصد تسخیر عظیم آیاد بدلات مهدی نثار خان ۱۲۷
- ۲۵ ذکر محاربه نمودن سراج الدوله با جانکی رام و کشته شدن مهدی نثار خان و احوال آمدن مهابتجنگ در نواح عظیم آباد و ملاقات با سراج الدوله و رسیدن بشهر عظیم آباد و بیمار شدن و برگشتن بمشهد آباد با سراج الدوله ۱۳۶
- ۲۶ ذکر وقوع مصالحه فیما بین نواب معلى القاب و مرهته و رفتن عطاء الله خان ثابتجنگ بصوبه اوده و بقتل رسیدن با راجه نول رای در جنگ افغانه ۱۴۱
- ۲۷ احوال در گذشتن رایرایان بهیرودت و عطای خلعت دیوانی بنگاله چند و انتقال نمودن او هم بعد ماهی چند و تفویض آن

فہرست عنوانات تاریخ بنگالہ مہاراجہ جنگی

صفحہ

۱	۱	اوایل زندگی مہاراجہ جنگ
۴	۲	داستان وفات یافتن جعفر خان و بجای او نشستن سرفراز خان نبیرہ اش
۳	۳	حقیقت بحالی امیر الامرا صمصام الدولہ بعزل فخر الدولہ بصوبہ بہار و
۶	۶	نایب فرستادن شجاع الدولہ را از طرف خود
۸	۴	حقیقت درگذشتن شجاع الدولہ ازینجہان
۱۳	۵	کیفیات دیگر
۲۰	۶	حقیقت برقرار شدن بہ بنگالہ
۲۴	۷	حقیقت بعنوان دیگر
۸	۸	ذکر محبوس و مقید شدن صولت جنگ بدست میرزا باقر خان بمحض غفلت
۲۸	۹	و سوء تدبیر و نجات از آن مہلکہ بتقدیر خداوند قدیر
۲۸	۹	ذکر ورود بہاسکر بحدود بردوان بجمعیت بیست ہزار سوار بقصد
۲۴	۱۰	تسخیر و تخریب بنگالہ
۱۰	۱۰	ذکر نہضت نواب معلی القاب بہ تنبیہ و اخراج بہاسکر از حدود بنگالہ
۱۰	۱۰	و آمدن صفدر جنگ بنا بر کمک نواب معلی القاب تا عظیم آباد و مراجعت
۴۶	۱۱	نمودن بموجب فرمان معلی
۱۱	۱۱	ذکر معذرت مؤلف کہ درین اوراق قید شہور و سنین کہ آداب
۵۱	۱۲	مؤرخان است التزام ننمودہ بیماری تمسک جستہ
۱۲	۱۲	در ذکر آوردن رگھو بہوسلا معہ بہاسکر بقصد تخریب بنگالہ و رسیدن
۵۳	۱۳	بالا راؤ پندت بنا بر تنبیہ و اخراج رگھو بموجب حکم حضور معلی
۱۳	۱۳	آمدن بہاسکر بار دیگر بحدود کتوہ و مقتول شدن مشار الیہ با نوزدہ
۵۷	۱۴	سردار و تصفیہ مملکت بنگالہ از لوٹ وجود اشار
۱۴	۱۴	ذکر استعفاء نمودن غلام مصطفی خان از نوکری نواب معلی القاب و
۱۴	۱۵	وقوع محاربہ و مقابلہ با زین الدین احمد خان بقصد تسخیر عظیم آباد
۶۴	۱۵	و نہضت انہزام مشار الیہ و بدر رفتن از حدود صوبہ بہار
۱۵	۱۵	ذکر آمدن رگھو بہوسلا کرت دیگر بحدود مرشد آباد و نمودن چھاؤنی
۱۵	۱۵	باطراف بیربھوم و رفتن بحدود عظیم آباد جہت استخلاص غلام مرتضی
۷۱	۱۵	خان محصور وغیرہ وقایع محاربہ

بسم الله الرحمن الرحيم
احمد اوان علي القاب از قوم اترک بودند و جدش نسبت رضاع با عالم کبير پادشاه
داشت و در زمره منصفان در ان مشرک و بدرش ميرزا محمد علي سيدالنجي سکه کار
محمد غلبي شاه بود و از ميرزا محمد در اول سلطنت عالم کبير سپه بي متوالد شده موسوم ميرزا
احمد گردید و بعد از تقضاي ده سال ديگر در کي از بلاد رکسن آن کوهرت هو در امارت
قدم بويژه و چونکه ايشته بميرزا محمد علي اتسام نيت و تا صغر سن باعتبار تقرب والدین
در قل سر ايشته آيد و شد در نيت و بعد سن رشد و تميز ميرزا احمد و در سر کار محمد
اعظم شاه به تفويض خدمت آيد و در آن عاليه ترست بعد از آنکه از در در خانه و چندي بلخي
فيل خانه مباحی بودند اکثر اوقات بغیر کار است و زاده سه از زين در بغداد
عالم کبير که محاربه با شاه زاده با اتفاق افتاد و آن را و از اغترت همراه محمد اعظم شاه

نشانهای اختصاری که در پاورقیهای این کتاب بکار برده

- اس — نسخه خطی این کتاب متعلق بکتابخانه انجمن آسیائی کلکته.
- ادن — نسخه خطی این کتاب متعلق بکتابخانه دانشگاه ادنبرا، برطانیه.
- بر — نسخه خطی این تاریخ مربوط بکتابخانه موزه بریطانی، لندن.
- پت — نسخه خطی این تاریخ مربوط بکتابخانه پتته یونیورسیتیه.
- رض — نسخه خطی این تاریخ متعلق بکتابخانه رضا، راسپور.
- میج — نسخه خطی این کتاب مربوط بکتابخانه موزه سالارچنگ، حیدرآباد.
- ص — صفحه.

از انتشارات انجمن آسیائی کلکته

پانچ بنگالہ مہاجرت کی

تالیف

یوسف علی خان

با انضمام مقدمہ انگلیسی و حواشی و فہرستہا

بسعی و اہتمام

عبد الباقی ایم - اے - ڈی - فل

ستاد زبان و ادبیات فارسی، مولانا آزاد کالج، کلکتہ

